író-szemmel 1976

Bajor Nagy Ernő
Bálint B. András
Békés Sándor
Bor Ambrus
Brackó István
Gulyás Mihály
Kádár Péter
Kampis Péter
Katona Éva
Kunszabó Ferenc
László Bencsik Sándor
Mátyus Alice
Miklóssi Zsigmond
Miskolczi Miklós
Ordas Iván
Serfőző Simon
Séra Sándor
Sipos Ferenc
S. Nagy Katalin
S. Pathó László
Sulyok Katalin
Szász Anna
Szekulity Péter
Szemes Piroska
Taar Ferenc
Tamás Menyhért
Tanács István
Varga Domokos
Veres Sándor
Zám Tibor
írásai

A magyar írók és publicisták irodalmi igényű riportjaiból, szociográfiai írásaiból válogatott gyűjtemény már évek óta rendszeresen ezzel a címmel kerül az olvasók kezébe.

Az írásokat, amelyek a kötetben helyet kaptak, nem ötletszerűen, nem is valami irodalmi szempont szerint válogattuk. Mint minden évben, most is arra törekedtünk, hogy a lehető leghűségesebben — már amennyire ezt egy ilyen szűk terjedelmű kötet lehetővé teszi — érzékeltessük olvasóinkkal, melyek voltak azok a társadalmi problémák, örömök, gondok, amelyekre íróink, publicistáink a legérzékenyebben reagáltak, amelyekre a legtöbben éreztek rá, örömmel, féltéssel, hol a felfedezés boldogságával, hol a figyelemkeltés szándékával.

Ha ismétlésként hat is, nyugodt szívvel elmondhatjuk, íróink, publicistáink az elmúlt évben is társadalmunk pulzusán tartották kezüket. Ennek köszönhető, hogy kötetünk izgalmas krónikása egy-egy társadalmi mozgásnak, folyamatnak — amilyen például a falusi lányok ipari munkássá válásának hol felemelő, hol megrendítő folyamata —, s izgalmas bemutatója egyének, rétegek hétköznapjainak, vagy éppen sorsfordulóinak.

Még mesél, mert köztünk él, gyönyörű szóval a múlt nyomoráról, s mára megszépült életéről a volt béres, munkás, megkísérli kialakítani tennivalóit a szocialista brigád, de egy másik cikk arról tudósít, hogy nemegyszer könnyelműen gazdálkodunk a legnagyobb értékkel, az emberrel. Hús és zöldség kell az ország asztalára, jó és hasznos kormányhatározat segíti, hogy legyen is, de mennyi a buktató, amíg mindenki, aki beleszólhat, jól szól bele például a háztáji gazdaságok erősítésébe. Az író meglátja a buktatókat is. Meglátja a cigányok sorsát és a falusi tanítókét, belenéz a hatalmas építkezés szerteágazó, bonyolult szövevényeibe, s szorongó szívvel kutatja az élet drámáit is.

Sok mindenről szó van ebben a kötetben, és nagyon sok mindenről nincsen, ám mégis hisszük, hogy amiről a szerzők hírt adnak, az része szocializmust építő társadalmunk életének.

Kossuth Könyvkiadó

író-szemmel 1976

Írószemmel / 1976

SELEJT

KOSSUTH KÖNYVKIADÓ / 1977

BRACKÓ ISTVÁN

Négyen, három gyárból, két hangon, egy dologról

Sípolva szedi a levegőt Vida Kálmán, nem is ül, inkább fekszik a heverőn. Megviselte a meleg, megviselte a lépcsőmászás. Amikor hazaengedték a kórházból, a doktor azt mondta: ha fullad, ha nem kap levegőt, tegyen egy szem gyógyszert a nyelve alá. Most mégis megkérdez: – Játsszak valamit?

– Inkább beszélgessünk!

Így aztán a harmonika marad a tokban. Az öreg borral kínál, de csak az asszony iszik velem. Szép lány lehetett valamikor. Régi fényképet mutat.

– Nagy svihák volt Kálmán bátyád! Mondták is a hámoriak, amikor bevonult: Jaj, nincs itthon a Kálmán, aki muzsikáljon . . .

Az előszobai óra kettőt kakukkol. Az akvárium egyetlen lakója, egy szomorú, sárga hal, mintha csak erre várt volna, őrült iramban körözni kezd.

– Más volt akkor a világ . . . Lillafüreden, egy mostani postaépületben lakott egy katonatiszt. Nagy szoknyapecér volt. A miskolci széplányok odajártak . . . Én meg húztam. Szabó Tamás bendzsózott. Olyanokat énekeltünk, hogy „Tegnap este mentem haza, / Fél kilenckor, hajnaltájt, / Álmomban egy rút kis kacsa / ágyam mellé állt . . .” Egy este húsz pengőt is összemuzsikáltunk . . . Aztán azt is énekeltük, hogy . . .

Jön az unoka, az egyetlen. Játszani akar. Az apja – mérnök a BVK-ban – rádió adó-vevőt csi-

nált neki. Átmegy a másik szobába, vételre kapcsol, nagyapját hallgatja.

– „...Csókos a te szád / Az ember egy léha / Könnyelmű semmi / És mégis mily nehéz embernek lenni..."

Dúdolom még másnap is, a papírgyár mögötti kiserdőben verve a port. A földszintes táj egyetlen emeletes házában csupa papírgyári ember lakik. A függőfolyosóra nyíló előszobaajtók nyitva. Paprikás krumpli, babfőzelék illatozik a kora esti melegben. A „gyáristák" asszonyai mindennap főznek. Így volt régen is, így van ez most is. Nagy Zoltán simítógép-kezelő, az asszony a „kisalakú kiszerelés" csoportvezetője. A férfi 1947 óta dolgozik a papírgyárban.

– Negyvenhéttől, váltóműszakban. Ketten kétfelé járunk, van úgy, hogy két napig sem találkozunk.

Az új lakásba néhány hónapja költöztek be. Hatezer forintot fizettek a komfortkülönbségért. Egy szoba, hálófülke és persze fürdőszoba...

– Fürdőszoba a régi szoba-konyhásban nem volt. Nyugodtan laktunk az igaz, de nedves volt az a hely. A gyerek feje alatt megpenészedett a párna.

A páros ágy fölött hatalmas festmény terpeszkedik, meg sem kérdem, honnan vették. A férfi fáradt, törődött ember, az asszony beszédesebb.

– Hogy összekerültünk, nyolc évig nem engedett dolgozni. Azt mondta: nem azért nősültem meg, hogy hideg koszton éljek... Azt hitte, hogy egy fizetés elég lesz...

A férfi 3800 forint körül keres, az asszony minden hónap 26-án 1400 forint előleget kap, és 11-én a végfizetést... Volt úgy, hogy – normarendezés után – csak 85 forintot.

Két lányuk van.

– Ha fiam lenne, odavenném magam mellé a gyárba. Szép, tiszta, változatos munka ez.

– A nagyobbik lány most végezte a nyolcadikat. Nem vették fel kereskedelmi tanulónak. Itthon marad egy évig. Én nem engedem abba a gyárba.

Takaros, négylakásos ház a Latabár Endre utcában. Kalló István rövid nadrágban, atlétatrikósan fogad. Alacsony termetű, nagy testű férfi. Az asztalon rózsa pompázik. Kértem, hogy mesélje el az önéletrajzát.

– Mezőkövesden születtem, munkáscsaládból származom. Apám fiatalon a kohászatban dolgozott, később kertészkedni kezdett. A liliafüredi park építkezésén vett részt. Én is dolgoztam mellette. Világéletemben kertész akartam lenni, de az élet másként rendelkezett . . .

Szorgalmasan mondja, szorgalmasan írom. Később tudom meg, hogy a szomszéd szobában mindent hall a riportalany végzős fogorvos lánya. Nem örült ennek a beszélgetésnek, nem lelkesedik apja ilyesfajta népszerűsítéséért.

– 1950-ben szereztem szakmunkás-bizonyítványt a Lenin Kohászati Művekben. Amikor a középhengermű beindult, engem is odairányítottak. Sok bajjal, sok gonddal kezdett a sor. 1965-ig 25 lényeges újításom volt. Abban az évben kaptam állami díjat.

Nyári zápor zúdul a kertre. Kalló István előhengerész figyelmeztet, hogy akkori vezetőinek dicséretéről ne feledkezzem meg, mert nélkülük nem sokra vitte volna.

– Ötvenháromban lettem tagjelölt, 1956 után az üzemi pártszervezet vezetőségi tagjának választottak. 1963 óta vagyok városi tanácstag, tavaly országgyűlési képviselő lettem. Mondták, hogy átteksz-

nek délelőttös műszakra, de sajnáltam otthagyni az embereket. Huszonöt éve dolgozunk együtt, nyugdíjig velük maradok. Mit mondjak még? A kisebb elismeréseket nem számítva a brigád kétszer lett kiváló, elnyertük az Ágazat Kiváló Brigádja címet és a kongresszusi oklevelet is. Mit mondjak még? Szóval a családról... A feleségem bolti eladó volt, de megsérült, betegeskedett, azóta nem dolgozik. A fiam rádióműszerész, a lányom fogorvos. Ma volt az első napja a vasgyári SZTK-ban. Kihúzott vagy 20 fogat.

Két gyereke van Molnár Istvánnak, a DIGÉP esztergályosának is. A Győrikapu 142. III. emeleti lakásának ajtaján bim-bam csengő szól. A férfi kettő híján száz kiló és álmos.

– Ledőltem egy kicsit, csak este megyek dolgozni. A kertbe ma sem mentem ki.

Ismerkedünk, ízlelgetjük egymást. Ha nem mondaná, akkor is tudnám, hogy zajos munkahelyen dolgozik. Most is hangosabban ejti a szót.

– Akkor, az ötvenes években, eszembe se jutott, hogy tanuljak, pedig félgőzzel is elvégezhettem volna valami egyetemet. Kellett a pénz, csórók voltunk, s én jól kerestem. A tisztviselőnek vékony volt a borítékja, kicsi a becsülete. Most meg? Mint művezető 3600 forintot kerestem. A fiam két éve végzett, közgazdász, ő is a gyárban dolgozik, már többet hoz haza 3000 forintnál.

Legyint. Nem bosszús, nem indulatos. Igazán mérges és keserű csak egyszer volt életében.

– Nem szívesen beszélek erről, nekem soha semmi bajom nem volt senkivel...

Az asszony biztatja. Mondaná is, de a férfi leinti.

– Abban az évben, 1962-ben, amikor a kormánykitüntetést kaptam, kineveztek művezetőnek. Én

voltam a legidősebb művezető, de nem én kerestem a legtöbbet. Negyvennégy óta dolgozom a gyárban, én minden csavart ismerek itt, hát azt mondtam: Ha valaki jobban csinálja, mint én, akkor keressen többet. De nem volt ügyesebb egy sem! Nem vagyok én máriás huncut, nem töröm magam... Az emberek, akik a gépen dolgoztak, csak nevettek rajtam. Kellett neked hivatal? Egyszerre hárman adtuk be a felmondásunkat. Három művezető. A pénz miatt.

Az asszony már nem törődik a leintéssel, muszáj közbeszólnia...

– Pityu egyetemre járt, a lányom meg a vőm itt laktak, kellett a pénz. Szerettük volna magunkat beruházni, hogy erőre kapjunk... Estéken át bőgtem.

– Ne szólj bele, fiam! A főnök megkérdezte, hogy miért járatjuk le a gyáregységet. Beszéltem egypárszor a párttitkárral is... Nem volt nekem semmilyen problémám, pedig én tsz-t is szerveztem, aratni is jártam, szemináriumot is vezettem, de most hiába lett volna alkalom, senki sem segített... Végül megmondták a főnöknek, egészen föntről, hogy ne piszkálja a régi melósokat. Így aztán visszamehettem dolgozni. Tizenkilenc forint volt az órabérem, annyi is maradt. Bántam is én. Csak a régi gépet visszaadják!

Az asszony újra átéli a történetet, s a végére kivirul, mosolyog.

– Áldott jó természetű ember az én uram. Hirtelen haragú, de hamar ellobban. Az egyik szomszédasszony aranyembernek hívja.

A férfi kedves gorombasággal hallgattatja el:

– Ne dumálj annyit! Pont olyan vagy, mint az anyád.

(Kérem, én készültem erre a riportra. Hetvenoldalas jegyzetfüzetemet teleírtam. Nyomaszt a sok információ, de koldusszegénynek érzem magam általános érvényű igazságok kimondásához. Tudom, hogy nem élünk olyan szépen, mint amilyen jól. Tudom, hogy az ember: a környezet és a nevelés terméke, s ha változtatni akarunk az emberen, az életmódon, akkor az őt alakító tényezőkön kell változtatni. Mi már nem úgy élünk, mint eleinte, de úgy sem, ahogyan a szocialista társadalomban kellene, lehetne. Tudom, hogy az életmódban tükröződnek a társadalom alapvető folyamatai és céljaink megvalósítása is, ezért az életmódnak rendkívül nagy politikai jelentősége van. Tudom, hogy társadalmunkban sem beszélhetünk egységes életmódról. Tudom, hogy nem fogalmazható meg egységes és általános érvényű életmódkódex, hiszen maga a társadalom – és benne minden ember – állandóan változik. Szüksége lenne-e az emberiségnek a hülyeség elleni gyógyszerre? A kérdés költői. Aki ugyanis hiányát érzi ennek a medicinának, az nem hülye, mert látja saját korlátait. Akinek viszont valóban ajánlhatnánk, az nem venné be, mert képtelen lenne belátni, hogy hülye. Riportalanyaimmal előre megfontolt szándékkal beszéltem. Én választottam őket, a sok ezerből. A rájuk aggatott jelzők felsőfokúak. Harminc évnél kevesebbet egyik sem húzott le munkahelyén, tíznél kevesebb kitüntetése, oklevele egyiknek sincs, az őket delegáló három diósgyőri gyár a környék leghíresebb, legpatinásabb üzeme. Túl szép a menyasszony? Igen, kicsit csalóka, kicsit idealizált a kép. Pedig én készültem. A világot nem magyarázni, hanem megváltoztatni akarjuk. Tudom, ezek az emberek eltűnnek egyszer. Kihalnak, s csak a hírük marad meg, mint a szárnyas hüllőknek, a kardfogú tigriseknek és a mammutoknak.

Kivesző faj az övék, nagy sorsuk, tréfátlan állhatatosságuk legfeljebb csodálatra méltó, de irigységet nem kelt. A Fazolák, Spisákok, Kolbák késői örökösei ők: a legtöbbet hoztak a múltból, s ők vették legkomolyabban az új kor jelszavait. A frizsiderkorszakban is türelmesek maradtak, szótárukban a fegyelem és a rend első sorban szerepel. Munkájukat az igényesség jellemzi, noha ők világéletükben igénytelenek voltak. Boldogabbak, jobb közérzetűbbek, s talán naivabbak társaiknál. Egyszer választottak, egyszer tették le a garast, örökre szerződtek, s nem tágítanak. Egy munkahely, egy feleség, egy hit, egy akarat. Változhatatlanok és változtathatatlanok. Hallgassuk őket, melegedjünk melegüknél!)

Vida Kálmán meséli: – Apám vasesztergályos volt a kohászatban. Hatan voltunk testvérek. Az öcsém is „gyárista" lett. Ida az újpesti bőrgyárban művezető. Eta a Chinoin-gyárban csomagoló, Iboly mozipénztáros, Kati büfés, Tapolcán. Szegény anyám csinált otthon mindent, sok baja volt velünk. Apám szigorú ember volt, féltünk tőle. Egyszer elloptam a biciklijét, iszonyúan elvert.

Nagy Zoltán feleli: – Öten voltunk testvérek, öt fiú. Én voltam a legidősebb. Apám korán meghalt, én lettem a családfő. Tizenhárom éves korom óta dolgozom. Négy testvért neveltem fel. Ember lett valamennyi. Dezső is a papírgyárban dolgozik, kazánlakatos. Béla és Feri a DIGÉP-ben keresi a kenyeret. Sándor, az egyetlen nőtlen, az LKM lakatosa. Csendesen, szolidan éltünk mindig... Tizenvalahány éve nem voltam moziban. Itt, a házban, azt mondják rám, hogy magamnak való vagyok.

Kalló István nyilatkozza: – Kilenc évig laktam negyedmagammal egy háromszor hárommétéres szobában... Jussom van rá, hogy most ilyen lakásban

éljek. A családi béke a legfontosabb. Köztünk hangos szóváltás nem volt. Mindketten munkáscsaládból származunk. Talán ezért. A nyomorúságos idők persze nem múltak el nyomtalanul. De a nehézségek bennünket összekötöttek. Szépen kell élni.

Molnár István magyarázza: – Az volt a nagy szám, amikor beköltöztünk Miskolcra! Ötvenháromban. Egyszerre kaptam meg a lakáskiutalást és a behívót. A család Patakon lakott. Éjszaka költöztem, titokban, mert nem tudtam időben szerezni beköltözési engedélyt. Másnap bevonultam, az asszony meg elkezdte csutakolni a lakást... Mert akkor nem törődtek vele annyit, mint most. Bizony festetlenül, féllábszárig érő kosszal, törmelékkel adták át.

Vidáné mondja: – Negyvenötben két malacra cseréltem az ágyneműt. Az egyik malacot később átváltottuk kecskére, mert Ágikának kellett a tej... Nekem nem volt, máshogy szerezni nem tudtam.

Nagyné mondja: – Nem volt könnyű összehozni a hatezer forintot... Valaki szólt, hogy részletekben is fizethettük volna, de mi apuval nem szeretjük a részleteket. A tévét és a hűtőszekrényt is egyszerre fizettük ki. Így becsületesebb.

Kalló mondja, amikor a feleségéről kérdezem: – Türelmesek vagyunk egymáshoz. Az én dolgom az, hogy segítsek, mert ő van rászorulva. Ha délutános műszakban dolgozom, akkor reggel megyek vásárolni. Szeretem a piacot.

Molnárné mondja: – Nézze, milyen jó erőben van még mindig az én emberem. Senki nem mondaná rá, hogy öt év múlva nyugdíjba megy... Igaz, megeszi, megissza a fejadagot, de nem is volt beteg, csak egyszer a gyomrával.

Kálmán bácsi szabad időben horgászik. Üvegbotjait, doborsóit látni a W. C.-be kell zarándokolni. Ott tartja, máshol nincs hely.

– Apám is szenvedélyes horgász volt. Persze engedélyre nem futotta. Egyszer, 12 esztendős koromban, fogtunk egy fél zsák pisztrángot. Elkapott bennünket a csendőr. Kérdi, hol jártunk. Apám mondja, hogy gombászni... A csendőr ismerte a dörgést; halszaga van. Én két pofont kaptam, a fatert reggelig az őrszobán fogták. Húsz pengőre büntették... Később én Grill Imrével jártam horgászni. Vittem a csomagját, szolgáltam neki. Néha ideadta a botot. Neki persze volt engedélye. A fene essen bele... Most meg már az unokámnak is. Hétéves. Jó ma fiatalnak lenni.

A papírgyári Nagy Zoltán két dolgot nem szeret igazán: veszekedni és táncolni.

– Még az esküvőn sem táncoltunk. Nem is volt igazi esküvő. Az eljegyzés, az igen, nem mondom... De az esküvő?! A feleségem szülei nem is tudtak róla. Így aztán sem akkor, sem azután nem táncoltam. Az asszony még inkább, ha elmentünk valahová... No, nem szórakozóhelyre. Lagziba, brigádkirándulásra.

Kalló István végrehajtó bizottsági ülésre készül. Nem az íróasztalnál olvas, ahhoz bajos is lenne hozzáférni a fikuszok miatt. Az ebédlőasztalon teregette szét iratait.

– Nézze, van vagy háromszáz könyvem. A felét sem olvastam. Nem jut rá idő... Ha idő lenne, akkor meg a szemem erőtlenedik el. A sokfunkciós élet bajjal jár. Nem akarok szégyenbe maradni: sem a gyárban, sem a tanácsban, sem a parlamentben. Tizenhárom éve lettem vb-tag. Kezdetben nagy izgalommal és bizonytalankodva tettem eleget ennek a megbízatásnak... Én, mint munkás kerültem ebbe a testületbe, s úgy hiszem, most már rátermettségem miatt is becsülnek.

Molnárék vettek egy kis kertet, hogy zöldségre, gyümölcsre ne kelljen költeni.

– Jaj, a kert... Már négy éve építjük a házat, sose végzünk vele. Ültettünk 300 tő szőlőt, bekapálni is alig bírjuk. Pityu megmondta, hogy őt nem érdekli a szőlő, építeni viszont segít... Jaj, a kert! Micsoda pincét csináltunk! Olyan, mint egy bunker. Alig győztük cementtel.

Mind a négyen bérházban laknak. A négy családban hét gyerek van. Apjuk, anyjuk mesterségét egyik gyerek sem folytatja, bár az apjával egy gyárban dolgozó Molnár Pityu sehogyan sem érti, hogy ő miért csak munkásszármazású és nem munkás. A négy család két Trabantot tud felmutatni. Kallóék fiának, Molnárék sógorának futotta kocsira. Kálmán bácsi, amióta nyugdíjas lett, naphosszat egy Rigán begyeskedik, azzal látja el háromszoros ellenőri funkciójának sok kilométeres feladatát. (Az öreg ugyanis: kereskedelmi társadalmi ellenőr, népi ellenőr és horgász ellenőr.) Nagy Zoltán kivételével egyikük sem dohányzik. Mind a négy párttag. Mind a négy dús hajú, erős fizikumú férfi. Egyikük sem mentes a pátosztól, de mindegyik híján van az óvatos gyanakvásnak. Beszédjükben gyakori a „suksük". Kálmán bácsi mesél, Nagy Zoltán felel, Kalló István magyaráz.

Egy mondat még, a köszönéshez.

Vida: – Mindent a feleségemnek köszönhetek.

Nagy: – A bánat kisebb, az öröm nagyobb, ha megosztják.

– Kalló: – Nem szeretném, ha csupa jót írna rólunk.

Molnár: – Parasztnak lettem volna igazán jó, a földet lehet csak úgy szeretni, ahogy én ezt a gyárat szeretem.

Napjaink, 1976. 8. sz.

LÁSZLÓ BENCSIK SÁNDOR

Hogyan művelődjék Tóth János lakatos?

Ugyan vajon hány pontot érhet egy könyv? S menynyit a szakszervezeti szeminárium látogatása? Egy színházbérlet? Múzeumi belépő? Szaktanfolyam? Énekkari tagság? Iskolai bizonyítvány?...

Év vége volt, év eleje volt. Értékelni kellett a szocialista brigádokat. (A brigádmozgalom alapvetően versenymozgalom, de természetesen ennél jóval több.) Ezek a brigádok a mozgalom szellemében elkötelezték magukat a tanulásra, művelődésre is. Nos, hát most valahogy, ugye, mérni kell ezt is. – A gyárak jó részében pontozásos eljárást találtak ki erre. (Azt mondják, kényszerből, nincs jobb, és a célnak megfelel. Lehet, hogy rossz módszer, de ezt legalább tudjuk csinálni.) Akármilyen, ez az eljárás is egyfajta tünet.

Nagyközség délen. Büszkesége és reménye a gyár, négy éve termel. Könnyűipar, ami nem is olyan könnyű. Majdnem mindent exportra szállítanak. A létszám 460 volt tavaly. A fele nő, a harminc éven aluliak aránya majdnem kétharmados. Váltott műszak. Huszonhét szocialista brigád. Ismerkedünk, beszélgetünk. Nézem a naplókat. Keresem, ami a semmitmondó, de cicomás lapok mögött van. (A csicsás napló több pontot kap.) Sor kerül a kultúrára. Van az is, hogyne. Elsősorban társadalmi munkával járultunk hozzá, de a legnagyobb mértékben.

A gyár brigádjaitól a múlt évben a következő „kulturális célzatú" társadalmi munkákat kérték a

községben: A tanács szabadtéri színpadot, a Hazafias Népfront klubhelyiség-alakítást, a járási könyvtár átköltöztetést, polcokat és vízszerelést, a KISZ-sportpályához földmunkát (testkultúra), az iskola nyári tatarozást, villanyszereléssel, kőművesmunkával, festéssel (az „egy üzem, egy iskola" mozgalom keretében), a művelődési ház betonozást, a világítás átszerelését, az előcsarnokban falburkolatot és négy új hirdetőtáblát.

Természetesen a brigádok ennél jóval több társadalmi munkát végeztek, csak emezek a „kultúrába" számítódtak bele. A gyáron belül még nagyobb volt az igénybevétel, az év utolsó két hónapjában szinte állandósultak a kommunista műszakok. (Szeptemberben még sehogy sem álltak a tervvel, nem az ő hibájukból. Késtek a partnerek, nem volt anyag. Amikor lett, már október volt. Lehetett orrvérzésig dolgozni. A vezetőség az irodistákat is a műhelyekbe rendelte. A munkásőrök „durchmarscholtak": éjszaka társadalmi munkában termeltek, nappal nyújtott műszakban.) Teljesítették a tervet, a dolgozók részelhetnek a nyereségből.

Firtatom a kultúra említett robotjait. Mit kaptak érte a brigádok? Társadalmi munka volt, ingyenbe csináltuk. Nem így értem, hanem mivel viszonozták? Néznek. Egy válasz: kaptunk róla igazolást. Jó-jó, de fölkereste-e utána a brigádot valaki, nem mint intézmény, hanem mint személy, valamelyik osztályvezető, pedagógus, kultúros, tisztségviselő? Amolyan baráti érdeklődéssel, hogy na, hát, hogy vannak, hogy megy a munka, miben tudnék én a brigádnak segíteni? Ha tetszene, szívesen tartanék egy előadást, beszámolót maguknak valami fontos dologról, vagy elbeszélgethetnénk, mondjuk, az otthoni tennivalókról, tudják-e, hogy a tudomány igen érdekes és hasznos újdonságokat kínál a háztáji munkálkodás szá-

mára is? Vagy megkérdezték-e, mit olvastak legutóbb és mi maradt meg belőle? Hiszen dolgoztak nekik. (Persze, önmaguknak is ezáltal, bár áttételesen.) Nincsenek válaszok, illetve az kerekedik ki végül, hogy az ilyesmit az igazgatók egymás között szokták elintézni. Befut ugye az igény (kérés, megrendelés) a gyárnak, az üzem vezetősége kiadja valakinek: szervezd meg a szocialista brigádokat. A brigádok elvégzik, ami kell, a munkájukat meg majd beszámítják odafönt az értékelésbe.

Nemrég több napos tanácskozáson volt dolgom, be kellett számolnom néhány szocialista brigádban folytatott művelődési kísérleteinkről. Mondókám eleje helyett papírlapokat osztottam szét, egyetlen – eszmei – kérdést írva föl rájuk: *Hogyan művelődjék Tóth János lakatos?* Csak annyit kértem, gyakorlati válaszokat próbáljanak rá adni, hogyan is gondolják. Aztán összesítettük a lapokat. Százhetvenhét tétel kerekedett ki, mind merő „elvárás". (Ismert dolgok: iratkozzék be, vegyen részt, látogasson – a szakmai továbbképzéstől kezdve a honismereti mozgalomig, a tánccsoporttól a bélyeggyűjtő szakkörig.) Félelmetes tömb. Pedig nem volt benne egyetlen ige sem, amit ne ítélne az ember jónak és hasznosnak, sőt szükségesnek. Nem is csak azért lett félelmetes, mert ez az egész, így együttesen, egy különös, kemény, szinte kincstári szellemű követelményrendszerré merevedett egyszeriben, és jóformán amolyan kulturális diktatúra jelleget öltött, sokkal inkább azért, mert ezek után mindenképpen föl kellett tenni a kérdést:

– Ismerik-e önök egyáltalán Tóth János lakatost?

A brigádok mostanában készítették el az új esztendőre szóló vállalásaikat. A kulturálisakat is. (Már-

is az első bukfenc: más a gazdasági év, és másként számítódik az oktatási évad.)

Bevallom, hirtelenjében zavarban lennék, ha a magam decemberig szóló kulturális vállalkozásait, terveit össze kellene állítanom, nem azokra a tevékenységekre, amikből élek, viszont konkrétan. (Vajon meg lehet-e tervezni a holnapi szerelmet?) Valamit, nagy-nagy általánosságban, biztosan kisütnék, de úgy, ahogyan a brigádoktól igényeljük, valószínűleg nem tudnám megcsinálni. – Tóth János lakatos „megcsinálta".

– Hogy álltok az új vállalásokkal?

– Megvannak. De két forduló kellett hozzá.

– Az csak hasznára válhatott.

– Az első formulát visszadobták. Nem volt megfelelő benne a kultúra.

– Nocsak.

– Hiányoztak belőle az egyéni kulturális felajánlások.

– Előzetes tárgyalás nem volt róla, hogy hát milyen is legyen?

– Minek? A brigádvezető dolga volt mindig. Mi csak aláírtuk.

– Tóth János miket vállalt?

– A szokásosat. Szakszervezeti szeminárium... Most hogy mondjam: arra úgyis illik eljárni, vagy kötelező? Aztán az olvasás. A brigád csinált egy szerződést a könyvtárral, hogy mindenki beiratkozik. A harmadik témám: ami jön. Itt mindig szervezik az embert valamire. Előadás, műsor, kiállítás, színház, nagy a választék. Hát beírtam nekik, hogy egypáron meg fogok jelenni.

– Mindegy, hogy mi lesz akkor a programban?

– Próbáljam meg kitalálni, mi lesz, hogy ne legyen mindegy?

– Szóval a ráma megvan, hogy milyen kép kerül bele, nem érdekes.

– Giccset úgyse adnak.

– Biztos?

– Azt szavalják.

– És a kollektív vállalás?

– A régi sláger: Vállaljuk, hogy az üzem által szervezett kulturális és politikai rendezvényeken legalább hat alkalommal brigádkeretben részt fogunk venni.

– Mi az, hogy brigádkeretben?

– Az a hamuka. Vagyis, be lesz osztva, hogy egy-két tag képviselje olyankor a brigádot. Viszik a brigádnaplót és beíratják az igazolást. Ez a lényeg.

– Tóth János mit csinál, amíg őt más képviseli a kultúrházban?

– Esetleg sörözik a cimborákkal, és arról vitatkozik, hogy a kis Kovács elváljon-e a feleségétől, vagy ne. Vagy mit tudom én, lehet, hogy privát melóban a maszek kőfaragónál pénzt keres. Előfordulhat, hogy kikérdezi a sráctól a leckét és helyrerázza benne a tananyagot. Vagy ő is tanul, magolja a Kreszt. Talán tévét néz, vagy az asszony elráncigálja a moziba, elég sűrűn szokta, persze, csak ha feljön az anyós és vigyáz a kis Tóthra.

– Most vasárnap mi volt?

– Nem szuperált a centrifuga, azt bütyköltem. Aztán szerkesztettem az erkélyre egy príma virágállványt. Vasas létemre fából. Nem szeretem azokat a drótmicsodákat a lakásban.

– Olvasni szoktál-e?

– Hát van egypár tisztességes könyvünk. Szépen van. De azok után nem kap pontot az ember, csak amit az üzemi könyvtárból kivisz. Ami rajta van a kartonon.

– Mégis meg lehetett volna ezeket a vállalásokat

értelmesebben is csinálni. Miért nem kértek valami segítséget hozzá?

– Kaptunk mi. Tele van a brigadéros fiókja ilyen brosúrákkal. De ki az isten olvassa el azt a rengeteg papirost?

Vak volna vagy rosszindulatú, aki a brigádmozgalom fölbecsülhetetlen, egyre növekvő, országos arányú kulturális eredményeit meg nem látja. – Soha nem volt annyi szocialista brigádtag színházban, mint tavaly. A tanfolyamokra, iskolákba járó brigádtagok lemorzsolódása jóval kisebb arányú, mint másoké. A politikai képzésben való részvételük nagyon sok üzemben több mint nyolcvanszázalékos. Ők az író–olvasó találkozók törzsközönsége. Ott vannak mindenütt, jószerint nincs is kulturális esemény, nincs művelődési forma szocialista brigádok nélkül, sehol. (Járatlanok még, passzívak, olykor nyitott szemmel alszanak? Többségükben igen. Nem ők tehetnek róla.) Miért kell akkor nyugtalankodni?

Nem valamiféle konfrontációra igyekszem a szavakat élezni, nem a Tóth János és a művelődést szervező, irányító-diktáló intézmények, testületek közötti ütköztetésre. Éppen ellenkezőleg. Hogy a szocialista brigádok kulturális világa meg ne merevedjék, formálissá ne torzuljon, ahhoz a sokkal teljesebb, és sokkal közvetlenebb együttműködésre van szükség. A brigádokban adott a lehetőség, a feltételek megértek arra, hogy ezen a nagy területen a munkásművelődés demokratizmusa bontakozni kezdjen. De nagyon kellenek hozzá a menedzsertípusú népművelők.

Nem tudom, miért van a művelődési intézményeink, apparátusaink egyes tagjaiban valami furcsa kettősség. Amikor magánemberként, baráti ke-

retekben nézegetjük egymás között a munkásművelődést, kiderül, mennyire képzett, kiváló erők, s hogy nagyon is jól ismerik Tóth Jánost, elkötelezetten állnak a pártján. Remek emberek... Mégis, amint az íróasztal túlsó oldalára kerülnek, elkeserítő bürokratákká alakulnak, az ismert lakatos arcnélküli János lesz a számukra, akinek csak az a dolga, hogy fogyassza, amit előírunk neki, automatizáljuk és uniformizáljuk a művelődését, még azt is a szájába rágjuk, hogy mit nézzen, mit hallgasson, mit értsen és mi legyen róla a véleménye. Ekkor már régen nem az emberben gondolkodunk, hanem rendezvényben, nem a valódi művelődésre törekszünk, hanem a kirakatra, a mennyiségre, és Tóth János már csak szimpla adat lesz, részvételeiből táblázat a hivatalunk önigazoló jelentései számára. Majd amikor – éppen ezek következtében – a brigádok művelődése néhol már a puszta pontvadászattá, igazolásgyűjtéssé torzul, vagy kritika éri a ház elejét a látszateredmények miatt, akkor jön az ítélet: a munkás a hibás. Tóth Jánosban nincs meg az igény a komolyabb művelődésre.

Valójában Tóth Jánosnak gazdagok az igényei. Magával szemben, társaival szemben, velünk szemben, a társadalommal szemben. Tóth János ugyanakkor igen sok tekintetben meglehetősen kiszolgáltatott ember. Kulturálódása az erősödését is segíti. Számára a művelődés ma már létszükséglet. (Akkor is, ha ezt még így nem ismerte fel.) Ehhez azonban az eddigieknél közvetlenebb és hatékonyabb segítségre van szüksége. Pontosabban: társakra, jó partnerekre.

Hány vita zajlott már arról, hogy mi a szerepe az értelmiségnek a munkásművelődésben. A szocialista brigádok e szerep gyakorlatát kínálják. Nem

prófétákat várnak, nem szájtépőket, nagyképűeket, magukat megjátszókat, hanem szellemi segítőket, méghozzá személyes jelenlétben és egyenrangúságban. (Az erre való hogyan nem lehet ismeretlen dolog, a munkásmozgalom régi gyakorlatában megvan rá a minta.)

Kölcsönös az ügy, a szocialista brigádoktól legalább annyit lehet tanulni, amennyit ők kapnak. A brigádok java például tud valamit, amire nagyon figyelni kellene: a közösségi művelődés gyakorlatát.

Élet és Irodalom, 1976. április 3.

KAMPIS PÉTER

Beremend

Egy vajszlói kakas halt meg máma. Reggel hajtották végre az ítéletet, a kisszoba ablakából néztem végig a ceremóniát. A tanácstitkár, a kultúrház-igazgató és az ÁFÉSZ kereskedelmi előadója eltűntek a szemközti ház alatt egy garázsban, s egy rövid idő múlva a garázs előtti rézsűn ide-oda csapkodva felszaladt a vajszlói kakas, fej nélkül, s az úton megállt. Szép attrakció volt.

S most eszünk, méla csöndben zsírló szájszéllel, marokra fogva, a második emeleti háromszobás lakás loggiáján. Bágyadt meleg van – párás lehet a levegő –, a Szársomlyót alig látni.

– Füstöl a gyárkémény – mondom a kakaslábat fogva. Egy kis csönd támad, aztán megszólal a kultúrház igazgatója, Szép László.

– Nem füst az. Por. Cement.

Termel az új gyár. És por ködébe borul, titokzatoskodik. Hatéves óriás. Itt fogant, fejlődött a közös akarat eredményeként, s itt született meg.

Beremend, 1974 nyárvége... Esszük a vajszlói kakast, s közben hallgatagon kutatok. A csönd, a hallgatás után, ami sokszor kérdéseim nyomán született, végül magamban kutatok a végső válasz után: miféle változást hozott ez a méreteiben hatalmas, egész közelről már nyomasztóan nagy cementgyár? Évek alatt – a táj képén kívül – az emberek lelkébe hogyan hatolt be, ha egyáltalán behatolt, s ott milyen hatást fejtett ki? Tetszik ez a gyár az emberek-

nek? Megtalálta-e a számítását az itt dolgozó hétszáz-egynéhány „alapító?"

Beremend, 1974. ősz... Kommünikék jelennek meg a helyi és az országos lapokban: Dél-Baranya iparóriása nyolcszázezer tonna cementet adott, az év végéig pedig bőven túlteljesítik a várt mennyiséget. Termel a gyár, zajlik az élet, elszáll a levegőbe egy vagon cement naponta.

Kutatásaim első számú nyomvonala a gyárba vezet. Milyen is közelről? Rövid, tisztelgő látogatás Szikszai Tibornál, a gyár igazgatójánál. Igen, szociográfia, szóval hogy a BCM környezetre gyakorolt hatását... Persze, minden segítséget megadnak. Ismerkedjek meg vele, járjam körül, ha valami információra van szükségem, adat, ilyesmi, forduljak bizalommal.

Első nap, délután. Barkó Antal munkavédelmi megbízottal járjuk a gyárat.

– Mire kíváncsi?

Kétségbeesve nézek rá. Kezdjem elölről? Hogy a munkássá válás folyamatát nyomozom, egy mezőgazdasági tradíciók irányította vidékre pottyant ipari nagyüzemben?

– Talán nézzük végig a technológia sorrendjében a gyárat. És már állunk is a rampán, a kalapácsos törőknél. Szabályos időközben megjelenik egy KRAZ, egy BELAZ-dömper, hanyagul beborítja húsz-egynéhány tonnányi rakományát a nyelőbe, s megy újabb adagért. Megállás nincs. A négy és fél kilométeres út a kőbányához visz. Oda mennek a kocsik üresen, hozzák a márgát és a követ...

A BELAZ-dömper hátsó kerekének százhetven centiméter az átmérője. Egymagasak vagyunk. De rá sem érek alaposan elszörnyülködni ezen, mászunk a malomcsarnokba.

Magas építmény. Barkó Antal lelkiismeretesen magyarázta ugyan a klinker, a gipszkő, a mészkő és a pernye útját, de egyrészt roppant bonyolult, másrészt riadtan lapultam meg a falak tövében. Több méter átmérőjű, furcsán kanyargó és fénylő csövek húzódtak mellettem föl-le, s amoda előre, félelmetes zúgással forgott a golyósmalom. Féltem, igen, féltem a malomcsarnok zegzugos világában, ismeretlen zajok és statikus mozdulatlanság riasztott. Amikor az égetőkemencék melletti gyaloghídon lépdeltünk, akkor jöttem rá, mi volt a legriasztóbb: talán, ha öt embert láttam az egész malomcsarnokban.

A kemencék belül ezernégyszáz fokosak. Úgy éreztem, mellettük sincs sokkal kevesebb. Iszkoltunk is tovább. Megkérdezték: akarok-e a kemencébe nézni? Az illendőség kedvéért belenéztem. Meleget láttam. Aztán emeleteket jártunk Barkó Antallal, s egyszercsak ott voltunk a BCM kellős közepén. A vezérlőterem olyan, mint egy szélesvásznú mozi. Lámpák villognak: nyomon követhető az egész gyártási folyamat a kőtöréstől a csomagolásig. Hatalmas, karvastagnyi fekete anakondák omlanak lustán a kábelcsatornába, s elágaznak az óriásgyár minden sejtjéhez. Ez a központi idegrendszer. Megilletődve gondolok arra a milliárdnyi impulzusra, amely a legkülönbözőbb információk hordozója, jön és megy a kábeleken.

Értem én tulajdonképpen ezt az egészet? Hol kerül össze az elektromos impulzus, a forgókemence embernyi csapágya, a BELAZ-dömper döbbenetesen nagy kereke, az elektronikus, automata mérlegek, a lebegő porok, csarnokok, szalagok és hevederek, kidobott acélgolyók tömege azzal az egyszerű ténnyel, hogy bemegyek a TÜZÉP-re és veszek egy zsák ötszázas portlandcementet?

Bizonytalanná válok, és nem akarok puszta frázisokból megélni.

– Köszönöm – mondom Barkó Antalnak, aki visszakísér irodájába –, egyelőre azt hiszem, befejezhetjük.

– Eleget látott?

– Azt hiszem, túl sokat.

Nevet.

– Még el kell jönnie néhányszor.

Egy zsúfolt irodahelyiségben ülök, és tűnődöm azon, amit mondott. Ebben is bizonytalan vagyok, lám, nem tudom őszintén rávágni, hogy igaz, még sokszor el kell jönnöm... Hiszen nem most vagyok itt először, igen, pontosan tizenkilencedszer járok a gyárban. Csak többet tudok-e meg róla, ha sokszor látom? Inkább kitérek az egyenes válasz elől.

– Előbb megnézem a bányát.

Furcsán néz rám: mi érdekes van a bányán? Na, de hát én tudom.

Még a zsúfolt irodában, piros színű bútorok között szorongtunk, amikor nyílt az ajtó és bejött egy középmagas, vörhenyes bajuszú ember. Elmorogtuk a nevünket, aztán leült ő is, elgondolkodva kavargatta a kávét, amiből még neki is jutott.

Egyszer csak felém fordult.

– Szóval a gyárról ír?

– Igen. Szeretnék.

– És mit?

– Azt még most nem tudom.

– Akkor én most megmondom. Jó? Arról írjon, amiről már esztendeje, minden éjszaka álmodom. Amitől verítékben fürödve riadok fel, amitől este nyugtatókat szedek, reggel serkentőket, egy elfuserált cementgyárról írjon, ha igazat akar írni. Lelkendeztünk: hat nemzet összefogásával épült, hat náció

berendezéseiből állították össze. Tudja, mi ez? Egy olyan Trabant, amibe négyütemű, hüvelyes Skoda-motort tettek, kéttorkú BMW karburátort, Zetor kerekeket és pakurával töltik fel a tankot... Egyáltalán, ért a motorokhoz valamit?

– Nem.

Csüggedten zöttyen vissza a piros műbőr fotelba, megissza a kávét, aztán megy. Zavartak vagyunk, mint akiket rajtakaptak valamin.

Őszinteségen vajon?

Adatok hemzsegnek bennem. Bámulok a jegyzeteimbe, a cetliken roppant egyszerűnek tűnik minden. Ijesztő pedig. Egymillió-hetvenezer tonna szürke port, ötszázas portlandcementet kell a tervek szerint évente adni Beremendről az építőiparnak. Az elképzelések – ami a felépítési költséget illeti – kétmilliárd-ötszázhuszonkétmillió forintról beszéltek, amiből négymillió és kétszázezer dollár értékű a deviza.

Félmilliárddal többre sikerült. De a gyár nagyon kellett. Építésének kezdetekor, 1968-ban az egész ország cementtermelése nem volt 3 millió tonna sem évente. A döntés hamar megszületett, s mivel a cementipar az ország északi felére lokalizálódott, Beremend mellett döntöttek. Nem volt nehéz: megvolt a nyersanyag, a cementgyártás már múlttal rendelkezett, hiszen 1910-ben kezdte meg termelését az „öreg cementgyár", a munkaerő sem hiányzott.

1968. április elsején szaggatták fel a földet Beremend határában. Addig mindenki kétkedve nézte a cövekes, teodolitos embereket. A kételyek azonban hamar szorongássá változtak: ekkora gyárat nem tudtak elképzelni a falusi emberek. Minden megváltozott. „Másfajta népek" lepték el a környéket, a

táj napról napra másképpen alakult. És öt esztendő alatt felépült egy óriás.

„A technológia kiválasztását gondos piackutatás és gazdaságossági számítások előzték meg" – írja egy beszámoló a kezdetről. „Több ország sok nagyvállalata tett ajánlatot a gyári berendezések gyártására és szállítására. A gyártás súlypontját képező klinkerégető üzemben a száraz eljárás legkorszerűbb változatának alkalmazása mellett döntöttek. Mindezek alapján a nyersőrlő és klinkerégető berendezéseket a Klöchner Humboldt-Deutz (NSZK) cég gyártotta, kooperálva a Claudius Peters AG (Hamburg) és a csehszlovák Prerov gépgyárral. A cementőrléshez az NDK-beli Zementonlagenbau (Dessau) cég szállította a gépeket, berendezéseket. A kőtörő gépeket, berendezéseket lengyel cégek szállították. Lényegében a BCM nemzetközi kooperációban valósult meg. A főbb szállító országok Csehszlovákia, NSZK, NDK, Lengyelország, Ausztria és a Szovjetunió voltak."

(... egy elfuserált cementgyárról írjon, ha igazat akar írni. Lelkendeztünk: hat nemzet összefogásával épült ... Tudja, mi ez? Egy olyan Trabant, amibe négyütemű, hüvelyes Skoda-motort tettek ... Ért valamit a motorokhoz?)

A gyárat 1973 novemberében avatták, ünnepélyesen. Az ünnepélyességet fokozta a BCM újság, amelynek nyolcadik oldalán vastagbetűs cím hirdeti: „A BCM forradalmi változásokat hozott a siklósi járásba." S alatta: „A dél-baranyai óriásgyár néhány négyzetkilométernyi területen fekszik, munkásainak létszáma ezerkétszáz körül van. A látványában is impozáns nagyságú gyár hatása azonban messze túlnő azokon a kereteken, amelyeket számokban lehetséges meghatározni. Beremend köz-

ség élete gyökeresen megváltozott, amióta 1968-ban az építők munkához láttak a falu határában. Az épülő és a most termelő cementgyár azonban Beremenden kívül a járási székhely és tucatnyi más község hétköznapjait, ünnepnapjait is megbolygatta, az életet felgyorsította . . ."

Úgy jó az élet, ha gyors.

Fekete, mozgékony szeme villan csak, lassan, ünnepélyesen beszél, talán, ahogy a tanácsülésen szokott, gondolom, és kezdem már bánni, hogy kocsizom még az este, nem ihatok vele egy pofa bort. Vízvezeték-szerelő, beremendi tanácstag, a BCM dolgozója, a BCM lakótelepén él, s korábban a BCM építői közé tartozott.

És fiatal is: huszonkilenc éves.

Farkas Györgynek hívják.

– Mi a véleménye – kérdezem egyszer csak –, hogyan patronálja a gyár ezt a községet?

– Beremendet?

Bólintok. Szembenéz velem, a felesége mellette kuporog a heverőn, hallgat. A másik fotelban a beremendi tanácstitkár ül, hallgat. Egy ideig ő is hallgat. Én várok.

– Amikor a fiam elsőbe járt, itt Beremenden, a tanár néni megkért, hogy csináljak néhány virágtartót, hadd legyen szép az osztályuk. Rendben van, mondtam, s mindjárt másnap megkértem odabent a főnököt, hogy munkaidő után ott maradhassak és összedobhassam azt a néhány virágtartót, tudja, olyan egyszerű, falra akasztható karikát, amibe a cserép belefér. Hiszen neki is van iskolás gyereke. Nem engedte meg. Most, hallom, a többiek erősen patronálnak egy siklósi iskolát . . .

– A főnöke hol lakik?

– Siklóson.

Rövid látogatás a bányában. Fent van, a falu fölött. A szőlőhegyet harapdálják a gépek. Keresem a heroikus küzdelmet, végül találtam is jövesztőket, akik a robbanás után a pajszerrel piszkáltak le a harminc méter magasból tonnányi kődarabokat. Anti-Sziszüphoszok. Huszár István bányamesterrel néztem végig az üzemet. Adatok: negyvenöt fizikai munkásuk, hat műszaki alkalmazottjuk van, őt is beleértve.

– Kőbányászok?

– Tulajdonképpen nehézgép-kezelők. Amíg a régi gyárat szolgáltuk, kézi termelés folyt, lapát, bunkó, csákány volt az emberek kezében, hatvannyolcban már létezett a törő, volt rakodógép, később pedig jöttek a csodagépek.

– Mit szóltak hozzá az emberek?

– Jól fogadták. Be kellett őket tanítani, soknak ez abba az áldozatba került, hogy el kellett végezni a nyolc osztályt. De hát ez jó, nem?

Az jó, bizony. Eleinte féltek ugyan a felelősségtől, a méregdrága gépektől, aztán megszokták, megszerették őket. Fizetések? Hat éve a kőbányász kétezerötszázat vitt haza, és bunkós munkakörben dolgozott, ma úgy hívják, hogy fúrómester, Hauss-Herr, automata, vagy Ingersoll félautomata-géppel dolgozik, és hazavisz három és fél ezret.

Naponta ötezer tonna követ igényel a BCM.

– Nem nehéz.

– Dehogyisnem – mondja a bányamester –, de muszáj.

Annyira muszáj, hogy minden szabályt, biztonsági előírást nem is tudnak betartani. Előírás például, hogy a munkahelyeket csak egymástól legalább ötvenméternyi távolságban telepíthetik.

– Na de – mutat végig a fronton Huszár István

– telepítsen kétszáz méteres szakaszon nyolc munkahelyet...

A muszáj nagy úr.

Fent, a márgabányánál Caterpillar tépi az agyagot. Négy és fél köbméteres a kanala, fél perc alatt röfögve tölti meg barna márgával a KRAZ-t. Ember – csak a vezetőfülkében. Cigarettaszünet, aztán felbőg a motor, rugaszkodik egyet a sárga rakodógép, ömlik lefelé a szőlőkaró, fa, tőke, föld.

– Ezeket kisajátítottuk. Nem volt sok probléma. Eggyel nem tudtunk csak megegyezni. Azzal ott, ni.

És visszafelé mutat. A bánya ölében, a BELAZ-út torkolatától balra egy lakatlan sziget. Hajdan fehér présház, düledező, körötte összevissza álló karóerdő. Egy fa. Kétszáz öl lehet. És a telekhatár húszméteres szakadék minden oldalon. Nem adta: körüle elvitték, körbeművelték az egészet. Oszlop. Makacs ember lehetett, annyi szent.

Fél kettő van, októberi napfényben ballagok a Kerécz-telepen. Jó egynéhány ikerházat hívnak így, még ötvenkettőben épültek, az öreg gyár lakótelepének. Az akkori építőről, Kerécz Lajosról nevezték el a beremendiek – Kerécz Lajos ma itt dolgozik, a BCM-nél.

Szemben a bánya új központi épületével, a törőtől egy kissé feljebb, lakik Petró György, az egyik „kateros". Műszak kezdetekor felmászik a Caterpillar fülkéjébe, felbőgeti a motort, a hatalmas gumiballonra húzott lánc körmei belekapaszkodnak a talajba, s már omlik is a hegy, a rakodógép kanala vadul tép ki egyszerre négy köbmétert, s oly könnyedén emeli a KRAZ platójára, hogy az szörnyű.

Petró György még nincs otthon, átballagok hát a bányaüzembe, meg is lelem. Sárga műanyag sisak van a fején, a műszaknaplót írja, eligazítja a követ-

kező műszakot. Megbeszéljük, hogy estefelé felkeresem.

Majdnem fél kilenc, amikor beállítok. Felesége és kisebbik lánya van otthon, a nagyobbik – szombat lévén – a pécsi Gaudium-együttest hallgatja a vendéglőben.

Őszes a haja, fiatalos a tekintete. Egy rövid ideig feszélyez, hogy csak néhány évvel idősebb nálam. Sokkalta öregebbnek gondolom. A Caterpillar tenné? Ördög tudja.

– Nem vagyok beremendi – csóválja a fejét. – Piszkurából jöttünk mi ide. Ez egy kis puszta volt itt a szomszédságban.

– Ott született?

– Nem. Szőkéden. Tudja, hol van?

Tudom. És mindjárt azt is tudom, hogy édesapja mezőgazdasági cseléd volt, aki a megélhetés után futott egész életében, családostul.

– Negyvenháromban költöztünk Beremendre. A felszabadulás után öt évvel, ötvenben lettem géplakatos-tanuló, az öreg gyárban. Ötvenháromban szabadultam.

Vonzották a gépek. Egy évig dolgozott lakatosként, aztán feljött ide, a bányába, nehézgép-kezelőnek.

– Abban az időben nem volt gazdája a nehézgépeknek. Anyagilag sem jártam rosszabbul, sőt. És megismertem az utolsó szögig a baggereket, fúrógépeket. Télen, a karbantartáskor az összes gépet szétszedtük darabokra. Jól éreztem magam, tudja, egész családias volt a hangulat, mind fociztunk, én muzsikáltam is, mindez összetartott bennünket.

Na, meg' valamennyien tősgyökeres beremendiek voltak. Bámulom a dohányzóasztalka mögötti fekete dobozt, amiben ott lapul a szaxofon, „már nem használom", legyintett, „más a módi", és a futbal-

lozás is idejét múlta, többszöri lábtörés a kedvét szegte. Vagy csak egyszerűen eltelt az idő? A polcon ott van három-négyszáz kötetnyi könyv, a „Prado" albumról nem tudom levenni a szemem.

– Mennyit keres? – kérdem hirtelen.

– Tavaly négyezerkettő volt az átlagom. Van úgy, hogy több.

– Szép.

Rám néz, mosolyog.

– Kevesen vagyunk, tudja. Amikor a múltkor keresett, éppen tizenhatóráztam.

– Szép – mondom.

– Nem tart már sokáig – válaszol. – Jön három új ember is.

Felesége ölbe ejtett kézzel hallgat bennünket. Hat éve dolgozik, először a Mecsekvidéki Üzemi Vendéglátónál, majd a SZIKKTI-nél. A BCM műszaki osztályán tervtáros. Ezernyolcszázat keres havonta.

– Judit még iskolás? – kérdem.

– A BCM-nél gyors- és gépírónő. Ezerkettőt keres.

Még csak tizenhét éves.

– Mióta laknak itt?

– Öt éve. Mint szolgálati lakást kaptuk, aztán felajánlották megvételre. Most a miénk. Azelőtt az apóséknál laktunk, a faluban.

– Itt hamar megtalálják . . .

– Ott meg telefon volt – legyint –, de hát, ha van valami, menni kell.

Aztán az igények alakulásáról beszél. Volt egy kis Carmen tévé, jó volt, mégis kicserélték nagyképernyősre. A „Danajkát" is MZ váltotta fel.

– Micsodát?

– A Danuvia motoromat – nevetett.

– Hová jár a motorral?

– Horgászni – mondja az asszony.

Aha.

– Nyaralni merre voltak?

Egy kis szünet támad.

– Hát – mondja Petróné –, valamelyikünk majdnem minden évben elmegy a nagymamámhoz. Stuttgart mellett él, tudja, hol van?

És már nyakig ülünk a jó állampolgári közérzetben. „Semmi pénzért nem élnék ott", bizonygatják egybehangzóan, „mindenféle szempontból jobb itthon... Szerényen, de szépen lehet itt élni, és aki erre nem képes, elengedném világgá."

– Mégis – puhatolózom –, mi a legszembetűnőbb különbség?

– Itthon van egy szakszervezet – mondja a feleség határozottan.

– A dolgozók érdekvédelméért – toldja meg Petró György.

Értem.

– De úgy együtt – kockáztatom meg –, valahol nyaralni...

– Ragaszkodom, hogy jövőre elmenjünk a jugoszláv tengerpartra – közli kategorikusan Petróné. – Az idén lecsúsztunk valamiért...

– Ötven óta fizetem a szakszervezetet – csattan fel hallgatásából Petró György –, és még nem voltam üdülni.

Hallgatunk.

– Itthon van egy szakszervezet – mondom finoman –, a dolgozók érdekvédelméért.

Felszabadultan, tele szájjal nevetünk mindnyájan.

A leltár szép, így fest:

2 tehén
1 üsző
1 ló

1 göbe 9 egyhetes malaccal
1 göbe 7 kétnapos malaccal
1 göbe malacok nélkül
2 hízó
baromfiak
galambok.

A porta csinos. Egy öreg kutya somfordál mellém, megszagolgat és undorral odébbáll. A küszöbön friss újság hever. Hangosat, nagyot köszönök.

– Vegyen ám a rágnivalóból – unszol később Bozsérné a konyhában –, másképpen törik ám, mint a bolti.

Sajtos tallér, maga sütötte.

Bozsér Dezső beteg, a térdével van itthon. Ha az ember Beremendről elindul, elhagyja Kistapolcát, Siklósnagyfalut, s Egyházasharaszti előtt balfelé kanyarodik, eljut hozzájuk Oldra, a néhány száz lelkes határ menti falucskába. Innen is járnak a BCM-be, az iparba.

Bozsér Dezső negyvenkét éves.

– Szakmám? Nincs – mondja.

– Mihez ért?

Vállat von.

– A gazdálkodáshoz. Foglalkozunk csírás krumplival, korai salátával, van egy kevés jószág... Szóval, csinálni kell. Meg aztán szerencse is kell hozzá.

A terményeket Pécsre viszik, vagy odaadják a felvásárlónak. „Nem, nem a termelőszövetkezetben... Valamikor jó volt a szövetkezet, de az egyesülés... Sokan eljárnak, éngem is rávettek a gyerekek, menjek a BCM-be, könnyebb lesz."

– Azért a termelőszövetkezet is sokat fejlődött – teszi hozzá az asszony nagy óvatosan. Nagy darab, egészséges asszony, bírja a munkát. Van is mit dolgozni.

Bozsér Dezső a vasúti részlegnél dolgozik, ellenőrzi a kocsikat, váltókat, pucolja őket és felgyújtogatja a lámpákat, ha kell. Négyszer tizenkét órát van szolgálatban, amikor este hatra megy, biciklire ül, mert már akkor nincs busz.

– Több így a szabad idő – mondja, s én nem kérdezem, hogy mire használja a szabad idejét. Színház, mozi, könyv? Ördögöt. Televízió meg a jószágok . . .

– Megvan mindenük?

– Ami nekünk kell, megvan.

– Nem költöznének be Siklósra vagy Beremendre?

Kettőjük tekintetével külön-külön találkozom. Az asszonyéból valami reményvesztett lemondás süt, a férfi maga elé néz, aztán súlyosan ejti a szavakat.

– Nem lehet megélni a panelban – mondja sötéten.

A forradalmi változások nyomán járok. A jubileumi újság hetedik oldalán az új gyár kommunistáiról olvashatunk. A párttagság összetételéről így vall Nagy Béla csúcstitkár: „A taglétszám fele fizikai dolgozó, a többi alkalmazott, illetve nyugdíjas. Éppen ez adja azt a feladatot, hogy a jövőben még jobban arra törekedjünk, hogy növeljük a pártban a fizikai dolgozók számát. És még egy dolog. Az átlagéletkor eléri a negyvenhárom évet. Ez ugyan nem mondható magasnak, mégis, figyelembe véve azt, hogy a gyárban igen sok a fiatal, az utánpótlást elsősorban a KISZ-esekben látjuk . . ."

Somogyvári Gizella, a KISZ KB hajdani függetlenített beremendi képviselője, aki ma a gyár szbtitkára, elgondolkodva nézeget.

– Ismeri a Rózinger Jancsit?

– Nem.

Nem tudom, miért kellene ismernem?

– Majdnem ő lett a KISZ-titkárunk.

Egy kevés csönd. Aztán én:

– És?

– Elment a gyárból.

Egy hét múlva Siklóson, a központiban szétnyitom a jubileumi újságot. „... a gazdasági tervek feleljenek meg a párt gazdaságpolitikájának" olvasom, „érvényesüljön a szocialista elosztás elve, alakuljon ki a kedvező gyári légkör ..."

Készülök a „majdnem" KISZ-titkárhoz. Kávézom. Rágyújtok. Harkányi út, panel. A Beremendi Cement Művek siklósi lakótelepe.

Csöngetek.

Mackószerű úr, csöndes, becsületes tekintetű, szemtelenül fiatal. Bemutatkozunk, csodálkozunk, behívnak.

– A beremendi öreg cementgyárban tanultam a géplakatos szakmát, Beremenden születtem, az iskoláimat is ott végeztem.

– Felesége is beremendi?

– Igen. Anyagkönyvelő, ő még a gyárban dolgozik.

– Maga már nem?

– 1972 márciusában kiléptem.

– Miért?

– Mint a régi cementgyár fiatal szakmunkása, számítottam rá, hogy az új, korszerű gyárba kerülök. Az új gyár is számított rám, legalábbis azt éreztem, amikor tanulmányútra küldtek Vácra és Mokrába, Csehszlovákiába. A cementmalmok mellett kellett dolgoznom. Rengeteg feljegyzéssel hazatérve, 1971 végén kezdődött a baj. Akkoriban fejeződött be a BCM malmainak végszerelése, s kezdődött a próbagyártás. Mindazt tehát, amit Vácott és

Mokrában, a Brno melletti cementgyárban tanultam, itt kellett hasznosítanom. És akkor volt létszámfejlesztés, így mondják, szóval új szakmunkásokat hoztak, sokkal magasabb órabérrel, mint ami nekem volt. Akkor tíznyolcvanat kaptam óránként. Szóvá tettem: azt ígérték, belőlem úgyis csoportvezető lesz, tizenhárom forintos órabérrel és pótlékkal. Én csak annyit mondtam, hogy de akkor egy héten belül, mert elmegyek.

És elment. Már kezében a munkakönyvével, hívatta a főmérnök: nem tudnánk-e megegyezni? Azt mondta: nem. A főmérnök: lesz lakás, ha visszajön, de ha nem jön vissza, soha nem kap lakást.

Alakul a gyári jó közérzet.

– S most hol dolgozik?

– Az ÉPFU-nál, 1972 március hatodikától.

– Mi a munkaköre?

– Csoportvezető vagyok, az ÉPFU vasúti tartálykocsijait vizsgáljuk felül, ellenőrizzük, s a kisebb javítani valókat elvégezzük. Tizennégy forintos órabérem van, pótlékkal... Ez hogy fest? A BCM-nél 2200 forint fizetésem volt, 2800-at ígértek, s most 3300 van...

Felesége gyermeket vár.

– Érettségim van és 1400 forint fizetésem. Anyagkönyvelő vagyok a raktárban. Mi is beremendiek vagyunk, az öcsém a BCM villanyszerelője, apám vulkanizáló, a szállítószalagokat javítja. Az öcsém, most katona, már nem fog visszamenni. Keveset kap. Eleinte vonzott mindnyájunkat a szép, új gyár, aztán... Mit mondjak? Az én fizetésem nagyon kevés, ugyanilyen végzettséggel sokan többet kapnak ám... Fürdő, öltöző nekünk nem jár, egy elkerített üvegkalitkában dolgozunk. Tudja, hol vannak meg szépen? A sárga házban.

Az az igazgatósági épület.

– Párttag? – kérdem a férjet.
– Nem. Nem is volt róla szó.
– Értem. Édesapja a BCM-nél dolgozik?
– Nem. Géplakatos az ÉPFU-nál.
– Csak nem maga a csoportvezetője?
– De igen.

Egy ideig az akváriumról beszélgetünk. Dicsérem a bútort, tényleg szép. Sokat segítettek a szülők. Trabant is van, garázs is. És tovább?

– Jövőre végzek a gépipari technikumban. Gépésztechnikus leszek.

Huszonnégy éves.

– Elégedett a sorsukkal?
– Igen.
– S a BCM-mel?
– Csalódás.

Még egy kérdés.

– Ismerte az öreg gyár igazgatóját?
– Hogyne.
– S az újét?
– Futólag.

Az „öreg gyár" ... A déli faluvégen van, jelenleg mészüzem. Ez volt itt az ipar. Négy-ötszáz embert foglalkoztatott, lármás-életű igazgatóját szerették az emberek.

– Megmondta a véleményét ...
– Mindent elintézett, pénzt, ezt-azt ...
– Egyenes ember, jó ember volt ..., de ha valami dáridó támadt, képes volt egy hétre is elfelejteni a gyárat ...

Hm.

– Volt rá példa, hogy megjelent az igazgatónál egy munkásasszony – meséli az új gyár személyzeti vezetője, Kelemen Gyula –, és azt mondta neki, szükségem van ötszáz forintra. A helyzet groteszk

volt, pénzt nem kapott, aztán kiderült, hogy az öreg gyárban ez divat volt, az igazgató adott, másodikán aztán levonta a fizetésekből.

Lassan kialakul bennem a különbség. A régi gyár amolyan falusi gyár volt.

Változnak az idők, változnak az erkölcsök.

– Elégedett?

Azonnal válaszol.

– Igen.

Kresz István, a BCM villanyszerelője ül velem szemben, a személyzeti vezető szobájában. Beszélgetésünkre azért került sor, mert meglepődve, hogy az általános hangulat nem volt meggyőzően pozitív, elmondtam néhány, közéletben gyakorlott szerkesztőnek, akik óvatosságra intettek. És akkor a BCM személyzeti vezetőjének a segítségét kértem.

Ülünk hát az irodában, csöndben meredünk egymásra az elhangzott két szó után.

– Bizonyítsa nékem ezt be – kérleltem, és délután négy órára Kresz István be is bizonyította.

Negyvenkét éves, egy nagylánya, és egy kisfia van. Teréz pedagógus lesz, most harmadik gimnazista. István . . . ki tudja? Még csak ötödikes. A vókányi szabómester – Kresz István édesapja – nem tudta eltartani hét gyermekét a kisiparból, eljött hát, még 1920-ban az öreg gyárhoz, biztos megélhetést találni. A legkisebbik „gyerek", Pista, mindenáron lakatos akart lenni, aztán villanyszerelő lett.

– Arra volt hely – meséli.

Hamar megtanulta, még 1949-ben, hogy a dolgok nem mindig úgy történnek, ahogy szeretnők, s a magunk dolgát sem mindig magunk alakítjuk. Így hát kitanulta a villanyszerelő szakmát, és 1951 óta az öreg gyárban dolgozott, a BCM megindulásáig.

– Amikor idekerültem – emlékezik –, egy álló évig szinte utáltam kijárni a gyárba. Mindenki a másikat taposta. A világ minden tájáról idejöttek azzal a gondolattal, hogy itt majd lesznek valakik. Egy-két embert ismertem. Aztán elmaradoztak a taposók...

– Mi tartotta a gyárban?

Vállat von.

– Nézze, én beremendi vagyok. Szeretem ezt a gyárat, ismerem az egész gyártási technológiát.

– Ismerte a régi gyár igazgatóját?

– Emberséges volt, szembe megmondta a véleményét, jó szívű volt... De, ha valami dáridó nézett ki, egy hétre is elfelejtette a gyárat. Az új igazgatóval kevés dolgom akadt, végezzük a dolgunkat és kész. Azért... többet jöhetne a melósok közé. Talán túl szerény?

Kresz István párttag, munkásőr. Együtt kocsikáztunk hozzájuk a faluba. Meglepődött, hogy ismerem az utcájukat. A templom mögött kanyarodik el, az öreg gyárig. Hajdani szolgálati házak utcája, amit az idők során a tehetség, s a vágy egészen takarossá varázsolt. Kreszék is most tataroztak: fürdőszobát alakítottak ki.

– Hát ilyen kicsike – mutatja restelkedve –, de van.

Az udvar betonos, hátul a volt vasúti töltés oldala is megásott. Apró, gondozott kert tartozik a házhoz, minden kicsi és fehérre meszelt. A falakon paprikafüzérek lógnak – hirtelen nagyon barátságos lesz minden. Két megtermett disznó röfög az ólban, néhány tyúk kapirgál a diófa alatt.

Kreszné vasal. A kásádi őrsnek mos, ez havi ezer forintot hoz a konyhára. A BCM-ből négyezret hoz haza a családfő – megvannak.

Meg se kérdem, beköltöznének-e a panelba.

– Mi lett volna a mai program, ha én nem jövök?

– Ha nem esett volna az eső, ásózok a kertben. Így majd elkészítem az olajoshordókat. Este meg a televíziót nézem.

Estére már elfárad. Már az első híradónál elalszik, egészséges, mély álomba merül. Álmodik vajon valamiről? Ki tudja. Ébren nem jár a fellegekben, nem az a fajta.

– Jármű?

– Egy saját, rozsdás bicikli – mutat az udvarra. – Az autó számunkra elérhetetlen, nem is tartanánk jónak erről ábrándozni, netán tervbe venni. Nem foglalkozunk ilyen gondolattal.

A beremendi tanácstitkár, dr. Varju Lajos, szintén fiatal ember. Tömött, lekonyuló bajusza egy szomorú ember benyomását kelti, pedig nem az.

Csak kesernyés.

Öt panelház van Beremenden, büszkén emlegetik, mint a BCM-lakótelepét. Jó gazda lehet egy ilyen hatalmas ipari üzem, hirtelen a Mecseki Szénbányákra és az Ércbánya Vállalatra gondolok, amelyek igazán Pécs gazdái.

– A lakótelepi közvilágításra, hónapok múltán csak tanácsi felszólításra fizették ki a villanyszámlát. Gazda? Nem nagyon törődnek Beremenddel. Annál inkább Siklóssal.

Érthető. Meg kell nézni: ki lakik Siklóson a BCM-lakásokban, és ki Beremenden?

– A község fellendülését azt hiszem, jobban szolgálná, ha megnyitnák a határállomást itt is. Az jelentene valamit. Biztosan.

– Azt mondják, hogy a kultúrház a járás legjobb művelődési központja.

– De nem a BCM miatt. Volt egy fiatal lelkes

igazgatója. Már nincs. Elment. Elunta. Pécsett dolgozik, a TIT-nél. Most nincs semmi. Klub sincs, semmi sincs.

Majd lesz.

Aranyvasárnap, este hét óra. Az első, a „Gatyaszár-utca" felé eső panelházban baktatok a lépcsőn fölfelé. Harmadik emelet. Itt laknak Kristóf Dezsőék.

Csak az asszony van itthon. Ő a BCM dolgozója. Portás. Középkorú, fekete szemű, csinos aszszony Kristófné. Férje gépkocsivezető, a VOLÁN egyik autóbuszával Kásádról szállítja a cementgyárba a munkásokat.

– Most hol van?

– Kocsit mos. Pécsett voltunk vásárolni, s egy kicsit piszkos lett.

– Mit vásároltak?

– Hát... Ezt, azt. Én egy csizmát vettem. Ötszáz forintért.

Gyorsan kiderül minden. Piskón született, falusi emberek voltak, de amikor az ellenforradalom után szétment a téesz, Beremendre költöztek. Ő a földművesszövetkezet boltjába került, onnan kérte a kistapolcai kocsmát, amikor elkezdték építeni a gyárat.

– Meg akartunk gazdagodni – nevet.

– És?

– Nem sikerült. Nem vagyok én kocsmárosnak való – mondja.

Kistapolcán laktak, egy cselédházban. Ezt a környezetet cserélte fel a József Attila utcai másfél szobás panellakásra.

– Megszokta már a bérházat?

– A jót, azt hamar megszokja az ember gyereke.

Ez igaz lehet. S arra a kérdésemre, hogy jól élnek-e, habozás nélkül igennel válaszol. Skodájuk

van, garázzsal, járnak elég sokat a kocsival: férje testvérei – tizenhatan voltak – az ország különböző részében élnek. Kristófné keresete elmegy a lakásra, férje háromezer forintos fizetéséből üzemeltetik a kocsit, és élnek.

És még el is tesznek, havonta egy ezrest.

Hm. Hol van a plusz kereset? Hiszen itt nincs meg már a „falusi" háttér. Aztán az is kiderül. Sok szép kézimunka, subaszőnyeg díszíti lakásukat, rendelésre is készít néha ilyesmit. Van ideje rá, a portán is kézimunkázhat. Ez már városias jövedelem, városias életvitel.

– Ismeri a házban lakókat?

Hosszasan tűnődik.

– Talán a mi lépcsőházunkbelieket . . .

Gondjuk? „Voltunk mi már rosszabb helyzetben is, panaszkodni nem lehet" mondta. De azért akad gond is.

– Az egyik tanácstag azt mondta, hogy lehet ötven négyszögöl kertet igényelni. Az nem volna rossz. Kell egy kis mozgás az embernek, meg az a kis zöldség, krumpli is megteremne . . .

– És ki intézi ezt?

– Valami Farkas . . . Farkas György, azt hiszem.

Már kevésbé ünnepélyes. Már oldódik a közöttünk levő feszültség. Már elő-előtűnik az indulat. De végig megfontolt marad. Ölébe kulcsolt keze nem mozog, csak fekete szeme villan olykor.

– A Csőszerelőipari Vállalatnál dolgoztam, Debrecenből kerültem ide. Tizenegy esztendeig voltam ennél a cégnél, a szakmámat is ott tanultam, szerénytelenség nélkül állíthatom, hogy jól. Itt maradtam.

Nem, nem bánta meg. Csak most éppen azon gondolkodik, hogy itthagyja a gyárat, visszamegy

a Csőszerelőiparhoz, s elmegy Paksra atomerőművet építeni.

– Elégedetlen vagyok a gyárral – mondja. – Sok itt a „sógor" meg a „koma". És ilyen helyen nem jó dolgozni.

– A vízvezeték-szerelő elkel a lakóterületen is – próbálkoztam óvatosan, de nyitott kapukat döngetek.

– Van énnekem működési engedélyem – mondja –, másképp nehezen is tudnék megélni. Újra kellett kezdenem az életet, s az mindig sokba kerül. Tartásdíj, meg a többi. Volt egy kis szőlőm is, itt a hegyen, de el kellett adnom. Nagyon hiányzik. Támadt egy olyan ötletem, hogy itt, a sportpálya mellett, ezt az ötholdnyi területet felparcellázzuk, és családonként ötven négyszögölet bérelnénk, az öt panelház lakói közül, aki kérne. Talán sikerül megoldani a termelőszövetkezet és a tanács segítségével. Igény volna rá. A tanácstagok összeírják, hogy ki kérne . . .

– Maga az öt panelház tanácstagja?

– Minden háznak külön tanácstagja van – válaszol –, de én vállaltam, hogy társadalmi munkában összeírom az első ház igénylőit is . . .

– Miért, annak nincs tanácstagja?

Most aztán hallgat mindenki.

– Van – szólal meg nagy sokára a tanácstitkár –, de az ilyesmire nem ér rá.

– Ki az?

– Elfoglalt ember. A BCM igazgatója.

Még csaknem egy órát beszélgettünk, őszintén megvallom, ezek után alig figyeltem oda. Csak néztem a velem szemben ülőket, s valahogy az az érzés alakult ki bennem, hogy magányosak. Igaz: nagyszerű új létesítmény ez a gyár, sok mindent hozott is az emberek életébe, újat, szépet, jót, mégsem töl-

ti be azt a szerepet, amit betölthetne, a kovász szerepét, hogy igazi közösséggé, homogén erővé kovácsolja munkásait. Valami hiányzott nekem, amit jó közérzetnek neveznek, de hiányzott a büszkeségérzés is a BCM dolgozóiból. Nem annak örültek, hogy a BCM-ben dolgoznak, hanem annak, hogy dolgozhatnak valahol. Pedig a munkások jók, az itt élő emberek közösségi érzése átlag fölötti.

– Elégedett vagyok a lakossággal – vallotta be Farkas György. – Megszépítettük a panelok környékét, spirálfüzeket, fenyőket, rózsákat ültettünk a házak elé, tavaly játszóteret építettünk... Sajnos, nem használják ki eléggé ezt a lehetőséget. Az ÁFÉSZ presszóját most nem építik... Rengeteg társadalmi munkát tudnánk végezni, de hát nem szól senki sem. Aztán elkeserítő, hogy ha például árut hoznak az ABC-be, habozás nélkül ráhajtanak a pázsitra, odaszemetelnek, nem törődnek azzal, hogy az szép, és netán másnak fölösleges munkát csinálnak, vagy fájdalmat okoznak.

A tanácstitkárt provokálom. Végül is jó, hogy itt épült a BCM, vagy sem? Rójuk a beremendi „gatyaszár" utcát, hosszasan gondolkodik, úgy felel.

– Jó. Nagyközség lettünk, ez többet hoz a konyhánkra államigazgatási vonalon. Kitűnő utak épültek. Megoldották a szennyvízderítés gondját. Új lakótelep alakult. Aztán végül is, csak munkaalkalom.

– Ezeket, amiket elmondott, megépítette volna a falu önerejéből?

– Talán soha.

Délután a gyár udvarán bolyongok. Minden szürke, az út, a járda, a betonépület, a szállítók, a rampák, az autók és az emberek. A port okádó kémények tövében ácsorgok. Odafent a magasban szürke

gomolyfelhő húzódik kelet felé. Az Energiagazdálkodási Tudományos Egyesület Aerosol Szakosztálya Közleményeiben akadtam egy tanulmányra, amelyet dr. Molnár Pál és dr. Vörös László Zsigmond írtak. Mondatok a tanulmányból: „A BCM beindulása után jelentősen megnövekedett a vizsgálati térség porszennyeződése... Érdekesség, hogy részben meteorológiai eltérésből, másrészt pedig a két gyártó vonal 1973 májusától kezdődő párhuzamos üzemeléséből eredően ez év januárjától számítva jelentős emelkedés tapasztalható. Ez vonatkozik a gyár közvetlen környezetében található növények leveleire, de az ott tartózkodó emberek ruházatán is jól látható a kiülepedett fehér, összeállt por." „Az eddigi tapasztalatunk az, hogy a levélfelületre kiülepedő por mennyiségétől függően asszimilációcsökkenés tapasztalható, amely végeredményben terméscsökkenéshez vezet. Vizsgálatainkat igazolja az a mellékkörülmény, hogy a beremendi tsz az idén terméscsökkenése miatt 2 millió forint kártérítésre pereli a BCM-et." És végül: „Mindkét helyen megnéztük a talaj PH-értékét a felszínen és különböző mélységű rétegekben is. A göntéri telepen a talaj PH-értéke a felszín és 100 cm között igen egységesnek mondható, 6,4 és 6,7 között változott. Ugyanilyen egységes a Csemegeszőlősben is, ahol a felszínen 7,4 és 100 cm mélyen 7,2 volt a PH-érték. A kiülepedő por PH-értéke viszont 10–11 között változó. Ez a tény hosszabb távlatban gondolatébresztő a termesztett és a természetes vegetáció szempontjából. Feltételezhető, hogy a mért szedimentációeredmények és PH-értékek alapján a nevezett területek talajának kémhatása 20–25 év alatt meg fog változni – lúgos irányba eltolódik –, így az ott termesztett növények vagy ellenállóvá válnak az új ta-

lajviszonyokkal szemben, vagy pedig ez pusztuláshoz vezet."

A „nevezett terület" a történelmi villányi borvidék. Vajon ez is a forradalmi változásokhoz tartozik? Vagy igaz, hogy a leendő nyugatnémet filterek minden port elnyelnek majd? Nem lesz porpör, növénypusztulás?

Még augusztusban, meleg, omló fényű délután kocsikáztunk ki a beremendi kultúrház igazgatójával, Szép Lászlóval a faluból a gyárba. Apró semmiségekről fecsegtünk a kocsiban, élveztük a jó időt, a langyos huzatot, amit a lecsavart ablakok okoztak. Elhaladtunk a „Zöld takony" mellett, így nevezte el a találékony köznyelv a kistapolcai elágazásnál felállított zöld színű bódét, ahol italozni lehetett. Aztán átmentünk a vasúti síneken, s visszafelé minél közelebb értünk a gyár bejáratához, annál szórakozottabb lett, végül egyáltalán nem figyelt rám, csak az utat nézte merőn.

– Fedél alá kell állnunk – fordult hirtelen felém –, mert különben megnézhetem a kocsimat.

És nagy nehezen befurakodott a fedett parkírozóhelyre.

Amíg hivatalos dolgait intézte, fellifteztem a hatalmas betonsiló tetejére. Nem lehet visszaadni azt a látványt... Néztem, néztem ezt a csodálatos szép tájat, Kásád, Old, Eperjespuszta, Tótföld felé fordultam, erdők és zöldellő földek húzódtak a szemhatárig.

Szép, gazdag vidék ez... Északra a Szársomlyó, a nagyharsányi kőbánya. Majd, ha ötven esztendő múlva kimerül és elfogy a beremendi mészkőhegy, a Szársomlyóról hordják ide a követ. Azért is építették a két bánya közé a gyárat. De ötven év múlva... Az még messze van. Addig harapdálják a

márgát a Caterpillarok, hordják a napi ötezer tonna követ a BELAZ-dömperek, dübörögnek a törőgépek, forognak a golyósmalmok, ezerkétszáz fokon égnek ki a kemencékben az anyagók, utazik a szalagon a szürke cement, ömlik a silóba, tartálykocsikba, zsákokba, s hordják szét ezerkétszáz ember munkája nyomán az ötszázas portlandcementet, hogy házak, új gyárak épüljenek.

Ipar kell.

„Azt hiszem jobban szolgálná a község fellendülését, ha megnyitnák a határállomást itt is . . .” Ezt hallom magamban és Beremend utcáit járva az az érzésem, hogy van itt egy gyár, falu nélkül, és egy falu, gyár nélkül.

De ez, azt hiszem, egyelőre csak látszat, hiszen adott minden feltétel ahhoz, hogy ne csak anyagi – hanem erkölcsi támasza is legyen a BCM ennek a falunak. Most még nem az. Most még az elején vagyunk. Az itt élő emberek – BCM-dolgozók – között egy kis fásultság, anyagiasság tapasztalható. Egészséges önérzet még nem.

„Czövek bár.” Bódé a panelok tövében, a sportpálya szélén. Az ÁFÉSZ vegyes üzlete. Czövek Ernő a vezetője. A ködös, november végi estéken ötenhatan mindig beszélgetnek a bódéban, sör vagy fröccs mellett. De pálinka is van.

– Kiszámítottam: hetente hat üveg sört ihatok meg a fizetésemből, hogy mindenre fussa – mondja mellettem az egyik panellakó.

– Az naponta egy – válaszol a barátja –, most meg már a harmadikat iszod . . .

– De ebből kettőt te fizettél – replikázik a fiatalember.

Nevetünk.

– És tegnap?

– Ja, az kétheti adag volt. Előlegben . . .

– Minden beszélgetés végül az anyagiakra fordul – mondom odakint a tanácstitkárnak, aki hallgat. Nyirkos, hideg este van. Higanygőzlámpa fehérlik.

– Ez foglalkoztatja az embereket legjobban.

– Miért?

– Mert látják, hogy másokat is csak az érdekel. Mert kiderülnek különböző turpisságok. Mert a főmérnöknek egyik napról a másikra mennie kellett . . . Volt ott feketefuvar, seftelés, minden. És akkor mindenki azt vizsgálja: nekem milyenek a lehetőségeim? Hát ezért.

Köd van, nehéz, fojtó és nyirkos. Hazaindultam. De néhányszor meg kellett állnom a mindenre rátelepedő köd miatt. Még az utat is keresnem kellett.

Hat autóbusz hordja reggel, délben és este a BCM dolgozóit, a vállalatnak ez évente ötmillió forintjába kerül. A térkép szép, s így fest:

Máriagyűdről	6,
Siklósról	219,
Nagytótfaluból	6,
Kisharsányból	11,
Nagyharsányból	75,
Drávaszabolcsról	1,
Gordisáról	1,
Mattyról	8,
Oldról	11,
Alsószentmártonból	3,
Egyházasharasztiból	9,
Siklósnagyfaluból	21,
Kistapolcáról	12,
Illocskáról	2,
Lapáncsáról	3,

Magyarbólyból	16,
Villányból	17,
Kásádról	16,
Beremendről	329 és
Pécsről	5

személy utazik a gyárba mindennap. A munkások átlagbére 1972 óta 23 százalékkal emelkedett. 1972-ben 27 ezer forint volt a bérszínvonal, az idén 33 ezer lett. Ezek valós számok, s önmagukért szólnak.

Rákérdeztem itt-ott: hogyan ítélik meg az igazgató magatartását? Majdnem mindenütt hiányolták a személyes kapcsolatokat, s az a régi gyárból hozott tradíciókra vezethető vissza. De olyan emberrel nem találkoztam, akit ne fogadott volna indokolt esetben. Nagy és új gyár, temérdek a vezető munkája. S az emberek ezt nem mindenütt hajlandók megérteni.

– Végül is – mondta az ötödik pohár cabernet után nekikeseredve Kelemen Gyula –, nekünk cementet kell termelni, édesapám.

S ebben borzasztóan igaza van. A falura köd ült – még mindig nem oszlott. De ebben a ködben eltűnt a tanácstitkár, az ÁFÉSZ kereskedelmi előadója, a kultúrház igazgatója és a pirosra sült kakasláb egyaránt. A BCM maradt. Most még porba bújtat mindent – a határban nevetve mondták a téesz munkásai, hogy sorban jönnek át hozzájuk az „ipari munkások", mert „nem nyelnek annyit", és több a kereset –, de már építik át az elektrofiltereket.

A köd a lelkekben ül, a falusi lelkekben, ahol most utakat keresgélnek.

De majd csak beragyogja ezeket a lelkeket is a fény egyszer.

Jelenkor, 1976. 10. és 11. sz.

TAMÁS MENYHÉRT

Emberek az illatos völgyből

Ilyen nevű völgy nem létezik.
Az illatos völgyről (inkább hajlatról) az egész környék beszél.

Szeretném bekeríteni ezt a völgyet, átvágni, illata csak az ég felé szökhessen, vagy a képzelt gáton olyan irányba, amerre nincsenek lakóházak.

Azelőtt a szénpor s most, „mióta az Illatos út" ide költözött, a bűz záratja be az ablakokat. A fák hasztalan erőlködnek, hogy frissítsék a levegőt . . .

Az ipari vágány mellett igyekszem. Egyik vakációm nyomvonalán. Jól emlékszem arra a nyárra; másfél hónapos munkavállalásaim legnehezebbikére. Ehhez a vágányhoz nekem is közöm van, idézem a kisdorogi kubikosbrigádban töltött heteket. Talicskám mögött görnyedve úgy néztem fel az épülő brikettgyárra, mintha felhőkarcoló nőtt volna elém.

Ez lenne az? – kérdi tekintetem a gimnazista kamasztól.

Ez – feleli helyette a fiatalságába visszaérkező férfi. Ahogy közeledem feléje, újra nőni kezd. Akárcsak bennem a varázslat, amely akkor mozdul meg, ha gyermekkoromra emlékezem . . .

A gyárkapu felirata is megváltozott: BUDAPESTI VEGYIMŰVEK HIDASI GYÁREGYSÉGE – olvasom.

A brikettgyár rövid krónikáját a hidasi Bartók Béla Művelődési Ház honismereti körének gyűjtéséből tudom meg. Egyik szakdolgozat rögzíti a gyár

krónikáját: 169 munkással, 16 műszaki irányítóval és 11 adminisztrátorral „indult be" az üzem, havi 4600 tonna termeléssel. A második üzemrész 1963-ban készült el két nyugatnémet cég közreműködésével. Újabb 127 munkást vettek fel – így 1964-re már 966 tonnára emelkedett a brikettgyár havi termelése. „Ez viszonylag kis létszám, de elegendő, mivel az egész gyár teljesen automatizált. A technikailag teljesen modern üzem a szocialista országokban egyedülálló és európai szinten áll" – örökítette meg a krónikás.

EGYEDÜLÁLLÓ, EURÓPAI SZINTEN ÁLL – írom csupa nagybetűvel a befejező sorokat. Mert ami ezután következik, meglepő: kiderült, alacsony kalóriaértéke miatt gazdaságtalan a hidasi szén feldolgozása (a szén keményebb volt, mint a kísérő kőzet), a kötőanyagos gyár pedig (messziről szállították ide a szenet) túlságosan drága brikettet állított elő. Természetesen közrejátszott az energiahordozók struktúraváltozása is.

Bányaüzem – brikettgyár – vegyiüzem, alig húsz esztendő változásai.

És az emberek?

– Az ember?

– Mióta dolgozik itt? – kérdezem Domokos Antaltól.

– Tizenegy éve.

– Mint . . .?

– Betanított munkás, az őrlőben.

– Azelőtt?

– Az építőknek segédkeztem, minél hamarabb meginduljon a vegyiüzem.

– Sürgette?

– Ami jövőt ígér, lehet-e nem sürgetni? – kérdezi vissza.

– A munkásszálláson lakik vagy...

– Tevelről járok be. Munkásbusszal. Alig több mint félóra az út. Nem tehetem meg, hogy magára hagyjam a feleségemet. Beteges. A ház körüli teendő is rám vár.

– Hányadik munkahelye ez?

– Hidason az első, egyben a harmadik – mondja mosolyogva. – Látom nem egészen érti. Kezdjük az elején. Míg brikettet gyártottunk, vagonkirakó voltam, majd amikor leállt a gyár, az építőkhöz kerültem, aztán az őrlő következett.

Melegünk van, már rajtam is tapad az ing. Mondanám, hogy üljön kényelmesebben a széken, de félszemmel a fiatal mérnökművezetőt lesi, mintha feszélyezné, hogy az irodában beszélgetünk, gondolom ritkán kopog be ide. Amint ketten maradunk, keze is megtalálja helyét az asztalon.

– Menjünk még visszább – javaslom.

– Meddig?

– A földosztásig.

– Jó, döccenjünk vissza – mondja. – Mert még az emlék is döcögni kezd, ha azokra a keserves esztendőkre gondolok. Mert alig-élet volt csak az, majdcsak-kiheverjük idő. Akárhogy gyürkőztünk, nem tudtunk előbbre vergődni; többre nem tellett (sokszor még annyi se), mint amennyit megettünk, megittunk. Nem csoda, hogy a kezdeti öröm (magunkéban dolgozunk) hamarost alábbhagyott. A téeszekben még annyira sem bíztunk. Ki gondolta, hogy idáig jutnak. Így esett meg, hogy más megélhetés után néztem. Pesten a Hídépítő Vállalatnál próbáltam szerencsét...

– A már ismert, megszokott mezei munkát ipari munkára cserélte fel...

Hirtelen változtat ülésmódján.

– A munka mindenhol munka – mondja.

– Mégis, hol volt jobb?

Kezét az asztalra teszi.

– A munkahelyek között sem tettem soha különbséget. Mindenütt megtaláltam a számításomat, s amíg bírom, ezután sem lehet másképp.

– Éppen a különbözőség érdekelne – makacskodom tovább.

Tekintete időt kér. Közben megváltozik, mintha sóvárgással telítődne.

– A föld öröklött „szakmám" volt. Szerettem. Kimondhatatlanul szerettem. Azért is talán, mert mindennapos kapcsolatunkban egyre inkább azt éreztem: a föld a legigazságosabb a világon. A földet nem lehet megtéveszteni, amennyi fáradsággal adózunk neki, annyit viszonoz.

És az emberek igazsága? – kérdezném, de megelőz:

– Az emberekkel szemben fogyatkozik a bizalmam, könnyen becsapják egymást. Valami kezd hiányozni belőlük. Egymás iránti szavaikban, mozdulataikban mintha kevesebb hitel lenne. Az összetartás, az összetartozás lelkesedése is mintha fogyatkozna. Ez pedig nem épületes, egy helyen élni közösség nélkül esendő dolog – abból rekesztjük ki egymást, ami biztonságot ad egy település lakóinak, vagy tágabban gondolkozva, egy egész népnek. A történelem példái, ahogy én meg tudom ítélni, gondolom, mások is így látják, azt mutatják: (nem tudnám megmondani, hol olvastam) az összetartozás határfalakkal érhet fel s határfalakat moshat össze, ha ugyanez népek között jön létre.

Ismerős szavak, s mégis elgondolkoztató csönd követi hangsúlyait . . .

– A fia?

– Szomszédom lett. Oda építkezik. Sofőr. Ismeri, mondta, hogy a múltkoriban találkoztak.

Bólintok.

– Zsuzsa?

– Kanadába ment férjhez. Őt is ismeri ugye? Persze együtt jártak gimnáziumba.

– Azóta volt itthon?

– Csak készülődik. Alig tud meglenni, annyira gyötri a honvágy.

Zsuzsáról nem faggatom tovább. Látom: úgy gondol a lányára, mintha egyik felével nem is itt élne. Idegeinek teherbírása is feleződhetett; szeme sarkába olyan könnyen gyűlik a könny, akár a játékától megfosztott gyereknek. Csak ő tudná megmondani, éjt-nap mennyit birkózik a távolsággal; hol magához rántja s szorítja, mint akinek egyetlen menedéke maradt, hol ellöki magától – elég a nehezékből, a messzeség bekeríthetetlen közelségéből. Ami azon túl történik, a megviselt idegek küzdelme... Osztozom érzelmeiben. Erről fölösleges lenne beszélni. Nem marad más: gondolatait másfelé terelni, akár vissza az „osztályvizsgára"; arra, hogy miként vált belülről is munkássá.

Érti, hova akarok „kilyukadni", mégis hosszasan töpreng.

– Ahhoz még túlságosan közel van az otthagyott életforma, hogy gyökeres változásról beszéljek. Közel? Hiszen formájában még most is azt élem. Mindennapos munkám viszont már a gyárhoz köt, egy nagyobb, szervezettebb, képzettebb közösséghez. A képzettebbel nem a paraszti munkát akarom lebecsülni, mert manapság ahhoz is nagy szakértelem kell, az üzem szüntelen figyelmet igényel, s mivel fejlődik (még a betanított munkástól is), egyre nagyobb hozzáértést is. Pontosan nem tudom megfogalmazni, más ez, ami bévül kezdi megbontani a régit...

Elhallgat. Hallgatása mintha ugyanazt a gondolatsort villantaná meg benne is, bennem is. Egy élet-

formát búcsúztatunk. Megrendülés nélkül. Igaz, némi nosztalgiával, de ez az érzés alig szüremkedik arcbőréig s ebből mi más következtetést vonhatnánk le: vergődő-szabad, magam-ura éveiről sóvárgás nélkül tud beszélni, ami visszafordítja időnként, nem több, nem kevesebb a tegnap egyre-rövidülő emlékezeténél. Ez a küzdelmes időszak a nyugalmas-tükrű távlattá szelídült volna? – próbálok eligazodni minden rejtőzködést kiszűrő arckifejezésein.

Távlat. Vonakodva írom le – éppen úgy jelenthet tíz esztendőt, mint akár az ötszörösét. Ezúttal közel húsz évről van szó. Lélekben vajon korához érkezett-e – próbálom egészében „megfejteni" Anti bácsit. Megfejteni? Mélyebbről kellene ismernem. Így meg kell elégednem a kísérlettel, a kísérlet részleteivel. De ezzel a részlettel is rövidült a távolság közöttünk . . .

– Merre tovább? – tapogatom a lélek mozgását.

– Az osztályvizsgánál maradva: szeretnék felsőbb osztályba lépni.

– Nem a „tanítókon" múlik.

– Rajtam sem.

– Huffnágel – nyújtja a kezét.

Nem tudom: mosolyogjak-e vagy . . .

– No, nem a tévéből, de azóta senki nem állja ki nevetés nélkül, ha engem szólít.

– Huffnágel? – kérdezek a keresztnevére.

– István.

Fiatalember, állapítom meg. Kiegyensúlyozottnak látszik, a negyven felé közeledő férfi komolyságával méri a szavakat.

– Hidasi?

– Igen.

– Itt is kezdte?

– Itt, 1953-ban, még gyerekfejjel, vájártanulóként. Majd vájár lettem.

– Jól fizető szakmával lépett az életbe.

Homlokráncai kérdőjelet tesznek mondatom végére.

– Amennyire jól fizetett a bánya, annyit rontott az egészségemen.

– És mégis . . .

– Csináltam, mert élni kellett valamiből. Tudom, most azt gondolja: megélhettem volna más munkából is. Így is van. De mit tegyen az ember, ha ezt szokta meg.

– Végül is megvált a bányától.

Sóhajt, ő is nosztalgia nélkül.

– 1966-ban bezárták a bányát. Képzelheti, mit éreztünk.

Könnyű volt elképzelni, illetve felidézni azokat az elbizonytalanodó, kétségbeesett, dühöngő, káromkodó, állást kereső bányászokat, akikkel azokban a hetekben találkoztam. (Mert nem mindenki várta meg, amíg másik munkahelyet, bányát kínálnak fel cserébe, egyszerre bizonytalanná vált a bányászat jövője.)

– Szélnek eresztették? – faggatom tovább.

– Arra azért vigyáztak, hogy kétségbeesésünket ne tetézzék . . . Áthelyeztek a Mecseki Ércbányába.

– Ott meddig volt?

– Két évig.

– Utána?

– Visszakerültem ide. Akkorra felépült a brikettgyár.

– Milyen munkakörbe?

– Kötőanyag-berakó lettem.

– Vagyis: új szakmát kellett tanulnia.

Váratlanul mélyülni kezd a hangja. Így sokkal

fesztelenebb. Már-már társalgásba hajlik közlékenysége.

– Nem volt nehéz.

– Megszokni vagy betanulni?

Mosolyog.

– Egyik se.

– Fizetése?

– Csökkent, de több szabad időm maradt. Autóbusszal jártam be Pécsre.

– Aztán megszűnt a brikettgyár is.

Fejbólintással mondja: meg.

– Hol talált munkát?

– Ismét Pécsen. A Mecseki Szénbányáknál. Négy évig újra vájárkodtam.

– A következő „állomás"?

– A vegyiüzem.

– Végleg otthagyta a bányát?

– Végleg.

– Mikor határozta el?

– Az idén. Februárban.

– Volt valami oka?

– Semmi. Több fantáziát látok a vegyiparban.

– A bányában szakmunkás volt...

– Ez igaz. De a magasabb szintű betanított munka néha felér más szakmával.

– Mivel foglalkozik itt?

– Enyvdaráló vagyok.

– Nehéz?

– Különösebb szakképzést nem igényel.

– Nem egészen értem. Az imént vájárszakmájával egyenértékűnek tartotta.

– Számomra egyenértékű.

– Nem vagy szomjas? – kérdezi az ebédlőből visszaérkező mérnök-művezető.

– Nemcsak szomjas, éhes is – válaszolom.

Szódát tesz elénk. Mindketten mohón nyúlunk a frissítő után. S míg kortyolgatunk, végig az jár a fejemben: vajon miért hagyta ott a bányát, hiszen a széntermelés ismét fontos szerepet játszik az ország gazdasági életében. Eszembe jut, amit a szabad időről mondott.

– Most mennyivel van több szabad ideje? – lendülök neki az újabb párbeszédnek.

– Hat órával.

– Napi beosztásában ez mit jelent?

– Ennyivel többet vagyok otthon. Ennyivel több időm jut a ház körüli munkára. (Ebből két-három órát a szőlőben töltök.)

– Szórakozásra?

– Néha elmegyek a kultúrházba, főleg a kertészeti előadásokra, a barátokkal is ott találkozom. Esténként meg, ha nem vagyok fáradt, nézem a televíziót.

– Egyéb igénye?

– Kell ennél több? – kérdez vissza.

Lehetne több is, válaszolnám a legszívesebben. Inkább várom, hogy megtoldja valamivel. Nem kell sokáig várnom:

– Amit akartam, elértem: van házam, kertem, szőlősöm s hozzá kényelem. Erről ábrándoztam mindig.

– És a többiek?

– Ebbe az irányba tart mindenki. Aki már elérte, örömét leli benne, aki nem, igyekszik elérni.

– Mindenki? – emelem meg általánosítását.

– Az egész ország – mondja.

Rám néz.

– Nem így van?

– Maga tudja, maga többfelé megfordul...

Tóth Lajossal ebéd után ülünk le beszélgetni.

Kézfogásunk óta feszültség van köztünk. Kékes szeméből azt olvasom ki: riport, és akkor mi van, ettől előrébb megy az ügyem? Próbálom másfelől megközelíteni – oldani a feszültséget. Mielőtt bejött az irodába, informáltak: nagy Fradi-drukker. Azt hitte, hogy heccelni akarom. Haragra lobban. Váltok. Az Illatos úti évei után érdeklődöm. Megenyhül. Talán pontosabb: „kötélnek áll", ahogy ezt is előre jelezték.

Indulatos ember, nyugtalan mozdulatokkal. Rövidre vágott, tüske haja is mintha konokságát jelezné: vigyázat, szúrós.

Jobbnak látom, ha engedem, hogy forrjon. Az effajta ember amennyit „kibeszél" magából, annyival csillapodik. Nem is igen szólok közbe.

– Húsz éve lesz rövidesen, hogy ide kerültem. Itt voltam az indulásnál. Addig a Bonyhádi Zománcgyárban dolgoztam. Amikor megtudtam, hogy új gyár indul a szomszédban, gondoltam: hátha ott több szerencsém lesz. Alighogy belejöttem az új melóba (formafektetésbe), átirányítottak a nagymányoki brikettbe. Nem mentem át. Nem tudom, miért ragaszkodtam Hidashoz. Aztán amikor beadta a kulcsot a brikettgyár, akkor is azt mondtam: maradok. Mert már akkor rebesgették, hogy a jövő gyára lesz helyette. A kétéves pesti távollétet is vállaltam, csak hogy az új üzemben dolgozhassak. Újpesten ismerkedtem meg közelebbről a csontenyvüzemmel. Volt időm, hogy alaposan megtanuljam az extraktor kezelését. (Ez a berendezés végzi a nyers csont zsírtalanítását.) A hidasi gyáregység avatásakor már avatott kezű szakinak számítottam. Azóta itt vagyok, egyetlen napot sem hiányoztam, még késni sem késtem. Élem a magam szürke munkáshétköznapjait. Dolgozom, dolgozom és dolgozom.

Szünetet tart. Észrevehetően újabb nekirugaszkodásra készül.

– Hangsúlyozni kívánom: nem vagyok elégedetlen. De az sem lenne reális, ha azzal nyugtatgatnám magam: minden a legnagyobb rendben van. A fizetésemre nem lehet azt mondani, hogy sok: 3100 forint. Tegye rögtön hozzá, nincs semmi kiegészítési lehetőségem, hacsak nem túlórázok. Ebből aztán akárhogy számolgatom, szórakozásra nemigen jut. (Esetleg egy-egy pohár sörre.)

– A rezsiköltségen túl minden fillérem a piacra megy. Ha netalán egy bútordarabot akarok venni, máshonnan kell előteremtenem. Szeretnék televíziót venni. Drága. Az általános fejlődés kelléke, nem lenne szabad, hogy luxuscikk legyen... Nem tudom ki, hogy van elerészítve, én mindenben a két kezemre vagyok utalva. Még egyszer hangsúlyozom: nem tartozom az elégedetlenkedők közé. Tény, ha körülnézek, akár Bonyhádon, akár másfelé az országban, sokat fejlődtünk. Egyesek már valóságos palotákat építenek. Miből, kérdezem magamban, ahányszor ilyen épületre pillantok. Ilyenkor nagy-nagy fásultságot érzek magamban...

Koncz Sándor, az üzemfenntartás vezetője bányatelepen, Nagymányokon született. A bányatelep nevelte hűségre. Huszonnégy évig ki is tartott mellette. A változást nem ő sürgette.

– Az átállás mennyi időt igényelt?

– Két évet.

– Belsőleg?

– Huszonnégy év után (bele születtem, benne éltem) elkerülhetetlen a belső konfliktus. Bányászélet volt ez a javából.

– Máshová is mehetett volna?

– Helyhez vagyok kötve. (Vállalati lakásban la-

kom.) Meg nem tartozom a vándormadarak egyik csoportjához se.

– Mennyire ismerte a vegyipart?

– Kevésbé. Mások a technológiai berendezések, más jellegűek a munkafolyamatok. Nagyobb fegyelmet, precizitást igényel. Üzemi zsargonnal: fel kellett nőni a feladatokhoz.

További érvei is elfogadhatók: eddig egytermékű üzem volt, most pedig több termékű. A „többszólamúság" nagyobb perspektívát hozott magával – kecsegtető kilátással.

– A berendezések kicserélésénél jelen volt?

– Jelen.

– Nem sajnálták kidobni azokat a korszerű gépeket?

– Mindannyiunknak fájt a szíve, de hát... Ezt jobb nem is emlegetni. Én részt vettem az első brikettgyár építésében, majd a másodikban. Láttam, miket szereltünk be, micsoda nyugatnémet berendezéseket. Egy szép nap kirámoltuk valamennyit, csak a falak maradtak meg...

– A bűzt könnyen megszokták – váltok témát megszakadt válasza után.

Megkönnyebbül.

– Az első időszakban a telepen is erősen lehetett érezni.

– És most?

– Csak egyes üzemrészekben. A technológia korszerűsítésével sokat javult a helyzet...

Milyen lehetett azelőtt, gondolom, a darálóban töltött másfél óra óta szüntelenül orrfacsaró **bűzt** érzek.

Visszatérek (vagy csak visszatérnék) a belső **változásokra**.

– Életformájában is érzi? – kérdezem.

– Minden maradt a régiben.

– Keresetben?
– Abban is.
– Szabad óráit mivel tölti?
– Kertészkedéssel, barkácsolással, és régiségeket gyűjtök. És néha utazgatunk is a családdal együtt, ha már megvettem a gépkocsit. De még annál is jobban szeretek a szabadban, friss levegőn gyalogolni. Ilyenkor tíz kilométernél alább nem adom. Különben otthon ülők vagyunk.

„Perspektíva", „a vegyipar jövőt ígér", „a jövő ipara" – sorolom Boros László igazgatónak az üzemben hallottakat.
– Jövője van? Lesz is. Az üzemet ezután kezdjük csak igazán felfejleszteni.
– Közelebbről?
– Már az ötödik ötéves tervben megkezdődnek a bővítési munkálatok.
– Konkrétabban?
– A tervek még nem véglegesek.
– Amit már biztosan tudnak?
– Növeljük a növényvédő szer termelését. A nyerscsont-feldolgozás egyes termékeit (eddig csak nyugatra exportáltunk) itthon is forgalmazzuk, a csontlisztet (takarmánylisztet) különféle adalékokkal feljavítva a hazai mezőgazdaság rendelkezésére bocsátjuk, a csontzsírral hasonló terveink vannak. (Hazai mezőgazdasági intézmények foglalkoznak a kísérletekkel.)
– Az üzemrészek?
– A felfejlesztés arányában bővítjük az üzemet. A közeljövőben veszünk meg harminc holdnyi területet. A gyár csaknem a 6-os műútig nyújtózkodik majd.
– A területbiztosításon kívül egyéb előkészületeket is végeztek.

– A kútfúrások, a többletvíz „előteremtése" érdekében, már megkezdődtek.

– A munkaerő biztosítottnak látszik?

– Ez okozza a legtöbb gondot. Most is eléggé nehéz helyzetben vagyunk. Három évvel ezelőtt még könnyű volt női segédmunkásokat toborozni. Ma több a lehetőség – erősen iparosodik a környék –, a több lehetőség pedig megosztja az érdeklődőket.

– Hány emberre lesz még szükségük?

– Két-háromszázra.

– Meglesz?

– Bízom benne. Akár az emberek az üzemben. Akár a népgazdaság a vegyiparban.

Jelenkor, 1976. 3. sz.

BÉKÉS SÁNDOR

Portré, karikás szemekkel

Egy fáradt, kialvatlan szemű férfi ül velem szemben. A fáradtság, mint a sziklát a hajszálrepedések, behálózza a testét. Látom a kezén, érzem a szeme fehérjében, kihallom a hangjából. Negyvenhárom éves. Huszonkét éve bányász. A szénpor beleivódott a pórusaiba: a fúró alatt sziszegő kőről leváló kvarcnyilak égő sebeket ütöttek a tüdején. Pécs bányatelep felé vezető külvárosi útján egy kopott ház udvari toldaléklakásában túlszínezett képek alatt ülünk, lobogó tüzű kályha mellett. A lakás üvegezett verandából áll, egy „nappali szobából", ami valamikor konyha volt, s a hálószobából. A férfi: Rokolya Sándor vájár, szocialista brigádvezető. Rokolya neve ma csak keveseknek mond valamit, pedig hatnyolc évvel ezelőtt még ezrek elé állították példaképül. Sokadszor ülünk együtt. És mint már annyiszor, most is egy harmadik emberről beszélgetünk, aki nincs jelen.

Sztanek János, a „harmadik", lassan az ismerősömmé vált. Ha szembe jönne velem az utcán kétsoros kék ünneplőjében, ráköszönnék... De Sztanek Jánossal én sohasem fogok az utcán összetalálkozni. Sztanek János vájár, szocialista brigádvezető, már tizenhárom éve halott.

– Harmincéves volt – mondja Rokolya.

– A Rokolya-brigád hivatalosan ma is Sztanek János nevét viseli...

– Két nappal azután hoztuk ezt a határozatot,

hogy az a dolog megtörtént... Itt van a bejegyzés a naplóban... *„A csapat a brigádvezetőjét, egy nagyszerű dolgozóját vesztette el, aki mind szakmai, mind egyéb vonalon, a legodaadóbban végezte munkáját... Csapata az üzemben mindig élen járó volt... Emlékére, amíg ez a szocialista brigád megmarad, az ő nevét viseli...”*

– Hogyan történt?

– Gázjelenség volt. Váratlanul jött, ilyen lehet, amikor kitör a vulkán...

– Tehát nem volt menekülés.

– Nem volt? Ki tudja? Valamennyien elfogadtuk, amit a vizsgálat megállapított: vétség, mulasztás nem történt – de ahogy múlnak az évek, egyre többet gondolok rá: hogyan is történhetett valójában? Vajon miért éppen ő nem tudott elmenekülni, amikor ő észlelte legelsőként a veszélyt? És miért úgy találtuk meg az alapvágatot elöntő szén alatt, hogy a feje a vájvég felé volt...?

Csend lesz. Rokolya vastag, töredezett körmű ujjait nézi. Negyven és ötven között lépten-nyomon elébünk áll a múlt. De ez esetben talán még ennél is többről van szó. Sztanek János neve ebben a brigádban összefonódott a többre vágyással, a hittel, hogy mások lehetnek, messzire juthatnak...

– Éppen mentőben voltam... A szolgálat lejárt, megérkezett és beöltözött a váltóm, így aztán amikor megszólalt a csengő, ő rohant...

– Talán szerencse is...

– Mindegy volt. A csapat is részt vett a készlet eltakarításában; mi vettük ki Jancsit a szén alól...

Helyszíni szemle jegyzőkönyv.

Készült 1962. március 17-én és 21-én a Pécsi Szénbányászati Tröszt pécsbányatelepi üzemének üzemvezetői irodájában.

Tárgy: Sztanek János csapatvezető vájár 1962. március 17-én 20 óra 10 perc körül bekövetkezett fulladásos balesetének helyszíni vizsgálata.

A sérült személyi adatai. Név: Sztanek János

Foglalkozása: vájár

Született: 1932. október 6-án, Pécsett

A bányászatban foglalkoztatva: 1950. augusztus 4-től

Vájárrá minősítve: 1955. január 1.

A balesetről a pécsi Kerületi Bányaműszaki Felügyelőség telefon útján értesült. Azonnal kiszállt a helyszínre és megtartotta a helyszíni vizsgálatot. 1962. március hó 21-én a gázkitöréses jelenség következtében kidobott készlet feltöltése után ismételt helyszíni szemlét tartott.

A baleset helye a Pécsi Szénbányászati Tröszt pécsbányatelepi üzemének Széchenyi-akna VIII. szint, IV. keresztvágattól keletre lévő 7-es telepi fejtés kihajtás alatt álló alsó új kijáró guritója . . .

Március hó 21-ig a gázjelenség által kidobott készlet feltakarítása közben a guritó járóosztályában a vájvégen fejszét, csákányt, 2 db villamos lámpát, menekülő palackot, a szállító osztályban a töltőgarat felett turbólámpát és villanylámpát találtak. Az alapvágaton a kidobott készlet alatt feljáró létrát, 2 db bőrsapkát, 1 db villanylámpát és 2 db gumilábbelit találtak . . .

Sztanek János csapatvezető vájárt a mentés során az alapvágaton, arccal a talp felé, fejjel a vájvég felé feküdve a szénkészlet alatt találták meg . . .

1962. március hó 21-ig a gázkitöréses jelenség következtében kidobott készlet feltakarítása során 50 csille, azaz 40 tonna szenet töltöttek fel. A megfigyelések és számítások alapján a felszabadult CH_4 mennyisége az 1 tonna kidobott szénmennyiségre számítva 99 köbméter/tonnának adódott.

Lapozgatjuk a bibliavastagságú, aranybetűkkel díszített, rojtos lapú brigádnaplót.

– Mikor volt a temetés?

– Március 20-án.

– Nem írnak róla...

– Nem...?

Rokolya a napló után nyúl, de aztán félúton megáll a keze.

– Az igazság, hogy hetekig azt se tudtam, lesz-e brigád. Az volt a legfontosabb, hogy vissza tudjunk menni a munkahelyre, hogy még egyszer úgy tudjunk dolgozni, hogy ne gondoljunk közben semmire...

1962. április 2.

A gázkitöréses jelenség után egy ideig a munkahely leállt. Először az alapvágaton 12 folyómétert hajtottunk ki, majd a gurítóhajtás következett. 10 folyóméter gurítót hajtottunk...

– Tehát féltek...

– Mit mondjak? Biztosan olyan is volt közöttünk, nem is egy. A legrosszabb azonban az volt, hogy nem tudtuk elhinni: volt, tegnap még itt izzadt, kiabált közöttünk, s aztán egyszercsak nincs...

– Ő volt a brigád első halottja?

– Igen.

– Aki sikereik szervezője, tulajdonképpeni motorja volt...

– Nem volt különösebben iskolázott gyerek, de mindent világosan látott, fel tudta fedni a dolgok közötti összefüggéseket; tárgyalóképes volt, ahogy ma mondanák... Nagy hévvel, akarattal csinált mindent, amibe egyszer belekezdett... Azért lettünk szocialista brigád, mert ő így akarta – ez az igazság... Nem ellenünkre tette, de mit érdekelte ez a cím tizenöt évvel ezelőtt az emberek több-

ségét? Megszervezte a munkát, jó kereseti lehetőségeket biztosított, s egyre több dicsőséget...

– Mit érzett, amikor azt mondták: Rokolya, te állsz a helyére?

– Voltam már csapatvezető: nyolc évvel korábban Széchenyi-aknán elsőként értem el a 40 méteres havi elővájási teljesítményt... De ez most más volt...

– Miért?

– Mert ez egy szocialista brigád volt, az elsők közül való, a legjobbak egyike.

– Tehát Sztanek János nemcsak példakép volt, de egy kicsit versenytárs is...

– Azt hiszi?

– A naplóban olvasom: nem egészen egy hónappal a haláleset után Rokolya Sándor csapatvezető vájár felajánlást tesz a havi 100 méteres teljesítményszint elérésére...

– A feltárás ütemén múlott minden. És a brigád szempontjából is döntő volt, hogy új sikereket érjünk el. Megmozdult a lábunk alatt a talaj, gyanakodva figyeltük a vájvéget, a köveket – s egymást... A 100 méter elérése bizonyíték volt, beszédes bizonyíték...

Bejegyzések a brigádnaplóban.

1962. május 10.

A munkát a VIII. szinten, a 2 keleti segédvágattól nyugatra a 6. telepi alapvágaton végezzük. Napi négynegyedes munkarendben, rakodógéppel dolgozunk. Napi 4,8 folyómétert haladunk előre. A vájvég anyaga jó...

1962. május 14.

Kérjük az üzemvezetést, hogy valami megoldást keressen. Ne kelljen a robbantómesterekre 1–2 órákat várni!

1962. június 2.

Május hónapban – 3500-as TH-biztosítással – 100 folyómétert hajtott ki a brigád...!

– Ez volt Rokolya Sándor nagy napja?

– Valamennyien örültünk, elvégre nem volt kis dolog ez akkor, sőt még ma sem az. Az igazi öröm azonban az volt, hogy végre ismét együtt voltunk a szó teljes értelmében... Megtanultunk felejteni.

– Felejteni?

– Nem Jancsira gondolok. A lehetőségre, hogy mi is úgy járhattunk volna, s bármikor úgy is járhatunk...

Helyszíni szemle jegyzőkönyv.

Részletek Glück Ferenc segédvájár vallomásából:

A baleset napján Dénes Antal harmadvezető aknász osztott be minket a délutános műszakban Sztanek János csapatához. A baleseti munkahely rendes beosztott munkahelyem volt. Itt meg kívánom jegyezni, hogy Sztanek János vájárral már nyolcadik éve dolgozom együtt. A munkahelyre érve mi a csapat tagjaival a velünk hozott élelmet fogyasztottuk el, mialatt Sztanek János felment a gurítóba, hogy megszemlélje a munkahelyet. Röviddel utána mi is felmentünk a gurítóba és megkezdtük a délelőttös harmad által még teljesen be nem ácsolt ácsolat támfájának beállítását... Ezután kezdte meg Sztanek János a légcsatorna oldalon az első mezőnek a kitörését... Ezen első mező beácsolása után én az alapvágaton foglalatoskodtam és készítettem a következő forrathoz szükséges faanyagot. Kb. 20 óra 10 perckor mentem fel ismét a gurítóba... A fedőugrás feletti terelődeszkázatig mentem és ott kezdtem meg a készlet letakarítását. Ekkor a vájvég közelében volt Sipos István és Sztanek János

vájár. Sipos István vájár az ötödik tűzést végezte a vájvégen a járóosztály felőli oldalon, míg Sztanek János vájár a döntőosztály felőli oldalon az új vándorgerenda helye körül tartózkodott. Pár percre rá egyszercsak kiáltást hallottam: Meneküljünk! Ahogy hirtelen felnéztem, láttam, hogy mindketten menekülnek lefele. Ezután én is menekültem a gurítón végig, majd a gurító aljánál egy pillanatra megálltam és visszanéztem. Láttam, hogy Sztanek János vájár a fedőugrás alatt megáll, visszafordul és figyeli a munkahelyet . . .

A mentéssel kapcsolatban még a következőket tudom elmondani: a mentők megérkezése után először a gurítóban keresték Sztanek János vájárt, mivel ott látták utoljára, de mivel az utolsó méterekben az alapvágat közelében nem találtuk, megkezdték az alapvágaton a készlet szétbúzását. A készlet húzásánál jómagam is segédkeztem és ezen készlethúzásom közben akadt meg a kapám Sztanek János vájár hátában. Sztanek János vájár egész közel a talphoz, hason fekvő helyzetben fejjel az alapvágat vájvége felé feküdt . . .

– Sok kitüntetése van?
– Elég sok.
– A legmagasabb?
– Talán a „Szocialista Munkáért" Érdemérem.
– Azt mondják: Rokolya mindig mindent elért.
– A teljesítményekre gondol, vagy az elismerésre?
– Is-is.
– A munkában valóban sok mindent elértem. Amikor a bányába kerültem, vékony kis parasztgyerek voltam. Egy azok közül, akik úgy érkeztek Pécsre, hogy fogalmuk se volt arról, mi vár majd rájuk. Alföldi vagyok, hol is láthattam volna a bányát? De a munkától sohasem féltem . . . Látta már

az alföldi földeket? A sárga, homokos sziket? Aki azon nőtt fel, aki látta, hogyan küzd a mindennapi kenyérért az apja, az kerüljön bárhová is, megállja a helyét... Tehát azt mondom a kérdésre: nem féltem soha a munkától, nem kerestem a könnyebbik végét, így aztán a látszatja is megvolt. Ami pedig az elismerést illeti: miért ne kaptam volna ezt is, azt is? Pénzt is szépen kerestem mindig, ez is igaz.

– Szereti a pénzt?

– Ki nem szereti? De nem az a hónap jut a legtöbbet eszembe, amikor a legvastagabb volt a borítékom...

Bejegyzés a naplóba.

1964. október 19.

Az üzemi KISZ közreműködésével a Szovjetunióba utaztam. Ifjúsági csoportunk 32 tagú volt. Budapestről indultunk, a Ferihegyi repülőtérről, IL–18-as géppel. Tiszta idő volt, szépen lehetett látni a földet. Moszkvában tiztagú ifjúsági csoport várt minket, virágokkal, kedvesen. Moszkva nagyon nagy város. Hétmillió lakosa van, de állandóan 8 millió embert tartanak számon, mert mindennap legalább egymillió idegen tartózkodik a városban... Gyönyörűek a sugárutak! Van egy utca, ami 14 kilométer hosszú... Az első vasútvonalat 1861-ben építették; jelenleg 19 állomása van a városnak... Voltam a Kremlben. Láttam a kongresszusi palotát, ahol 6000 ülőhely van... És láttam Lenint! Valóban olyan, mint a képeken, ahogy elképzeltem... Tíz-húszezer ember áll sorban naponta a mauzóleum előtt... Látni akarják Lenint valamennyien, akik csak eljutnak Moszkvába... Lenin ismerős volt, szép, nyugodt, mint aki alszik...

Voltunk Leningrádban is. Megnéztük az Ermitázst, gyönyörű szobrok, festmények százait. Lenin-

grád gyönyörű, nagyon tiszta város. A szovjet emberek sokat adnak a tisztaságra. Láttam olyant, hogy valaki eldobott egy csikket, s mások szóltak neki, hogy vegye fel...

– Szép otthona van.
– A feleségem érdeme.
– De nem túl nagy.
– Örültünk, hogy erre futotta. Kaptam én lakást a bányától, de elváltam, s a lakás persze maradt... Ami itt van, minden a feleségem érdeme...
– Ő is dolgozik?
– Szeretne.
– De?
– De egy bányászfeleség ezt nemigen teheti meg. Most már évek óta állandóan éjszakás vagyok. Hajnalban jövök, este megyek. Napközben persze szeretem, ha van valaki a házban, ha találok valami kis meleget az asztalon, ha felébredek...

Rokolyáné a naphosszat egyedül lévő emberek örömével fogadja a vendéget. Metszett üvegpoharak, leheletfinom porcelán csészék, feldíszített szendvicsek az alpakka tálcán. Egy percig se tétlen. Ha a férfiak körül nincs mit tennie, kézimunka után nyúl. Lobog a tűz a piros zománcú, üvegszemű olajkályhában, halkan szól a rádió. Melegség, csend, puhaság. A szőnyegen is szőnyeg. A virágok már nem férnek el a padlóra állított virágtartókon: az ajtó felett, közvetlenül a mennyezet alatt is örökzöldek. A nagyméretű, díszkeretes festmények is az „igazi otthon" hangulatát árasztják.

Mekkora lehet ez a házrész? Ötven négyzetméter? Legfeljebb. Ezen az ötven négyzetméteren kell megtalálnia a munkából hazatérő férjnek mindent. Az otthon nem egyszerűen pihenőhely, a munkaerő újratermelésének színtere – kézzel fogható bizonyí-

ték is. Bizonyíték, hogy nem hiábavaló a sok munka, a verejték. A lakásnak beszélnie kell – ez az asszonyok logikája. S ez a kis, öreg házban megbújó lakás, mely kívülről semmit sem mond, belülről mindent elmesél. A gyarapodás állomásait, a divatokat, az ízlés alakulását, az álmok milyenségét... Még a végtelen hosszú éjszakákról, a magány és aggódás ólomlábú óráiról is mesél. Kézimunka, csipke mindenütt. Hány millió hurok, hány millió öltés lehet itt e gyönyörű virágokba fonva? És mennyi rettegés...?

Helyszíni szemle jegyzőkönyve.

Pápai Péter csillés vallomásából:

...Én az alapvágaton tartózkodtam. A műszak vége felé járhatott már, midőn hallottam, hogy a gurítóból kiáltanak: „Meneküljünk!" Ekkor felnéztem a gurítóba és láttam, hogy a csapat három tagja menekül lefelé... Ekkor készletet még nem láttam jönni... Röviddel utána Sipos Ferenc vájár és Glück Ferenc segédvájár estek le az alapvágatra. Glück Ferenc elkiáltotta magát ismét, hogy meneküljünk. Én még kérdeztem: Miért? Ebben a pillanatban hatalmas roppanás volt, nagy szénpor keletkezett és nagy erővel jött a készlet a gurítóból. Én elöl szaladtam, közvetlen utánam Glück Ferenc segédvájár, majd végül Sipos István vájár. Menekülésünket két csille zárta el. Az oldalban lévő szerszámpad és a két tele csille közötti résen préseltük magunkat. Hogy hogy kerültem át a csilléken, pontosan nem is tudom, lehet, hogy Glück dobott át, mivel esetleg térdre estem... A fejtés töltőgaratáig futottunk előre. Itt vettük észre, hogy Sztanek János vájár nincs velünk. Ekkor engem kiküldtek, hogy azonnal telefonáljak a mentőkért...

– Egy szokványkérdés: sohasem fél?

– Nem tudom, mi is lenne a helyes felelet erre... Az embernek bizony nemegyszer dobog a szíve, elszorul a torka, de hát ez az autóban, a forgalomban is megesik...

– Azt hallottam: Rokolyától sokan megszöktek.

– Azok többségéből sohasem lett jó bányász.

– Kit nevez jó bányásznak?

– Hát azt semmiképpen, aki csak magával törődik. Szerintem a mi öt parancsolatunkból az első: törődj a társaddal.

– És a többi négy?

– Figyelem. Élj fegyelmezetten. A biztosításnál ne sajnáld a verejtéket. És végül: ne hidd, hogy ennek a szakmának a megtanulása a vájárvizsgával véget ér.

– Másfél évtizedig bányamentő volt.

– Talán életem legszebb emléke.

– Legszebb?

– Nem akarok és nem is tudok pontos számokat mondani, csak annyit: heteket töltöttem mentőkészülékben, ha mindent összeadnánk. Tucatnyi életmentésben vettem részt. Fekszünk a vaságyon, hallgatjuk a rádiót, viccelődünk, ugratjuk egymást, vagy éppen forgatjuk az ördög bibliáját, s akkor egyszercsak megszólal a csengő... S mi rohanunk, vállunkon a dögnehéz készülékkel, semmit se szólva, semmit se kérdezve, fel se vetve a lehetőséget, baj érhet. Miért pont én menjek oda...? – ezt a kérdést én még nem hallottam mentős szájából, pedig voltunk már omlásban, gázban, tűzben... Lehet, hogy Sztanek Jancsi azért jelent nekünk olyan sokat, mert ő is mentős volt, az apja is, aki szintén a bányában pusztult el, tizenhárom évvel a fia előtt, mentés közben...

– Rokolya Sándor is megsérült, bevetés közben...

– Elakadt a készülékem hevedere, rázuhantam a gerincemre... Hónapokig nem tudták, mi lesz velem... Egyet állítottak csak határozottan az orvosok: ez az ember nem száll le többet...

Szemelvények a brigádnaplóból.

„A brigád a VII. szinten az 1-es alapvágatot hajtotta. 3500-as TH-biztosítással. Meddőben haladtunk. Ez nagyon nagy nehézségek elé állította a csapatot, mert nagyon rosszak voltak a fúrógépek: minden műszakban ki kellett hozni a gépeket, mert egyáltalán nem lehetett velük dolgozni. Volt olyan műszak, amikor csak 20 lyukat tudtunk lefúrni. Ezek a kiesések rányomták bélyegüket a teljesítményekre. A gurító egyébként elég szép, szénben van, jó teljesítményeket lehetne elérni, de kaptunk egy fedőugrást és a szén megfolyt..."

„Brigádértekezletet tartottunk, melynek keretében sok szó esett az ázsiai népekkel való szolidaritásról. Brigádunk minden tagja vásárolt szolidaritási bélyeget. A KISZ-tagok még külön is hozzájárultak a szolidaritási alaphoz."

A brigádértekezlet jegyzőkönyvéből:

Szollár Sándor: Az üzemvezetőség nincs megelégedve a csapattal, de mi sem lehetünk elégedettek az utóbbi hónapok teljesítményével. A legnagyobb problémák az 1-es gurító hajtásánál voltak. Igaz, nagyban rontotta a teljesítményt, hogy le kellett adnia a csapatnak a fúrógépeket, s most, amikor ismét kellett, rossz gépeket kapott. De egyébként se ment úgy, ahogy kellene. A vájvég is megfolyt, s ez két napra mindent visszavetett...

Késmárki Pál: Én folyattam meg a gurítót, de olyan rendkívül nagy nyomást kapott a vájvég, hogy kénytelen voltam menekülni...

Lang Pál: Problémák vannak a csapat akaratával is, amellett, hogy ténylegesen kedvezőtlenek a körülmények . . .

Győri József: Rosszak a fúrógépek és a réselőkben sincs meg a nyomás . . .

Bondor István: Az anyagellátás is rossz. Napok óta nincs elegendő deszka.

Szollár Sándor: Bejelentem, hogy ismét levelet írtunk a szovjet elvtársaknak és meghívtuk őket május 1-re . . .

Más.

„A brigád vállalja, hogy a technológiai utasítások maximális betartása mellett 103 százalékra teljesíti éves tervét. A brigád a meszesi óvodával kötött szerződését meghosszabbítja . . . Vállalja továbbá, hogy az év folyamán 250 óra társadalmi munkát végez . . .”

Kisméretű amatőrkép valahonnan a napló közepéről.

„A fényképen látható munkatársak ez évben sikeresen befejezték az általános iskola nyolcadik osztályát: Rokolya Sándor, Granyák Mihály, Szabó József és Szakály Géza.”

„A brigád az első félévben a meszesi óvodánál dolgozott társadalmi munkában. Kivavítottuk a kerítést, parkosítottunk. A teljesített órák száma: 157.”

„Sajnálatos esemény történt: a brigád egyik legjobb vájára megsérült, név szerint Granyák Mihály vájár. Munka közben egy nagy darab kő kigurult a lerobbantott készletből és Granyák Mihály jobb lábát törte . . . A brigád tagjai nem feledkeztek meg róla: rendszeresen látogatják. Úgy gondoljuk, ilyen alkalommal lehet igazán érezni, mit jelent szocialista brigádban dolgozni . . .”

„A június havi értékelés alapján brigádunk eredményeivel 65 pontot szerzett, s ezzel a versenyben

első helyezést ért el. Elnyerte a Pécsbányaüzem legjobb előkészítő szocialista brigádja címet."

– Ez meglehetősen régen volt...
– Ha jól emlékszem, 1971-ben.
– Az aranykoszorút sem mostanában kapták...
– Igaz.
– Tehát lehetnek egy szocialista brigád életében hullámvölgyek is...
– Hullámvölgyek?

Rokolya Sándor arcán alig észrevehető rándulás fut át; talán egy engedetlen idegszál, talán egy emlék... Talán az újságcikkek jutottak eszébe, talán a veszekedések, melyek – ha ritkán is beszélnek erről – úgy kísérik a brigád útját, mint a kilométerkövek. A Sztanek-brigád sohasem volt gondok nélkül. Nem volt olyan év, még a legragyogóbb sem, amikor ne forrtak volna fel egyszer-kétszer a kedélyek. Gyakran egészen kis dolgokon, néhány tíz forinton kaptak össze, máskor azon, miért éppen ők kapják mindig a legrosszabb helyeket...

Akik a hegyeket mozgatják... – ez egy riportsorozat címe, mely a Sztanek-brigádról, s személy szerint Rokolyáról szólt. Lehet, hogy ez jutott eszébe? Az ötödik riport címe ez volt: Hullámvölgyben. Akkor ezt a hullámvölgyet egy nem túl veszélyes kézsérülés, bizonyos mennyiségű lappangó metán, s a meglehetősen nagy kőzetnyomás okozta. Gyakorlatilag pedig 98–100 százalékos teljesítményt jelentett. Akkor ez volt a hullámvölgy, s a kivezető út: az üzem legjobb brigádjának, a híres Kerekes-csapatnak, a versenyre hívása... Az új, minden eddiginél nagyobb feladat háttérbe szorította a nehézségeket, új erőt adott...

A riporter természetesen ujjongott a lelkesedéstől.

„Hát ilyen emberek vannak odalent! Ők és a

többi ezrek birkóznak a hegy belsejébe zárt veszedelmes erőkkel, és ha néha megsebesülnek is, mindig győznek...

A „győztes" most repedezett körmeit nézi, tüdeje sípol.

– Az a baj, hogy szép lassan elfogynak a régiek...

– Elmennek?

– Amióta Jancsi meghalt, legalább ötvenen dolgoztak a csapaton... Volt, aki meg se szokott, volt, aki szeretett minket, de egy napon mégis elköszönt...

– Mert?

– Bányásznak lenni nem sikk...

– Ilyen egyszerű lenne...?

– Tudom, hogy nem. A pénzzel is baj van, a munkakörülményekkel is; az is igaz, hogy egy-egy baleset után megtorpannak az emberek, s persze az is kétségtelen tény, hogy ma már nem gond munkát találni... Ha nem bányász lennék, hanem, mondjuk közgazdász, akár azt is mondhatnám: fejlettségünk bizonyítéka, a megváltozott élet jele, hogy egyre kevesebben kívánkoznak a föld alá...

– Energiaválság, a bányászat rehabilitációja... Érezhető-e ez a munkahelyeken, odalent?

– Az értekezleteken, gyűléseken – igen. Talán már a borítékon is. A munkahelyekre azonban csigalassúsággal jutnak el a dolgok... Egy évtized gondjait kellene máról holnapra enyhíteni. Elöregedtek a gépek. A könnyen elérhető szén elfogyott. A csirkecombról leragtuk a húst... Sok a beteg... Sokmindentől el is szoktunk. A gázkitörés például ma sokszorta félelmetesebb lehetőség, mint egy évtizede volt, hisz a gazdaságosság fokozása érdekében évekig dolgoztunk a felszínhez viszonylag közel... Most megint megyünk a mélységek felé, de olyan

vájár, aki ért a kőzet „szavából", aki tudja, mikor kell kiáltania: Menküljünk! – egyre kevesebb van . . .

– Tehát nemcsak a csapat van „hullámvölgyben" . . .

– Tíz ember közül nyolcnak így szól a tüdeje . . . Hamar elfáradunk, pedig minden leszálláskor arról beszélünk: ma majd minden rendben lesz, megyünk előre szépen, ahogyan várják tőlünk, ahogyan kell . . .

– A szocialista brigád nemcsak métereket, tonnákat jelent . . .

– Közösségi életet is, persze. De a bányászember még ma is szinte mindent a teljesítményen át néz. Ha megvan a méter, ha haladunk rendesen, van pénz, van tekintély, rendesen fogadják a köszönésünket, szépen szólnak, ha kérdezünk, s ha így van, akkor könnyebb „közösségi életet élni", színházba menni, családi estet szervezni . . . Egyébként szinte mindenki tanul valamit, az egész brigád immár évek óta részt vesz a politikai oktatásban, a mozgalom három követelménye közül azonban az első kétségtelenül döntő módon befolyásolja a többit . . .

– A legutóbbi családi est, úgy hírlik, gyengén sikerült.

– Kevesen voltak, ez tény.

– Ön sem volt ott.

– Betegség miatt.

Nézzük egymást, kicsit szomorúan.

A test erősnek mutatja magát, a vállak vaskosak. A nehéz öklök apró rándulásai azonban jelzik a lassú, megállapíthatatlan változásokat. Ugyanaz a tüdő, ugyanaz a hát . . .? Rokolya szódáért megy, híg fröccsöt csinál. A kályhában lobog a láng. – Jó itt. Csend van. Tisztaság. S a tudat, hogy itt mindenért keményen dolgoztak, minden bútordarabot, minden nippet szívós munka szült, még azt is széppé teszi, ami másutt talán nem is olyan szép . . .

Régen láttuk egymást.

Őszi eső szemerkél, gyöngyszemek futnak az előszoba üvegfalán.

Rokolya fröccsöt csinál saját termésű borából, s miközben arról mesél, milyen volt az idei szüret, egyszercsak azt mondja:

– Voltam a főmérnöknél...

– Baj van? – kérdezem önkéntelenül, mert tudom, mi a véleménye az irodákról...

– Új munkahelyet kértünk, olyan munkaterületet, ahol normális a légellátás, friss a levegő, mert ez a legfontosabb a munkaidő teljes kihasználása szempontjából... Elég nagy bajban van az üzem, megint a feltáráson, illetve előkészítésen múlik minden... Megmondtam őszintén: ha meleg, fáradt, nedves levegő jön, a szilikózisos tüdő elnehezedik, s előbbutóbb olyan nehéz lesz, mint a liszteszsák... Sokat beszélgettünk erről a fiúkkal. Mind azt mondták: csak lenne végre rendes munkahelyünk...

Csend lesz: Rokolya szelíd nyugalommal néz az arcomba.

– A főmérnök mit mondott?

– Igazat adott: új munkahelyet kapunk.

– És akkor?

– Akkor a munkaszervezésen is változtatunk kicsit...

Hálódiagramos szervezés, párhuzamos munkafolyamatok, nagy erejű robbantás...

Bólintok, természetes mozdulattal, mint aki mindent ért és az első perctől tudta, hogy e hosszúra sikerült beszélgetéssorozat keretében elhangzik majd ez is. Rokolya közben ceruzát fog, papírt, s mutatja, mi kell ahhoz, hogy tovább növekedjék az előrehaladási sebesség, ami végül is a legfontosabb mutató...

Jelenkor, 1976. 4. sz.

SÍPOS FERENC

Nagyközségi posta

Nem zakatol, zúg a vonat; ha levél volnék, postaautón mennék.

Már rég gyanítom, hogy a postának kulturális életünkben is fontos szerepe van. Vizsgálódásom színhelye Hajdúsámson.

A ház előtt asszonyok állnak, nyitásra várnak: pénzük érkezett tegnap, de nem voltak otthon. Pár perc hija a nyolcnak. Az épületen semmi különös, földszintes, belesimul környezetébe: talán csak a sok rácsos ablak és az utcára nyíló ajtó különbözteti meg a többitől. Gyúró Györgynek ebben a házban van a munkahelye is, a lakása is – hivatalvezető, a lakás meg szolgálati lakás:

– Régi épület ez, legalább ötvenöt, ötvenhat éves – mondja. – Ezt egy nyugdíjas bácsitól tudom, ő még gyermekkorában vett részt az építkezésen. Végh József, az akkori iskolaigazgató építtette, a felesége volt a postamesternő. Ezen a részen volt a posta, csak akkor még egyetlen alkalmazottja volt és egy helyiségből állt.

– És most?

– Van hivatalvezetői helyiség, felvevőhely, kézbesítő szoba, csomagraktár, távbeszélő központ. A kézbesítő helyiségben kézmosó. Van hűtőgépünk, de öltöző, ilyesmi nincs. A teljes létszám tizennégy fő.

A munkáról beszélgetünk. A postaautó fél hétkor jön Debrecenből, már három éve. Korábban vonaton érkeztek a küldemények, az állomásról pedig

lovasszekér hordta be. A kézbesítők nyolcan vannak, hétkor kezdenek – a szétválogatás után viszik a pénzküldeményeket, leveleket, hírlapokat a címzettekhez. A távirat kézbesítését külön személy végzi. Havonta átlag 320 táviratot érkezik.

Hajdúsámsonban 2400-an fizetnek elő napilapra, hetilapra, havonta 32 ezer hírlap érkezik. Havi átlagban a külterületre 4860 küldeményt kell vinni, a belterületre pedig 11 360-at. Közületeknek havi 5091 küldeményt kézbesítenek. És van 975 nyugdíjas, akik postán kapják a pénzt. A kézbesítők délután kettő és három között érkeznek vissza.

A posta nyolctól délután négyig tart nyitva. Itt jelenleg öt személy dolgozik. A sámsoniak havi átlagban 4600 küldeményt adnak fel, ebben benne van a lottó is. Küldenek mintegy 210 táviratot, de névnapok, ünnepek előtt jóval többet. És havonta 210 távolsági magánbeszélgetést bonyolít le a posta. A csomagfelvétel a korábbi évekhez viszonyítva csökken (sok helybélinek van autója, könnyebben felkereshetik a rokonokat), jelenleg 170-et vesznek fel havonta. A község takarékállománya a postánál megközelíti a 10 millió forintot (külön takarékszövetkezet is van).

– Milyen a szolgálati lakás? – érdeklődöm.

– Egy szoba, konyha, fürdőszoba. Négyen lakunk benne. A feleségem is itt dolgozik, felvételes. És van két gyerek, a fiam tízéves, a lányom tizenkettő. Tulajdonképpen őértük költöztünk ide, mert ha tovább akarnak tanulni, innen könnyen bejárhatnak Debrecenbe.

– Miért, korábban hol laktak?

– Szelevényben 1961-től 1969-ig. Kétezer-háromszáz lakosú község Szolnok megyében. Ketten voltunk a posta!

– Hogyan lett postás?

– A katonaságnál híradós voltam, elsőosztályú távírász. Amikor leszereltem, akkor gondoltam rá, hogy postás leszek, akkoriban ugyanis a postánál még Morse-jelekkel továbbították a táviratot... Tizennyolc éve ennek. Hajdúszoboszlón kezdtem, Debrecenben folytattam. Elvégeztem Pesten a középfokú és a felsőfokú tanfolyamot. 1961-ben nősültem. Feleségem a Mezőgazdasági Akadémián dolgozott. Aztán Szelevénybe kerültünk, mert ott szolgálati lakást adtak... Öt éve vagyunk itt. A pénzforgalom ezalatt háromszorosára emelkedett. A karácsonyi és az ünnepek előtti forgalom a próbatétel... Mit mondjak még a munkáról? Újabban a rézkarctávíratoknak van keletje. De talán az az adat is érdekes, hogy Sámsonban a tévé-előfizetők száma 1039, a rádió-előfizetőké pedig 1400...

A számok mögött emberek vannak – elindulok megkeresni őket:

„2400-AN FIZETNEK ELŐ ÚJSÁGRA"

Bodnár Imrét véletlenül találom otthon. Elzavarja a kutyákat, beinvitál. Táppénzen van, gerincsérv. Csendes a lakás, ketten vagyunk...

– A Naplót, a Népszabadságot, az Ország-Világot, a Képes Újságot, az Élet és Tudományt, a Nők Lapját járatom, de meg szoktam venni a Szabad Földet is.

– Hol dolgozik?

– A nyíradonyi nagyközségi tanács tamási pusztai kirendeltségének vagyok a vezetője, a nyíradonyi Rákóczi növénytermelő szakszövetkezet alapszervezetének párttitkára, és tanácstag a Tamási puszta nagypókai körzetben. Vonattal járok ki, vagy kerék-

párral, az időjárástól függ. Tamási puszta ide körülbelül hat kilométer, Nyíradony meg tizenhét.

– Mikor szokott olvasni?

– Munka után, amikor hazajövök. Százhetvenszáznyolcvan forintot költök minden hónapban újságra.

– Miért olvas?

– Kell a politikai tájékozódás. Ketten vagyunk, a feleségem az ÁFÉSZ-nél pénztáros. Tamási pusztán jár a Pártélet is.

Bujkál bennem az ördög:

– Nem ugyanazt írja valamennyi újság?

– Ha ugyanazt írják is, másként írják. Érdekesek az árnyalatnyi eltérések is.

Ha hallgatunk, nagyokat szól a csend.

– Mióta van táppénzen?

– Két hete. Betegen még többet olvasok. – Hozzáteszi: – Varga Sándor kilenc, tíz órára kihozza az újságokat. Pontosan kézbesít, hiánymentesen. 1930. január elsején születtem Sámsonban. Ide is nősültem, itt vannak a rokonok, ismerősök, barátok . . .

Fürtös Sándor általános iskolai igazgató:

– Ezerkétszáz tanulónk van. Az újságokat, a rendelt és az árus példányokat, iskolai felelős veszi át, a sajtóőrs osztja szét a rajok között. Pajtás újságból 240, Kincskeresőből 80, Dörmögő Dömötörből 110, Kisdobosból 220, Képes Nyelvmesterből 50, Őrsvezetőből 80 példányt rendelnek a gyerekek. A tantestületnek 38 féle napilap, hetilap, folyóirat, szakfolyóirat jár . . . A községi pártbizottság agit.-prop. felelőse vagyok, a Napló és a Népszabadság kongresszusi számaiból körülbelül háromezer példányt hozatott kérésünkre a posta. A pártalapszervezeteken keresztül terjesztettük.

– Vannak-e a tanulóknak külföldi levelezőpartnereik?

– Hogyne. Az orosz szakos tanárok irányításával levelezünk. A címeket a tanárok adják. Őrsök, rajok keresik a kapcsolatot a pionírokkal. Három orosz szakos tanárunk van, a tanyákon is – öt tanya tartozik hozzánk – oktatunk orosz nyelvet. Tanulóink a megyei második, negyedik helyig el szoktak jutni a szaktárgyi vetélkedőkön.

Hadházi Sándorné ezen a napon délutános, a nagytakarítással van elfoglalva, az udvarra kihordott fotelekbe telepszünk:

– Mi csak két újságra fizetünk elő, a Nők Lapjára és a Népszavára, de a kézbesítőtől megvesszük a Szabad Földet, a Képes Újságot, a Ludas Matyit és a Fülest, a gyerekek meg a Magyar Ifjúságot és az Ifjúsági Magazint. Elég sokat pocsékolunk ilyesmire, de hát alig várjuk a postást, hogy hozza. Ezen a soron indul, mi kapjuk meg legelőbb: fél kilenc, tíz körül.

– Hol dolgozik?

– Telepvezető vagyok a gázcsere-telepen. Egyik nap délelőtt megyek, másik nap délután ... Mikor megjön az újság, rögtön átnézem, akármi dolgom is van. Kiolvasni a telepen szoktam, vagy este, itthon. Minden héten jön a rendőr újság, az uram önkéntes rendőr, azt is nagyon szeretjük, tartalmas.

– A gyerekek hol dolgoznak?

– A fiam huszonkét éves, Debrecenben, a gázműveknél hálózati ellenőr, a lányom tizenhat. Hajdúszoboszlón másodikos gimnazista. De miért érdekli ez?

– Csak a levelezés miatt kérdeztem.

– A fiam hazajár, de amíg katona volt, vele is leveleztem. Nemrég szerelt le.

– A kikapcsolódást az újságok jelentik?

– Meg a tévé, a rádió. Mióta tévé van, nem járunk moziba. Ha jó műsor van, megnézzük, ha rossz, elzárjuk és alszunk. A fiatalok persze elmennek moziba, a fiam vőlegény.

– Milyen dolga van még a postával?

– A telepen befolyt pénzt a postán adom fel.

„KÖZÜLETEKNEK HAVI 5091 KÜLDEMÉNYT KÉZBESÍTENEK"

Vári Mihály, a Rákóczi Téesz elnöke értekezletről jön ki, egy csendes irodába húzódunk:

– Hogy mit jelent a posta? A Kossuth és a Dózsa Téesz tavaly január elsején egyesült, nyolcezer holdon gazdálkodunk, egész Sámson ide tartozik, sőt Balkány, Nyíradony, Debrecen egy része is. Telefon nélkül ekkora gazdaságot nem lehet irányítani. Öt saját telefonunk van. Az egyik üzemegységből csak átszólunk a másikba – utat, időt, fáradságot takarítunk meg. De sűrűn telefonálunk Szolnokra, Nyíregyházára, Pestre, sőt még a Dunántúlra is alkatrészekért.

– Hány levél érkezik egy nap?

– Várjon!

Levélhalommal tér vissza, huszonhétig jut a számolásban.

– Tegnap ennek a duplája jött, tegnapelőtt kevesebb. Nagyon jó a postafiók-rendszer, nem kell várni. Egy dolgozónk naponta bemegy.

– Csomagot szoktak-e kapni?

– A Dunántúlról szinte mindenhonnan érkeznek vetőmagvak, kisebb tételben – káposzta, saláta, pap-

rika. Két-három, ötkilósak, nem érdemes értük kocsit küldeni... Aztán a pénzfeladás! A dolgozóknak a földjáradékot, a földmegváltást, a fizetést postán küldjük ki.

„ÉS VAN 975 NYUGDÍJAS..."

A néni, Kovács Gáborné, ölében tál, babot tisztít. Sámlin ül. Gyorsan jár a keze, megszokott mozdulataiból nyugalom árad. Vacsorát készít, annyit, hogy holnapra is maradjon. Ebben a házban három nyugdíjas él, hárman várják a postást...

– Mennyi nyugdíjat kap?

– Nagyon keveset. 644 forintot. Tizenegy év nyolc hónapot dolgoztam a termelőszövetkezetben. A növényápolásban. Dohányt, paprikát, paradicsomot termeltek még akkor, most már nemigen. A nagyobbik fiam egy éve rokkantsági nyugdíjas – a lába, a szíve, meg főleg az idegei miatt. Harminc éves. A dorogi bányában dolgozott. A nyugdíja 2664 forint. El is tudja azt költeni. Ruhára, mindenre – tetszik tudni, a mai fiatalok. A férjem is nyugdíjas. Táton dolgozott. Dorog felé. Hogy is mondjam, kubikos munkások voltak. Hetvenhat éves, tizenhat éve nyugdíjban.

– Ő mennyit kap?

– Jaj, kicsit, 901 forintot. A kisebbik fiam is itt lakik, víz- és gázszerelő Debrecenben. Öreg ház ez, százhúsz éves.

– Vályog?

– Á, fonott patics. A nagyobbik fiam, amíg dolgozott, vett ezt-azt, építkezni akart, még tégla kellene...

– A nyugdíjon kívül milyen jövedelmük van még?

– Ezerkétszázötven kvadrát háztáji. A férjem-

mel ketten műveljük. Százötven forint a napszám, miből fizessük?! Kukorica, bab, ilyesmit szoktunk bele vetni... Volt harminc hold föld. Ha most visszaadnák, nem kellene, el tetszik hinni. Munkát adott hajnaltól estig... Huszadikán pontosan jön a postás. Hozza mind a három nyugdíjat. Ki-ki felveszi magának.

– Levelet szokott-e írni?

– Kőrösladányban, Dévaványán, Pomázon vannak rokonok. Két leánytestvérem, meg egy öcsém. Mind itt születtek, oszt mind széjjel vannak. Én nem megyek a postára, a férjem szokta intézni.

– Újság van-e a háznál?

Bemegy, kihoz egy Népszavát:

– A fiam járatja. A bányában is ezt járatta, most is ezt járatja.

„... A TÉVÉ-ELŐFIZETŐK SZÁMA 1039"

A nyári konyhából a szép, új családi házra lehet látni, még nincsenek bepucolva a falak. Varga Zsigmondné székülőke-fonással foglalatoskodik:

– A háziipari szövetkezet bedolgozója vagyok – magyarázza. – Tápén van a központ. Festett szalma, sás kell hozzá. Megy ez mind külföldre, Franciaországba, meg talán Hollandiába. Én még csak tanulom. Ezerötszáz-ezerhétszáz forintot keresek, van akinek négyezer is összejön. Van egy kis szőlő, kert, azt is csinálgatni kell.

– Mikor vették a televíziót?

– 1964-ben. Nem is tudom, hogy másodikok vagy harmadikok voltunk-e. Amikor megvettük, esténként húszan is néztük a műsort, átjöttek a szomszédok. Most ritka az a ház, ahol nincs tévé. Debrecenben vettük. Kékes. Még mindig az van. Csak kétszer,

háromszor volt baja. Hogy miért vettük? Hosszúpályiba való vagyok, szüleimnek már volt, megszoktam. Meg aztán nem volt kedvünk moziba menni. A férjem akkoriban még vidéken dolgozott. Villanyszerelő. Most itt dolgozik az öntödénél már vagy huszonegy éve.

– Mikor nézik a tévét?

– Mindennap szoktuk. Lehetne sokszor jobb is a műsor, van úgy, hogy egész héten nincs jó film. A tévédíjért kéthónaponként jön a postás.

Dél is elmúlt már, vége a vb-ülésnek. Kondor István tanácselnök fáradt, de hellyel kínál:

– Mit jelent a posta a tanácsnak?

– Szétszórt a tanyai rész. Van ugyan két hivatalsegédünk, ők viszik ki az idézéseket, a tanácstagi meghívókat a vb-ülésekre, de a külterületekre, Debrecenbe. a posta segítségével jut el az értesítés, a levél. Ha hirdetményeket, plakátokat kell kivinni, a postások szokták kirakni. A népességnyilvántartás, összeírás miatt új házszámtáblákra volt szükség, egységesíteni kellett a számozást. Féltünk, hogy nem teszik ki mindenütt az új táblákat: az idősek nem tudnak felmászni a létrára, mások esetleg hanyagok, feledékenyek – a postások vállalták, hogy ők mindenütt kiszegezik. Aztán az adók, a községfejlesztési, a házadó, a mezőgazdasági jövedelemadó befizetése is a postán történik. Körülbelül háromezren fizetnek adót, két részletben, április 15-ig és szeptember 15-ig. Ezerhatszázan érdekeltek a vízműtársulati törlesztésben... A tanácsnak a költségvetési üzemmel együtt három telefonvonala van. Félórán belül meg lehet Debrecent kapni. Van, amikor öt-tíz perc alatt is.

– Hány levél érkezik naponta?

– Körülbelül húsz-harminc. És ugyanannyit adunk fel. Átalánydíjat fizetünk.

– Milyen újságokat járat a tanács?

– Népszabadság, Napló, Magyar Hírlap, Polgári Védelem, Búvár, Egészségügy és különféle közlönyök. Lakossági panaszról nincs tudomásunk, a posta jól dolgozik. A munkaerőhiány a postaigazgatóság legfőbb gondja, nálunk is ládákat helyeztek el az idén tavasszal a külterületeken: a tanyaközpontokban, a téeszmajorokban, a boltok mellé.

– Hajdúsámsonnak hány lakosa van?

– 7600. Ezerkilencszáz, kétezer ember a külterületen él.

Újra a postán. Gyúró György néhány érdekességet említ: a községben nem mindenki tud írni, ha például Tóth Péter analfabéta pénzküldeményt kap, akkor a szomszédja, Nagy Kálmán írja alá: „Tóth Péter, névíró Nagy Kálmán". Az, aki gyakran kap pénzt, de ritkán van otthon, a postán kiállíthat olyan meghatalmazást, amely öt évig érvényes, a meghatalmazott kis igazolványt kap.

– Reggel a postaautón filmet is láttam – jegyzem meg.

– A Déryné filmszínház a híradófilmet postán kapja. Régebben a nagy filmek is így jöttek. De ideérkeznek a sámsonkerti, a ligettanyai keskenyfilmes mozi számára is a filmek; Martinkán most szünetel a vetítés. Aztán ha a kultúrház az ismeretterjesztő előadáshoz filmet kér, az is postán jön. A filmek a vetítés előtt két nappal már itt vannak – motorral, kerékpárral, alkalmi járművel szállítják tovább a címzettek.

Varga Sándor kézbesítő két óra után nyit be a hivatalvezetői szobába:

– Mekkora utat tett meg ma? – kérdezem.

– 13 950 métert, kerékpáron. Az egyes járás az enyém: tizenöt utca. Belterület.

– Mikor nehéz a táska?

– A hetilapok csütörtökön, pénteken érkeznek. Újságot, levelet, pénzt viszek és díjbeszedést végzek.

– Hogyan lett kézbesítő?

– 1963-ban nősültem. Édesapám parasztember, két évig még az ő földjén dolgoztam. Egyéni maradt. Persze, most már belépne a szövetkezetbe, ha lehetne. Pár hold föld nem biztatja az embert, hogy abból a család megéljen, ezért jöttem ide a postához. 1965. január elsején. Már azelőtt is helyettesítettem. A Liget-tanyán kezdtem kézbesíteni – szinte haza mentem. Ha egy nap nem láttak, kérdezték, hol volt a postás bácsi. Majdnem családias kapcsolat alakulhat ki. Mindenki várja a postást. A fiatalok levelet szeretnének kapni, az idősebbek újságot, nyugdíjat. Piacos napokon sokan megállítanak az utcán. Három évig kézbesítettem tanyán. Harminckilenc kilométert tettem meg naponta.

– A munka milyen élményeket adott?

– 1966-ban, vagy 67-ben elkértem édesapámtól a lovat. Nagy tél volt. Szánon mentünk körül. Vittük az újságot, nyugdíjat. Forralt borral kínálgattak. Aztán egy időben sűrűn kellett járnom az egyik házhoz – az udvarló leveleit vittem. Mindig kedvesen fogadtak, de hát nagy út volt az, tizenöt kilométer... A kutyák többsége megismer. Néhány háznál tudom, hol van felakasztva a kulcs, megkértek, vigyem már be a küldeményt, ha esik az eső, nincs postaláda, ne ázzon el... Sokszor nem teljes a címzés. Ilyenkor kutatjuk, kié lehet a küldemény. Nem mindig sikerül, de többnyire igen.

– Lakott itt a háború előtt egy férfi, a gazdaságban dolgozott – veszi át a szót Gyúró György. – Levele jött, sikerült kinyomozni: hova költözött.

Indulok vissza Debrecenbe. Ezúttal autóbusz visz. Ha én nem is, de ez az írás majd postaautón utazik.

Élet és Irodalom, 1976. január 17.

GULYÁS MIHÁLY

Nemesi előnevük: Felsővadászi

MAI GAZDÁK SZÁMVETÉSE A RÁKÓCZIAK FÖLDJÉN

„Szorongva és fokozódó bosszúsággal olvasom-hallgatom a Rákóczi-emlékünnepségekről szóló híradásokat – sehol sem mondják végig a nevét. Február elején Pesten jártam. Gondoltam, felugrom a TV-hez, megkérem az illetékeseket, legalább egyszer mondják már végig. De hát a TV-hez nem lehet csak úgy felugrani . . ."

Hornyák József tanácselnök méltatlankodásának ez a történelmi háttere és érvényes hitele: Rákóczi Zsigmond 3000 forintért vásárolta meg a falut 1517-ben, s a család ekkortól nevezi magát felsővadászinak. A fejedelem Rákóczi Zsigmond itt született, itt is halt meg (Szerencsen temették el). II. Rákóczi Ferenc többször megfordult a családi kastélyban, vadászatokon is részt vett. Egy sajátkezűleg lőtt őz bőréből dombornyomású, aranyozott casulát készíttetett, amit a felsővadászi egyháznak ajándékozott.

TÖRTÉNELMI MÚLT, BIZTATÓ JELEN

A XVI. században épült Rákóczi-kastélyt többször is átalakították, mai formáját a múlt században kapta. Most általános iskola. Emeleti dísztermében címerádás, aranyozott keretben a „nagyságos fejedelem" életnagyságú olajképe látható – Abaúj vármegye

egykori központjából, Kassáról Szikszóra, onnan ide került.

Sokaknak már tavaly eszébe jutott a közelgő évforduló. A Borsod megyei Természetbarát Szövetség szervezésében több százan tették tiszteletüket a Rákócziak falujában (620-an bélyegeztek, még szolnokiak is akadtak köztük). A falu apraja-nagyja összesereglett a messziről jött turisták tiszteletére.

Egyelőre ennyi történt.

A közelgő évfordulónak köszönhető bizonnyal, hogy az Encsi járási Hivatal 200 000 forintot adott a kastély sürgető becserepezéséhez. A nagyon is szerény fejlesztési alappal rendelkező tanács azért küldte elnökét Pestre a Műemlékfelügyelőséghez, hátha onnan is „jön valami a házhoz . . .” Csupán tanáccsal tért meg, s az egyik hivatalnok duzzogó megjegyzésével: Ha a járás tavaly nyúl a zsebébe, a kastély új tetővel ünnepelhetné az évfordulót.”

Papp Lajos iskolaigazgató a felsővadászi előkészületekről tájékoztatott. Sikerrel járt a kapcsolatfelvétel a Magyar Nemzeti Múzeummal: kiállítási anyagot bocsájt rendelkezésükre (a költségek egy részét a téesz állja). A putnoki mezőgazdasági technikumban működik a Mezőgazdasági Múzeum barátainak egyik köre – a szakközépiskola diákjai Rákóczi-emlékműsorral jönnek ide márciusban. A helyi általános iskola tanulói szintén készülődnek. A tanács, a téesz, az iskolások, mondhatnánk: az egész falu összefog a kastély és környéke csinosításához. Fel kell készülni a vendéglátásra. Az V. tokaji írótábor is programjába vette Felsővadász meglátogatását, a tervek szerint augusztus első hetében Rákóczi-emlékkönyvtárat avatnak.

Összevont vezetőségi ülésre csöppentem be február 11-én. Majik András téeszelnök felolvassa a február 17-én esedékes zárszámadó közgyűlés „nyers”

beszámolóját. Felsővadász múltját könnyen letudhattam, a jelen és az abból kiolvasható jövő azonban „megér egy misét". Két órán át röpködtek a számok terméshozamról, bekerülési költségről, ráfizetésről és nyereségről. Eligazító útravalóm alig-alig. Amit tudok róluk, inkább a csereháti dombvidékről szerzett értesüléseimből vetül rájuk, összképből tehát, mely lehangoló előítéletek forrása. Természetesnek tartanám, ha a beszámoló végső summája ez volna: mérleghiány. Nos, a 16 esztendős II. Rákóczi Ferenc Tsz ezt a fogalmat nem ismeri, s ez a meglepetés erejével hat rám. Az 5000 holdas határ földjeinek átlagos aranykorona értéke 4,1 – nem kétséges tehát, hogy a szakmai közvélemény „mostoha adottságú" területnek minősíti. Ez a nagyüzem itt képes nyereségesen gazdálkodni, és éppen olyan termékfélesége hozza a legtöbbet, ami hajdanán hasznot alig adott: a növényfélék. Az elnök sarkítva fogalmaz: „Az a több mint hatmilliós tisztanyereség tartja bennünk a lelket, amit a növénytermesztés hozott!" A búza önköltségét 160 forintra szorították az átlagtermés fokozásával. A magángazdálkodás idején elégedettek voltak a 8–9 mázsás holdankénti átlagterméssel – tavaly elérték a 24 mázsát. Kukoricából – májusi morzsoltban – hektáronkénti hozamuk 50 mázsa volt, s összesen 270 vagonnal takarítottak be (70 vagonnal osztottak szét a tagságnak). Sokan ellene voltak a cukorrépatermesztésnek, „itt nem fog az menni". Hektáronként 400 mázsa termett. Summa summárum: a növénytermesztés árbevétele meghaladta a 18 millió forintot. Összegszerűen az állattenyésztés is kb. ennyit hozott, de az ágazat – hajszál híján – ráfizetéses lett. A IV. ötéves terv előestéjén még tehenenként 3000 literről beszéltek – ábránd maradt, tavaly 2200 litert fejtek (egy liter tejük önköltsége 5 forint 80 fillér!) Miért?

„Létszámra törekedtünk, az egyedi kiválasztást, a tenyésztői munkát elhanyagoltuk." A 70 ezer csirke se váltotta be a hozzáfűzött reményeket, egy kiló hús négy kilogramm takarmányból lett – 2,90 kilogrammnak elégnek kellene lennie.

ITT IS GOND A FIATALOK ELVÁNDORLÁSA

Vezetőségi ülés után elhúzódtunk egy csendes sarokba kötetlen beszélgetésre. Elsőként különös kérdés jutott eszembe. Majik András javasolta: foglalják a mérlegbeszámoló közgyűlés jegyzőkönyvébe a tavaly elhunyt 12 tsz-tag nevét. Kérdés: miért nem foglalják jegyzőkönyvbe a születettek nevét is? Kíváncsiság lett rajtuk úrrá, hová akarok kilyukadni. Ezt válaszoltam: a falu jövője izgat. Úgy tűnik, a most születőket nem tekintik jövendőbeli tsz-tagoknak, attól tartok – jövendő falubelinek sem, következésképp a termelőszövetkezet tevékenysége és a falu népességének állapota szinte független egymástól. Megmagyaráztam, mire gondolok. Három évvel ezelőtt még 30 emberre volt szükségük aratáskor a terménymozgatáshoz – az új gépek révén ma már hét ember elég. 1975. december végén a dolgozó tagok száma 350 volt. Munkaerőmérlegük szerint 1980-ra ez a létszám 100 fővel csökken, anélkül, hogy ezt a tsz jelenlegi termelési színvonala megsínylené (gépek, új technológia, kemizálás stb.). Pótlólag még hozzáfűztem: az elmúlt nyolc évben 160 gyerek végezte el itt az általános iskolát – 32-en maradtak itthon, ez kereken a 20 százalék! A tsz-en kívül e tájon nincsen munkaalkalom, az itt termő új munkaerőnek tehát a falu nem nyújt megélhetést. Vajon az enynyire lecsökkenő lakosság be tudja-e népesíteni a falut, nem öregszik-e el, mint a legtöbb csereháti apró település?

Valóságos hangzavar támadt. Szememre vetették, borúlátó vagyok. Különösen a bennszülöttek kardoskodtak amellett, hogy Felsővadász és a „kapcsolt" községek közül a 378 lakosú Gadna állni fogja a sarat. (Felsővadászhoz tartozik tanácsilag, tszgazdálkodásilag Abaújlak, Gadna, Kupa, a négy településen együttvéve 1700 ember lakik. Januárban egyesült velük Gagyvendégi és Gagybátor termelőszövetkezete, így területük 6000 hektárra növekedett.) Az egyik vezetőségi tag megjegyezte: édesanyja olyan csereháti faluban él, ahol sok az üres ház, s panaszkodik, már se felső, se alsó szomszédja. Még a haragtartó szomszédnak is megvan a maga funkciója a falusi társas viszonyban. Erre mondják: „Rossz a rosszal – rosszabb a rossz nélkül!"

Nem az érvek, az érzelmek domináltak. Némelyek részvétlen egykedvűséggel húzták meg a lélekharangot az Abaújlak külterületének számító Szanticska fölött, ahol mostanra 28-ra apadt a lakosság létszáma (valamikor jóval népesebb lehetett, hiszen két temploma is van).

Fehér József tanácstitkár megjegyezte: tavaly 40-en jelentkeztek ki – állandóra – a négy településről – irány főképp Miskolc.

A háztáji gazdálkodásra terelődött a szó. Kezdetben itt is sok volt a gond, a baj, hiszen öt éve még csak 16 ezer forint évi részesedés jutott egy tagra (most 22 ezer). A közösből származó jövedelem bizonytalansága felfokozta a háztáji tevékenységet, s ami a nagyüzemben majdnem ráfizetéses, a háztájiban komoly jövedelmet hoz: az állattartás. Négyszáz tehenet tartanak (a közösben 300-at se), az egy tehénre eső fejési átlag tavaly 3000 liter körül volt. A közös ugyan ma már biztos megélhetést nyújt, a háztáji szorgoskodás nem hagyott alább. Nem akartam hinni a fülemnek, újra rákérdeztem, jól hallok-e:

több, mint nyolcmillió forint árut értékesítettek a háztáji gazdaságok a tsz-en keresztül (tej, hízott marha, sertés stb.). Országos becslés szerint a háztájiban termelt javak 60 százalékát adják el. 40 százalékát elfogyasztják, tehát itt kb. 12 milliós élelmiszertömeg jöhetett létre 1975-ben, amiből minden egyes tagra – a nyugdíjasokat is beleszámítva – kb. 24 ezer forint jut.

VÁROSBA UTAZNAK A MILLIÓK IS

Egyedül a felsővadásziaknak 6,1 milliójuk van az OTP-ben.

Rákérdeztem: tegyék szívükre a kezüket, ez a jelentős pénzjövedelem meglátszik-e a falun, az emberek táplálkozásán, öltözködésükön, egyáltalán ezek a milliók itt realizálódnak-e avagy másutt?

Csend támadt, amiből kézenfekvő volt a következtetés: tudják, mire célzok – a vasút mellé, városközelbe vagy éppen Miskolcra telepedett lányokfiúk házában, lakásában, bútorában, esetleg autójában hasznosul a szülők takarékossága.

Az egyik vezető meggyőződéssel jelentette ki: tapasztalatai szerint ennek a jelentős jövedelemnek legalább a 60 százaléka kimegy innen. Faluban semmi se maradhat titokban. Az egyik idős ember sorolta: ki mennyit – az egyik tsz-tag éppenséggel 300 ezer forintot „gurított" fia alá, házat vett neki azzal a feltétellel, hogy megnősül – félt, hogy „elkutyul a kölyök . . ." Az ember eltűnődik az OTP vezérigazgatójának friss nyilatkozata olvastán: házépítésre hitelt csak városba és kiemelt településre adnak – az aprófalvak népe tehát kizárólag áruvásárlási kölcsönre számíthat, a maga gyűjtötte pénz hivatalosan se gazdagíthatja saját faluját.

Az jutott eszembe: „modernkori jobbágysággal" állunk szemben. Az aprófalvak munkában elnyűtt apái és anyái fogukhoz verik a garast, esetleg egytálmenün tengetik életüket, hogy kuporgatásuk hasznából gyermekük könnyebben boldoguljon. Vajon a hála és szeretet bennük növekszik-e érte, magukhoz veszik-e magatehetetlen öregségében, s ha igen, lesz-e benne köszönet? Látogatási időben a szociális otthonok környékét ellepik a személygépkocsik . . .

Felsővadászról nem lehet ingázni. Aki délelőtti műszakra megy, háromkor kel, este fél hatra keveredik haza – a maradék idő jószerivel arra se elég, hogy alaposan kialudja magát. A vasút 22 kilométerre – a csereháti út- és közlekedési viszonyok közepette ez igen nagy távolságot jelent.

Az egyik idős tsz-gazda elmondta: leánya kinézett magának egy telket Miskolcon, ház is állt rajta, de azt inkább lebontani érdemes, nem lakni – 280 ezret kértek érte. „Sebaj lányom, összehúzom a nadrágszíjat, megveszem neked, még a házépítésbe is besegítek, ha kedvedre való ez a vásár." A lánynak megjött az esze. Egész életében arra „gürizzen", hogy városban lakhat: rakja élére a forintot, ne vegyen egy kiló narancsot? Kétszáznyolcvanezer forintból minden évben vehet egy kocsit, akkor megy a városba, amikor kedve tartja. Nem, ő nem épít házat majdnem háromszázezer forintos telken.

A gazda lánya alkalmazott, vője is, munkájuk van helyben, saját házuk – és a papának sok-sok pénze, hogy akár évente új autót vásároljon. De az az ember mihez kezd magával, akinek egyelőre mindez nem áll rendelkezésére, szakmája időpazarló eljárást kíván? Igyekszik könnyíteni a helyzetén – a felsővadásziak legszívesebben Encsre, Szikszóra és Miskolc „szájába", Arnótra és Felsőzsolcára húzódnak építkezni.

Hogy lesz, mint lesz? Hagyjuk a jóslásokat. Egy biztos: ha Felsővadász a maga hasznára fordítaná jövedelmét, városi szinten urbanizálódhatna: kényelmes házak, vízvezeték, járda, jó belterületi utak, talán még kisvendéglőre, presszóra is futná. A mostani 39 személygépkocsihoz – statisztikailag – egyszerre vehetnének még 100-at, majdnem minden portán autó állhatna. A tsz-tagokat az új, több mint 700 ezer forintos panorámabusz viszi színházba, országjárásra – tavaly nem tudták felhasználni kulturális alapjukat, még nem volt meg a busz. Lám, a „magas színvonalú művelődést" elképzelni se tudják otthon – a közgyűlési beszámoló is a buszra teszi a hangsúlyt, közben feddik a fiatalokat, hogy nem „élnek kulturális életet". A feltételek megvannak-e? Nincs egy klub, szórakozóhely, ahol összebújhatnának a maguk sajátos gondjával-bajával, és témájával. A kocsmában csak pálinka van rogyásig. Ha öten állítanak oda a pulthoz, az fejenként öt féldecit jelent, mert a társasági hagyomány körbejáratja az italkérést – senki se szereti, ha „potyalesőnek" tartják. Az ilyen hagyomány csak új feltételek teremtésével mehet ki a „divatból".

Papp Lajos iskolaigazgató optimista. Jelenleg 240 tanulója van a felsővadászi körzeti iskolának. Tavaly harmincegynéhány gyermek született.

Őszintén kívánom, 1981-ben mindegyikük itt legyen elsősztályos. Felsővadászon és környékén nem lehet rossz gyereknek lenni.

Gyönyörű vidék, és nem is szegény.

Napjaink, 1976. 3. sz.

BAJOR NAGY ERNŐ

Kisded született

Meghalt egy lány.

Története – ha érzelmesebb toll írja – bizvást minősíthető a hetvenes évekből való magyar szerelmi sztorinak.

Színhelye egy tiszántúli kisváros. Szereplői: diáklány a szakközépiskola második osztályából; egy fiatalember, akinek a nevét sem tudjuk, csak annyit derítettek ki róla, hogy vedlett farmert hordott, szemüveget viselt és Cucunak szólították; a papa, aki raktárvezető egy üzemben, s a téeszkönyvelésben dolgozó mama.

A kislány pünkösd vasárnapján este elment hazulról, hogy barátnőjével meghallgasson egy népdalestet a művelődési házban. Négy nappal később a mama zavart szégyenkezve jelentette az iskolában, hogy lánya nem tért haza a koncertről. Jelentették a dolgot a rendőrségen is. Néhány hét múlva ismertette az eltűnés tényét a helyi lap és a rádió. Az újság még fényképet is közölt a lányról.

Két nap múlva a kisvárost körülvevő tanyatengerből előbotorkált egy szélütött nénike, jelentette, hogy röviddel ezelőtt albérlőt fogadott tanyájára, egy fiatalasszonykát, aki tegnap bevett valamit, s meghalt. Hatósági vizsgálat... mérgezés... azonos a halott és a keresett diáklány.

Miért mondta önmagát fiatalasszonynak a halálba siető?

Miért nem akart tovább élni?

– Bejelentések érkeztek, amelyek szerint a környéken napokig keresett szállást egy nyurga, szemüveges, farmernadrágos fiú és a történet leányszereplője. Két helyen már-már létre is jött a megegyezés, ám amint kiderült, hogy a fiatalok nem házastársak, a háztulajdonosok visszaléptek a tárgyalástól. Egy kis házban a disznópiac mellett már ez sem lett volna akadály, ott meg az verte szét a tárgyalást, hogy a lány megvallotta: kisbabát vár... A negyedik hónapban van.

Valamelyik falu tanácstitkára elmondotta: két hete jártak nála a fiatalok. Az iránt érdeklődtek, házasságot köthetnek-e szülői beleegyezés nélkül. Amikor a hivatalos út állomásait, és ezen belül a gyámhatóság szerepét végighallgatták, összenéztek, s a lány azt mondta:

– Ez így nem megy.

Szótlanul csukták be maguk mögött az ajtót.

A szülők később elmondták: gyermeküknek szigorú erkölcsi nevelést adtak. Az otthon légköre nemhogy egy házasságon kívül született csecsemőt, de még egy hármas bizonyítványt sem fogadott el.

Az apa véleménye az ügyről:

– Tragédia mindenképpen. Az én kicsim tudta, hogy nem élném túl a szégyent.

Az anyáé:

– Ó, mibe taszított bennünket az a szerencsétlen gyerek...

Őket taszította?

Node az ügyek ilyen halálos kiélezettsége csak fájdalmas kivétel. Egy kórház szülészetén keresek választ arra, hogyan indulnak életútjukra a szabálytalan szerelmekből virágzott gyermekek.

A portás itt is mindent tud. Villanykályhával fűtött szobájából nemcsak a szemközti dombhát fagyosan ácsorgó fenyőire látok, de a kórház életére is.

– Odabenn minden élet egyforma – rándul orra alatt hangsúlyosan a macskabajusz. – Felvétel, kórlap, vizit, hőmérőzés, látogatás, evés, alvás, ébredés... Aztán ki elmegy, ki itt marad a proszektúrán. Tetszik érteni a szót ugyebár, mert művelt embernek nézem a szerkesztő urat.

NAGYÜZEM

Az igazgató főorvos:

– Semmi kifogásom, csak kérem, mellőzze a takarítás bírálatát.

Ezt széttárt karral, mentegetőzve mondja, mint aki teljességgel tehetetlen. És kiegészíti:

– Egyébként nálunk csak beteg van, nincs különbség szülő nő és szülő nő között. Jobb, ha általában érdeklődik, mint kihegyezve... már megbocsásson a szakmai instrukcióért.

A szülészet egyik hatágyas betegszobájában az első ágyon pihengető mamajelölt parfüm illaton lebegve figyel halkan csobogó szavú rádiójára.

– Ó, nekem lányom lesz – csipogja. – Neve is van már, Xénia, bár a férjemnek mindegy, tőle akár Mária is lehet és ha fiú, akkor meg Feri...

Cukrozott mandulát szopogat, ezt a Pesten harminc esztendeje nem divatos édességet Bécsből hozták neki.

– Olaszból megkaptam már a bébikelengyét. Megvan már a keresztapa is, egyik kedves vendégem... Csak már a picit várom. Itt egy kicsit unalmas, legalább a minivizort behozhatná a férjem, mert a nagy tévét annyian körülülik odakinn, hogy úgy nézni cikis.

Derengő viaszbaba arca e panaszok közben is mosolyog. Utóbb tudom meg: a kisváros legkorábban

nyíló italboltját vezetik férjével, az NB II-es labdarúgócsapat kiérdemesült söprögetőjével.

Nővér lép be, elég bágyadtan. Monológ:

– Megint éjjel jött minden angyalka. Öt szülésünk volt este tizenegy és hajnali négy között. Ötkor meg már itt volt az ébresztés, hatkor szoptatás, hétkor a gyógyszereket osztottuk ki, nyolckor megvolt az első orvosi vizit. Féltízkor már a főorvos úr konzultált az orvosokkal, aztán főorvosi vizit teljes sleppel... Műtétek... Nagyüzem, állandó ágyhiánnyal.

Ez a szoba atmoszféráján nem észlelhető. Az ajtók fehér színe kopottas ugyan, s a mosdó olajfestékes lábazata is pattogzik csöndben, de egyébként illúziótkeltő a helyiség gyógyító-menedék jellege. Ezt mondja az ajtó melletti ágyon olvasgató nő is. Ő már szült, a kisbaba a csecsemők szobájában van.

– Nekem jó itt – közli tárgyilagosan. – Én itt találtam hónapok óta nyugalmat.

Óvónő és leányanya, olyan elnagyolt arcvonásokkal, mintha egy kéz ácsszekercével alakította volna ki a fiziognómiáját. A konok csúnyaságú nő úgy mondja, mint egy könnyed nyaralási történetet:

– Az üzemvezető, mert üzemi óvodában vagyok, azt hitte, hogy egy osztályvezető-helyettes a gyermekem apja. Utazott már régen az illetőre, hogy leszámoljon vele és két hétig faggatta, molesztálta, tudja-e mi a kötelessége. Az a szerencsétlen meg nem tudta, hogyan bizonyítson egy negatívumot.

– És?

– És én kértem ki magamnak, hogy az üggyel foglalkozzanak. Akartam ezt a gyereket és csak így akarhattam.

– Ez nem egészen világos.

Rést nyit a szobaablakon, mert fullasztja a szá-

raz levegő. Ketten, meggyőződés nélkül tiltakoznak – az ablak nyitva marad.

– Mindent megtettem, hogy férjhez menjek, családom legyen, még a mindennél is többet. Tudja ön példának okáért, mi a parabola kanonikus egyenlete?

Én zavartan:

– Az valami geometriai dolog...

Vidáman helyesel.

– Az ám! Egy féllábú általános iskolai tanár kedvéért még azt is bebifláztam, mert a geometria volt mindene. Ez kevés volt ahhoz, hogy elvegyen. Egy téesz víztechnikusa is rám-rám nézett. Fél év alatt tűrhetően megtanultam szlovákul, mert úgy beszélnek otthon, s lefogytam nyolc kilót, nehogy kövérnek találjon... Végül nem azt mondta, hogy molett vagyok, azt vágta a szemembe: „Beszélhet maga katalánul is, csak ne nekem beszéljen..." Így maradt egy kocsikísérő, aki hajlandó volt hozzásegíteni a kis mindenemhez... Az üzemben pedig híresztelhet aki mit akar, engem nem lehet kinyírni.

De nem is tudom meg, hogy milyen oltalomban bízik, mert jön az ügyeletes orvos, aki tanáros komolysággal tereli el a szót a drámai töltésű magánügyekről.

– Önnek talán érdekes – játszadozik egy kórlappal –, hogy a szülések mintegy hatvan százalékára éjszaka kerül sor. Az a tendencia, hogy a programozott szüléseket nappalra hozzuk.

– Hozzák?

– Nem hagyjuk vajúdni a szülő nőt akár három napig is, mint régebben. Az első lehetséges alkalommal beavatkozunk. Ma már az is ritka, ha valaki tizennégy-tizenhat órát szenved... Bátrabbak is a kismamák. Nálam már szült negyvenöt éves asszony is. Gyakran találkozom harmincnyolc-negyvenéves

szülő nőkkel. Az állam évente hárommilliárdot ád gyermekgondozási segélyre.

Ingerült megjegyzés az ajtó melletti ágyról.

– Ó, de klassz minden, hogy lúgot ne igyak az örömtől . . .

Az orvos csöndes fegyelemmel súgja oda nekem.

– Nehéz családi háttér . . . Lány, elhagyták . . . Úgy volt, hogy a fővárosban az ilyen helyzetű mamák megsegítésére fenntartott otthonban szül, aztán . . .

Aztán elharapja a mondatot! Talán nem is tudja a folytatást.

SZÜLÉSEK ÉS TABLETTÁK

Az intézmény, ahová az elhagyott lány bejutni szeretett volna, hajdan egy gyáros villája volt. Ma már csak arányai lehelnek némi eleganciát. A falak vakolása vedlik, a bútorzat nyűtt, még az igazgató főorvos szobája sem mérkőzhetnék, teszem azt, egy falusi tanácselnök hivatali helyiségével. Olyan nők lelnek itt menedékre, akiket az engesztelhetetlen haragú szülők nem tűrnek meg otthon; akik ágyrajáróként nem hordhatják ki magzatjukat; akiknek egyéb kényszerítő gondjuk olyan, hogy különleges oltalomra van szükségük. Jelentéktelen díjazásért teljes ellátást kapnak. Napi négy-hat órát segítenek az otthon belső munkájában. Két-három-öt hónapot is itt tölt némelyikük. A férőhelyek száma huszonöt, mostanában csak tizenöt-tizenhat ágynak van lakója. A szülés lezajlása után tíz-tizenkét nappal a kismamák elhagyják az otthont, az itt született gyermekek mintegy hetven százaléka állami gondozottá lesz.

Az intézmény igazgató főorvosa nem csupán or-

vosi, hanem társadalmi szempontból is figyelemmel kíséri az otthonban a szó valódi értelmében oltalmat kereső leányanyák helyzetét. Tíz év alatt nyolcszáznyolcvanegyen adtak náluk gyermeknek életet. Íme két táblázat a szülő nőkről:

Életkor	Az esetek száma
14 év alatt	30
15–16 év között	131
17–18 év között	238
19–20 év között	223
20 év fölött	259
	881

A szülő nők megoszlása kor és foglalkozás szerint:

Korcsoport	16 ig	17—18	19—20	21-től
Tanuló	61 37,9%	37 15,5%	5 2,3%	5 1,9%
Állami gondozott	16 9,9%	18 7,5%	1 0,4%	
Értelmiségi		8 3,3%	16 7,2%	45 17,3%
Fizikai dolgozó	31 19,0%	102 43,2%	125 56,0%	144 49,8%
Foglalkozás nélküli	53 32,9%	73 30,6%	76 33,0%	65 25,1%

Úgy vélem, az igazgató – nem tudományos igénnyel készített statisztikájában – az egyszerűség kedvéért az irodai dolgozókat is az értelmiségiek közé sorolta, hisz tizenéveseket egyébként nem találhatnánk a tabellán.

Ami gondolkodni valót kínálnak a számok és az arányok, arra az olvasó az én kalauzolásom nélkül is rálel. Mégsem állhatom meg, hogy le ne írjam:

megdöbbent, hogy az állami gondozottak rendszeres szereplői e statisztikának. Mintha csak önálló társadalmi réteget alkotnának. Nem elég, hogy ők maguk nélkülözték és nélkülözik az otthont, úgy tetszik, ez a kivetettségük gyermekeiket is sújtja majd.

A kórtermek – talán jobb szó rájuk, hálószobák – inkább munkásszállásra emlékeztetik a látogatót, mint szülőotthonra. A falakon sztárfotók; a levegőben valami keserves elegye a védelmet nyújtó otthonnak és a zord otthontalanságnak. Egyik pihengető mamajelölt ágyánál megállok: nem a közönyt sugárzó női arc vonzza tekintetemet, hanem az, hogy a „terhes kicsi nő" karját tetoválások teszik vagányosan férfiassá.

Aztán önmagammal feleselek a látványon: mi legyen a karján – smaragd karkötő?... A magánélet keserű drámából vezetett útjuk az itteni felvételező irodába. Van közöttük, aki már három hete a pályaudvaron aludt, a rendőrség hozta be, hogy legyen hol lehajtania a fejét. Volt, aki sikertelen öngyilkossági kísérlet után itt folytatja életét. Megfordult itt tizenkét éves lány – gyermeke apjaként négy esztendővel idősebb bátyját nevezte meg. Van, akihez bejár egy fiatalember, s szerelmes eltökéltséggel mondja: „utána" majd házasságot kötnek.

Budapesten 1974-ben 30 580 gyermek született. A házasságon kívül születettek száma 5,2 százalék, vagyis minden iskolai osztályra jut egy ilyen kisfiú vagy kisleány. Ám ez a statisztika a már „elboronált" ügyek ezreit nem öleli magába. Az egyik fővárosi kerület gyámügyi csoportvezetője szerint ő évente mintegy 250 esettel foglalkozik. Amit elmond, abból kiderül, hogy a jogszabályok alkalmazása közben lépten-nyomon igen súlyos erkölcsi gondokkal kell szembenézniök. Hisz a titkos prostituáltak egy

része is szül időnként. Nem ritka az olyan eset, amikor az anya húsz-harminc férfiismerőse közül igyekszik „apává tenni" az arra anyagi és társadalmi szempontból legalkalmasabbat. Van ügyfelük, aki már tizennégy gyermeket szült meg házasságon kívül, s mindig más apától. Előfordult, hogy alkalmi ismeretségeket kötő lány – mert jobb nem jutott az eszébe – azt a szülészt-nőgyógyászt nevezte meg apaként, aki őt csak a szakrendelésen látta, akkor is már mint várandóst.

Gubancos jogi huzavonák sarjadnak az olyan esetekből is, midőn férjes asszonyok elköltöznek hazulról, élettársi közösségre lépnek valakivel, gyermeket szülnek, s a kicsi apaságát a férj sem, az élettárs sem vállalja.

Ezek a viták, pereskedések általában már úgy zajlanak, hogy az újszülött egy csecsemőotthonban él, mit sem tudva arról, hogy miféle mérkőzés zajlik családi helyzetének tisztázásáért.

OTTHON

Csecsemőotthon „valahol Pesten". A szülés utáni nyolcadik-tizedik naptól kezdve nagyjából egy hónapig lehetnek itt csecsemőikkel a mamák. Lényegében ugyanaz a „beteganyag" fordul meg helyiségeiben, mint amelyik az előbbi szülőotthonban. Itt már bonyolítja az ügyeket, hogy így vagy úgy intézkedni kell a kicsik későbbi sorsáról.

A mama, akivel beszélgetek, kétgyermekes elvált asszony, aki saját szavaival szólván *taktikai okból* tartotta meg azt a terhességét, melyből kisfiút szült.

– Megismerkedtem egy nős férfival – bont ki egy Negrót. – Azt mondta, bármi történik, felszámolja házasságát és feleségül vesz. Szerettem őt, vágytam

arra, hogy gyermekünk legyen. Ő is örült, amikor megmondtam, mi előtt állok. Aztán a felesége kiterítette kártyáit. Akkor már volt három gyermekük. Bejelentette, hogy félidős a negyedikkel. Bedobtam a törülközőt, négy gyermeket nem lehet otthagyni.

– És az ön harmadik gyermeke?

Kis fanyar grimasz.

– Állami gondozás . . .

Ez a kifejezés egyébként meglehetős gyakran átszövi a beszélgetést. Hallok egy állami gondozott kislányról, aki egy ideig itt szoptatta a gyermekét, majd megszökött. A csecsemő tizennyolc éves apja egyetlenegyszer járt benn, unottan megnézte a picit, aztán többé nem látták. Az idekerülő apróságok egynegyedét soha senki nem látogatja. Ha valamelyik gondozottnak egy évig feléje se néz senki, igyekeznek rávenni a szülőt, mondjon le utódjáról, hadd adják örökbe. Ez nem mindig megy simán. Részint a szigorú jogi kötöttségek állják útját a hirtelen intézkedéseknek (például, ha a mama csecsemőjét a kórházban hagyva megszökött – elég bonyolult adminisztrációs eljárás kell a gyermek helyzetének rendezéséhez), részint az nehezíti az ilyesmit, hogy sokan még akkor is ragaszkodnak szülői jogaikhoz, ha szülői kötelességeket egyáltalán nem ismernek.

Ennek az egy intézménynek a fenntartására évente hatmillió forint kerül a közpénzekből. Egy gyermek havi ellátási költsége mintegy háromezer forint.

– Ez sokszorosa a gyermekgondozási segélynek.

A vezető nővér:

– Itt fizetni kell a gondozást, az éjszakást, a fűtőt, a tejkonyha személyzetét, a takarítást. Családon belül ezek nagyrészt nem jelentenek külön pénzkiadást.

– Így hát a családi otthonnal egyenértékű körülményeket teremtenek.

Határozott, tagadó fejmozdulat.

– A legjobb intézet sem pótolja a családot. Gyakran váltják a gondozókat, ők nem teremthetnek olyan bensőséges, szilárd kapcsolatot az emberkékkel, mint az édesanya. Az anya tele van érzelemmel, a gondozónő munkával.

– Az itteni gondozottak súlya eléri a családban nevelődő csecsemőkét?

– Eléri. Beszélni viszont később tanulnak meg.

És most már csak önmagamat faggatom:

Hány évtizeddel cammog a közfelfogás a jogszabályalkotás mögött?

Vajon minden esetben meg tudjuk-e különböztetni a szülő nő felelősségét; az apa felelősségét; a nő családjának felelősségét?

Vajon erkölcsös dolog-e a partner megkérdezése nélkül dönteni egy terhesség ügyében?

Egymagukban a törvényes rendelkezések elegendők-e ahhoz, hogy az ilyen bonyodalmak vitathatatlanul vétlen szereplői, a gyermekek, ne érezzék súlyos következményeit annak, hogy a szülők szerelme zátonyra futott, vagy hogy kapcsolatuk nem is volt szerelem, csak szexuális viszony?

– Vezetnek innét utak vagy ösvények a családba?

Tizenkilenc éves mama válaszolja hetyke daccal:

– Családba? A piás, kurvás faterom azt mondta, kiirt mint a patkányokat Budapestről, ha fattyúval hazamegyek.

Vele egyidős falusi lány:

– Leszerel majd a fiúm és építkezünk. Én bízok.

Sokszor elhagyott, elvált asszony.

– Nekem három gyermekem van. Velem már egy kávét sem mer meginni egy férfi.

Foglalkozás- és család nélküli tinédzser:

– Család? Hogy a tányéromba kapjam naponta, hogy szeretni mertem?

Diáklány bizakodva:

– Apám mindent megbocsát... majd.

A kapuban feketébe öltözött vidéki asszony kérdezgeti, hogy „kaphatná ki" unokáját és annak a gyermekét.

– Hogyhogy nem a szülei jöttek érte? – kérdem. Sóhaj.

– Óh, a fiam presbiter, és lelki beteg a szégyen miatt. A lányom meg brigádvezető a csirkeházban és ott röstelkedik... Összekevertek mindent. Én meg bejöttem értük, mert úgy szokás, ha már kisded született.

Ránézek a mamókára.Ráncos arcán jó hetven év fáradalma és valami biblikus mindent megértés dereng.

– Kisded – mondom utána tűnődve és szerencsés utat kívánok mindhármójuknak.

Vajon várja-e őket valaki az állomáson?

Élet és Irodalom, 1976. február 21.

TAAR FERENC

Mézeshegy, 1976

NAPLÓ ÉS RIPORT

A Debrecen környéki tanyavilágban még ma is 14 000 ember él. A tanyai iskolák száma tíz évvel ezelőtt még 27 volt, s azokban 2091 gyereket tartottak nyilván mint tanulót. Időközben az iskolák száma kilenccel csökkent, s a tanulók száma a felére zuhant. Ezzel a folyamattal egy időben meggyorsult Debrecenben a bentlakásos diákotthonok létrehozása, azzal a céllal, hogy a tanyasi gyerekek számára is lehetővé váljék a korszerű, szakrendszerű iskolákban való tanulás, megszűnjön a hátrányos helyzetük. Eleinte csak a felsőtagozatosok száma csökkent a tanyán, később már az alsósok számára is férőhelyet kértek a tanyasiak, nem szívesen adták őket olyan iskolába, amelyben nincs felsőtagozat. A tanyasi iskolák fokozatos elnéptelenedésének, illetve megszűnésének döntő tényezője az ott lakók életkörülményeinek megváltozása, központokba tömörülése, városba, faluba költözése, a tanyai lakosság számának csökkenése. Az iskolák helyzete, sorsa jelzi ezt a mélyreható változást, s a folyamat tartós: még ebben az évben megszűnik a régi iskola Bánkon, ahová már csak 12 gyerek jár. Hasonló a helyzet Hármashegyen, valamint Fancsikán. Már csak alsó tagozat marad Pacon és Szikgáton. Az elsorvadási folyamat természetesen nem mindenütt érvényesül, ellenkezőleg: ahol erős termelőszövetkezetek, s ennek hatására erős tanya-

központok alakultak ki, ott az iskolák fejlődnek, mint például Nagymacson, Dombos-tanyán, Halápon, Téglaskertben, a Diószegi úton. (Ez utóbbi kettő nem az igazi tanyai körzet, inkább külvárosi település.) Nemrég ment nyugdíjba az egyik legrégebbi tanyasi tanító Hármashegyen: Boda Dezső. Távozásával az iskola működése is megszűnt. Sorrendben – minden jel szerint – Mézeshegy következik, ahol a Csegezi házaspár tanít, csaknem 30 esztendeje. Nyugdíjazásukkal – két éven belül – az iskola is bezárja kapuit.

Ebben az agonizáló, végső periódusban kerestem fel *Csegezi Bélát.*

– Itt ült az öreg útkaparó – mutat egy fatönkre a tanító az erdő sűrűjében, ahol kettéválik a földút. Egyik ága Bánkra, a másik Pacra visz. Gépkocsival haladunk végig az erdei földúton, ahol Csegezi Béla begyalogolt egykor Mézeshegyre. Hatalmas, végeláthatatlan erdőség! Itt-ott elővillan a fák és bokrok dzsungeléből egy-egy tanya. Vad, koloncos kutyák rohannak elő acsarkodva. Néhol, a kerítések mögül – már, ahol van kerítés – emberek leskelődnek kifelé: ugyan ki lehet erre, autóval? És látok félig leomlott, gazzal benőtt, elhanyagolt épületeket is. Ezeket az idő eszegeti apránként. Gazdáik eladni nem tudták, kiszedték belőlük, ami még hasznosítható volt, és sorsukra hagyták. Van aztán, amelyiket városi ember gondoz, hétvégi nyaralónak használja.

Egy helyen megállunk, s gyalog vágunk neki a bozótnak. A tanító – mokány, erős testalkatú, őszes hajú ember, fürgén mozog, mintha nem is hatvan felé járna – töri előttem az utat. Aztán megállunk egy kis tisztáson, fával benőtt dombhajlat aljában.

– Mikor ide kerültem, itt állott még egy vákán-

csos kunyhó – mondja. – Ismertem a gazdáját. Ez még valódi, földbevájt kunyhó volt.

Haladunk tovább. Emberek intenek, köszöngetnek a tanítónak. Néhol váltanak pár szót. Kézfogás, kedves invitálás másutt. De kevés az időnk, megyünk tovább. Feltűnik az iskola hatalmas kőépülete.

– Ezek a „Klebi-iskolák" – kapom a felvilágosítást –, Klebelsberg Kuno kultuszminiszter idejében kezdték építeni ezeket, valamikor a húszas, harmincas években.

Erős, masszív épület, mint egy várkastély. A hasonlat nem túlzás: ez az épület az egyetlen kőből való ház közel és távol, ez ma is a tanyasiak támpontja, menedéke, szellemi központja. Itt tanultak maguk is, gyerekeik is, itt ég villany, itt szólalt meg először a vándormozi, majd a televízió. Itt van klub, kézi gyógyszertár, ide járnak gyűlésekre, előadásokra, vitákra, vagy ha másért nem: tanácsot kérni az egyetlen tanult embertől.

Kedves arcú, szőke asszonyka fogad. A tanító felesége. Betessékel a szépen berendezett tanítói lakásba. Modern bútorok, tévé, tisztaság és rend. A konyhában már fő a kávé, bejön az illata. Kintről, a nyitott ablakon túlról meg a gerlék kacagását hallom, s rigók koncerteznek. Amíg a tanító a szekrényben matat, megkérdezem:

– Honnan kerültél ide? Itt kezdted?

– Inkább: *hogyan* kerültem ide? – igazít ki, s elneveti magát. – Erdélyből, Marosvásárhelyről. Ott ismertem meg a feleségemet is. Tisztviselő volt.

– Úgy tudom, ő is tanító.

– Igen. Képesítése is van. Még tánccsoportot is szervezett, a koreográfiát is ő készítette, magam sem értettem, honnan vette ezt a sokféle képességet. De tudod, a tanyán a szükség kiszorítja az emberből még azt is, amit nem tud. Ide már Bökönyből jöttem. Ott

voltam református kántortanító és harangozó egy személyben. Ez nem tréfa, így volt. Megpályáztam egy debreceni állást, városba akartunk kerülni. Azt mondták, rendben van, itt a bánki iskola. Hát az merre van? Sejtettem, hogy valami külterület lehet. Nem külterület, mondták, hanem – tanya! Nekem fogalmam sem volt, mi a tanya. Erdélyben ismeretlen. De hát, mondtam, én városi állást pályáztam meg! Persze, felelték, az is. Mert, ha nem tudnám, még húsz kilométerre a várostól is Debrecenben jár az ember az erdők között. Gondoltam, majd behúzódunk onnan, csak közelebb legyünk! Elindultam Bánkra, gyalog. Akkor találkoztam az öreg útkaparóval, ott a keresztútnál. Azt mondta, ne Bánkra menjek tanítani, hanem Mézeshegyre. Ott ugyanis 151 gyerek van – egyetlenegy tanítóval. Rábeszélt. Elvégre felesküdött, hivatalos ember egy útkaparó, és 1948-ban még másképpen ment az élet. Végül is nem balra fordultam, hanem jobbra, egyenesen Mézeshegynek, ahol most végig jöttünk.

Faggatom az elsuhant három évtizedről. Mi volt, miként kezdte itt az életet, mit szólt hozzá a felesége, a városi lány, milyen volt itt az élet akkor, a tanítás, ezer kérdés torlódik egymásra. Béla egy kopott, vastag füzetet tesz elém, ezt kereste lázasan:

– A naplóm – mondja.

Nem szabályos napló ez, inkább feljegyzések időrendi sorrendje. Néhol szépen, szabatosan fogalmazott szöveg, másutt sebtében való bejegyzés.

A tanya életének harmincéves keresztmetszete, ahogyan a tanító látta s átszűrte önmagán.

Belemerülök. És, nem szó szerint, kiírom a legfontosabb bejegyzéseket.

1948. február. Megérkeztem Mézeshegyre. Hegynek itt nyoma sincs. Erdős dombhátak. Valamikor

mocsaras vidék volt, a kiemelkedő dombokon akácok, ide jártak a méhészek. Innen a helység neve. Szétszórt tanyavilág. Még sohasem láttam ilyet. Primitív élet, nagy elmaradottság. Valósággal középkor. Többen vannak, akik még ma is föld alatti kunyhóban laknak. A házak vertfalúak, nyirkosak, egészségtelenek, szellőzetlenek. Ásott kutakból merítik a vizet. Fertőzöttek. A vécé fogalma ismeretlen. Úgy érzem itt magamat, mintha száműzetésbe jöttem volna ide. Azt sem tudom, hogyan kezdjek munkához. Egy tanító van. Az is fáradt ember. Sajnálkozva fogadott. Megtudtam tőle, hogy a lakosság harmada még sohasem ült vonaton, még senki nem látott mozit, kétharmada nem ismeri a rádiót, és nem végezte el az iskolát. Minden tizedik családban található tüdőbeteg, vagy idült alkoholista. Mit lehet itt csinálni?

1948. június. Lélekszám: 348. Lakóházak száma: 117. A várostól való távolság 12 kilométer. Még ez is a város része. A kövesút 2 kilométerre van. Villany, út, posta, bolt és jó kút – nincsen. Egyetlen kőépület az iskola, 1928-ban épült, tanítói lakással. Két tanterem és a folyosó, meg egy rongyos, szakadt térkép. Ez minden. A tanulók száma valóban 151, az útkaparó igazat mondott. És egyetlen tanító. Most már hárman leszünk. Lakás, albérlet után járok. Egy darabig a tanteremben aludtam. A minap azon gondolkoztam, visszafordulok, itthagyom az egészet. Lehetetlen itt élni, nemhogy tanítani.

1950. október. Lassan folydogál az élet. Itt van már a feleségem is. Nem bírta volna megszokni. Folyton sírt. Aztán azzal biztattuk magunkat, hogy csak rövid ideig leszünk itt úgyis, bemegyünk mindenképpen a városba, addig kibírjuk valahogy. Kezdjük, nehezen, megszokni. Az emberek között

vannak jószívűek, kedvesek. De sok a bizalmatlan. Megértem. Idegen vagyok, behatoltam a zárt, ismeretlen, nyugodt világukba, mint egy rezervátumba. Mit akarok itt? A minap az egyik tanítványom, Simon Aladár nevű állami gondozott suhanc, megtámadott az erdőn, kés volt a kezében. Meg akart ölni. Miért? Mert ide jöttem. Ő meg nem szeret tanulni.

1951. február. Az iskoláztatás nagyon sajátságos módon megy itt. Ráérés szerint. Menetrendje van: hétfőn disznóvásár Debrecenben, kedden marhavásár, szerdán és szombaton zsibvásár. Ilyenkor beordítanak az ablakomon, hogy a gyerek nem jön iskolába, vigyáz a házra. Így aztán van olyan gyerekem, aki negyedszer kezdi az első osztályt. Van, aki két esztendő alatt összesen hat betűt tudott megtanulni. Télen a hiányzás 70–80 százalékos. Kilométerekről járnak iskolába, gyalog, sárban, hóban, gyenge öltözetben. Akik valahogy ide elvergődnek, elalusznak a fűtött teremben. Nincs szívem felkölteni őket. Kimerülnek a hosszú gyaloglástól, rosszul táplálták, gyengék.

1952. március. Öt iskolába járok a környéken Szabad Föld Téli Esték előadásait tartani. Természetesen gyalog. Így megy évek óta. Összeszámoltam a múltkor, évenként legalább 4000 kilométert gyalogolok. És kerékpározom, amikor lehet. A feleségem hajnalig égeti a lámpát, soha nem tudja, hazajutok-e épen az erdőkön át. Leüthetnek, kutya megmarhat. Itt minden megeshet. Sokszor rám virrad mire megjövök. De reggel kezdődik a tanítás, elölről minden. Nem érzem tehernek. Annyira várják a szót, az ismereteket, hogy ez legyőzi bennem a gyengeséget. Tanítás után indulok újra, előadást tartani.

1952. április. A téesz-szervezés nagyon nehezen megy. Itt általában rozsot, burgonyát, napraforgót, kevés búzát termelnek. Mindössze 15 egyéni gazda van, a többi bérlő, földtelen. A vákáncsosok elmentek dolgozni az Erdőgazdaságba. A gazdák között 14 holdas volt a legnagyobb, 1 holdas a legkisebb. Kulák nincs. Három emberből műkulákot csináltak. Ezek bérlők voltak valamikor. Rengeteget panaszkodnak nekem, mennyire szorítják őket. A beszervezés fő terhe is rám hárul. Kint jártak a városból és azt mondták, felelőssé tesznek érte. Itt mindenért a tanító felel. Volt olyan, aki kijelentette, addig nem lép be, amíg a tanítót nem látja az akasztófán. Én képviselem az államot, én vagyok kéznél, énrám ömlik minden indulat. És helyt kell állnom. Különben felelősségre vonnak. Két tűz között élek.

1952. június. Elképesztő, mennyire nem tisztálkodnak az emberek. A mosdás, lábmosás, fürdés a legritkább. Bőrbetegség támadja meg őket, gyulladás, kelés, alig győzzük kezelni a feleségemmel. Nemcsak tanító, orvos is az ember. Még állatorvos is. Ha nem tud fialni a koca, minket hívnak.

1952. július. Az egyik lánygyereket megfürdette a feleségem. Életében először fürdött, ez is lavórban történt. Azt mondja, otthon nincs hol, egy szobában laknak, nem vetkőzhet le. Másnap elmondta, hogy az anyja megérezte rajta a szappan illatát, megöklözte: „Mi vagy te, kurva? Szagosítod magad?"

1952. október. Elvittük a gyerekeket kirándulni Aggtelekre. Négy szülő is jött. Nagy izgalom volt, először mozdultak ki a tanyáról ilyen messzire. Látni kellett volna azt, ahogyan szívták magukba a sok élményt. Távol maradt a szájuk. A legtöbb gyerek

most ült először vonaton. Itthon, amikor megérkeztünk, vasvillával vártak a szülők. Valaki elhiresztelte, hogy táborba vittük az úttörőket, ahol majd janicsárokat nevelnek belőlük. Alig tudtuk megfékezni a nekivadult, megbolondított embereket. Köpködtek, szidtak, mindennek elmondtak, még spiclinek is. Sajnáltam őket.

1953. május. Oldódik a bizalmatlanság. Kezdenek befogadni már. László István, Havrila János, meg a többiek jó embereim, bíznak bennem. És egyre többen vannak. A fakultatív hitoktatás bevezetése roppant feszültséget okozott. Megint fellobbantak az indulatok. Aztán lecsendesedtek. Nagy dolog történt: önerőből felépítettünk egy tanítói lakást. Nem lehetett kibírni már a földes, nyirkos, egészségtelen albérletet. Az egyik helyen vécét akartam építeni, azt mondta a gazda, inkább költözzem el, ő nem szagolja. A lakásépítés közben a lakosság közel került hozzánk. Semmink nem volt az építéshez. Ott kezdtük, hogy makkot gyűjtöttünk a gyerekekkel, azt eladtuk, az árából vályogot vettünk. Fel is raktuk, de elázott, mert tető nem volt hozzá. A következő évben megint vettünk vályogot, most már segített a lakosság is, vasárnaponként jöttek építeni. Szereztünk bontott anyagot, végre elkészült a tanítói lakás. Szoba, konyha, kamra. Primitív valami, de nagy boldogság: végre a sajátunkban lakhatunk. Kijött a városból az egyik szakfelügyelő, megnézte és azt mondta: ügyesek vagytok, gyerekek, még lakást is csináltatok! Ezzel el volt intézve. Elkáromkodtam magamat. Nem értette. Van fogalmuk ezeknek odabent, milyen itt az élet?

1954. november. Az összekuporgatott pénzemből vettem a zsibogón egy ócska bőrkabátot. A tüskés

bokrok, meg a kutyák ellen. Valaki följelentett érte. Behívattak. Miből tellett? Jegyzőkönyvet is fölvettek, tisztáztam magamat. Még mindig vannak sunyi emberek.

1955. március. Éjjel felzörgettek. Egyik tanyasi volt. Kérte, menjek azonnal, szül a felesége, az a kívánsága, legyek mellette. Mit tehettem? Elküldtem az embert a bábáért. Hiába magyaráztam, hogy én nem vagyok orvos, nekem nem szabad beavatkoznom. Végül ott voltam az asszony mellett, amíg meg nem szült. Egészséges kis lánygyerek született. Nem sokkal előbb egy öregember hívott, kérte, hogy imádkozzam felette, mert meghal. Meg is halt. Elmondtam a Miatyánkot, legyen nyugodalma. Most már élet és halál is ideköt. Összefonódik a sorsom az itt élőkével. Már nem érzem idegennek a helyet. És nem is vágyom elmenni. A feleségem is tanít. Kedvét leli benne. Kezd megváltozni az életünk. Lehet dolgozni itt is, ha megszokja az ember. És megérti, mi a kötelessége.

1957. május. Behívattak a városba és kikérdeztek, mi történt nálunk ötvenhatban. Elmondtam, hogy egy volt tanítványom kijött és gyűlést hívott össze. Bennünket, tanítókat, mint megbízhatatlanokat kiküldött. Az ablak alatt álltunk, hallottunk minden szót. Arról beszélt, hogy minden bajnak a kommunisták az okai, le kell velük számolni. El kell zavarni a tanítókat, azok a kiszolgálók. Az emberek, ez nagyon érdekes volt, felbátorodtak, közbekiabáltak, a végén őt zavarták el. Kiálltak mellettünk. Elmondta valaki, hogy innen bement egy tanyasi ember Debrecenbe, berúgott a nagy felfordulás idején és éltette Horthy Miklóst. Erre kapott egy pofont. Másnap bocsánatot kért, hogy ő tulajdonképpen Rá-

kosit akarta éltetni. Erre kapott egy másik pofont. Nem értette. Még ma sem érti.

1958. május. Évek alatt sikerült kiharcolnom a menetrendszerű autóbuszt. De most megszüntették. Nem kifizetődő, kevés az utas. Járhatunk ki újra a Kati bidhoz, 2 kilométerre. Vettem egy használt motorkerékpárt. Valaki megint följelentett. Behívattak a városba. Ott azt kérdezték: miért nem autót vettem? Kezet fogtunk, elváltunk. Most egészen más a helyzet, a légkör!

1959. augusztus. Decemberre ígérik a bolt megnyitását. Nem nagyon hiszek benne. Mi adtunk helyiséget, egy öreg épületet kiürítettünk, ne legyen akadály, hogy nincs hol árulni. Azt mondták: akkor nyitják meg, ha kezességet vállalok a havi fizetésemmel azért, hogy a havi 20 000 forintos forgalom meglesz. Mit tehettem? Vállaltam. Ez annyit jelent, ha nem lesz meg a havi forgalom, a különbözetet levonják a fizetésemből. Biztos vagyok benne, hogy erre nem kerül sor. Alig várják a boltot. Sajnos, főként az italt. Rengeteget isznak. Jól keresnek, van pénz, az igény kevés. Valóságos népbetegség még mindig. Már nem itatnak a gyerekkel meleg bort reggel, de megissza otthon, iskola után, titokban. Mindenki iszik. Én nem. Soha ne lássanak részegen. Tudom, hogy figyelnek. A viselkedés döntő fontosságú. A tanító a minta, a példa. És céltábla, ha kell. Figyelő szemek vesznek körül. Mellesleg tíz éven át naponta kerékpárral hordtam ki az élelmet a városból, kenyeret, felvágottat, fűszert, ami kellett. Tudom, mit jelent, ha bolt lesz.

1960. január. Csupa fehérség minden. A legközelebbi tanya fél kilométerre van. Olyan az iskola a

nagy fehérségben, mint egy magányos vár. Még tíz kilométerről is eljönnek mozit nézni. Jól érzem magamat. Két szép fiam van. Átköltöztünk a megürült tanítói lakásba. Most már itt lakunk, padlós szobában, meleg helyen, emberi módon. Nem vágyom el. Hová is mennék? Én itt már otthon vagyok.

1961. július. A tanya legnagyobb eseménye a felszabadulás óta: kigyúlt a villany. A TITÁSZ-szal, meg a kerületi tanáccsal megrendeztük a fény ünnepét. Felejthetetlen pillanat volt. Végre itt a huszadik század, a kultúra! Az emberek egész éjjel járkáltak a lámpák alatt, nem bírtak betelni vele. Nem csoda. Több mint száz éve élnek sötétségben.

1963. augusztus. Mennyire megváltozik az élet! A téeszben alig dolgozik a lakosság 20 százaléka, legalább 60 százalék a városba jár, az iparba. Legtöbben a Konzervgyárba, Ruhagyárba, építkezésekhez. Jól keresnek. Ez meglátszik a ruházkodáson. Nem lehet különbséget tenni tanyasi és városi között. A legjobb, legfinomabb holmikat veszik meg. Nekem nem telik rá. Építkeznek is többen, de nem itt, hanem Pacon, ahova busz jár. Meg Debrecenben. A tanyák száma apránként csökken. Már alig van hetven-nyolcvan, azokban is jobbára az öregek, akik ragaszkodnak a tanyához. A szövetkezet nehezen boldogul, hetven darabban van a földje. Egyre többen mennek az iparba. Naponta teszik meg az utat a középkorból a huszadik századba, a modern üzemekbe. Ott fürdenek, itthon nem lehet. Jó lenne tudni, mi megy végbe a lelkükben? Ez a két szélsőség mit okoz bennük?

1965. május. Lakodalom a tanyán. Tíz évvel ezelőtt még rozoga szekér vitte be a násznépet a vá-

rosba. Most taxik fordulnak. Egyenként 500 forintért. Pénz nem számít! Első osztályú étteremben, a Bikában, vagy másutt mulat, ebédel a násznép, cigány húzza, folyik a pezsgő, a pincérnek ötvenes borravalót nyomnak a markába. Ezek az emberek most ízlelik meg, mit jelent a van! Nem is tudnak bánni a pénzzel. Soha nem volt nekik, nem tudták megtanulni, hogyan bánjanak vele. Szórják. Látom az arcukon, mennyire élvezik ezt a jobb életet, amikor telik már nekik is.

1967. szeptember. A fiatalok klubot alakítottak. Szombatonként bejárnak táncolni a Grillbe, az éjszakai mulatóba. Pénz van, jól keresnek. Megalakult itt is egy kis zenekar. Gitárokkal. Ehhez nem értek. De hadd csinálják. Megnőtt a fiúk haja, szakálla. Ez nem tetszik. Hová vezet? A lezserség nemcsak divat. Leeresztett húron nem lehet muzsikálni. A lezser ember talán lusta ember is. Az is lehet, hogy öregszem és már nem értem meg a változásokat?

1968. augusztus. Az első tanyanap 10 éves évfordulója! Emlékezetes nap volt. Akkoriban már kapcsolatban voltunk a várossal, üzemekkel, főként a Dohánygyárral. Volt jó színjátszó csoportunk, betanultuk a János vitézt, a Lúdas Matyit, Debrecenben is bemutattuk nagy sikerrel. A feleségem meg tánccsoportot szervezett, betanította nekik az erdélyi táncokat, amelyeket ott tanult, lánykorában. Jártam a tanyákat, árultam a jegyeket, hívogattam a népet. Jött a Debreceni Népi Együttes. Tíz darab petróllámpa adta a fényt. A tanyanapra kijött a MÁV Járműjavító fúvószenekara, kijött a Csokonai Színház is. Ment a játék, ökölvívás, futball, röplabda. Szabadtéri színpadot építettünk az iskola előtti ré-

ten. Ott volt az egész tanyavilág, még Pipóhegyről is eljöttek, szekérrel. Az asszonyok összebordták a sok ennivalót, főtt a pörkölt a kondérokban, igazi nagy majális volt, amilyen még soha Mézeshegyen. Kijöttek a munkások, beszélgettek, szórakoztattak, barátkozás folyt, sütötték a lacipecsenyét a sátorokban, szólt a céllövölde, ment a körhinta, késő estig. Máig is emlegetik.

1970. január. A tanyán jelenleg 57 kerékpár, 18 motorkerékpár és két személygépkocsi van. Ezen felül vagy 100 rádió és 21 televízió, a legtöbb elemes. Az egyik parasztnak jár a Kutya című újság, pedig nincs is kutyája. Kérdezem tőle: Ez mire kell magának? „Jó, ha ilyen is van a háznál!" – felelte.

1972. november. Az anyagiak terén óriási a fejlődés. De belül még sok a „múlt". Lassan megy a változás. A minap két helybeli jó barát berúgott és összeverekedett. Dári Ambrust a barátja a felesége szeme láttára verte agyon. A bíróság előtt azt mondta, nem akarta megölni, csak megverni. Azt sem tudta megokolni, miért. De azt beszélik, valami régebbi földügy volt a dolog mögött. Akármi volt, megdöbbentő, hol tartanak még mindig. Két rendes ember egyébként. Most: két halott! Mert az egyik a temetőben, a másik meg a börtönben.

1975. április. Felkeresett az egyik volt tanítványom Miskolci Sándor. Elegáns volt, jól vasalt. Vaseszstergályos Ózdon. Egy szakmai versenyen 400 közül az első lett. Eljött, hogy megköszönje, hogy jól megtanítottam a számtanra és meg is fenekeltem néha. Megöleltem. Apám mondogatta: van akinek a tudományt a fenekén keresztül kell a fejébe juttatni!

Itt megszakadnak a bejegyzések. Behajtom a füzetet. Rápillantok. Csendesen fújja a füstöt, messzire réved a tekintete.

– Hány gyereked van most?

– Harminc.

– Tíz évvel ezelőtt?

– Nyolcvan... Ha nyugdíjba megyünk, megszűnik az iskola.

– És mi lesz a felnőttekkel? Az iskola tanyán nemcsak iskola.

– Erre nem tudok válaszolni. Valamilyen megoldást találnak majd. Ámbár, ez sem olyan probléma már, mint régen, a hőskorban volt, a romantikus időben. Jó a közlekedés, van rádió, tévé, újság, sokan járnak be naponta a városba, a tanítónak az a fajta patriarchális szerepe, ami régen volt, megszűnőben. Más lett a nép is, fejlettebb. Már nem igényli olyan mértékben a gyámkodást. Persze, a tanító a legtöbb szétszórt tanyán még ma is világító fáklya – a „lámpás"!... Valamilyen megoldás majd csak lesz.

– Volt értelme a harminc évednek itt?

– Értem a kérdés lényegét. Egykori tanítványaim közül 20 van a téeszben, 25 az Erdőgazdaságban, 65 lett szakmunkás, 80 betanított munkás, 19 tisztviselő, 8 óvónő, 2 tanár lett, 1 agronómus, 2 technikus és 3 katonatiszt. Mind dolgozik. Egy sem lett csavargó. Pedig mekkora hátránnyal indultak ezek innen!

– Ha most lennél fiatal, mint akkor, vállalnád újra?

– Nem.

– Miért?

– Nem lehet igazán hivatásnak tekinteni egy megszűnő, agonizáló életforma vállalását. Ez inkább helytállás, becsület dolga. És mire jutottam? Mert azt olvashattad, mi minden történt, hogyan éltek az

emberek itt. De hova jutottam el, én magam? Maholnap hatvan leszek, van két szép fiam. Az egyik technikus a Házgyárban, a másik repülő akar lenni. Ők a mi örömünk. Semmink nincsen. Nem gyűjtögettünk. Van egy kocsim, ez minden, munkaeszköz. Sokszor a saját pénzemből vettem szemléltető eszközöket, magamra alig költöttem. Szakmailag sem tudtam úgy fejlődni, kiestem az élet sokféle javából. Nem panaszképpen mondom, vállaltam a sorsot, csak mondom, mert kérdezted. És mert ezek is tények.

– Hogyan fogsz élni majd nyugdíjasként?

– Nagyon nehéz lesz elmenni innen . . . nem is tudom . . . Ez már a fészkem . . . Remélem, az itt élők megőriznek az emlékezetükben. És hidd el, ez nem kevés . . .

Alföld, 1976. 8. sz.

SZÁSZ ANNA

Kérdések, melyekre nehéz válaszolni

Új problémával van dolgunk. Előidézője, hogy a felszabadulás óta a lányok tömege tanul tovább. Egyetemre járnak. Megnyíltak előttük olyan fakultások is, amelyek addig becsukták kapuikat, ha nők felvételéről volt szó.

Régen, ha a fiatalember megkapta a diplomát, évek telhettek el, amíg állást kapott, egzisztenciát teremtett, s csak akkor nézett körül az eladó lányok között. Csak igazán kevesen választottak vagy választhattak diplomást.

Most azonban egészen más a helyzet: a nappali tagozatos egyetemi és főiskolai hallgatók 47,7 százaléka nő. (Az 1974–75-ös tanévre vonatkozó adat.)

Ezer diák él a Műegyetem Münnich Ferenc kollégiumában, ebben az inkább szállodára, mint diákotthonra emlékeztető, kilencemeletes épületben. Minden emeleten kétszemélyes, központi fűtéses, világos szobák. Dívány és íróasztal, könyvespolc, beépített szekrény. Amire két egyetemistának a gondtalan tanuláshoz szüksége lehet.

A kilencedik emeletig. Ott viszont... Az ember kilép a liftből, végigmegy a folyosón. Ni, piros műanyagkockák. Ez hogy kerül ide? Gyerekkocsik. Varrógép a rajzasztalok mellett. Az egyik szoba ajtaján cédula, „Zsolti alszik, kérjük, ne zavarjatok".

A kilencedik emeleten kisgyerekes házaspárok laknak. Tizenkét házaspár – tizenkét kisgyerek.

Két évvel ezelőtt a Műegyetem diákparlamentjén heves vitát kavartak a diákházasságok. Az egyetem vezetői – ha nem is egyöntetűen –, de ellenezték. Miért kell ilyen fiatalon házasságot kötni? Az egyetemistáknak az a dolguk, hogy tanuljanak. Családi élet és felkészülés: felnőtt gondok – amikor még maguk is gondoskodásra szorulnak?

DIÁKSZERELEMBŐL FELNŐTT SZERELEM?

Márpedig nősülnek, férjhez mennek. Mire ötödéves lesz egy-egy évfolyam, húsz-harminc százalékuk házas.

Bujdosó Attila és Rezsőfi Ildikó osztálytársak voltak a vidéki gimnáziumban. Együtt jártak a második osztálytól kezdve. Diákszerelem, mondták a szüleik. De ki tudja pontosan, mikor lesz a diákszerelemből felnőtt szerelem?

– Azért mentünk ugyanarra az egyetemre, mert együtt akartunk lenni – mondja Attila. Eleinte azt terveztük, hogy csak akkor házasodunk össze, ha mind a ketten végeztünk.

Idén végeznek, több mint egyéves házasok.

– Ilyen hosszú ismeretségnek úgyis ez a vége – mondja Ildi – vagy elválnak.

Miskolczi Katalin és Vizsy Ferenc története is a középiskolában kezdődött. Érettségi után Kati Debrecenbe került egyetemre, Feri egy évig katonáskodott.

– Valami erősebb volt, mint a távolság – jegyzi meg a férj.

Úgy látszik, igen. Mert Debrecen és a katonaság, Debrecen és Pest között sem szakadt meg a kapcsolat. Laktak külön, együtt albérletben, míg megkap-

ták ezt a kollégiumi szobát. Addigra már megvolt a kisfiuk.

Burján Ibolya és Gáspár András love storyjához térkép kellene. Ibolya celldömölki – Sopronban tanult. András debreceni – Pesten tanult. Ezek után természetes, hogy Veszprémben ismerkedtek meg egy diáktalálkozón, és még azon a nyáron elhatározták, hogy összeházasodnak. Ez a borzas hajú fiú és a vékony duzzadt ajkú lány, éppenhogy csak sejthető terhességével, megnyerően őszinte. Még azt is elárulják, hogy Ibolya néhány hétig bújkált a kollégiumban, mert nem kapták meg az ígért, a házasság alapját képező szobát. Aztán szerzett egy albérletet, egy kamrát, ahonnét csak úgy tudott kilépni, ha az ágyát összecsukta. Közben befejezte az óvónőképzőt, egy éve dolgozik a Csepel Vasmű óvodájában – akkor fáradt, ha nincs a gyerekek között – és most együtt laknak egy barátságos albérleti szobában. Jól érzik magukat – mert együtt vannak.

Együtt lenni, együtt élni, vissza-visszatérő mondat. És itt nem feltétlenül csak a szexuális életre kell gondolni. Ki csodálkozik azon, ha egy 20–22 éves fiú a katonaságtól leszerelve, azonnal megnősül? Az egyetemistáknak is természetes vágyuk, hogy családot alapítsanak.

MIRE ALAPOZNAK?

Szabó Loránd és Borosán Gabriella héthónapos kislányukkal ott, a kilencedik emeleti szobában, őszintén bevallják, hogy a szülői segítségre. Illetve: nem egészen. Mert a kollégium rendkívül nagy kedvezményt biztosít. Havi 50 forintért kapnak szállást, ebédet és vacsorát. Az egyetemtől szociális és tanulmányi ösztöndíjat. Mennyit kapnak a szüleiktől?

Havi 1000–1000 forintot, mióta a gyerek megszületett.

Vizsyéknél a szülők nem adnak meghatározott összeget. De rendszeresen érkeznek otthonról az élelmiszercsomagok, a ruhaneműt ők is, a kisfiú is a szülőktől kapják. Nyáron Kati szüleinél laktak Szolnokon, Feri elintézte, hogy ott végezhesse a kötelező szakmai gyakorlatot. Vitte és hozta a kicsit a bölcsődéből, hiszen a szülők, azaz nagyszülők is fiatalok, mind a ketten dolgoznak.

– Mi nem kerülünk többe a szüleinknek, mióta házasok vagyunk – állítja Attila és Ildikó, és ebben nincs okunk kételkedni. Gyerekük még nincs, az igényeik pedig nem nőttek meg azért, mert együtt élnek. Sőt, azt mondják, együtt jobban tudnak gazdálkodni. A szobájuk csak annyiban különbözik a többiekétől, hogy a két díványt egymás mellé tolták. Könyvek, féligkész rádió – hobbi és pénzkereset – képek a falon, mint másutt.

Az egyetemen és a kollégiumban elfogadták a diákházasságokat. Egy fiatal tanár azt mondta: A házasok rendesebbek, rendszeresebbek, s ez érthető is. Hiszen a legfontosabb kapcsolatukban dűlőre jutottak.

A dékáni hivatalban ismerik a nős fiúkat: ők azok, akik minden félévben jelentkeznek a havi tizennyolc órás munkavállalási engedélyért. Újságot árulnak, vagont raknak, építkezésen dolgoznak.

ÉS MIT SZÓLNAK A SZÜLŐK?

Loránd és Gabi szülei „nagyon meglepődtek". Aztán mi mást tehettek volna, elfogadták a tényeket. Az unokáért felelősséget éreznek, minden támoga-

tást megadnak. De elvárják a gyerekeiktől, hogy a tanulmányaikat időben befejezzék.

Feri és Kati szüleit nem a házasság, hanem „az időpont érte váratlanul". Nyilván azt remélték, hogy a fiatalok megvárják, míg kezükben a diploma. Ibolya szülei hasonló okok, és nem András személye miatt, ellenezték a házasságot.

A szülői aggodalmak nemcsak a gyerekek jövőjének szólnak. Ott bujkál az is, amit kevesen mondanak ki nyíltan: – Édes fiam (lányom), csak akkor házasodj, ha már a saját lábadon állsz!

Vagy nem erre gondolunk?

Nem biztos, hogy a házasság elvonja a fiatalokat a tanulástól. (A gyerek már inkább.) De a család számára az, hogy az egyetemista gyerek ezentúl, mint külön család szerepel, váratlan helyzeteket teremt. Képzeljük el, hogy egy olyan családba, ahol három generáció él együtt, berobban egy friss házaspár! Vagy egy másikba, ahol még fiatalok a szülők és közepes keresetükből hattagú családot tartanak. Csoda-e, ha nem vállaltak – nem plusz egy főt –, egy kéttagú családot?

PÁLYAKEZDÉS, LAKÁS, CSALÁD

Nem volna igazságos, ha a fiatalokat önzéssel, meggondolatlansággal vádolnánk. Egy-két esetben bizonyára így van, de az egyetemista házasságok nagy számában semmiképpen. Amíg beszélgetés közben jegyezgettem Szabóék és Vizsyék, Bujdosóék és Gáspárék kollégiumi és albérleti szobájában, fel sem tűnt: egyik házaspár egyik tagja sem elkényeztetett egyke. És legalábbis érzelmileg, egyikőjük házassága sem megalapozatlan. Másról van tehát szó.

Az egyetem négy-öt éve alatt nincs szükség ön-

álló döntésekre. Huszonnégy-huszonöt éves korukban viszont egyszerre kell dönteniük abban, hogy hová menjenek dolgozni, hol telepedjenek le, ahol lakást is kapnak, mikor szülessék meg az első gyerek, és így tovább.

A dolog ott kezdődik, hogy egyedülálló fiú vagy lány nem jut lakáshoz. Ott folytatódik, hogy a lányok jó része – nem csak a Műegyetemen, az orvoskaron, bölcsészkaron – attól tart, ha egyetemi évei alatt vagy akkor, amikor még ropogós a diploma, nem megy férjhez, később egyre csökkennek a lehetőségek. Túl sok az ismeretlen tényező egy fiatal ember számára. Ketten együtt tervezni is könnyebb.

Szabó Lorándék és Vizsyék – ahol már van gyerek – nem is gondolnak arra, hogy Pesten maradjanak. Vidéki vállalatokkal kötöttek szerződést, ahol állásra és lakásra is van kilátásuk. Kati, Vizsyné helyzete még így is bizonytalan: kérdés, hogy vidéken szükség van-e fizikusra?

Bujdosóék is vidékre mennek. Náluk még nincs gyerek. De szeretnének, míg fiatalok. Ez sem kis gond. Ildikónak egyszerre kellene elindulni a villamosmérnöki pályán – és otthonmaradnia a gyerekkel. Attila megjegyezte: ha volna rá mód, ő ebből is szívesen részt vállalna.

A PESTIEKNEK A LEGNEHEZEBB

Nem véletlenül irigylik a kollégistákat. Mert hogy jut egy pesti fiatal pár – akár egyetemista, akár végzett – lakáshoz? Vagy befogadják őket a szülők, nagyszülők, magányosan élő nagynénik, vagy albérletbe szorulnak.

Bóna Vilmoséknál csak Judit, a feleség pesti.

Másfél éves házasok, Vilmos ötödéves villamosmérnök-hallgató. Judit dolgozik és tanul. 1500 forintos albérletben laknak egyedül, mert a tulajdonos külföldön van. Kiszámoltuk, hogy miből élnek. Judit 1800 forintos fizetése elmegy a lakásra és a rezsire. Vilmos 1200 forintot hoz a házhoz. Ebből 500 forintot költenek kosztra, ami marad, abból könyveket vásárolnak, ruházkodnak.

Nem, egyáltalán nem elégedetlenek, sőt. Csak a jövőjüket látják bizonytalannak. Még másfél évig övék az albérlet. Aztán? Vilmosnak már megvan az állása Pesten. Lakásról viszont szó sincs. Amíg nincs lakás, addig gyerek sem lehet. Folytassam? És amíg albérletben élnek, miből gyűjtsenek lakásra? A kezdő mérnök 2000 forintos fizetéséből?

KÉRDŐJELEK

És nem könnyű rájuk megfelelni. Az első és legfontosabb a lakás. El kellene már jutnunk odáig, hogy egy fiatal házaspár három-négy év alatt, elérhető összeg és megfelelő társadalmi munka ellenében lakáshoz jusson. Mint a szomszédos országokban. Hogy ne a véletlenre, ügyeskedésre, a rokonok kihalására számítsanak, hanem a saját szorgalmukra, kitartásukra és a társadalom gondoskodására. Nem ártana fontolóra venni a gyermekgondozási szabadság megosztását férj és feleség között. Az állam hajszálra egyforma összeget fordított Rezsőfi Ildikó és Bujdosó Attila tanulmányaira, miért ne maradhatna otthon a férj is, ha vállalja?

És kérdőjelet kell tennünk az egyetemi házasságok után. Azt hiszem, nem értettem félre, amit itt meg ott, az esti órákban férjek és feleségek elmondtak. A házasság azonban nemcsak két ember ügye.

Természetes, hogy a szülők vidéken és városban segítik a kezdőket. De eleve az ő segítségükre építeni a házasságot, rájuk hárítani a gondoskodást az unokáról – semmiképpen sem elfogadható.

Az egyetem se nyújthat minden diákházaspár számára otthont – ezt tudják. Azt is tudniuk kell, hogy a szülőket meddig lehet megterhelni.

Persze, hogy fiatalon jó házasodni. Összecsiszolódni, megtanulni az együvé tartozást. De csak akkor, ha az összes következményeket vállalni tudják. Ők – együtt.

Nők Lapja, 1976. október 30.

SERFŐZŐ SIMON

Háztáji, gondokkal

Az első esztendők nagyon nehezek voltak; akkor kezdődtek a háztájival való gondok is, mondja Zuka Léport.

– Amikor beléptem, negyvenöt éves voltam. Az ilyen korú, s a még nálam is idősebb parasztemberek szenvedték meg legjobban azokat az éveket. Nem azért, mert az elején nagyon rosszul mentek a dolgok. Mit beszélek! Sehogyse mentek. Mondták is sokan: lesz még ebből szánom-bánom. Csak nehogy késő legyen! Mert ha mi kihalunk, a gyerekeinknek nem kell ám már a föld! S azoknál már nem lesz se jószág a háznál, se semmi. Elcsábították őket, menjenek tanulni. Azok már nem fogják meg az eke szarvát.

– Mi arra voltunk berendezkedve, úgy éljük le az életünket, mint addig. Szántunk, vetünk, állatokat tartunk, veszünk még egy-két hold földet, ha bírunk, ha meg nem, nekünk már úgy is jó. Régen, amit teremtek a földek, a jószággal etettük fel, s mikor eladtuk, abból lett a nagyobb haszon. Terményből esetleg csak a fölösleget vittük a piacra. Híztak a disznók, teheneket fejtünk, libát, kacsát tömtünk, etettük a rengeteg csirkét, gyűjtöttük a sok tojást. S az ilyen emberekből élt a város! S most is azt mondom, ha a tagoknál se szorították volna vissza ennyire a háztáji gazdálkodást, nem itt tartanánk. De azzal kezdték, mikor létrejött a téesz,

hogy tehenet csak egyet tarthattunk meg. Azt is mínek, ha a legelőre nem mehetett a jószág. S az az igazság, nem is nézték jó szemmel, ha valaki sok állatot tartott. „Kapitalisták, le kell rájuk csapni" – így beszéltek. S erre aztán elmúlt szép lassan, hogy mi sok jószággal foglalkozzunk.

A felesége már nem volt itthon, mikor idejöttem, bement a faluba.

– A boltból akar húst hozni – mondja Zuka Léport, s miután a sparheltban tesz a tűzre, elmegy az udvarra néző ablakhoz.

– Pedig oda régebben csak akkor mentünk, ha cukor, só, élesztő, frankkávé, pakli dohány vagy ruha, bakancs, ilyesmi kellett.

Tapasztalatból tudom, húsra nemigen költöttek a parasztemberek, mert vágtak csirkét, ősszel kacsát, télen disznót. Az elég volt, mert az ilyen helyen galambok is voltak mindig, s azokat is vagdosták. S akkor még a piacra is jutott mit vinni.

– Húsz-harminc libát minden évben felcipelt a feleségem Pestre, s néha két nagy kosár tojással is felutazott. S volt úgy, hogy hazahozta a pénzt, másnap már vihettük az adóba. De mindegy, nem álltunk a hentesnél, mint most, hogy a falusiak is már oda járnak. Nem tartanak már annyi baromfit sehol, mint eddig. Lassan már annyit se, amennyi elfogyna egy-egy háznál.

Fölemel egy bögrét az asztalról:

– Ennyi tejet, két decit, nem is tudom, mikor ittam utoljára. Amióta nincs meg a tehén. Van vagy öt éve. Borja nem volt, a teje elapadt, akkor pedig fölösleges állnia az istállóban; elvitettük a vágóhídra. A boltban viszont nem lehetett mostanáig tejhez jutni. Az utóbbi időben kezdenek hozni valami keveset, pedig ide hozni se kellett volna. Volt itt tej

is, túró is, tejfel is, vaj is régen; meg lehetne is. Teli volt istállóval a falu. Amelyik még megvan, a legtöbbje üresen áll. Ez a baj!

Egyrészt igen, teszem hozzá magamban, másrészt a téesz arra költötte a rengeteg pénzt, hogy istállókat építtessen. De még mindig emeltethet kettőthármat, a legmodernebb típusokból. akár, még akkor se fér el annyi tehén, mint a faluban valamikor.

– Kellenek a téesz-istállók, nem arról van szó, mert miránk csak mostanáig vagy még pár évig lehetett volna számítani, ha számítottak volna. S most már, hogy másfajta teheneket állítottak be, s jó silótakarmányt kapnak, nagyobb a tejhozam, nem annyi, mint nálunk. lenne a régi fajtákkal. De még most se ártana, s ezután se, amíg ezek a régi emberek élnek, ha meglennének az istállók, s ki tudnánk használni. De nincs már meg a fele se, a háromnegyede se. Most kell már az újságnak írni, beszélni a rádiónak, hogy jobban kell támogatni a háztáji gazdálkodást, mikor majdnem késő? Most kell biztatni bennünket, hogy minden istállóban legyen tehén? Ez csak most jut észbe?

Elővesz egy újságot.

– S itt van ni! Itt írja, hogy még ennek ellenére is a „»hátsó udvar« évente 35–40 milliárd forint értékű árut ad a népgazdaságnak, s ez a mezőgazdaság termelésének mintegy 36 százalékát jelenti. Ezt eddig nem tudták?

A kormány azóta a következőképpen foglalt állást: a szocialista nagyüzemi gazdaságok, a téeszek és állami gazdaságok elsődleges fejlesztése mellett hatékony segítséget kell adni a családi munkán alapuló háztáji és kisegítő gazdaságok termelési lehetőségeinek teljesebb kihasználásához. Számukra hosszabb távon is megtartani, fejleszteni kell a termelési és értékesítési biztonságot.

– Ez rendben van, hogy segítség kell – mondja –, mert a jószágnak ennivaló is kell, kukorica, árpa, répa a tehénnek, borjúnak kukoricaszár, széna, here, alája szalma. Hol lehet hozzájutni? Akkor azt is árulja el valaki! Rendelettől még nem lakik jól a jószág!

Mező Károly mondta reggel:

– Tíz éve még a rizsföldek csatornaárkaiban kaszálgattam. Rettenetes nehéz volt onnan hazaszállítani a szénát, mert messze is volt, fuvarost nem lehetett kapni, s a téesz nem segítette ki az embert; az neki nem volt érdeke. Esetleg csak hetek múlva adott fogatot, mikor az esőktől már félig megrohadt a széna. Akkorra viszont a kukoricák annyira megnőttek, hogy nem lehetett behajtani a kocsival, úgy kellett a feleségemmel a petrencerúddal kihordani az egy földhossznyira levő dűlőre.

– Ráadásul az egyik évben valamelyik tanyasi emberrel is összevesztem. Ahogy kaszálgattam, egyszer csak kiugrott a tanyából, s szaladt-szaladt, kiabált felém: eltakarodjak onnan, a kaszálót a téesz neki adta. Én meg már ki is fizettem, mondtam. Kiütött a veszedelem. Bottal akart kimenni a feleségem, mikor este előadtam otthon, mi történt. A kapuból húztam vissza.

– Ilyesmik megtörténtek, hogy a jószágoknak az élelmet előteremtsük. De ha egyszer nem lehet, ennyire körülményes a beszerzése, mit tehetünk?

Kettős Péterék pár éve még két-három disznót hizlaltak. Így tél derekán egyet levágtak maguknak, s a másikat, a harmadikat vagy megvette tőlük valaki, vagy előbb már az állatforgalminál leszerződtek rá, s úgy értékesítették.

Most az üres ól előtt állunk.

– Sok haszon nem volt rajtuk – mondja az ember –, csak annyi, hogy azt a pénzt, amennyiért megvettük mint kismalacokat, s amit megettek, annak az értékét egybe kaptuk vissza. A felvásárlási tarifa olyan alacsony volt már akkor is, hogy azt sem érte meg, hogy a helyet foglalják, nem még etessük is. Nem is hizlalnak már annyi disznót sehol, hanem minden évben kevesebbet-kevesebbet. Azt teszik sokan, hogy inkább tovább adják a háztáji kukoricaföldet, még úgy jobban jönnek ki. Kapálni se kell, semmit, s megkapják a négy-ötezer forintot érte.

Így is lehet gondolkozni, mondja később.

– Le kell építeni mindent, s végeztünk. Lehet odabent ülni!

Ők is már csirkét annyit tartanak, amennyi maguknak kell. Arra már nem gondolnak régen, hogy eladásra is neveljenek.

– Nincs azokon se haszon. Különben is, kiveszett már belőlünk, hogy még zöldségfélével is piacoljunk, mint valamikor. Meg ha a kertben terem pár kis kosár meggy, alma, szilva, körte, akkor hátaljunk vele. Nem pénz az, amit adnának érte!

– A felesége bejár a városba dolgozni.

– Inkább, mint libákat tömjek itthon! – szól ki a gádorból. – Azokon van haszon, de én már nem birkózok velük. A szemem majd kiverték, mikor a tömővel nyomtam beléjük a kukoricát. Az egész napom rájuk ment. Elég volt két évig belőlük. Kevesebb pénzt keresek most, de nem merülök ki annyira: még ha buszozni kell is naponta kétszer.

– Mással meg valóban nem érdemes bajoskodni – mondja aztán az ura. – Munkalehetőség viszont van a közelben, s megy itthonról már mindenki, aki teheti. S az ilyenek közül sokan már azt sem teszik meg, hogy a ház körül babot, borsót, salátát, hagymát, retket, krumplit, ezt-azt termesszenek. Pedig

most már jobban jutna hely hova ültetni, nincsenek kazlak, boglyák, szárkúpok, hogy azok foglalnának el mindent. Nyilván könnyebb megvenni a zöldségesnél, mint sorba állni tavasszal a vetőmagbolt előtt, aztán locsolni, kapálni, a krumplibogarat irtani. S aki eljár, az nemigen ér rá, hogy ilyesmit csináljon.

Holott, mondja, azon kellene lenni, hogy azt a lehetőséget használjuk ki, ami itt faluhelyen megvan. De ki is használtatja majd ezt az állam, bizonyos. Nem mehet ez így tovább, hogy termelőkből csak fogyasztókká legyenek a falusiak is. Akkor hova jutnánk?

A köves úton Denkó Ignác jön biciklivel.

– Tegnap hallotta a feleségem, hogy van tán Besenyszögön valakinek egy két, két és fél hónapos kisbikája, ami eladó, s átmentem most megnézni, milyen az, mennyiért adnák – mondja, miközben leszáll a kerékpárról. – Nehéz kisbikához jutni, mert mindjárt elviszik, annyira kapós. Pedig nem olcsó mulatság. A négy-ötezer forintot úgy elkérik érte, mint a pinty.

Lemegyünk a járdára, mert jönnek-mennek az autók, s csapják a sarat, száll mindenfelé.

– Ha a hat-hét mázsás súlyt eléri a jószág, a húszhuszonötezer forint szép pénz érte, s ennyiért megéri, hogy áldozzunk rá. Főleg ha nem is eggyel kezd az ember, mint most én akarok második alkalommal, hanem legalább kettővel. Azokért kettő, kettő és fél éves korukra ötvenezer forintot lehet kapni. Az a valami.

Megtudom tőle, hogy a nehézségek ellenére, hiszen igen nehéz takarmányt szerezni, a téesz közvetítésével leadnak a falusiak majdnem annyi hízott

jószágot az állatforgalomnak, mint a helybeli szövetkezet, amelyiknek ő is tagja.

– Már túlléptem a nyugdíjkorhatárt, de még dolgozok nekik. Úgy is járkálnának a nyakamra, hogy itt is jó pénzt lehet keresni, meg amott is, könnyű munkát adnak, meg ez, meg az, ne hagyjam ott őket, úgy hogy inkább magamtól megyek.

A háztáji föld már mindenhogy járna a részére, s a kukoricán, ami azon terem, meghízik egy malac is, s a bikának is jut belőle abrak.

– Holnap kell érte menni kocsival. Kifizetődik a tartása, s így foglalkoznak is vele sokan. Hallottam, hogy vannak erre faluk, ahol sokkal több tehén megmaradt a házaknál, mint nálunk, hogy még tej is több kerül ki a háztájiból. De itt is hízott libából majdnem annyit értékesítenek a falusiak, mint maga a gazdaság. Darabját harminc forintért veszik, amikor még kicsik, épp hogy kikeltek. A sarjú libát pedig, amit majd csak ősszel vagy télen lehet befogni tömésre meg a selejtet tizenöt forintért adják. Drága, de megéri még így is, mert harminc-negyven jószágon összejön pár ezer forint haszon.

Volt is tavaly olyan gágogás a faluban, a határban is hallottam. Annyi liba volt, hogy rengeteg.

Rájött már arra az állam, hogy igenis, a háztájiból sok minden kikerül, mondja Páji Mihály.

– S még több is kikerülhetne, ami külön költséggel se járna, mert nem kell milliókat kiadni, mint a szövetkezetben, gazdaságokban, ahol ha azt akarják, hogy valamiből többet állítsanak elő, a fejlesztés elviszi a sok pénzt, ami majd csak évek múlva térül meg.

Nincs más megoldás, csak az, hogy érdekeltté kell tenni a háztájiban dolgozókat, a kisárutermelőket, s a piacokon nagyobb lesz a választék.

– Majd akkor lesz minden! – mondja.

Egy asszony jön oda hozzánk.

– Jutna oda a háztájiból még zöldség is, gyümölcs is! – szól közbe. – Nem kellene a téeszekre várni, mert azok úgy vannak vele, könnyebb elszállítani mindent a konzervgyáraknak, mint a piacokat járni.

Megáll egy másik ember is mellettünk.

– Nem azért húzódnak el sokan a háztájiban való gazdálkodástól – mondja –, mert a kényelem fontosabb, hanem, mert akik nincsenek a szövetkezetben, azok jószágot hogyan tartsanak? Néhánynak sikerül hozzájutni téesz-tagok háztáji kukoricaföldjéhez, de a többség mihez kezdjen? Vegye a takarmányt? Az többe kerülne, mint ha veszi a húst. Azt a negyven-ötven darab baromfit is csak azért tartják, ha semmi sincs a hentesnél a főzéssel ne legyen fennakadás. Mert ide csak kétszer egy héten hoznak húst, s akkor se nem tudom milyen sokat.

Ismét Páji Mihályra figyelek:

– Leginkább még mi foglalkozunk itthon jószágneveléssel, akik tagok vagyunk. De közülünk se mindenki. Tizenöt éve, mióta a téeszes világban élünk, annyi mindent hallott az ember! Még azt is, hogy nem lesznek majd háztáji földek, meg kétszer annyi munkanapot kell majd ledolgozni érte, s egyebeket is, hogy a bizonytalanságban sokszor csak álltunk, na most mi lesz. S hogy a felvásárlási árak is kedvezőtlenül alakultak, nagy részük lemondott arról, hogy itthon valamibe beleölje az idejét.

A vesszősöprűt, amivel a járdát söpörte le, nekidűti a kerítésnek:

– Nincs annál rosszabb, mintha valamitől elmegy az ember kedve, mert haszon nincs belőle. És még nem is nézték jó szemmel, amivel foglalkozott, s inkább hátránya volt belőle, mint előnye. Ne higgye senki, hogy könnyen szerzett pénz az, amihez így hoz-

zájutunk. Sok asszony nem semmiért ment el az iparba vagy más munkahelyre dolgozni, ahol csak könnyebb, kényelmesebb a munka, mint itthon. De mi lesz, ha kihalnak az ilyen magamfajta parasztemberek, a fiatalok meg továbbra is elmennek, és csak növekszik a fogyasztó nemtermelők száma?! De még csak az kell, hogy meggondolatlanul telepítgessék az ipart is a falukba! Hát, hogy azokat is elvonják a mezőgazdaságból, akiktől várni lehetne még valamit! Sokan szeretnének munkához jutni falun, de az még nem azt jelenti, hogy kerül amibe kerül, valamilyen ráfizetéses kócerájt kell telepíteni nekik. Tessék támogatni a háztájit, s mindjárt megoldódik a foglalkoztatottság. Abból több haszon származna. Csak akkor jussunk takarmányhoz, vetőmaghoz, szerszámokhoz, gyomirtó szerekhez, s legyen biztonságosabb az értékesítés, s fizessék is meg tisztességesen, amit az ember látástól vakulásig tartó keserves munkával előteremt. Ne csak a bevételünket nézzék, hanem azt is számolják: mit áldozunk érte.

Élet és Irodalom, 1976. április 10.

KUNSZABÓ FERENC

Száj és köröm

– Ez milyen összeírás?

– Nem összeírás. Véleményeket gyűjtünk arról, hogy a háztáji gazdálkodást miképpen lehetne növelni az ötödik ötéves tervben.

– De nekem, egy kumma nem sok, annyi háztájim sincs!

– Ennek az okai meg éppen érdekesek lehetnek.

– De figyelmeztetem, én veszett ember hírében állok!

– Majd innen egyenest az orvoshoz rohanok, uram! – S csak mikor felkacag, akkor merek elmosolyodni.

– Hát nem száll le rólam?

– Ha csak lehet.

Csóválja a fejét, de már fogadja a tekintetem. Felkeltettem az érdeklődését, ám nem oszlattam el a bizalmatlanságát. Forgatja a kérdőívet, megjegyzéseket tesz rá, majd félretolja, s rákezd a történetére, ami rövid szócsatánk nyomán bukik ki belőle – s amit a nyomtatott közlés fegyelmében, szoros logikai renddel kell rövidre zárnom; az övét csakúgy, mint a másik két nyilatkozóét.

– A feleségem való ide. Nyolc éve esküdtünk, s mert a szüleim egyszoba-konyháján nem fértünk volna el, a munkás pedig akkor még lakást nem remélhetett, belátható időn belül legalábbis – kijöttünk falura. Műhelyfőnök lettem a téeszben, havi kettő-

ezer-kettőszázért, a feleségem pedig a kertészetben megkereste az ezerhármat. Igaz, ki ne felejtsem: a háztájit kezdettől fogva pénzben váltom meg, s ez a hatvanas években még meglehetős ritkaság volt. A feleségem egy holdját akkori áron háromezerért, a magam nyolcszáz négyszögölét, mert alkalmazottnak annyi jár, ezerötszázért.

És itt mindjárt bele lehet kezdeni a maga kérdőívébe: miért forintot vettem ki, miért nem a földet? Azért, mert egy virtikli paraszt a múltban elsősorban nem számolt, hanem kapált, én viszont mindjárt az elején papírt, ceruzát vettem elő: másfél hold kukorica, krumpli, káposzta, répa, tök, bab és a többi évi megművelése, úgymint vetés, kapálás, permetezés, szedés, betakarítás, behordás, tárolás – hetven munkanap. Minimálisan számolva, és átlag összeadva a különböző növények munkaigényeit. A napszám pedig már akkor is százötven volt. Plusz ebéd, meg egy fél liter bor. Vagyis napi száznyolcvan, testvérek között is. Ha tehát felszámolom a saját munkám értékét, akkor hetvenszer száznyolcvan – tizenkettőezer-hatszáz. És ha ehhez még hozzáadjuk a téesznek járó bért a szántásért, a gépi művelésért, a vetőmagért, valamint a tanácsnak fizetendő, termelés utáni jövedelemadót, tizenötezerre rúg a teljes összeg.

Rúgott – nyolc éve. Most minden feljebb, a huszonnégyezer alá, a bér- és árarányoknak megfelelően – s akkor még csak raktáron áll a termésem! Ha pénzt akarok látni belőle, piacolnom kell: újabb munkanapok; az értékesítés bizonytalanságai a szabadpiacon, vagy az átvevők fitymálásai, leminősítései az állami forgalomban. Ezért tart az igazi paraszt – úgy értse: a szövetkezeti dolgozó – jószágot. Azzal eteti meg a terményeket. Belerakja egész évben, mint perselybe, s év végén rázza ki belőle a

forintot, egy összegben. Ha szerencséje van. Ha nem jött közbe dögvész, száj- és körömfájás, vagy ha nem üt be valami kiviteli nehézség, amikor is az állatforgalmi még úgy sem veszi át a jószágot, ha arányból van a szőre! ... De ez mind csak külső csapás, szerencse dolga. Mert itt is számolni kell elsősorban.

Másfél hold terméséből, ha leszámítom, amit magunk megeszünk, ki tudok hizlalni hat süldőt, egyenként száztíz kilósra. Ma harmincegy forintot fizet érte az állam, élősúlyban, de nyolc éve még huszonhárommal számolta, ami egy összegben tizenötezeregyszáznyolcvan forint, s láthatja, hogy ez nagyjából egyezik a termény előállítási költségeivel. Vagyis nullára jutottam. És akkor a süldők gondozását-ellátását még nem is számoltam, ami nyolcvan munkanapnak felel meg kábé, a mezőgazdaságban szokásos tíz órákban számolva; s nem vettem figyelembe, hogy a malacokat meg is kell venni, hogyha kocát tartok, azt valahol elhelyezni, plusz etetni, gondozni. Vagyis kell egy induló alap: ól, karám, szerszámok, edények, magkoca – ami mostani árakon ötvenezer, nyolc évvel ezelőtt talán a fele.

Summa summárum, a háztáji termelő az eladott élőhús minden kilójába körülbelül a dupláját fekteti annak, mint amit kap érte! De ezzel még nincs vége az én számolásomnak.

A feleségem idevaló, igaz, de apja, anyja bejáró munkás, már vagy huszonöt éve, s nincs itthon földecskéjük, nem volt olyan jelentősebb állattartásuk, amibe én bekapcsolódhattam volna. Még költözni sem költözhettem hozzájuk, mert a házuk kicsi, régi cselédlakás, és voltak benne elegen, nálam nélkül is. Bérlakásba mentünk, mert én nem vagyok állatorvos, emberorvos, se kihelyezett tanácselnök, de még agrármérnök sem, hogy kész házat kapjak. Én csak kijöttem, mert nem volt hova tekeredném,

és akkoriban mindenfelé igen szorgalmazták, hogy kellenek a gépészeti szakemberek a mezőgazdaságba!

Ezért vagyok mérges ember? Nem. Elmondom azt is, végre.

Három éve szólt az unokatestvérem, hogy menjek, segítsek neki. Miben? Házépítésben. Építkezel, te, a csóró géplakatos?! Elmondta, hogy olcsón kapott telket a várostól, kétszázalékos kamatra kilencvenezret az ótépétől, és ha a bontott anyagot, meg a kedvezményes fuvarokat is beszámítja, akkor kábé ugyanannyit a gyártól! De a két gyereke után mindehhez hozzá kell adni hatvanezret... Hozzáadni vagy levonni, már nem is tudom, csak azt, hogy nekem is két gyerekem van, de hiába jártam végig a tanácsot, a téeszt, az ótépét – a szövetkezeti szektorban nincs munkáslakás-építési akció!

Nincs és nincs! Akasszam fel magam? Vagy kéredzzek vissza a gyárba?!... Megpróbáltam már, és ezért vagyok veszett igazában! Azt mondta a volt főnököm: törzsgárdatagság kell! Legalább öt év. Nyolc meg öt, az tizenhárom. S újabb öt, minimum, míg kész a ház. S mennyi, míg be is rendezzük, embermódra?...

Számolgasson, elvtárs, nyugodtan: most harminckét éves vagyok.

Számolni már megtanultunk – kalkulálni még nem.

– Ne tessék erőlködni, nincs véleményem! Adóm van. Jövedelemadóm. Illetve: volt. Három éve még ezerhatszáznegyven forint, tavaly pedig huszonkilencezer. Egy csapásra ugrott a tizennyolcszorosára... Miért? Meghírelt ember vagyok. Tavaly májusban éppen adtam le a hízóbikát, hatot, s látom: az átvevőket kérdezgeti valami fiatalember. Mutogat

rám titokban, és négy nap múlva benne volt ám az újságban: „Az égből hullott százezer!" Forint. Amit a hat bikáért kaptam.

És utána jött a hirtelen kivetett adó. Senki másra a faluban, csak énrám! – Ám akkor még nem üresedett meg az istállóm, sem a hidasom.

Tessék nézni, mi a családból négyen vagyunk termelőszövetkezeti tagok. A feleségem meg én már tizenhat éve, s kaptunk sokáig ketten egy hold háztáji. De éppen mikor a fiam is belépett, a feleségével együtt, jött az ukáz, hogy minden tagnak egy hold háztáji jár! Akkor beállítottam két tehenet, növendékeivel, s két kocát, vemhével. Az istálló, a hidas, a felszerelés megvolt, és leszerződtem az államnak évente négy-hat bikát, tizenöt-húsz hízót – s a tavalyi hírelés után ezt csökkentettem a felére. Mert azt mondtam a családomnak: ez az újságcikk véletlen. Olyan, mint a villámcsapás. Vághatott volna a szomszédba is – Isten ne adja! –, de ide tévedt.

Ezt mondtam, és ebben mindnyájan megnyugodtunk, mert a természeti csapások ellen az ember nem tud védekezni – de mikor most tavaszon ugyanaz a személy írt háztáji dicsőítő cikket, akkor azt mondtam: itt valami baj van! Valami nagy baj! És az egész állományt lefaragtam négy süldőre. Azt kihizlaljuk, télen megesszük – pász!

Mi a nagy baj? Már megbocsásson: én tudjam?! Mikor maguk sem tudják: a tévében fél hétkor egy csoport elvtárs elbeszélgeti, hogy világgazdasági válság van a kapitalizmusban, és hogy ez milyen bekárosodással jár hozzánk – háromnegyed nyolckor pedig egy mérges fiatalember meregeti rám a szemét, és megleckéztet keményen, hogy miért nem termelek elég zöldséget, gyümölcsöt, húst?! – Ha nem láttam volna személy szerint azt a másik urat, aki rólam

cikket írt tavaly, azt hittem volna, a kettő egy és ugyanaz. De nem ugyanaz, persze, mert ismerem én a tévébeli fiatalembert is. A képernyőről. Nagyon jól emlékszem, mikor két éve ugyanő arról beszélt, hogy a maszekolás, az idejétmúlt kaparás milyen káros a társadalomra.

És akkor azt feleltem neki: Ha majd az én körmöm nem fáj a négy hold háztáji, meg a harminc jószág kaparásában-vakarásában, akkor majd a te szád fog fájni a hús után, meg a zöldség után!

Igen, ez két éve volt, körülbelül . . .

Hogy itt lenne az a bizonyos nagy baj? Kérem! Én csak azt magyarázom, hogy nem kevertem össze a két fiatalembert! Látja, megmondtam, ne kérdezősködjön, mert a végén én leszek a hibás! Jaj, drága uram, vagy elvtársam, vagy ahogy parancsolja, hagyjon nekem békét, nagyon szépen kérem! Különben is – örömmel jelenthetem: a háztáji földben sem kaparunk már! A télen megmondtam az elnök elvtársnak, fizesse ki a négy holdat pénzben! Összesen húszezer, tisztán, és feléje se kell nézni a barázdának!

Most már a fiam hétvégeken fürdőzni viszi a családot, mi pedig elnézegetjük a tévét az öregaszszonnyal.

– Ők a két mérges ember a faluban. De az érveik tisztán ülnek, többnyire, pedig egészen különböző kiindulásúak, ugye. Kilenc éve vagyok itt tészelnök, ismerem őket is, meg az általános helyzetet is, úgyhogy nem ismételek, hanem tovább lépek a teljesebb kép felé.

Érdekes megnézni például, hogy a községben mikor zuhant meredeken a háztáji jószágállomány? Nos, nem az ezerkilencszázhetvenkettő-hetvenhármas száj- és körömfájással, se nem a hetvennégyes euró-

pai marhahús-krízis következtében, hanem tavaly nyáron, az öreg megadóztatása után.

Mikor a kormány rendeletekkel igyekezett útját állni a munka nélkül szerzett nagy jövedelmeknek, azzal nálunk mindenki egyetértett. Majdnem mindenki. Mikor azonban a sajtó-, a rádió- és a tévépropaganda egyre inkább aziránybán mozdult el, hogy a paraszt számolatlanul vágja zsebre a százezreket, akkor az embereknél beugrott az a bizonyos pavlovi reflex: hopp, már megint ránk jár a rúd!

Járt, nem járt, erről nem állok le vitatkozni, mert nem készítettem statisztikát a cikkek és adások tartalom szerinti arányáról – csak azt a tényt közlöm önnel, hogy itt az emberek mit mondtak!

Meggyőződésem, hogy a munka nélkül szerzett százezrek, milliók nagyobbrészt ma is megvannak, szaporodnak, legfeljebb laposabb kúszásban, mint azelőtt. Mert aki nagy pénzeket tud szerezni sefteléssel, az rendszerint ahhoz is ért, hogy miképpen tegye láthatatlanná – míg aki embertelen gürcöléssel keres százezret, annak már se ideje, se módja, hogy a nyomokat eltüntesse: ezért akad rá a riporter!

Ezt azonban csak mellékesen említem, ahogy manapság mondani szokás: gondolatébresztőnek. Nézzük inkább, hogy milyen tévedések voltak még az elmúlt évek ilyen irányú propagandájában.

Először: ma már a legvalótlanabb dolog a köztudatba úgy bevinni a témát, hogy a háztáji gazdaság független a mezőgazdasági nagyüzemtől. A szövetkezet nem egyedül a szántással segít be, s nem is a gépi kapálással, vegyszerezéssel, vetőmaggal és őszi hazaszállítással csupán, hanem, ha kell, tápot ad, kaszálót és legelőt, növendékeket helyez ki, sőt, ha teheti, szaporító anyagot is szolgáltat. Mind-

ezt pénzért, persze. Tehetjük nyugodtan, mert a háztájiban előállított termékek nagyobb részét mi vásároljuk föl, mi továbbítjuk az állami kereskedelembe.

Aztán: az a fogalom, hogy paraszt, de akár: téeszcsalád, csupán fogalom. Ma már. A legritkább eset, hogy egy családból mindenki a mezőgazdaságban dolgozzék. A mi szövetkezetünkben aktív tag van négyszázvalahány –, de ipari munkás és egyéb fizikai több mint ezerháromszáz jár ki a faluból, nem számítva a legkülönbözőbb hivatalnokok és értelmiségiek tucatjait! És nyugodtan mondhatom, hogy a háztáji-kisüzemi munkából is ilyen arányban veszik ki a részüket, mert a kijárók nagyon nagy többsége vegyes családban él, illetve olyan tisztán nemmezőgazdasági kategóriában, ahol a konyhakert, az istállók és az ólak ki vannak használva!

Vagyis maszekoló parasztról, mint külön, izolált társadalmi-gazdasági jelenségről beszélni – fantomkergetés!

Végül: a negyedik ötéves terv számainak értékelésekor elmondódott, leíródott, hogy például a sertéshúsnak ötvenegynéhány százalékát állították elő nagyüzemben, a többit viszont háztáji és kisegítő gazdaságban. Hogy mennyibe került az egyik és mennyibe a másik, azt bárki nagyon nehezen tudná kiszámítani. Én úgy saccolom, hogy az ország állami gazdaságai és szövetkezetei körülbelül negyven milliárdért termelték meg a saját mennyiségüket. Vagyis öt év alatt ennyit fordítottunk rá a népgazdaság erejéből. És mennyit a kisüzemi sertéshús előállítására? Ha mindent beszámolunk: az államilag biztosított tápok árkedvezményeit, a nagyüzemek szolgáltatásainak önköltségi elszámolásait, és a többit, akkor is – mennyire rúg ez? Kétmilliárdra? Háromra?!

Ennyit jelent az, hogy falun, a vidéki városokban, de még a főváros belső kerületeit körülvevő agglomerátumban is készen álltak az istállók, az ólak, a felszerelések, a háztáji földek, az árokpartok, a kertek – de készen állt mindenekelőtt az ipari munkás, az alkalmazott, az értelmiségi, valamint a mezőgazdasági dolgozó rétegek ingyen munkaereje, termelési készsége, tapasztalata!

S ha ezt a riporter nem tudja, nem érti, akkor így kell neki megmondani! Mert mindez a szakemberek számára közhely. Ezért csodálkozom, valahányszor egy-egy vezető állású személyt megnyilatkoztatnak: miért nem mondja el?!

Miért hebeg-habog egy minisztériumi főosztályvezető, vagy egy súlyos gondokkal teli, komoly megyei vezető, mikor a zöldségről kérdezik? Miért nem magyarázza meg, hogy például a kertészetekbe a kézierő biztosítása még csak nem is pénzkérdés!... Mikor mi három éve, az első nagyobb zöldségkrízis után a konyhakertészetünket újból tíz hektárra akartuk növelni, nem kaptunk hozzá asszonyokat, ígérhettünk bármennyit! S noha ez sem ilyen egyrétegű dolog csupán, hogy tudniillik, gyerünk a kertészeti ágazat gépesítésével, mert a kézierő innen is eltűnik – az alap ok mégis ugyanaz, mint a háztáji gürcölésnél.

A mezőgazdasági munkás egyre kevésbé hajlandó a hagyományos paraszti munkára. És végeredményben nem azért, mert sajnálja a derekát, vagy mert a téves propagandák s a rosszul végrehajtott jövedelemszabályozások itt-ott a körmére koppintanak, hiszen az ötvenes években még csinálta, minden húzódozás nélkül, minden társadalmi-gazdasági nyomás ellenére – hanem mert a múlt évtized végére elhitte nekünk, hogy van más megoldás is! Sőt, ma már tapasztalja, hogy kényelmesen, modern módra

élhet akkor is, ha nem töri a derekát napi tizenhat órán keresztül, hanem gépeket kezel vagy gépek mellett dolgozik tíz órát! Esetleg nyolcat a későbbiekben.

Az persze más kérdés, hogy a technikát-technológiát, a központi tervezést-elosztást, a világpiaci tényezőket és a társadalmi igényeket mikor milyen összhangba lehet hozni. Teljes megegyezésbe sohasem, ezt minden gondolkodó ember tudja; ahhoz azonban nem férhet kétség, hogy a mai magyar mezőgazdasági – és persze nem csupán mezőgazdasági – munkás ilyen törekvései és a szocialista társadalom stratégiai céljai távlatban megegyeznek.

Arról pedig szívesen eszmét cserélek bárkivel, hogy a háztáji és általában a mellékfoglalkozásként űzött kisüzemi gazdálkodás milyen ütemben és mértékben fog csökkenni. Az egyik legfontosabb mutató itt, hogy az épülő új házak mellé már szinte sohasem kerül tehénistálló és disznóól, sőt a régi telkeken is lerombolják egy-egy átépítéskor, nálunk is. Éppen azok a munka- és termelési elemek fognak eltűnni a legsebesebben, amik hagyományosnak nevezhetők. És amíg annak nevezhetők, vagyis a nem modernizált, nem kisgépesített állatgondozási és kerti munkákkal járó deréktépés, ínszaggatás napi négy-hat-nyolc órában.

És ezt azért fontos hangsúlyozni most, hogy a világgazdasági válság részleges ellensúlyozása érdekében kezdett háztáji kampány lázában el ne felejtsük: helyenként és termelési ágazatonként érhetünk majd el eredményeket, de amíg a hagyományos paraszti munkára építjük a kisüzemi termelést, addig az ezerkilencszázhetvenötös szint tartását is a legnagyobb sikernek számíthatjuk.

Élet és Irodalom, 1976. augusztus 7.

SZEKULITY PÉTER

A madarak szeretnek repülni

Lőrinc hátul, az ól mögött a galambjait egzecírozza.

– Feltalálta, hogyan kell leszoktatni a galambjait a repülésről, de titkát nem árulja el senkinek – mondja Amálka.

– A galamb arra való, hogy repüljön.

– Mindegy. Lőrinc leszoktatja őket.

Mindent kinéztem Lőrincből, de a galambidomítást nem: megáll az eszem.

Odaülök az olajkályha mellé, latolgatni az idomítás fortélyait. Hogyan csinálhatja? Ostorral? Kitépi a szárnytollakat, vagy ólomnehezéket köt a lábukra?

A falu alatt, a homokbányánál szólok a gépkocsivezetőnek, a templomnál forduljon jobbra, meglátogatjuk Istvánt, az M.-i téesz elnökét. Ismerem őt még főagronómus korából. Fekete hajú, keskeny arcú fiatalember, gyakran ugratom: este sárga lovaglócsizmában, ruhástól dől az ágyba, hogy reggel az öltözködéssel ne vesztegesse drága idejét. Megszállottja a mezőgazdaságnak. A járásiak elismerik, de összeférhetetlen embernek mondják, s a megyénél az a hír járja róla; magánál okosabb koponyát nem ismer el az istennek sem. Nagyképű, beképzelt, önhitt, satöbbi. Én a magam részéről rokonszenves egyéniségnek, tisztakezű vezetőnek tartom, s hasonlóképpen a járás meg a megye elsőszámú vezetői is kedvelik, becsülik. Istvánnak mindig „a második

vonallal" gyűlik meg a baja. Előfordul, hogy az okoskodó előadónak ajtót mutat, megesik: a nála magasabb beosztásúakat a nyilvánosság előtt szorítja sarokba találó közbeszólásaival. Jócskán van a rovásán annyi, hogy bármikor kikezdjék, lemondásra késztessék. Pedig a szövetkezet eredményesen gazdálkodik, s dacára a rossz természeti adottságoknak, minden évben kielégítően fizet.

Hónapok óta nem találkoztunk. Óhajtom látni, szeretek vele „dumálni"; becsülöm borotvaéles eszét, élvezem világos okfejtését, pontos helyzetmegítélését.

– Itt, itt állj meg – szólok a gépkocsivezetőnek, a szövetkezeti ház elé érve.

Ismerem a járást, bekopogok Istvánhoz. Az elnöki iroda üres, az íróasztalon nincs semmi. Egy ajtóval odébb, a könyvelőségben érdeklődöm.

– Istvánt, vagyis az elnök elvtársat hol találom?

Zavart csönd.

Három szempár néz rám megrökönyödve, s egyáltalán nem értem elképedésük okát.

Kiderül nyomban.

– Az elnök elvtárs nem dolgozik nálunk – mondja egyikük.

Rajtam a sor, meglepődni.

– Három hete felszólalt a területi szövetség küldöttértekezletén.

– Na és?

– Azóta eltávozott.

– Elkergették? Leváltották?

– Önként távozott. Tessék megkeresni a titkár elvtársat, bővebb felvilágosítást ő tud adni.

Kimegyek a gépkocsihoz.

– De gyorsan végeztél – mondja a sofőr csodálkozva.

– Volt elnök, nincs elnök.

– Fölakasztotta magát?

– Megkeressük a helyettest.

Az elnökhelyettes húzódozva, kölletlenül foglalkozik az „üggyel". Szerinte István mindig fejjel megy a falnak, *nincs diplomáciai érzéke* az ügyintézéshez. Pedig elsőosztályú, kiváló szakember. Megtudom, hogy már dolgozik, informátorom megnevezte az üzemet, ahová lemondása után befogadták. Cseppet sem csodálkoztam, hogy éppen Zs. Kálmán igazgató vette védőszárnya alá. Neki mániája maga köré gyűjteni az izgága, szókimondó fantasztákat, s csodák csodája, mióta velük dolgozik, az üzem hetedszer nyerte el az élüzem címet.

Lényeg: tudom, hol keressem Istvánt. A jövő héten útba ejtem.

Magánlevél.

B. Aranka mérnöknő küldte volt évfolyamtársának, D. Mária mérnöknőnek. Mottó: Szép lehetsz, de okos nem.

„... Most éppen megszállt az unalom, négy napja nincs semmi melóm, csak ülök az asztalomnál, lázas tevékenység látszatát keltve – malmozok. Kevés a kiszállás is nyáron. Hetenként legfeljebb egykét nap. Unom a banánt. Mazsola kartárs itt nyűglődik mellettem, neki sincs munkája, de még unatkozni sem tud értelmesen, teljesen fölösleges dolgokkal, többek között a bosszantásommal foglalkozik.

– Ha valami évfolyamtárssal beszélsz, nehogy mondd, hogy panaszkodtam Mazsolára, mert a végén el fog terjedni, hogy *összeférhetetlen* vagyok. Egyikünk ugyanis rövidesen elmegy innen, és az valószínűleg én leszek. Ennek nemcsak Mazsola az oka, illetve csak kis részben. Nagyrészt a meló undorít. Utálom az emberek cseszegését, a feljelentéseket. Persze lehetne ezt normálisan is csinálni, de

az értelmes, hozzáértő emberek – nyugalom, megalkuvás – félgőzre álltak, a többiek nem értenek a témához megfelelően.

Én is csak hülyülök napról napra ebben a környezetben, pedig Szegedről elég erősen indítottak. Most viszont arra kell figyelnem, hogy minél többet felejtsek és megfelelően hülyüljek. Amit itt normális logikával, fejjel szerettem volna megoldani, abba egytől egyig *belebuktam.*

Kizárólag a – jól bevált – sémákat szabad követni. Jelentkeztem májusban a jogi egyetemre, várom az eredményt. Ezt a jelentkezést is azért csináltam, hogy valamivel elfoglaljam magam, hogy használjam a fejem, mielőtt a fölöslegesség miatt leválna a nyakamról . . ."

Egyfelől van a tehetségkutatás, ami párt- és kormányhatározatok áldásával folyik, másfelől van a *tehetségtékozlás,* amit suba alatt, kéz kezet mosva csinálnak inkább több, mint kevesebb sikerrel az irigyek, az állásukat féltők, a lusták, a legkülönfélébb beosztásokban.

Nem beszélek a vakvilágba. Nem, nem.

Nézem, nézem, ki sétál reggel hatkor a patakparton. Sándor, a napkeltével ébredő szakelőadó kutyáját „tornáztatja", azt a kövér dögöt. Kutyája elhízott, ő meg tavaly óta leadott vagy tíz kilót, sovány akár az agár.

– Levegőztök?

– Jobbhíján.

– Te, Sándor, hová vékonyodsz, elfogysz lassan, mint a holdvilág.

Keserű, mint az epe.

– Árt a nyugalomság.

Egy kisszerű, vidékies bürokrata: a főnöke tette „passzra". Úgy alakult, hogy évek során a megyei

vezetők rendre-sorra az okos, szakmailag felkészült Sándorral tárgyaltak, őt kérték, őt hívták. Nos, egyéb sem hiányzott. A főnök ahol csak tehette, kikezdte. Sándor fél nap alatt készült el a jelentéssel, amelyen öt-hat ember két hétig kotlott. Mégis a kotlók kapták a prémiumot. Szóval, így ment a leértékelés, a degradálás évekig. Végre Sándor észhez tért: latolgatva lehetőségeit, azt, hogy a gyerekek ragaszkodnak a városhoz, a lakást vétek elhagyni, szóval áttekintve lehetőségeit, félgőzre állt, s azóta nyugalom-békesség veszi körül, nem piszkálja, nem utálja senki. Állítólag felterjesztették kormánykitüntetésre. Most, hogy félgőzzel dolgozik.

Az osztályvezető időnként „elbeszélget" vele.

– Örülök, hogy lecsillapodtál. Lásd be, egyik ember többre képes, a másik kevesebbre. Fölösleges és káros örökké feltűnősködni, lejáratni az osztályt. Isten se egy nap alatt, hat nap alatt teremtette a világot. Fő a *nyugalomság* – oktatja Sándort az osztályvezető.

Megjött a jobbik esze és tíz kilót fogyott. Igazodik az „átlaghoz" és szent a béke – kiborulásig. Mert Sándor előbb-utóbb beleroppan az alacsony megterhelésbe, s félő, hogy visszafojtott energiái egyszer elszabadulnak . . .

Kovács Gergely jut eszembe, az egyik isten háta mögötti község nyakas főagronómusa. Három évig nyelte-nyelte az elnök intézkedéséből csordogáló mérget, aztán egy szép napon, június 2-án este bevágta maga mögött az elnöki iroda ajtaját és székhelyét áttette a szomszéd megyébe. A simulékony modorú elnök így jellemzi Kovács Gergelyt: „Személye kvázi diszharmónia. Alkalmazkodni képtelen, nyugtalan vérű ember."

Az elnök tanult mestersége: borbély.

Megvallom: Kovács Gergelyt, az agrármérnököt én sem értem. Nemrég hallottam, beállt traktorosnak. Ezek szerint a tehetséges emberek önveszejtő fajtájához tartozik? Avagy belefáradt döngetni a közöny, a lomposság, a semmittevés betonfalait?

László, a megyétől rosszallóan a fejét csóválja.

– Ez a borbély-elnök nyolc év alatt hét mérnököt falt fel. Persze, saját bukását sietteti, és adott a szarnak egy pofont.

Rámeredek.

– És ti, ti megyeiek, ilyenkor hol vagytok?

– Mit kezdjünk most már azzal a fafejű borbélyával? Addig-addig bíztunk benne, hogy elmúlt az idő. Nyugdíj előtt néhány évvel nem kezdhet új életet, új munkahelyen.

Majd én megmutatom.

Levelet kaptam Piusz László mérnöktől, a B.-i középüzem dolgozójától. Felpanaszolja, hogy a csoportvezető féltékeny a fiatal szakemberekre. Valamennyi beosztottjában riválisát látja, védekezve támad, s szentül hiszi, mindenki az állására pályázik. Szüntelenül érezteti hatalmát, s nincs apelláta, övé az utolsó szó.

Piusz László leírja: „A műszaki osztály új, pontos rajzgépet kapott, mert a szerkesztők panaszkodtak a régi gépek miatt. El kellett dönteni, hogy kié legyen az új gép. Csoportvezetőnk a vitát ezzel nyitotta meg: döntsünk demokratikusan. Meg kell mondanom, ez a bevezetés fölöttébb tetszett, és az motoszkált a fejemben, jól tettem, hogy ide jöttem dolgozni, hiszen, lám az üzemi demokrácia nagyszerűen érvényesül.

A mi véleményünk összefoglalva a következő volt: legyen a rajzgép egy rutinos régi dolgozóé. A vita ennyiben maradt, s abban bíztunk, hogy a következ-

ző napon csoportvezetőnk eldönti, melyik tapasztalt kolléga kapja a gépet. Meglepetésemre, a csoportvezető a maga asztalához cipelte a gépet, egy szó nem sok, de annyit sem mondott, amíg én meg nem kérdeztem, hogy mi indokolta ezt az intézkedést. Azt hiszem, kevésnek bizonyult az a néhány zseb az öltönyömön, hogy mindazt eltegyem, amit a kérdésemre válaszként kaptam: szemtelen hangon ne beszéljek, a három lépés távolságot tartsam be, csak kérdezhetsz, de nem követelhetsz, satöbbi, satöbbi.

Kijelentette, hogy mielőtt vitára bocsátotta volna az ügyet, már eldöntötte, hogy övé lesz a rajzgép, de kíváncsi volt a véleményünkre, arra, honnét fúj a szél, és ezért hallgatott meg minket. Ami még lényeges: a rajzgépen fél év alatt egyetlen rajz készült, a továbbiakban arra szolgál, hogy ellenőrizendő rajzok pihenjenek rajta.

Amikor a magasabb vezetés érdeklődött az osztályon uralkodó rossz hangulat miatt, az okokat ismerve azt mondták: *félreértelmezzük* az üzemi demokráciát.

Kérem, csak levélben válaszoljon, ugyanis ha ebből újságcikk lesz, akkor én leszek a káka, és csomót fognak keresni rajtam, ennek pedig előbb-utóbb költözködés lenne a vége, amit egyelőre nem akarok, mert nem biztos, hogy csak én költöznék" – eddig a levél.

A fiatal mérnök tavaly ősszel kilépett munkahelyéről és a Tiszántúlon helyezkedett el. Novemberben, ahogy átszálltam Bátaszéken a Szekszárd felé induló vonatra, a szemben levő kupé ablakából Piusz László integetett.

– Helló – kiáltotta.

Átkiabáltam.

– Üdv a távozónak. Hogy, s mint?

– Edzésben! Röpülni, szárnyalni tanítanak.

A vonat elindult, ő még a kanyarból is integetett.

Jóval később beszélgettem róla volt csoportvezetőjével.

– Tehetséges fickó, kár érte. Kicsit bogaras, kicsit önfejű, szóval kár érte – így a szemforgató csoportvezető.

– Megszámoltad, hány fiatal szakember szökött meg tőled?

– Mindenre van magyarázat. Nem akarnak alkalmazkodni és hiányzik belőlük a kitartás.

– Mondd, meg tudsz nevezni egy, egyetlen fiatal mérnököt, aki téged tekint tanítómesterének?

Hidegzuhany.

– Ez így még nem vetődött fel bennem.

Kár, nagy kár.

László, a megyei tanács munkatársa kávét kér, én konyakot kísérővel.

– Hallottad, István bedobta a törülközőt.

– Pedig hajtós gyerek. Egyetlen hibája, hogy magához mér, számításon kívül hagyja a realitásokat. Kétszáz kilométeres tempót diktál munkatársainak is, holott némelyiknek már a nyolcvan is megerőltető. Kidöglik mellette mindenki.

– A tagok sajnálják.

– Egyik sajnálja, másik meg örül, hogy lelépett.

– Tudtommal egyetlen bűne, hogy nem tűri a lazsálást. Illetőleg van még vétke: túlságosan szókimondó.

László elköszön, én meg telefonálni indulok. Most nyomban felhívom Zs. igazgatót, aki szárnyai alá vette Istvánt. A szám állandóan foglalt, türelmem fogytán, a telefonozást feladom, s az apostolok lován indulok az ipari negyedbe, reménykedve, hogy Istvánnal is szót válthatok. Az igazgató olasz üzletemberekkel tárgyal, délig foglalt, utána majd beme-

hetek hozzá, közli a titkárnő. Útbaigazít: István a szervezési osztályon dolgozik, a folyosón jobbra, a harmadik ajtó, a piackutató csoport mellett.

Megyek.

Három íróasztal, két telefon, a falakon grafikonok. Istvánt egyedül találom.

– István, elment a jó dolgod, beálltál hivatalnoknak?

– Elegem volt. Nem bírom a trehányságot. És közben rámszálltak.

– Itt mikor dobod be a törülközőt?

– Egyelőre annyit mondok: itt elvárják, hogy a madarak röpüljenek. Mindenesetre nyugtával dicsérjük a napot.

Hiába, képtelen megtagadni önmagát, előre nem iszik a medve bőrére.

Dél múltával Zs. igazgató még mindig tárgyal. Ne zavarjuk, üzletről lévén szó, és az üzlet mindennél előbbre való.

Késő délután telefonon hívom.

Női hang jelentkezik: „Az igazgató elvtárs nincs az irodában, valószínűleg az üzem területén tartózkodik. Tessék megpróbálni később."

Köszönöm.

Másnap reggel végre sikerül elérnem. Vágjunk a közepébe.

– Kálmán, te előszeretettel gyűjtöd magad köré az izgága, kiakolbólított mérnököket. Nem félsz, hogy a fejedre nőnek?

Komoly hangon közli:

– Kérdésed rossz, illetőleg hibás. Én inkább úgy mondom: magam köré veszem a nyugtalan, tehetséges embereket. Nem, nem félek, hogy a fejemre nőnek. *Szintben vagyunk* . . .

„Vidéknek bontom", szól a központból a postás kisasszony. Katt. Beszélgetésünk félbeszakadt.

Lőrinc elégedett, kezeit dörzsöli.

– Kinemesítem a baromfi-galambot. Van szárnya, de nem tud repülni.

– Hogyan csinálod?

– Annyit elárulok, ahogy repülni tanulnak, nyomban beavatkozom. A többi titok. Nagy feladatot végzek, egyelőre alig felét sikerült betörni – mondja rejtélyesen, s elindul a pincébe borért.

Asztalon az üveg, tölt.

– Próbálkozni kellene a borral is. Mondjuk ne legyen íze, zamata, csak színe és alkoholtartalma.

Lőrinc megbotránkozva:

– Milyen bor az, amelyiknek se íze, se zamata?

Milyen, milyen. Lőre.

De akinek mindegy, hogy mit ereszt le a torkán, vedelheti a teljes bódulásig. Csak aztán ne csodálkozzék, ha nem szűnik a főfájása.

Élet és Irodalom, 1976. május 1.

MIKLÓSI ZSIGMOND

Értelmiségi nyugdíjba megy

Idős barátom színes egyéniség volt mindig, és így életfordulataival többször is meglepte barátait, jó ismerőseit. Először akkor, amikor hazai és külföldi egyetemeken szerzett friss, orvosi diplomájával hátat fordított a fővárosnak – ez még a Horthy-fasizmus évei alatt történt –, és vidéken, mint mondotta, a „sötét Zalában" telepedett le. Ezek az ÁDOB évei voltak, és barátom a hírhedt prelátus városában is állástalan maradt, nehezen élt.

Később biztosra vettük: elveszett a háború dúlásában, mikor egyszer csak, 1945 őszén, előkerült. Kiszökött az amerikaiak által őrzött kerítések mögül Bajorországban, és kalandosan bár, de épségben hazaért. A meglepetéseket folytatta, mert visszatért ugyan dolgozni vidéki városába, de aztán máról holnapra otthagyta, bármennyire igyekeztek is számára igen szép vezető orvosi munkát adni. Ki kellett elégítenie évtizedes nosztalgiáját a főváros után, ahol igen szerény rendelőintézeti állást kapott. Miután a felesége is átvészelte a háborút, és már egy kisfiuk is volt, reméltük, barátunk megállapodik. Persze, nem így történt. Váratlanul önkéntes jelentkezőként a Távol-Keleten, Koreában, a magyar kórházban bukkant fel, olyan messze, hogy oda a futár is csak kéthavonként vitte a postát.

A meglepetés azonban a féléves távol-keleti tartózkodás után sem maradt el. Itt is, korábban is, kitűnő általános orvosként ismerték. Hazatérve, köz-

vetlen főhatósága – ahogy barátunk nevezni szokta munkahelyét – a minisztérium keretébe helyezte. Mint egészségügyi szervezőt, mint politikailag megbízható szakembert, mint „haladó értelmiségit". 1953-at írtunk ekkor.

Az idő múlásával azután olvastuk a napilapokban, hogy barátunkat jó munkájáért hatvanadik életévében kitüntették. Hihetetlennek hangzott, mert legfeljebb ötvenévesnek gondoltuk. Dinamikus mozgású, sokat dolgozó, külföldet járó szakemberré lett, tárgyalásokat vezetett vagy küldöttségekben vett részt. Baráti körünkből ő járt először Párizsban és New Yorkban, a baráti országok fővárosaiban meg annyiszor megfordult, hogy ott már egészen otthonosan érezte magát.

Legutolsó meglepődésünket ismét egy újsághír okozta, mely szerint nyugalomba vonulása alkalmából, kiváló munkájáért magas kormánykitüntetésben részesült. Csak közvetlen hozzátartozóitól tudtuk, hogy nyolc vagy kilenc hazai meg külföldi kitüntetése van; ezzel sohasem dicsekedett. Sokat és sokszor törődött mások gondjaival, bajaival, de magáról keveset beszélt. Barátai közé tartozván, elhatároztam, beszéltetni fogom nyugdíjaztatásáról, noha tudtam, hogy szerinte személye csak a családjának fontos, másokat életének szubjektív része aligha érdekli. Váratlanul beszédesnek bizonyult.

– Te tudtál róla – mondta –, hogy a magam elgondolása szerint a jövő évben kértem volna nyugdíjaztatásomat. Ebben meg is állapodtunk fölötteseimmel. Egyik nap szól a titkárnőm: hívat a Főnök. Rutinmozdulattal ceruzát, blokkot vettem magamhoz és bementem hozzá. A Főnök már a szobája ajtajában fogadott, és jelen volt két, velem egyen-

rangú beosztott is. A Főnök, anélkül, hogy leültetett volna, azt mondta:

– A hivatalvezetés úgy döntött, hogy miután betöltötted a nyugdíjkorhatárt, nyugdíjaznak. Ezért a következő két hét alatt add át az utódodnak dolgaidat, mert az ezt követő hat hónapra fölmentettek a szolgálat alól.

Ezzel átnyújtott két hozzám írt levelet, melyekben mindezt közölte és kérte, hogy a levelek átvételét a másolaton nyugtázzam. Míg aláírtam őket, odamorogta, hogy jó egészséget kíván nyugdíjas éveimhez. Igaz, először úgy éreztem, hogy a padló kiszalad a lábam alól, de ekkor már kértem, hogy ne folytassa, mert úgyis formális csak ez a jókívánság. Főnököm ezt nagyon rossznéven vette, én megfordultam, kézfogás nélkül kimentem, s becsuktam kívülről az ajtót, elrontva ezzel az ünnepélyes búcsúvétel első szakaszát. Főnököm valószínűleg arra gondolt, hogy a felmondást követően négyesben leülünk egy kis konyakozásra, repikeretből vendégül lát. Ez azonban sosem volt ínyemre való és emiatt diplomás társaim között nem is voltam népszerű. Huszonhárom évet dolgoztam egyfolytában főhatóságomnál, de sosem tudtam idomulni az „urambátyám" stílushoz, mely főnökömet és környezete javarészét jellemezte (és jellemzi). Sosem tudtam fejben tartani a névnapokat, és főképp nem tudtam sem hivatali idő alatt elkezdeni az ivást, sem „túlórában" folytatni, a szomszéd KÖZÉRT-ből hozatva az utánpótlást a nekividámodott titkárnőkkel. Igaz viszont, hogy közvetlen munkatársaim, titkárnőm és köztem mindig zavartalan volt az együttműködés, mert sosem játszottam meg a „főnök"-öt. És arra is volt mindig gondom, hogy előadássorozatot tartsanak, könyvet, cikket írjanak irányításommal, anélkül, hogy az én nevem szerepelt volna. Egyedül én hoztam tit-

kárnőmnek, a gyerekeinek külföldi utaimról valami apróságot, és nem múlhatott el egyetlen karácsony vagy húsvét, hogy ne ajándékoztam volna meg. Ha kiadásra váró könyveim, cikkeim kéziratát gépelte, azt úgy díjaztam, mintha külső fél megbízása lett volna. Mindezt a kollégák furcsállották, talán kifogásolták is.

Mikor bekerültem főhatóságomhoz, olyan közegészségügyi feladatok szervezésével bíztak meg, melyeknek nálunk nem volt hagyománya, annál inkább politikai jelentősége. Köztük két igen jelentős feladattal: a munkahigiénével és a sugárhigiénével kellett megbirkózni. Az egyikhez már a kezdetben új kutatóintézet is létesült, a másikhoz csak jóval később. Így az elindulásnál csupán néhány tehetséges, reális gondolkodású, biztos logikájú szakértővel dolgozhattam együtt, és pár év múlva lemérhető volt az eredmény. Külföldi útjaim nem voltak kéjutazások, mindig az újdonság vonzott. Mondtam már, hogy feladataimnak itthon nem voltak hagyományai, sőt ez a munka külföldön is újszerű volt, de előbb fogtak hozzá mint mi, és ezért mentünk hozzájuk. Munkám kezdetekor azonban nagy szerencsém is volt: első főnököm, a felejthetetlen emlékű V. Gy., ragyogó műveltségű, széles látókörű és emellett szeretetre méltó ember volt, aki biztos kezű vezetőként beszélte meg velem elképzeléseit, terveit. Egyike volt egyébként az első Kossuth-díjasoknak. Tőle tanultam dialektikát már akkor, mikor még nem voltam a politikai főiskola levelező hallgatója. Tőle az előrelátást, a tervezéshez szükséges realitások számbavételét, majd javaslat készítését a személyi-tárgyi feltételekről. Számomra mindez új volt, hiszen gyakorló orvos voltam eddig. Most munkánk nagy területet, sokszor az ország egész lakosságát érintette, és sok gondot meg felelősséget rótt ránk, rám.

Főnököm irányított, de szabad kezet adott a részletek kidolgozására. Természetesen időről időre beszámoltatott. Kedélyesen azt szoktam mondani, hogy huszonhárom évi főhatósági munkám alatt nyolc minisztert szolgáltam, miniszterhelyettest még többet, közvetlen főnököt csak négyet. De amit első főnököm, V. Gy., a maga bölcsességével imprimált, az mehetett a miniszter, ha kellett, a kormány elé. Nem mondom, voltak kudarcaim is a huszonhárom év alatt. Nem sokszor, talán négy-öt ízben fordult elő, hogy a vállalt feladat nemcsak lehetőségeinket haladta meg, de képességeinket is; rosszul mértük fel, mire is akartunk vállalkozni.

Az évek múltak, teltek. Változó főnökeim közül az utolsó belépésekor rögtön azzal kezdte, hogy megkérdezte, meddig kívánok dolgozni, azaz mikor mennék nyugdíjba, mert neki perspektivikus káderpolitikát kell folytatnia. Ez szépen hangzik, de másként festett a valóságban. Főnököm kérdése megdöbbentett, mert a nyugdíjazás számomra valahol a messzeségben ködlött. Tény azonban, hogy ez idő tájt már hatvanöt éves voltam, és közben feleségem is nyugdíjas lett, gondolhattam volna rá. Főnököm ezt követően évenként tette fel a kérdést. A válasz mindig az volt, hogy 1975-ben, az év végén szándékozom elmenni. De a további fejleményeket már ismered, a történteket beszélgetésünk elején elmondtam.

Nos, befejezésül ehhez még annyit, hogy nagyon megkértem mindenkit közvetlen munkahelyi környezetemben: távozásom, nyugdíjba menetelem alkalmából ne rendezzenek számomra semmiféle gyűjtést búcsúajándékra, ne adjanak össze a gépírónők húszasokat, a többiek ötveneseket, százasokat „dugipénzből". Ne vegyenek nekem kristályvázát, könyvet se, zsebrádiót se, egyszóval ne rendezzenek számomra

„elparentáló" röpgyűlést az órájukat nézve, hogy mikor és hogyan léphetnének le. Ezen nevettek ugyan, de úgy érzem, kicsit meg is sértődtek, mert ellentétben állt a hagyománnyal. Így maradt el a búcsú második napja.

Azt is bejelentettem, hogy nem kívánok nyugdíjasként volt munkahelyemre bejárni, havi hetven órára, havi 1400-ért. Mindezek után rögtön átjelentettem magamat a körzeti párt- és tömegszervezetekhez és ágyő! Búcsút vettem a hivataltól, ahol a munka szép, érdekes, talán értékes is volt, de ami az embereket illeti körülöttem . . .

Nézd, velem semmi injuria nem történt, mert valóban betöltöttem a nyugdíjas korhatárt, hiszen hetvenkettedik évemben vagyok. A hivatalvezetés lépése megtámadhatatlan. De: sokáig azt hittem, hogy ez már nem így szokás! Elvégre huszonhárom év egy helyen, vezető állásban, hosszú idő. Az ember párttag, szakszervezeti tag. Sőt, létezik személyzeti főosztály is. Nos, senki sem tartott arra érdemesnek, hogy *emberileg* velem is megbeszélje elmenetelemet. Persze, igazad van, észre kellett volna vennem, hogy itt az ideje. Utólag rekonstruálva, sok, velem és körülöttem zajló intézkedés mintha figyelmeztetés akart volna lenni, hogy illenék már magamtól elmenni.

– Nos, az is meglepő számomra, hogy nagyon kevés kivétellel, mennyire közhelyekben gondolkodnak az emberek, valahányszor nyugdíjassal beszélnek. Nem túlzás, ha azt mondom, hogy végül is már nagyon unalmas volt hallani: „Jó magának, most legalább sétálhat, olvashat, tévézhet, amikor csak jólesik, hiszen nem kell dolgoznia." Ezt minduntalan hallva, kissé lenéző hangsúllyal, vállveregetve, az volt az érzésem, mintha a társadalmon kívül kerül-

tem volna. Hiszen közegészségügyi szervezőként folyamatosan széles körű népgazdasági információkhoz jutottam; valóságos szakértőként jártam be a baráti országokat és nemegyszer a tőkés világot is. Mindez máról holnapra megszűnt. Magammal is el kell fogadtatnom, hogy eddig, és nem tovább. Újságokból, rádióból, tévéből értesülni a történtekről és nem látni többé mindennek a hátterét, az összefüggéseket. Nos, ez különösen az első hónapokban, nagyon is keserves volt. Ne gondold, hogy különösebben érzékeny lélek vagyok, és ez nehezíti meg, olykor még ma is, beilleszkedésemet a mostani életszakaszba, a nyugdíjas kor tartózkodó, mindinkább befeléforduló magatartásába. Sőt, éppen az a bajom, hogy még nem szűkült be érdeklődési köröm, még mindig tudok új és új ismereteket befogadni, de ki figyel rám? Igazad van, hiszen családi életünk kiegyensúlyozott, derűs. De legjobb, egészen kis számú barátaim már kidőltek az ismert-ismeretlen célú menetszázadok soraiból. Életem mozaikjából mindig több és több színes „kő" hullik ki. Tudom, hogy ez az élet rendje, az emberöltőben generációk váltják egymást.

Hogy foglalkozom-e valamivel? Persze, azért nem vagyok tétlen. Még számon tartanak mint szakértőt, sőt oktatok, vizsgáztatok, írok és persze olvasok is. Valamivel több szépirodalmat mint régen, szakmait is, több nyelven. És nem utoljára, nekünk is van hétvégi faházunk, a Dunára néz, a Börzsöny lábánál. Mint örök optimista, hatvankilenc évesen szereztem meg, akkorra gyűlt össze a rávaló. Bizonyos, hogy idős, egészséges emberek számára jobbat elképzelni sem lehet a gondűzésre. Hosszú szolgálatom és tizenkét évi túlszolgálatom után (negyvenhat év és hetven nap, rögzíti a nyugdíj-megállapító ha-

tározat) nincsenek anyagai gondjaink, életszínvonalunkon semmit sem kellett változtatni.

Hogy mondod? Hogy szép öregségnek nézek elébe? Látod, te, aki jó barátom vagy, te is közhelyekben gondolkodsz. A régmúlt anyagi és szellemi nyomora engem sem került el, a két világháború között diplomám ellenére igen szerényen éltünk. A felszabadulás azonban minden lehetőséget megadott nekem ahhoz, hogy azt csináljam, amihez kedvem és képességem van. Nem, nem csináltam semmiféle karriert, de munkámat végül is elismerték, és én nemcsak élni szeretek, dolgozni is. Igazad van, részemről ez szó szerint hetvenkedés, mert már a hetvenharmadikat taposom.

Hát így megy az értelmiségi nyugdíjba. És így él, amennyiben idejét, energiáját nem köti le a várakozás az orvosi rendelőben, a sorbaállás a pékség, az ABC-pénztár előtt – vagy érfalainak teljes elmeszesedése.

Élet és Irodalom, 1976. július 31

S. PATHÓ LÁSZLÓ

Gyógyszerészek

(A sámánok kései utódai ők, ahogyan az orvosok is azok. De míg az orvosok társadalmi rangja lényegében változatlan, a gyógyszerészek helyzete az utóbbi évtizedekben hatalmas átalakuláson ment keresztül. Az átalakulás ma is tart. A Gyógyszerészet című folyóirat, a Magyar Gyógyszerészeti Társaság lapja fogalmazásában: „Az új helyzet lassan ellentmondásossá teszi az eddigi koncepciókból táplálkozó gyógyszerészi munkakört.")

– Feltűnt nekem, hogy a gyógyszertárakban sokszor fáradt, egykedvű vagy udvariatlan gyógyszerészeket találok a pult mögött.

– Mi a „pultot" táraasztalnak, röviden tárának hívjuk, éspedig azért, mert valamikor ezen készítette (s közben mérte) a gyógyszerész a különböző gyógyszereket. A beteg behozta a receptet s megvárta míg a patikus összeállítja az orvosságot. De tévedésével nagyonis fején találta a szöget. Amikor pultot említett, bizonyára azért tette, mert – talán akaratlanul – az officinát (a gyógyszertárnak a gyógyszerek kiadására szolgáló részét) azonosította egy üzlettel, és a gyógyszerészt az elárusítóval. Nos, ami önnek kézenfekvő, nekünk meglehetősen fájó összehasonlítás.

– Ezért kedvetlenek?

– A gyógyszerész udvariatlanságát és betegek iránti türelmetlenségét semmi sem menti. De ha rosszkedvének okát kérdezi, erre azt felelhetem: a jelen-

legi gyógyszertári gyakorlat diplomás eladóvá tesz bennünket.

(Beszélgető partnerem több mint egy évtizede dolgozik nagyobb városunk egyik közforgalmú gyógyszertárában. Magyarország gyógyszerészeinek 80 százaléka, hozzá hasonlóan, gyógyszertári alkalmazott.)

– Elmondaná, miért válik a gyógyszerész diplomás eladóvá?

– Főleg a gyári készítmények rohamos térhódítása miatt. A gyógyszerek javarészét több évszázadon át az úgynevezett magisztrális készítmények: különféle alapanyagokból az orvos által előírt módon vagy más hivatalos előírás szerint készített gyógyszerek alkották. A magisztrális gyógyszerek sokfélesége e munkának változatosságot kölcsönzött, s a gyógyszerészi szaktudás számos rétegét megmozgatta. A hajdani patikárus, miközben az orvosságot „összekotyvasztotta", érezhette a mesterség gyakorlásának örömét. Napjainkban a tárán a mérleg helyét forgatható korongok foglalják el, megpakolva gyári készítményekkel – áruval. Úgy ülünk mellettük, mint a raktáros. Jönnek az emberek a receptjükkel – az igénylőlappal – és mi kiadjuk az árut. Gépies munka. Nem szükséges hozzá diploma. Ezt igazolja, hogy a gyógyszerek kiadásában, az úgynevezett expediálásban mind nagyobb mértékben részt vesznek a gyógyszertár „középkáderei", a gyógyszertári asszisztensek.

– Úgy tudom, manapság is csinálnak magisztrális készítményeket. A szakma gyakorlásának öröme tehát nem szűnt meg egészen.

– De minimálisra zsugorodott. A gyári gyógyszerek alkalmazhatóságának területe olyan széles, hatáserősségük olyan sokféle, hogy a gyakorló orvosnak úgyszólván valamennyi igényét kielégíti. Amel-

lett felírásuk is lényegesen egyszerűbb a magisztrális receptek megírásánál, ami esetenként (például zsúfolt körzeti orvosi rendelésen) nem elhanyagolható szempont. Végül: a betegek megszokták a gyári készítményeket, bíznak bennük, és amelyikkel jó tapasztalatot szereztek, azt maguk kérik az orvostól.

Egyébként a magisztrális gyógyszereket sem hagyományos módon készítjük, valamennyi alkotórész összemérésével, sokkal inkább azokból az alkotórészekből, amiket – mintegy „félkész termék"-ként – a gyógyszertári központtól kapunk. A megyei gyógyszertári központok úgynevezett galenusi laboratóriumai állítják elő és szállítják az irányításuk alá tartozó gyógyszertárakba ezeket a gyógyszer-alapanyagokat. A manufakturális gyógyszerkészítés a középüzemű gyógyszer-előállítás irányába tolódott.

A magisztrális gyógyszereket receptre vagy anélkül, „kézi eladásban" adjuk a betegnek. A kézi eladás azt jelenti, hogy amikor a beteg panaszával közvetlenül a gyógyszerészhez fordul és tőle kér orvosságot, a gyógyszerész bizonyos gyógyszereket adhat neki. Régen kézi eladásban titkos szereket is árultak: a gyógyszerész által feltalált és összetételében senki más által nem ismert kenőcsöket, porokat, pirulákat, amiket szép haszonnal értékesítettek. Titkos szereket árusítani ma már nem szabad. Ha valaki egyéni összetételű keveréket produkál, annak részletes leírását meg kell adnia, és természetesen az árat sem szabhatja meg önkényesen.

– Beszéltünk a legfontosabb okokról, amelyek a gyógyszerészt „elárusítóvá", „raktárossá" teszik. De úgy hiszem, vannak ellenkező irányba ható tényezők is. A felelősségérzet például. Ha a bolti eladó véletlenül nem a kiválasztott színű harisnyát csomagolja be, a raktáros nem a kért méretű csavart adja

ki – abból katasztrófa még nem következik. Az elcserélt gyógyszer viszont akár halált is okozhat.

– A halálos kimenetelű gyógyszercsere nagyon ritka, gyógyszercsere azért, sajnos előfordul. Leginkább olyankor, amikor fáradtak vagyunk. Egy-egy influenzás időszakban ugrásszerűen megnövekszik a munkánk. Ellátása megerőltető akkor is, ha teljes létszámmal jelen vagyunk. De rendszerint közülünk is megbetegszenek néhányan, akiket helyettesíteni kell, s ez tovább fokozza a nehézséget. Alig lehet ilyenkor megőrizni a jó gyógyszerészi munkához szükséges nyugodt légkört.

No, és az olvashatatlan receptek! Képzelje el, ha egy ilyen zsúfolt napon sorozatosan olyan receptekkel jönnek a betegek, amiken éppen csak sejthető, hogy mit akart írni az orvos! Több gyógyszerünk neve – elnagyolt vagy elsietett kézírásban – azonosnak olvasható egy valamely más gyógyszerével. Példaként említhető a Fagifor (kanalas gyógyszer) és a Fungifen (bőrgombásodás elleni oldat); bár ezeket, mégha azonosnak látszanak is, aránylag könnyű elkülöníteni a vényen szereplő egyéb (az adagolás, a csomagolás módjára, a gyógyszer szignálására vonatkozó) előírások segítségével, amelyek egészen mások a Fagifor, mint a Fungifen esetében. De ha bizonytalan vagyok abban, vajon a recepten Nitropenton (koszorúér betegségben használják) áll-e vagy Nitrofurantoin (a vizeletképző és elvezető rendszer fertőzései ellen alkalmazott gyógyszer), akkor már ezek az előírások sem igazítanak útba. Ilyenkor megkérdezem a beteget, hogy mi a baja: a szíve fáj-e vagy a veséje?

(Hazánkban a budapesti és a szegedi orvosegyetemeken működik Gyógyszerésztudományi Kar. Szegeden évente száz hallgatót vesznek fel, Budapes-

ten ennek a másfélszeresét. A gyógyszerészhallgatók 80 százaléka nő.)

– Mivel magyarázza a nők magas arányszámát? – kérdezem az egyetemi oktatót. – Ugyanilyen a felvételi vizsgára jelentkezők megoszlása is?

– A gyógyszerész karokra minden évben többen jelentkeznek, mint ahányat felvehetünk. A felvételizők túlnyomó többsége nő. Hogy miért? Nem tudom megmondani. A nők szeretik az aprólékos, a tiszta munkát. Részben talán ezért. Sok választásuk nincs. Legtöbbjük a pedagógus-, esetleg az orvosi, és persze a gyógyszerészi pályát tartja nőnek való foglalkozásnak. A gyógyszerész szakma elnőiesedésében alighanem ez is szerepet játszik.

– A fiúk azokhoz a szakmákhoz vonzódnak, ahol ambícióik megvalósítására tágabb teret kapnak. Milyen lehetőséget nyújt az előmenetelre a gyógyszerészi pálya?

– A végzett gyógyszerész köteles két évet gyógyszertárban eltölteni. Ekkor tekintik gyógyszertár vezetésére is alkalmas, teljes értékű gyógyszerésznek. Ettől kezdve megvan a lehetősége, hogy beosztottból vezető legyen. Bekerülhet a gyógyszertári központba, ahol akár főgyógyszerész – az egész megyei gyógyszerészet legfőbb szakmai irányítója – válhat belőle. De csinálhat karriert az egyetemen vagy tudományos kutatóintézetben. Mindezeken kívül 1972 óta szakgyógyszerészi képesítés szerezhető. Ez utóbbi intézkedést nem fogadták egyértelmű lelkesedéssel. Némelyek azt hangoztatják, hogy a képesítést a vidékiek – a feltételek teljesíthetetlensége miatt – gyakorlatilag nem tudják megszerezni.

– Az egyetemről kikerülő gyógyszerészek java patikus lesz. Hol helyezkednek el a többiek?

– Középüzemű gyógyszerkészítő laboratóriumokban: gyógyszertári központok galenusi laboratóriu-

maiban, kórházak-klinikák gyógyszertáraiban; azonkívül gyógyszergyárakban. Néhányan az egyetemen maradnak, kutatóintézetekben kapnak állást. De tudok hallgatóról, aki vegyészeti kisipari szövetkezetben vállalt munkát. Más tanárnak állt, egy harmadik pedig gyógynövényeket termesztő szövetkezet tanácsadója lett.

– Gyakorló kollégáival beszélgetvén soha nem maradt említetlen, hogy a gyógyszerészet a változás korát éli. Egyszer-másszor még a válság szó is elhangzott.

– Válságot mondani túlzás. Az azonban tény, hogy a szakma átalakulóban van. Hazánkban majdnem mindenki biztosított. Ez önmagában megnövelte a gyógyszertári forgalmat, amihez hozzáadódott az egy főre jutó gyógyszerfogyasztás emelkedése. A gyógyszertári hálózat nem képes megfelelő gyorsasággal alkalmazkodni a megváltozott körülményekhez. Az ideális megoldás a hálózat bővítése lenne, s valóban arra törekszünk, hogy a lakosság jelenlegi gyógyszertári ellátottságát (7000 lakosra egy gyógyszertár) javítsuk. Ennek szorgalmazása közben azonban számos olyan nehézséget is le kell küzdenünk, amelyet a jelenlegi gyógyszertári gyakorlat állít elénk. Ezek közül a legfontosabb a gyógyszerészek túlterhelése. Nem hivatalos, de megbízható felmérés szerint az egy gyógyszerészre jutó forgalom évről évre mintegy 15 százalékkal emelkedik. A nagyobb forgalom természetesen nemcsak az expediálást növeli, hanem a laboratóriumi munkát és a napi gyógyszertári gyakorlat egyéb feladatait is. Úgy próbálunk segíteni a helyzeten, hogy mind több gyógyszertári asszisztenst alkalmazunk, illetve képzettségük színvonalának emelésével igyekszünk a gyógyszerész vállára nehezedő terhet csökkenteni. A gyógyszerek megszaporodása miatt az orvos a gyógy-

szerészben egyre inkább keresi a gyógyítás módozataiban konzultáló partnert – ahogyan Schulek Elemér, a magyar gyógyszerészet közelmúltban elhunyt nagy alakja fogalmazta: a gyógyszerszakértőt. Ezt felismerve az egyetemi oktatást is megreformáltuk. Bár oktatásunk lényegében továbbra is gyógyszertár-központú, az egyes tárgyak aránya úgy változott, hogy a képzés során hallgatóinknak több orvosi és biológiai ismeretet adunk.

– Szép elvek – mondja a másfél éve végzett gyógyszerésznő, s míg beszél, energikus mozdulatokkal kíséri szavait. – Sajnos, a gyakorlat egyelőre messze elmarad mögöttük. Ez a gyógyszertár itt nagy forgalmú, úgynevezett „A" kategóriájú gyógyszertár. Óránként 2–300 beteg is megfordul nálunk. Munkaidőm alatt kilométereket gyalogolok a tárától a különböző fiókokig, a laborba és vissza. Egyenként kis távolságok ezek, olykor csupán néhány lépésnyiek, de megszakítás nélkül talpon vagyok. Amióta a tárán korongok vannak, részben ülve dolgozhatok. A korongon azonban nem fér el minden – vagyis ültömből minduntalan felugrálok, s ez sem sokkal jobb, mintha egyfolytában állnék. A fizikai fáradtsághoz járul a fantáziátlan taxálás fárasztó hatása.

– Mi a taxálás?

– Annak az összegnek a kiszámítása, amit a betegnek fizetnie kell. Ez – biztosítottaknál – az ár 15 százaléka. Meglepően hangzik talán, de sok beteg nem tudja, hogy a kiváltott gyógyszer árának csupán töredékét fizeti. Magatartásuk olyan, mint a vevőé, aki megfizetett az áruért.

– Meg is fizetett! A különbözetet a társadalombiztosító kiegyenlíti a bevételeiből. Magyarán: sem az orvos, sem a gyógyszerész nem tesz szívességet

a betegnek. Inkább arról van szó, hogy a beteg ember türelmetlenebb az egészségesnél.

– Ezt szükségtelen említenie, magam is tudom. Tudom, hogy mire idáig jut, már végigülte és végigbosszankodta a körzeti orvosi vagy a rendelőintézeti várótermet, és szeretne minél hamarabb hazaérni, ágyba kerülni. Megértjük őket, és igyekszünk minél hamarabb kiszolgáltatni a kért gyógyszert. De a megértést könnyebbé tenné, különösen kezdő gyógyszerészeknek, ha az egyetemen pszichológiát is tanítanának. Az orvost tanulmányai közben felkészítik a betegekkel való foglalkozásra, minket azonban nem. Pedig – ha egyenként rövidebb ideig is, és persze egészen más körülmények között – mi gyakran több beteggel találkozunk naponta, mint az orvos.

– Egészében véve, mint pályakezdő gyógyszerész, hogyan látja a szakmát, s benne a saját helyzetét?

– Zavarba hoz, mert sok kérdést tisztáztam ugyan magamban, de még korántsem mindent. Ezért ne várjon tőlem alapos elemzést. Csupán gondolatokat vetek fel. Amikor gyógyszerésznek jelentkeztem, alig tudtam valamit erről a hivatásról. Azt hittem: értem, mit jelent gyógyszerésznek lenni; de már az egyetemen csalódások értek. Órák hosszat rajzolgattuk a növények szerkezetét. A könyvtár olvasótermében röhögtek rajtunk. A bölcsészek, jogászok, orvosok bejöttek egy könyvvel a hónuk alatt, leültek és tanultak. Mi viszont kézitáskával érkeztünk, kiraktuk gondosan meghegyezett színes ceruzáinkat, elővettük szépen margózott füzetünket és rajzoltunk. Akár az elemisták. Eleinte mérgelődtem – aztán megnyugodtam. Beláttam, hogy a gyógyszerész karon fontos a precizitásra nevelés. A pontosság a gyógyszerész legfőbb erénye. Ugyanígy meg-

békéltem azokkal a tárgyakkal, amelyeket feleslegesnek véltem; megtudtam, hogy más egyetemeken is vannak ilyenek. Úgy látszik, ezek nélkül nincs egyetem. Elérkezett az államvizsga időszaka. Az volt az igazi meglepetés. Akkor tárult elém teljes valóságában a gyógyszerészet, mint mesterség. Nekem szerencsém volt: olyan helyre kerültem gyakorlatra, ahol törődtek velem. Anélkül talán örökre elment volna a kedvem a gyógyszerészettől. Berzenkedem néha, de tulajdonképpen szeretem a szakmát, és ez a leglényegesebb.

A szakmáról kérdezett. A szakma nekem a gyógyszertár. Elmondok róla még valamit, amit az idősebbektől nemigen fog hallani, főleg azért, mert presztízsféltés tartóztatja őket. Az összezártságról van szó. Képzelje el a gyógyszertárunk laboratóriumát – egy kis helyiséget –, ahol nyolc nő nap nap után együtt ül. Az egyszerű porok, kenőcsök összeállítása a kisujjukban van, nyugodtan a kezükre bízhatják magukat, legalábbis a munka egyes fázisaiban. Az agyuk meg közben szabad, így aztán beszélgetnek, pletykálnak, olykor áskálódnak, összekapnak. Mit mondjak még? Nők. És évek óta tudnak egymásról mindent.

Idősebbek sokat mesélhetnének a gyógyszertári asszisztensekről is; az asszisztensek és a gyógyszerészek viszonyáról. Asszisztensnek lenni húsz évvel ezelőtt divatos dolog volt. (Akkor még gyógyszertári technikusnak nevezték őket; később ezt meg kellett változtatni, mert sértőnek érezték az elnevezést.) Manapság nehezen kapunk asszisztenst. Keveslik az 1500–1700 forintos átlagfizetést, ami alacsonyabb a gyógyszerészénél, noha nem egyszer csaknem ugyanazt a munkát végzik.

– A gyógyszerészek elégedettek a fizetésükkel?

– Nem egyöntetűen. Mi az orvostudományi egyetemen végzünk, legtöbbször a párhuzamos karon tanult orvosokkal hasonlítjuk össze magunkat és azt látjuk, hogy az orvosok sokkal több pénzt keresnek.

– Hivatalosan, vagy esetleges mellékjövedelmeikkel együtt?

– Hivatalosan is többet kapnak.

– Talán azért, mert hosszabb ideig tanulnak, és mert másfajta munkát végeznek. Ha megengedi, mennyi a maga fizetése?

– A közelmúltban rendezték a gyógyszerészek fizetését. Én most 2000 forintot kapok.

– Egy kezdő orvos sem kap többet.

– De neki van lehetősége rá, hogy ezt az összeget kiegészítse.

– A gyógyszerésznek nincs?

– Van – veszi át a szót egy korosabb gyógyszerész, aki eddig hasztalan tett kísérletet, hogy bekapcsolódjék a beszélgetésbe. – Ügyeleti díj, járvány esetén influenza-díj. A vállalati rendszerből következően évenként prémium. – Röviden elnézést kér a közbeszólásért, s aztán folytatja: – Ifjú kolleginánk, ahogyan önmaga is bevallja, kissé egyoldalú képet fest a mi belső életünkről. Mintha csupa rosszból állna. Pedig az általa említett esetek: a betegekkel szembeni kifogásolható viselkedés, ellentétek gyógyszerészek és asszisztensek között – ha előfordulnak is, nem jellemzők.

(Jó múltkorjában a vonaton kellemes megjelenésű fiatalemberrel ismerkedtem össze. Velem szemben ült, szóba elegyedtünk. Megtudtam, hogy úgynevezett pendliző gyógyszerész.)

– Hol itt, hol ott helyettesítek – mondta. – Szabadság, betegség, szülés miatt átmenetileg megürült vagy betöltetlen falusi, községi gyógyszertárakba já-

rok. A megye számos gyógyszertárában megfordultam eddig.

– Érdekes munka lehet.

– Nekem tetszik. Meglehet, ha majd megállapodok, megváltozik a véleményem, mert ez a munka nemcsak érdekes, sőt olykor izgalmas, de meglehetősen fárasztó is. Falun a gyógyszerész mindig készenléti szolgálatban van. Csak a hét vége és a csütörtök kivétel. Olyankor elutazhatom. Máskor a faluban kell tartózkodnom.

– Sokszor zavarják éjszaka?

– Általában nem. A falusi emberek fegyelmezettebbek a városiaknál; ha bajuk van, napközben keresnek rá gyógyírt. Egyébként is nagyobb tisztelettel övezik a gyógyszerészt. Egy-egy öreg falusi patikus még őrzi a régi nimbuszt. De megbecsülik a fiatalokat is. Tanácsi bizottságba hívják őket, számítanak rájuk a társadalmi szervezetek. Jó dolguk van. Nyugodtabb a tempó, mint városon. Következésképp jobb a hangulat, kellemesebb a gyógyszertár légköre.

(Állomáshoz értünk, készülődött a leszálláshoz.)

– Mennem kell – mondta. – A szokásos nyitvatartási időnek ugyan már vége, s én különben is csak holnaptól vagyok ebbe a faluba kiírva, de biztos, hogy lesz valaki, legalább egy ember, aki ott ül a gyógyszertár előtti padon, s várja, hogy megérkezzem.

Élet és Irodalom, 1976. április 17.

SULYOK KATALIN

Messzi lát a falu szeme

– Hány éves? – kérdezem H. Piroskát. Zavartan pislog rám, a zsebkendőjét gyürkészi. Fehér pettyes sötétkék nyári ruhában van, lábán szandál, haja piros kendővel hátrakötve.

Üvegkalickában ülünk, a dolgozók pihenőhelyén. Innen kilátni a hatalmas üzemcsarnokra. A sárga parkettán halványzöld gépek; fölöttük a neoncsövek nappali fényt árasztanak. Pedig odakint nincs nappal, az éjszakai műszakosok járkálnak a gépek között. „Nagyon okosak a gépek" mondta az előbb a művezető. „Az egyik legnehezebb munka a szálkötözés. Hallatlan gyorsaságot és precizitást követel. A szál gyakran szakad, a dolgozó rengeteget gyalogol egyik géptől a másikig. Ha a szál elszakad, ezek az okos gépek maguk keresik a hibát, összekötözik a szálat, majd ellenőrzik, jól kötötték-e meg. Sokkal könnyebb lett a szövőnők munkája. Látja-e, por, pihe sehol, a gépeken porelszívók." „Ha ennyire ügyesek a gépek, akkor miért kell hozzájuk ennyi ember?" kérdeztem. A művezető nevetett. „A gépeket ki kell szolgálni. Nagy teljesítményűek, ezért a legügyesebb nőket raktuk ide. Csupa fiatal. És valamennyi lány. Két asszony, ha van köztük ebben a műszakban. Nem mennek férjhez, pedig látja-e, milyen csinosak?" „És miért nem mennek férjhez?" „Ezt kérdezze meg tőlük!"

Itt ülök a pihenőben H. Piroskával, kérdezgetem. De még csak a koránál tartunk. Azt se akarja meg-

mondani. Percek teltek el, mióta megkérdeztem, hány éves. És csak gyürkészi a zsebkendőjét.

– Nem akarja megmondani, mennyi idős? – kérdezem.

– Hát... nem nagyon.

– Azt szégyelli, hogy annyira fiatal?

Rám néz.

– Már hogy volnék én fiatal! Holnap leszek húszéves. A keresztanyám a múltkor a szemembe vágta, hogy vénlány vagyok. Már nem is szeretek hazamenni, mert mindenki megállít az utcán, és megkérdezi: Piroska, mikor lesz a lagzi?

– És, mikor lesz?

– Ki tudja?

– De udvarló az van?

– Nincsen.

– Összeveszett vele?

– Nem volt kivel összeveszni... Egyszer lett volna egy fiú, nem sokkal azután, hogy Pestre kerültem, de az is csak azt akarta.

– Mit?

– Hát... *azt* – süti le a szemét.

– Hová jár szórakozni?

– Nem járok én sehová.

– Miért nem?

– Nem vagyok itt ismerős.

– Mióta él Pesten?

– Negyedik éve.

– Moziba csak jár.

– Nem.

– Táncolni?

– Oda se. Egyedül nem mehet el egy lány.

– Gondolom, a szállóról a többiek csak el-eljárnak.

– Ők csoportban mennek. Egy faluból valók.

Idegent nem vesznek be. Én pedig egyedül vagyok a falunkból.

– Mit csinál a szabad idejében?

– Nézem a tévét, horgolok.

– És hétvégén?

– Hazautazok.

– Otthon van valakije?

– Édesanyámék. Meg a testvéreim.

– Mennyit keres?

– Ezerkilencszázat, kétezerkettőt, mikor mennyit.

– Félretesz belőle?

– Nyolcszáz forint híján odaadom édesanyámnak. Ő gyűjti a pénzem. Már van huszonötezer-hétszáz forintom.

– Mire gyűjt?

– Stafírungra.

– És mikor akar férjhez menni?

– Ha visznek.

T. Marinak jobban felvágták a nyelvét. Ahogy bejön a kalickába, az az első:

– Bandi bácsi azt mondta, hogy újságíró tetszik lenni. A fényképem is benne lesz az újságban? Mert az jó volna.

– Miért volna jó?

– Tavaly is voltak itt újságírók, és akiket lefényképeztek, azok benne voltak az újságban. Mind a négyen. Rengeteg levelet kaptak, volt olyan, akinek öt-hat levele jött a szállóra mindennap. Már egyikük se lakik ott, mert férjhez mentek. A fényképük annyira megtetszett a fiúknak, aztán meg ők maguk is, hogy elvették feleségül őket.

– Maga is szeretne férjhez menni?

– Minden lány szeretne. Van, aki tagadja, van, aki bevallja. Én nem tagadom.

– Van udvarlója?

– Van is, meg nincs is. Bevitték katonának.

– Ő is itt dolgozik?

– Itt? Hát tetszik itt fiút látni? Ez a mi problémánk. Van ugyan néhány fiú a téemkában, de azokat elkényeztették az elvált asszonyok. Szóba se állnak lányokkal. Mert ugye a lány tartja magát, az elvált asszony meg nem.

– És az, akivel régen járt, és most katona?

– Sofőr volt. Tetszik tudni, a szálló messze van, és hogyha éjszakások vagyunk, busz hoz be ide, ha meg délutánosok vagyunk, busz visz haza. Annak a busznak a vezetője volt az a fiú, akivel együtt jártam. De most katona.

– Leveleznek?

– Nem ír. Még egy éve van, ha leszerelik, biztosan visszajön.

– Kérte magát, hogy várja meg?

– Nem... nem mondta... de én azért megvárom.

– Dolgozóink kilencvenöt százaléka nő – mondta a több mint háromezer embert foglalkoztató szövőgyár szb-titkára. – Férfiak a szerelők, a javítók, a beállítók, az anyagmozgatók és a középműszaki gárda. A többi tehát lány és fiatalasszony. Inkább persze lány. Úgy hatvan-hatvanöt százalékban. Szorgalmasak, pontosak, megbízhatók, én csak jót tudok mondani rájuk. Elvégzik a nyolcadikat, utána szakmát tanulnak, és néhányan még középiskolába is eljutnak. Jól dolgozik a KISZ-szervezet is. Mozgósítja a lányokat, amire csak kell: bölcsőde-óvoda építkezésre, parkosításra, mindent örömmel vállalnak. Egészen addig mindenre kaphatók, amíg férjhez nem mennek. Akkor egyszeriben elmaradnak. Szerencsére, nem kapósak a lányaink...

– Miért nem?

– A három műszak erősen hozzájárul. Ha meg is ismerkednek valahol egy fiúval, nehéz időpontot egyeztetni. És, köztünk maradjon, a munka is nehéz. A szövödében is, a fonodában is meleg van, a nagy pára, a meleg kiszívja az embert. Kilométereket gyalogolnak a műszak alatt, munkaidő után már nincs kedvük szórakozni menni. Itt pedig, a munkahelyen, nem tudnak ismerkedni. Azonkívül: pesti lány ma már nem megy textilgyárba. Tehát az utánpótlást vidékről kell toboroznunk. Borsod megyéből, Hajdúból, Bácsból, Szabolcsból. A falusi lányok tizenévesen bekerülnek a fővárosba, illetve a főváros egyik üzemébe. Itt dolgoznak, de ettől még nem lettek városi lányok. És a . . .

Közbeszólok.

– Tegnap műszakváltáskor a gyárkapuban álltam. Csupa-csupa elegáns, jól öltözött nőt láttam. Sőt: a legújabb divat szerint öltözködnek. Hajuk rendben, arcuk kikészítve. Nem tudtam volna megmondani, közülük melyik a pesti és ki a vidéki.

– Ó . . . hát persze hogy nem . . . A szemkihúzást, a divatos festéket, frizurát már az első héten megtanulják. Az a legkönnyebb. Külsőre ők nagyvárosiak. De belül . . . fogadok magával, ha tízet megkérdez, kilenc még nem volt a Körúton se. Nem mernek az utcán járni, félnek attól, hogy eltévednek. Belülről megmaradtak falusinak.

– Hol laknak?

– Háromszázhúsz férőhelyes a munkásszálló.

A gyári munkásszálló egyik szobájában ülök. Öt ágy áll egymás mellett. Öt emeletes vaságy. Barátságtalan a szoba: csupaszok a falak, a mennyezetről egy szál drótról lógó árva villanykörte világít, a hajópadlót sötétre fogta már a rengeteg olaj.

A földszinti ágyakra kuporodtunk. Tíz lány és én. Mind a tízen délelőtti műszakosok voltak. S mind a tízen egy Bács megyei kis faluból valók. Egy faluból mind a tízen.

– Hogy kerültek így össze?

– Amikor nyolcadikosok voltunk, az osztályfőnökünk az egyik órára bejött egy idegen emberrel. Az ember mindenkit sorra kérdezett, és akik azt mondták, hogy nem tanulnak tovább, azoknak felírta a nevét, és hogy hol laknak. Aztán vagy egy év múlva, egy este beállított hozzánk ez az ember, mondta, hogy Pestről van, egy gyárból, és kérte anyuékat, engedjenek el dolgozni, jól fogok keresni, szakmát is tanulhatok. Hát így.

– Az az ember minálunk is volt... minálunk is... hozzánk is jött. Egy napon hoztak fel minket, busszal, egy szobába raktak, azóta együtt vagyunk.

Ennek öt éve. A lányok most húszévesek.

– És tanultak szakmát? – kérdezem.

– Persze.

– Mindannyian?

– Persze. Aki nem akart, például a Bözsi, azt megdumáltuk. Nem lóghat ki.

– Miért nem akart tanulni? – fordulok Bözsihez.

– Nincs jó fejem... Otthon is csak közepes voltam. De muszáj volt tanulni, nem hozhattam rájuk szégyent. Segítettek.

– Egy mindenkiért, mindenki egyért – mondják a lányok, s ezt meglehetősen hamisnak érzem. De folytatják: – Itt nincs egyénieskedés, széthúzás. Mi a szállón belül teremtettünk közösséget. És ez nem olyan, mint a brigád bent, hogy na, muszájból most ide megyünk, vagy ezt csináljuk. Itt tényleg az történik, amit akarunk. Ha úgy döntünk, hogy moziba megyünk, akkor oda mindenkinek el kell jönni. Nincs kifogás.

– És csoportvezetőjük is van? – kérdezem.

– Még csak az kéne... elég a gyárban... a többség dönt. Mindenre szavazunk. Nem haragszik meg, ugye, de nekünk most varrni kell. Attól még tudunk beszélgetni.

– Mit varrnak?

– Most matyó párnát. Kész kell lenni karácsonyra, így szavaztunk.

– Ajándék lesz?

– Stafírung. Van közös kasszánk. Havonta fejenként leadunk bele kétszáz forintot. Ebből megyünk szórakozni, és ebből vesszük meg a fonalat, tűt, vagy bármit, amit elhatározunk.

– Hová járnak szórakozni?

– A Makk Hetesbe.

– Az mi?

– Elöl, az utcáról kocsma, abból nyílik az étterem. Minden este tánc.

– Milyen gyakran mennek oda?

– Hetenként egyszer-kétszer. Nagyon jól főznek. Pacalt, vesevelőt eszünk általában, nagy adag és olcsó. Fejenként egy deci bort iszunk, hallgatjuk a zenét, és várunk.

– Milyen zene van?

– Nagyon szép cigányzene.

– És mire várnak?

– Hogy fölkérjenek a fiúk.

– Talált már ott valamelyikük udvarlót?

– Hát persze. Négyen vagy öten.

– Értem... de mi van, ha a fiú randevút kér. Akkor megszűnik ez az összetartozás, és az az egyvalaki kiválik...? – kérdezem.

– Ha úgy látjuk, hogy a srác rendes, akkor akit hívott, az elmehet a találkára.

– És miből állapítják meg, hogy rendes-e?

– Hogy van öltözve, és nem részeg-e.

– Na és, aki elmegy a randevúra, utána beszámol...? – kérdem tréfásan, de ők komolyan válaszolnak.

– Nem kényszerítjük, de elmondja.

– El?

– El hát. Valakivel meg kell beszélni ezt. Nem bírja az ember magában tartani.

– De egy randevún egy fiú és egy lány közt történhetnek olyan dolgok is, amik csak rájuk tartoznak. Kettejükre.

Azonnal megértik. Tiltakoznak.

– Rendes lányok vagyunk! Ne gondolja, amiért Pesten élünk, már mi is olyanok vagyunk, mint a pesti lányok... Vigyázunk egymásra.

Értem. Vigyáznak egymásra. Öt éve jöttek el a falujukból, s az öt év alatt egyikük sem ment férjhez.

– Milyen gyakran járnak haza?

– Kéthetenként.

– Mindenki?

– Együtt megyünk, együtt jövünk.

– Otthon is együtt...?

– Nem. Otthon nem. Az állomáson elválunk, és vasárnap este az állomáson találkozunk.

– Ha valaki maguk közül rosszul viselkedne, otthon elmondanák?

– A Klári – mondja egyikük. De a többiek lepiszszegik. – Nem viselkedik közülünk senki rosszul.

– Ki az a Klári? – kérdezem.

Csönd. Aztán nagy sokára valaki kiböki:

– Hát... ő is velünk volt... Tizenegyen jöttünk fel Tisza...ból.

Klárit, azaz M. Károlynét Újpest egyik kis kertes családi házában találtam meg. Pontosabban: az udvarán. Pelenkát teregetett.

– Jaj, a szálló! – kiált fel, amikor megmondom, onnan jövök. – Hányszor álmodok róla! Kiabálok, és Karcsi felkölt, hogy ne kínlódjak tovább.

– Olyan rossz emlékei vannak a szállóról?

– Nem a szálló rossz, hanem az a tíz boszorka! Rosszabbak, mint a falunk. Pedig az is teli van boszorkánnyal. A vénasszonyok folyton az utcán mászkálnak, lesik, ki megy arra, hogy van felöltözve, kit lehet megszólni.

– Na, de a szállón csupa fiatal lány.

– Sokkal rosszabb! Százszor rosszabbak. Karcsit a Makk Hetesben ismertem meg, oda jártunk a szállóból táncolni. Fölkért, udvariasan bemutatkozott, egész este együtt táncoltunk, és haza is kísért. A szállóban azonnal elkezdődött a faggatózás. Hány éves, mennyit keres, mi a szakmája, miket beszéltünk. Elmondtam. Aztán Karcsival egyre gyakrabban találkoztunk, végül már mindennap. Ez nekik nem tetszett. Hogy kilógok az együttesből, hogy már semmit nem mondok el. Hogy nem utazom haza velük, hanem Karcsival töltöm a hétvégét. Egyszer színházban voltunk, a József Attilában, és nem mentem haza, a szállóra, hanem ide, vagyis Karcsihoz. Reggel hatra innét mentem dolgozni. Hogy ott mi volt! Már az öltözőben nekem támadtak mind a tízen, úgy megvertek, hogy aznap dolgozni se tudtam. Nem sül ki a szemem? Nem félek a falu nyelvétől?

– A falujuk innen több mint száz kilométer – mondom.

– De ők hazajárnak. És az az első: elmondani, ki hogyan viselkedik Pesten ... Amikor legközelebb hazamentem, anyámtól akkora két pofont kaptam üdvözlés helyett, hogy a falnak estem. Lekurvázott, és nem akart visszaengedni. A faluban senki nem állt velem szóba. Csak a legények. Azok csimpaszkodtak rám. Mert hogy nekem már úgyis mind-

egy, rosszféle lettem... Már mindegyiküknek lett volna udvarlója, de egymást hülyítik, a többi miatt senki se mer semmit csinálni... Lebeszélik vagy megfenyegetik, sőt, felhívják a fiút telefonon.

– Képesek felhívni?

– Karcsinak is telefonálgattak, minden rosszat összehordtak rám. Azt mondták, a faluból kiseprűztek, mert elszerettem egy családos embert, terhes is lettem tőle. De hát beszélhettek Karcsinak, ő tudta, hogy nekem ő volt az első férfi. Hát ilyen aljasak ők.

– A gyárban beszél velük?

– Attól kezdve, hogy férjhez mentem, egy szót se. Pedig egy műszakban dolgoztunk. Most gondozásin vagyok a kis Karcsival. A gyárból már többen is eljöttek meglátogatni, de falubeli egy se. Ez azért rosszul esett. Hogy így gyűlölnek csak azért, mert nekem sikerült férjhez menni.

– Csak ezért gyűlölnék? Más okuk nincs rá?

– Eszi őket a fene. Férjhez menne mindegyik, akár ma. De egyiküknek sincs bátorsága kiszállni a buliból. Fogadok, vénlány lesz mindegyikből.

– Mennyi ideje költözött el a szállóról?

– Az esküvőmkor. Most lesz egy esztendeje. Jól mentem férjhez, van egy szép szobánk, az anyósommal, apósommal kijövök, látják, hogy szeretem a fiukat, ezért nagyon megbecsülnek. De én is őket. Meg Karcsit is. A férjemet duplán. Nemcsak azért, mert asszonnyá tett, hanem, hogy onnan elkerülhettem.

– Lánykorában ilyennek képzelte a jövendőbelijét?

– Lánykoromban...? Álmodozik az ember mindenféléről... Én például olyan fiúról álmodoztam, aki engem nagyon fog szeretni, és akivel minden este szórakozni járunk. Az első teljesült, a férjem szeret. De a szórakozás?... Amióta megesküdtünk,

nem táncoltam. De azt mondják, ez így van rendjén. Amíg a lány nincs férjnél, addig szórakozzon. Ha férjnél van, már más a gondja.

– Például ez – mutatok a pelenkákra.

– Például ez – nevet rám boldogan.

– Mennyi idős a kisfia?

– Tegnap múlt héthónapos.

Egy éve volt az esküvője, héthónapos a fia... Mintha belém látna, azt mondja:

– Előredolgoztunk... Nem mondta nekem senki, hogy vigyázni kell. Ráadásul nem is voltam roszszul, semmi hányás, fejfájás, ahogy az asszonyok mesélik. Egyszer csak azt vettem észre, hogy hízok. Akkor szóltam Karcsinak, nekem valami gyanús. Együtt elmentünk az orvoshoz, utána el is határoztuk, hogy megesküszünk. De még egy hónapot várni kellett, mert harminc nap a várakozási idő. Addig én a szállón maradtam. Persze, már kezdett látszani. Egyéb se kellett a dögöknek! Nekem estek, meg akartak verni, de felkaptam a nagyollót, hogy aki hozzám mer érni, abba beleszúrok. Meg is szúrtam volna, tudták. No, akkor majd másként intéznek el... Én hazamenni már nem mertem, de anyámnak elmondták, jött hát anyám pofozkodni. Aztán megesküdtünk, és elsimult minden. Azóta már otthon is voltam a kis Karcsival. Persze, híre ment, hogy otthon vagyok, eljött megnézni ez is, az is. Aztán csak akkor jöttem rá a dögök aljasságára, amikor egyik nagynéném megkérdezte: te Klári, aztán az apjától pereled-e a tartásdíjat...? Az egész falu azt hiszi a mai napig, hogy zabigyerekem van.

A lányszálló igazgatónőjét hatvan-hatvanöt év közöttinek nézem. Megtört, fáradt asszony.

– Még három évem van a nyugdíjig. Ha megérem, adok Antalnak ötven forintot. De nem hiszem, hogy

megérem, egy ötvenesért már a szentek se segítenek. Pedig jó lenne gondtalanul élni. Hogy egyetlen lányt se lássak! Nagy idő tizenöt év ennyi nő között. Boszszúság, idegesség mindennap, minden órában, minden percben. Hol a rendőrség zaklat lopás miatt, hol az esztéká nőgyógyászata, hol a szülők, hol a gyár, na, meg ezek, itt. Szívesen visszamennék a gyárba, de hát az asztma... több mint húsz évig voltam szövőnő, a por, a pára tönkretett. De a húsz év alatt nem mentem tönkre annyira, mint itt, az idegeim... a szívem... hogy ha én elsorolnám magának, mi mindenen mentem keresztül a sok kurva miatt...

Isten őrizz, hogy elsorolja. Mert akkor megírhatom az ő életét, de semmit se tudok meg a tisza...i lányokról. Félbeszakítom hát az igazgatónőt.

– A tisza...i lányokkal is sok baja van?

Kizökkentettem gondolatmenetéből, percekig némán ülünk. Aztán csak sikerül átkapcsolnia.

– Velük? Nincs velük semmi. Majd néhány év múlva. Akkor jön rájuk. De ők már, szerencsére, nem engem fognak megőrjíteni.

– Miért? Mi lesz velük? Jós tetszik lenni?

– Az vagyok. Jós. A tapasztalat teszi. Tizenöt év. Mindent lát az ember. Előbb azt hiszi, véletlen volt, aztán rájön, dehogy is az. Csak ugye, első esetben nem ismeri föl. De amikor másodszor történik ugyanaz, már felkapja a fejét az ember: nocsak, épp, mint a múltkor... Amikor harmadszor történik meg, rájön: nem is lehet másként. A tisza...iakkal négy-öt év múlva lesz... Látta őket, akár a kezes bárányok, igaz? Olyan helyesek, hogy mindig együtt vannak. Hogy ennyire összetartanak, szeretik egymást. A közértbe is együtt járnak. El nem hagynák egymást. Bújnak egymáshoz, mint a birkák. A többi majd megvéd. A nyáj megvéd... A nyáj nélkül

elpusztulnának, felfalnák őket a farkasok. A nagyváros. A forgalom. A tömeg. Az első hónapban, amikor bejöttek, külön raktam őket. Azt hittem, talán ha időben beavatkozok... A hátam mögött összeköltöztek. Megtiltottam, kiültek a hallba. Minden fotelben egy tisza...i lány, pokrócba csavarva, éjszakára. Ha nem engedem, hogy egy szobában legyenek, hazamegyünk, mondta a nyáj.

– Hazamentek volna?

– Lehet, hogy igen, lehet, hogy nem. Én nem kockáztathattam. Micsoda botrány! Tizenegy *munkaerő* elment a szálló igazgatója miatt...

– Miért akarta szétrakni őket?

– Hogy ne alakuljanak nyájjá. Hogy önállóságra szokjanak. Az egyedül élő nem fog őrjöngeni, csak a nyájban élő. Így volt ez az ötökkel, a kilencekkel, és egy évvel ezelőtt a hetekkel is.

– Ezek a számok mit jelentenek?

– Hogy hány emberből állt a nyáj... A hetek is éppen ilyen aranyosak voltak, mint most a tisza...iak. Egészen a kritikus időig. A huszonötödik év... se előbb, se később. Nem tudom, miért akkor őrülnek meg.

– Mit csinálnak?

– Egyszeriben rájönnek, hogy pártában maradtak. Vénlányok. Egymást okolják, összevesznek, követelik, hogy azonnal költözhessenek szét. Szétköltöznek, de a szállóban, a gyárban csak egymásba botlanak. Lépten-nyomon veszekednek, verekednek. Legutóbb a hetek. Egyikük inni kezdett. Nagyon. Elitta a keresetét, nem járt be dolgozni. Ha bement, géphez nem lehetett engedni. Elküldték a gyárból, innen is el kellett mennie. Nem tudom, mi lett vele. Egy másikuk a Makk Hetes söntésében árulta magát. Nem a pénz kellett neki... A gyárban figyelmeztették, erre kilépett. A többiek néhány hónap alatt férjhez

mentek. De hogyan? Az első férfihez, akit elhurcolhattak a tanácsra. A legszebb lány közülük az öreg Jóskához, aki a portás a gyárban, alacsony, dadogós, féllábú ember. Egy másik a Makk Hetes törzsvendégéhez, egy alkalmi munkából tengődő iszákoshoz. A harmadik egy szellemi fogyatékoshoz és így tovább... Csak így szabadulhattak egymástól... ez lesz a tisza...iakkal is. Ők még nem tudják, én igen...

– Mi lenne hát a megoldás?

– Nem kéne elhozni ezeket a lányokat a falujukból! Férjhez mennének ott, időben, és tisztességes asszonyok lennének.

– De kihez menjenek ott férjhez? Hiszen a fiúk is eljöttek otthonról. A falusi fiúk is behúzódtak a városokba, az iparba. Munkásszálláson élnek, vagy ingáznak. Haza se járnak olyan rendszeresen, mint a lányok.

– Akkor mit kellene tenni? Mondja, mit lehetne tenni? Mert én nem tudom.

Én sem tudom.

Forrás, 1976. 9. sz.

VERES SÁNDOR – MÁTYUS ALICE

Falusi lányok Pesten

EGY KÖZMŰVELŐDÉSI KÍSÉRLETRŐL

Magyarországon évente több ezer falusi fiatal indul a nagyvárosba egy teljesebb, reménytelibb élet ígéretével. Munkát vállalnak; beilleszkednek. Nekik – úgy érzik – ennyi a feladat. Legalábbis a város társadalma ezt várja tőlük. Többségük igyekszik megfelelni. Mégis: vágyaik idővel be nem vallott csalódásokká alakulnak – vagy még magasabbra csap bennük elképzeléseik talán nem túl tarka képekből, de vajmi kevés realitásból szőtt világa. Olyannyira, hogy lehetetlenné teszi az időnként szükséges önvizsgálatot: miért is jöttem el, mit akarok én itt?

Velük beszélgetve, életüket látva, mindenkiben felmerül a kérdés: valóban *illúzióik áldozatai* ezek a fiatalok?

Ez a kérdés foglalkoztat bennünket is, mióta előzetes tájékozódások után huzamosabb ismeretségre emberi szerződést kötöttünk egy jellegzetes csoportjuk néhány tagjával: munkásszálláson élő fiatal lányokkal. Annak fejében, hogy életüket, problémáikat megismerhetjük, segítséget ígértünk nekik a város nyújtotta kulturális lehetőségek megismeréséhez; támogatást életük alakításához az általunk értékesnek és hasznosnak tartott műalkotásokkal. Elmondottuk, hogy olyan módszert szeretnénk közös munkánk során kialakítani, melynek segítségével más szállók lakóinak életébe is bevihetők lennének a kul-

túra legkülönbözőbb, eddig esetleg elérhetetlen értékei. S úgy, hogy ne rájuk erőltetett dolog, hanem önvizsgálatuk eszköze legyen.

Ezzel a szerződéssel kezdődött a Népművelési Intézet programjába illeszkedő kísérletünk. Az alábbi tanulmány a kezdetről számol be: nyomon követése, végiggondolása annak a folyamatnak, amely ezeket a falusi lányokat a megszokott, tanult életformájukból egy alapvetően másba sodorta, s amely ezen új életforma választását, vállalását, illetve alakítását kívánta és kívánja tőlük.

Kísérletünk kezdeti tapasztalatai egy módszertani elképzelést igazoltak: a folyamatos jelenlét e fiatalok életében lehetővé teszi, hogy megkövült gondolkodási sémák, képletek mögé férkőzzünk be. Hogy azzal a hatalmas tudati változással ismerkedhessünk, amelyen a termelés szerkezetének átalakulása folytán az iparba és a nagyvárosba frissen áramló egykori paraszti rétegeknek át kell menniük.

Ez az áramlás általános kísérőjelensége a városiasodásnak. S ezeknek az embereknek az életmódja számos olyan ellentmondást hordoz, amely nemcsak az egyén életében okoz zavart, hanem – mivel tömegesen jelentkezik – társadalmi problémává duzzad. Nemcsak *életmódjuk, kulturális környezetük változik gyökeresen,* hanem munkahelyük megválasztásával a hazánkra olyan jellemző társadalmi mobilitást valósítják meg: paraszti, félparaszti rétegből ipari munkássá lesznek.

A társadalmi mobilitás önmagában is óriási feladatot ró a személyiségre. Majdhogynem „újjá" kell születnie, hogy megfelelően elláthassa. Arról nem is beszélve, hogy mindez az élettér felcserélésével is együtt jár; a meglevő kapcsolatok feladásával, az addig fontos értékek és normák nivellálásával. Megoldani csak úgy lehet, ha ki-ki új helyzetének meg-

felelően képes átalakítani személyiségét, kialakítani új viszonyát a társadalomhoz; ha új, tartalmas emberi kapcsolatokat tud teremteni.

Bármennyire egyértelmű a társadalom felelőssége e folyamat teljes megvalósításáért, mégis kérdéses: mivel és miben segíthet? S ha tudja is – vagy tudni véli – felelősségét, vajon megadja-e a kellő segítséget?

A kérdést sokan ítélték súlyosnak; az elmúlt évek során számos kutatás foglalkozott vele. Mi most olyan szempontból szeretnénk e probléma-komplexushoz hozzászólni, amely a végbemenő nagy társadalmi mobilitást a személyiség fejlődésének a kérdésével kapcsolja össze. Ezen belül pedig különösen a művészeteknek a *személyiségre* gyakorolt hatását kívánjuk felülvizsgálni; abból a szempontból, milyen lehetőséget kínálnak a jelzett átalakulás elősegítéséhez.

Vizsgálatunk tehát nem szabályos szociológiai „adatfelvétel", „felmérés". Elsősorban arra törekszünk, hogy alkalmas módszereket alakítsunk ki a fent említett *társadalmi segítségre.* Az eddig vázolt problémát tehát csak egy jobban körülhatárolt környezetben, társadalmi rétegben vizsgálhattuk.

Budapesten és az ország számos nagyvárosában ma százezrek élnek munkásszállásokon; létesítésük az iparosítás üteme és mérete miatt szükségszerű és elkerülhetetlen volt. Az itt élő emberek – a nagyvárosok nyújtotta lehetőségek megismerése és felhasználása mellett – átmeneti életformájuk hátrányaival küszködnek. Nem élnek igazi közösségekben; családjuktól, barátaiktól távol, magukra utalva, többnyire legszemélyesebb és leghétköznapibb problémáik megoldásával vannak elfoglalva. Mivel ez energiáik teljes igénybevételét jelenti, azzal járhat (mint ahogy az sok esetben meg is történik),

hogy „kicsúsznak" az emberi kultúra értékesebb szféráiból, s pusztán „vegetatív" szinten élnek. A problémát nem lehet csupán a kultúra *terjesztésével* megoldani, mert a terjedéshez olykor éppen a szubjektív feltételek hiányoznak; annak lehetőségeit is vizsgálni kell, hogyan lehet az ott lakókban a *kultúrával való szerves és funkcionális kapcsolatot kiépíteni.* Az ő életükből kell kiindulni, abból, hogy a kultúra – megfelelő körülmények közt – erjesztő módon hathat szemléletükre, életük ellentmondásainak, lehetőségeiknek felismerésére, társadalmi, emberi viszonyaik új módjának kialakítására.

Amikor kísérletünket a Kelenföldi Textilművek leányszállásán elkezdtük, csak arra gondoltunk, hogy a kultúra jobb terjesztésének lehetőségeit vizsgáljuk, és tudásunkkal, ismereteinkkel segítjük a lányokat problémáik megoldásában. Munkánkat ekkor még a *hagyományos népművelői* szemlélet jellemezte. A „jól bevált" programok, a megszokott módszerek (diaporáma, közös film-, színház-, múzeumlátogatás, séták a városban) természetesen „hatottak"; érdeklődést keltettek, de ezt kevésnek ítéltük. Az őket – és bennünket is – érdeklő valódi problémákhoz ezek a *művek sehogy sem kapcsolódtak.* A lányokat igazából nem a mi programjaink érdekelték, hanem az egymás közt, közöttünk és közöttük épülő kapcsolat. Az a lehetőség, hogy elmondhatják bajaikat, megbeszélhetik problémáikat. Hogy ez milyen kulturális akció keretében történik, mellékes volt számukra.

Ezért alakulhatott ki idővel egy sajátos munkamegosztás. Mi „szállítottuk" a programot, vártuk értékességének felismerését és elismerését, ők meg várakozásunktól (hogy például megbeszéljünk egy művet) esetleg teljesen függetlenül „kibeszélést", „panasznapot" tartottak. A kudarc meggyőző volt.

Aztán rájöttünk: mindkét célunk (a kultúra terjesztése és a személyes problémák megoldásában segítségadás) megvalósítható, ha az eddigi gyakorlatban különvált két komponenst úgy közelítjük egymáshoz, hogy ne a mi előzetes elképzeléseink, hanem a lányok személyes és mindegyiküket érintő problémái legyenek a meghatározóak abban, hogy milyen művészeti alkotással ismerkedjenek meg. A művelődés, a művészetekkel való érintkezés csak akkor válhat igazán belső késztetéssé, aktív tevékenységgé, ha a mindenkiben meglevő alapszükséglethez, a saját személyiségének átalakítására késztető szükséglethez kapcsolódik. Ha ismerjük az egyén vagy a csoport problémáit, konfliktusait, már csak *olyan alkotásokat* kell keresnünk, melyek ezekkel a művészet nyelvén, áttételesen és általános formában foglalkoznak.

De a művészetnek más előnye is van. Megkönnyíti az emberek közeledését. Hiszen itt „csak" művekről, mások életéről, mások sorsáról van szó, arról könnyebb beszélni, szorongás és gátlás nélkül el tudja mondani mindenki azt, ami saját magában van. Konfliktusunkról is könnyebb úgy beszélni, ha tudjuk, hogy az nem csupán a magunké; mások is átélik.

FALUBÓL VÁROSBA

A KELTEX leányszállásán az ilyen jellegű intézmények szokásos környezete fogadott; furcsa keveréke egy „igazi" munkásszállásnak és egy leánynevelő intézetnek. Csupa fiatal, félig még gyereklány. Túlnyomó többségük falusi, nemrég került fel a nagyvárosba. Nézzük meg őket közelebbről: milye-

nek is ezek az életformaváltás átmeneti szakaszában élő fiatalok?

Személyes beszélgetéseket kezdtünk meghatározott szempontok alapján; néhány hónapja Pesten élő, fiatal lányokból álló szobát választottunk. Többségük egy műszakban dolgozik, tehát életritmusuk azonos. A szoba tizenöt lakóját vontuk be beszélgetéseinkbe. Ún. mélyinterjúval dolgoztunk. De legalább ennyire fontos és „mély" ismereteket szereztünk róluk a huzamos, folyamatos csoportos találkozásaink során.

Beszélgetéseink a családi helyzetből, az otthon hagyott kapcsolatokból indult el, hogy az eljövetel körülményeivel, az átmeneti időszak élményeivel folytatódva térjen át a mára, a mindennapokra, a munkára, a városra, a városi emberekre és az aktuális kapcsolatokra. Ezek alapján szeretnénk elmondani tapasztalatainkat.

Beszélgető partnereink többsége vidékről, kis falvakból, sőt tanyaszerű településekből került a fővárosba. Az átmeneti életforma állandó ütközések, belső harcok, értetlenségek forrása. Az életvezetés alapvető bizonytalansága pedig nem hosszú ideig viselhető állapot. Mégis, akik ezt az új perspektívát vagy teljes eltűnést egyként rejtő utat választják, *nyomós okkal* teszik.

De miért jöttek el hazulról? Először a családjukról kérdeztük őket. Lássunk néhány példát.

... Tizenegy éves lehettem, amikor apu eljött otthonról, addig otthon dolgozott, szőlőmunkás volt. Más lehetőség otthon nincs. És idegileg nem bírta, a lába és keze is el volt törve, ilyen bénulásai voltak. Akkor az egyik bácsi mondta, ő is itt dolgozik Pesten és raktárost keresnek... Apukám, amíg kisebbek voltunk, nagyon rossz volt. Nagyon ivott. Igaz, bennünket nem bántott, de anyut sokszor, hogy

megfenyegette. Kiabáltak, veszekedtek. Akkor minket anyu mindig elküldött otthonról. Egyszer aztán el akartunk menni anyuval együtt, anyu is eljött, de azután apu elkezdett könyörögni, úgyhogy aztán csak visszamentünk. Mi mindig megfenyegettük, ha nem fog jól viselkedni, akkor – ezt a nővérem mondta – kivisz a fenyvesbe, és engem is meg magát is felakasztja.

... 1969 óta mostohaanyám van, akkor tizenhárom éves voltam... Apunak muszáj volt megnősülni, mert öten vagyunk testvérek. Állami gondozásba adtak volna bennünket, ezt meg apu nem akarta... Apám 23 éve jár Pestre. A legtöbb rokonunk itt van. Mi is gondoltuk, hogy feljövünk, de én meg a nővérem nem akartuk. Annyira megszerettünk otthon. Mostohaanyánk szeret bennünket, de én nem. Sokat veszekedek vele, ha otthon vagyok. Legjobban ezért nem szeretek hazajárni... A bátyámék se nagyon szeretik. Most már a nagyobbik se nagyon adja haza a pénzt. Apám minden héten hazautazik. Mostohaanyu sokat féltékenykedik apámra, mert hogy feljár. Így van ő itt Pesten, meg úgy van ő itt Pesten. Ezen sokat veszekednek. Apu megmondta: ide figyelj, ha nem tetszik, elmehetsz! Ő nem megy haza a tsz-be dolgozni, neki kivan a lába, ő nem megyen. Apu ugyanúgy szeret bennünket, amióta meghalt édesanyánk és mostohaanyánk van, és azt is tudja, hogy a mostohát nem szeretjük. De mindig csitítgat, ne veszekedjek, mi lenne, ha ő is otthagyna bennünket! Mi fent lennénk Pesten, ő meg egyedül lenne, amikor nyugdíjba megy.

... Apu bányász volt. Nagyon részeges volt és két évvel ezelőtt felakasztotta magát. Állítólag be volt akkor is rúgva, amikor tette. A fizetését mindig elitta, volt olyan eset is, hogy édesanyámat ütötte, de ez ritkán volt. Amikor fizetés volt, mindig

anyukám küldött a kocsmába érte, azt mondta ő meg, iszok még egy sört és szót fogadott. Én szerettem aput, ki tudtam vele jönni, rám hallgatott... Mindig mondtam neki, hogy leszokik. Egyszer elvonókúrán is volt, de aztán nem sikerült neki. Néha, ha hazajött, tört-zúzott, de volt, amikor csendesen lefeküdt. Nem láttam semmi okát, hogy miért ivott, anyu amikor tudta, mindig csitítgatta. Amikor látta, hogy részeg, lefektette, és mondta, pihenje ki magát, mert éjszaka dolgozni kell menni... Ott, ahol mi laktunk, sokan dolgoznak a bányában, szóval a haverok, a haverjai... úgy lehet mondani, és azok is nagyon szeretnek inni. Azok buzdították: igyál, igyál, mással ne törődj.

Az életsorsok mögött rendszerint kettős *feszültség fedezhető* fel: egy társadalmi (az iparosodás, az urbanizáció folyamata már a szülők életében életforma-változást idézett elő) és egy egyéni (ezzel együtt és ezzel összefüggésben rendszerint az egyéni életsorsokban is zavarok mutatkoztak). Talán e három példából is érzékelhető a kettő összefüggése: a társadalmi helyzet változása, az életforma-változás szükségessége (például pesti munkavállalás) a család minden tagja számára egyéni feladattá, pszichikus élménnyé, döntések meghatározójává vált. S ezért különösen fontos jelenség, mert – ha a lányok maguk nem is – a szülők még többé-kevésbé tapasztalhatták a régi paraszti életforma szigorúbb rendjét. Ami tehát történt, az az ő számukra kettős minőségben jelentkezett. Részben mint a város vonzása, részben azonban mint bomlás, szétesés, s ez utóbbi pszichikus hatása rendszerint még az előbbinél is erőteljesebb. *A konfliktus magja tehát a régi életforma tarthatatlansága és az új kialakulatlansága.*

A bomlás élménye, úgy véljük, olyannyira jellegzetes valamennyi lány esetében, hogy egy kis

kitérőt kell tennünk. Mi az, ami bomlik? Milyen volt a hagyományos paraszt-életforma rendje?

A parasztcsaládok szerkezetükben őrizték a feudalizmus követelményrendszerét. A paraszttársadalom – a természethez való örök alkalmazkodás kényszerével – inkább fenntartó-megtartó jellegű volt; s ez vonatkozott a családra is. A családok az egyéni élet minden fontos döntéséhez mintát adtak, ami annál fontosabb, mert a család nem csupán társadalmi – gazdasági egységként is működött, ezért feltétlenül biztosítani kellett rendjének stabilitását.

Az egyéni út, az adott keretekből való kitörés gyakorlatilag lehetetlen – a kísérlet megbélyegezendő volt. A paraszttársadalom konzervativizmusa a szubkultúra belső mozgását is gátolta. Az ipari forradalom, a nagyipar kialakulása felrobbantotta a naturális gazdálkodásra épült parasztgazdaságokat. Az új igények és szükségletek nagy munkástömegeket követeltek egyrészt a rohamosan fejlődő nagyipar számára, másrészt a mezőgazdaságban is kezdeményezőbb, vállalkozóbb szellemet.

A szigorúan kijelölt minta követésének kényszere megszűnt. A megnyílt paraszttársadalom a családokban is utat kezdett engedni az egyéni érvényesülésnek. A városok rohamos fejlődése óriási tömegeket vonzott. Egyre gyakoribbá vált a kimozdulás, az egyéni útkeresés. Lassan egy új életvitelminta alakult ki, amely gyökeresen eltért a patriarchális hagyományoktól, és – még nagy családi-társadalmi drámák ellenére is – egyre inkább polgárjogot szerzett. Ez volt a városba indulók, rosszabb esetben a kivándorlók, de mindenképpen a „szabad" lehetőségek felé orientálódók mintája.

A cél: megszűnni parasztnak lenni, sok embert kimozdított az amúgy is felbomló patriarchális rendből. Sokan kiléptek a parasztságból, ipari mun-

kássá, iparossá, kishivatalnokká, közszolgálatossá váltak.

A parasztságtól való elszakadás igénye sokak számára először is a hagyománytól való elszakadást jelentette; a parasztkultúra értékes hagyományainak az éppen talált divattal való felcserélését.

A mai paraszttársadalomban még mindig hatnak a patriarchális családi rend erői. A család ugyan egyre kevésbé önálló termelő közösség, de mégis komoly befolyása van tagjaira. Komolyabb, és más, mint a városokban. Ez a befolyás a tudatban, a szokásokban, a hagyományban a legerőteljesebb. Ma is kiterjed például a családon belüli, ház körüli, háztáji munkák elosztására, a baráti-rokoni-partnerkapcsolatok alakulására, sőt a pályaválasztásra és az élettárs megválasztására is. Az ilyen, a hagyományokat még őrző családok bizonyos szempontból nagyobb biztonságot nyújtanak gyermekeiknek, mint a hagyományokat kevésbé követők; ezek nagyobb szabadságot engednek ugyan, de nagyobb bizonytalanságban is hagynak. A falu társadalmában még nem következett be az új gazdasági szerkezetnek megfelelő társadalmi-tudati változás, amely új kodifikációt adna a családnak is. Növekszik a családon kívüli társadalmi közösségek (a lányok esetében: osztálytársak, baráti kör, ifjúsági klub stb.) döntést befolyásoló hatása. Ez a hatás azonban jobbára nem a helyi feladatokra irányítja a figyelmet, hanem kivezérel belőle.

A falusi társadalom, melyből a munkásszállási lányok kikerülnek, jelenleg is alakulóban van. Lassan megszilárduló, érzékeny, sőt sérülékeny társadalmi struktúra. Nincs még hatékony intézmény, amely tágabb közösségként, a család újjáalakult formái mellett ellátná azt az egyént is szabályozó funkciót, amely minden jól szervezett társadalomban meg kell

legyen. A parasztság még nem tudta létrehozni azt az új közösséget, amely már nem patriarchális, hanem kollektív típusú, és a szocializáció mellett az individualizációnak is megfelelő teret ad.

Amikor a lányokkal beszélgettünk, ezeknek a problémáknak a súlyát éreztük. Ezeket a fiatalokat mintha a szél kapta volna fel, úgy röppentek ki a faluból és jöttek fel a nagyvárosba. Helyzetük bizonyos szempontból nehezebb, mint az előző generációé, mert ők csak végkövetkezményeiben élték át a hagyományos közösségek bomlását. Nem szemlélhetjük sorsukat egyszerű statisztikai törvényként. Ehhez pedig tudnunk és értenünk kell az egész folyamatot, mely őket otthonukból kiröpítette.

A KONKRÉT INDÍTÉKOK

1. Legjellegzetesebb a családon belül a városba ingázó, vándorló szülő vagy testvér példája. A személyes kapcsolatok felbomlásán, lazulásán keresztül élték át a helyi társadalom felbomlásának válságát, a megtartó erő gyengeségét.

2. Közvetlen társadalmi feszültségi tünet az alkoholizmus. A lányok családjainak felében súlyos konfliktusok forrása.

3. Nagy arányban fordul elő a szülők szervi betegsége is. (Átlagos életkoruk 46–50 év.) A betegség hatása sokszor nagyon fontos. A diffúzan megélt feszültség ilyenkor a szülő betegségében tárgyiasul. Az életérzést komolyan befolyásolja, s az otthoni pozitív lehetőségek esélyét lerombolja.

4. Kényszerítő hatása van rendszerint az egyik szülő elvesztésének. Ilyenkor nemcsak ugyanaz következik be, mint hasonló esetben a hagyományos családban; rendszerint a család szétesése is felgyorsul.

A lányok kétharmadának családjára a konfliktusosság, a diszharmónia a jellemző. Ezért maga az eljövetel rendszerint már nem okozott konfliktust. Könnyen elengedték őket, annál könnyebben, minél élesebb volt a válság. Mindennek ellenére a csoport java részénél ma is igen erősen él a családhoz való tartozás érzése. Gyakran látogatnak haza (átlag két-három hetente, ennél több a műszakbeosztás miatt nem is igen lehetséges). Sokan tartanak fenn anyagi kapcsolatot.

5. Jellegzetesen alakulnak a partnerkapcsolatok is. Sok esetben a partnerkapcsolat zavara volt a végső indíték, ami a városba költözéshez vezetett. Egy példa erre:

... Volt otthon egy srácom. Ez is hozzátartozott, hogy eljöttem. Eljegyzésünk lett volna augusztusban, de aztán átvágott, és mondtam, hogy feljövök Pestre. Szerettem a srácot, de becsapott. Mikor összevesztem a sráccal, akkor jöttek anyu öccséék, és akkor mondtam, hogy feljövök, szóval úgy összejött az egész.

A példa is azt mutatja, hogy az ilyen esetek mögött rendszerint összetettebb konfliktus húzódik. A szerelmi csalódás alapja gyakran az életfelfogás különbözősége, ez különösen erőssé teszi az elmenekülés vágyát. Több esetben láttuk azt is, hogy az ilyen döntések nem hoznak önmagukban megoldást (éppen mert mélyebb konfliktusról van szó). Az idézett lány is több munkalehetőséget megpróbált, de sem munkájával, sem az elért eredménnyel nem volt megelégedve.

6. Az indítékok között szerepel a baráti kapcsolatok megszakadása is. Míg a partnerkapcsolatok megszűnése többnyire konfliktussal jár, a barátnők esetében inkább passzív különválás következik be (máshová mennek dolgozni, tanulni), a kapcsolat

ellaposodik, üressé válik. Nem akarnak belenyugodni, amit a levelezések bizonyítanak. Más esetben az osztályközösség, a klub, a szomszédsági kapcsolatok hiánya vagy felbomlása az indíték. Minden 14 éves gyerek átéli pályaválasztáskor az addigi társaktól való elszakadás élményét, s ez – akár jó, akár rossz közösségről van szó – igen szorongató érzés. Ezek a lányok azonban különös helyzetbe kerülnek. A legtöbb esetben az osztály a szó szoros értelmében az ország különböző pontjaira széled szét, még mag is alig marad, talán csak a legszorosabb baráti párok. Ezek összetartó ereje is lazul. A városban élőkkel nehezen tudják tartani a kapcsolatot. Az osztály megszűnése, az énekkar, szakkör stb. elvesztése után nagyon kevés hely van, ami (például ifjúsági klub) a fiatalokat együtt tarthatná.

... Otthon jó társaság volt. Volt egy pinceklubunk. A fiatalok összefogtak és kérték, hogy valami szórakozási lehetőség lehessen. Addig csak néha, az iskolában volt bál. A tanácshoz adtuk be a kérvényt, és aztán a tanács elfogadta és talált rá helyet. Mi rendeztük be a pincét, kis pénzt is kaptunk. Oda rendszeresen jártam. Főleg zene és tánc volt. Meg mindenféle társasjáték. Ital nincs. Olyan jó, hogy még a környező falvakból is eljönnek. Háromszázan is befférnek.

Csak néhányuk tudott hasonlóról beszélni. A szórványosan előforduló klubok, szabad társaságok nagyon lazák, esetlegesek: kevéssé hatnak úgy valakire, hogy nehéz lenne megválni tőlük.

... Nálunk nincs semmi szórakozás. Meg olyan egyhangú az élet. Volt egy klubunk, de verekedés miatt bezárták. A fiúk kocsmába járnak, mi meg sehova se mehetünk.

Ezek a tendenciák igen erősen érvényesülnek. Csaknem minden lány említi az otthoni társaság

hiányát. Fele azt is, hogy a régi osztály vagy csoport „szétugrott". Utánanéztünk annak is, mi a helyzet a lányok falujában. Két bányászvárostól (Kazincbarcika, Tatabánya) eltekintve a lányok olyan helyen laknak, ahol a lélekszám 1967 óta lassan, de állandóan csökken (különösen a kisközségekben). Egyik helyiség sem tartozik fejlesztési övezetbe. Nem meglepő tehát, hogy sokakban elemi vágy támad, hogy elköltözzenek.

... Nekem, amíg kisebb voltam, minden vágyam az volt, hogy Pestre jöjjek. Nem tudom, miért.

... Amikor jelentkeztem, akkor még otthon voltak a többiek az osztályból, de aztán mindenki elment. Csak ketten maradtak otthon, de azokkal nem voltam olyan jó viszonyban... Az, hogy Pestre jövök, már előbb is felmerült. Nálunk mindenki Pestre jött tanulni, dolgozni. És mi mindig kikísértük az állomásra azokat, akik Pestre jártak.

... Otthon nem is próbáltam elhelyezkedni. Júliusban jöttem el. Előzőleg sohasem voltam még Pesten. A nővérem mondta, milyen jó itt lenni. Én már kicsi korom óta ide akartam jönni. Nyolcéves se voltam, már erre gondoltam. Volt otthon egy barátnőm. Ő is eljött otthonról. Sokan eljönnek...

A lányok csoportjának fele viszont igen jól érzi magát otthon, ha hazalátogat. Nem meglepő tehát, hogy jelentős részüknek még mindig az otthon a viszonyítási alap. Ezért sem sikerül mindig a városi életbe beilleszkedniük. Gyakori, hogy feszültség alakul ki a kétlaki élet miatt. Sokan azon is gondolkoznak, ha találnak otthon megfelelő helyet, hazamennek. Nagyon kevesen voltak, akik már egyértelműen pestinek érezték magukat.

A lányok nagy részét a hagyományos falusi életforma bomlása hajtotta Budapestre, de többségük nem adaptálódott a nagyvárosi élethez. „Fél láb-

bal" otthon, „fél lábbal" a városban él. Életük a Budapestre való költözéssel, sőt a szakma tanulásával sem tekinthető megoldottnak. A megoldás a társadalom további segítségét igényli.

AZ ALTERNATÍVÁK

Bármilyen ellentmondás – akár nyílt konfliktusban, akár csak rossz közérzetben jelenik meg – cselekvési lehetőségeket kerestet az emberrel. Ha egybeesik a pályaválasztással, könnyen reméli ettől a megoldást. Amiben persze van realitás, de a lényeg: *a valódi alternatívákat kell felismerni.* Keresték-e ezeket az alternatívákat a lányok? Az általunk megkérdezettek jó része igen: otthon is kipróbált néhány lehetőséget, mielőtt eljött volna. Az otthon vagy a környéken adódó lehetőségekről azonban többnyire azt vallották, hogy nagyon szűkek. Sokuk elképzelése egyáltalán nem volt megvalósítható (óvónő, fodrász, dísznövénykertész, gépírónő stb.). A csoport több, mint a fele vállalt a KELTEX-be jövetel előtt más munkát (többnyire a környéken), de mert nem találta kielégítőnek (kevés fizetés, érdektelen munka, személyi okok), úgy döntött: eljön. Többen próbálkoztak meg a tanulással is, ami – különböző okok miatt – szintén nem sikerült.

A lányok eljövetelükkel objektíve a következő út mellett döntöttek: szakmatanulás, „átmeneti megoldás" (valamilyenfajta nyitottság fenntartásával), és a lehetőségek további felkutatása. Munkát vállaltak, de más munka, esetleg a továbbtanulás irányába is tájékozódni akarnak. Ez a pozitív mozzanat döntésükben. Tudatosan viszont ezt csak kevesen fogalmazták meg. Szubjektíve két tényező dominált: az önállóság és a pesti élet. Az összetevők között

utolsó helyen szerepelt a hivatás („szövőnő akarok lenni").

A jelenlegi megoldás tehát ugyanolyan esetleges maradt, mint a korábbi lehetőségek keresése.

Jellemző, hogy jelenlegi munkájukat (a szakma tanulását) legtöbben mennyire átmenetinek érzik. Ez is mutatja, hogy mélyebb – megfogalmazatlan – feszültség hajtotta el őket lakóhelyükről. A leglényegesebb mozzanat mindegyiküknél maga az eljövetel. Lényegesebb, mint a magasabb kereset, az érdekesebb munka vagy egy szakma megtanulása. Fontos viszont, hogy a lányok a társadalmi emelkedésre törekednek. Anyjuk példája (többségük háztartásbeli háztájival vagy segédmunkás) nemigen vonzó a számukra; inkább az apák színvonalát szeretnék elérni.

MINTAKÖVETÉS VAGY EGYÉNI ÚT

Mi döntésük indítéka? A már mások által kialakított *életmódmintához való alkalmazkodás,* vagy az *egyéni* út kialakításának kísérlete?

Minden Budapestre került munkásszállási lány egyben minta a következő számára. Jelzi például, hogy a budapesti gyár nem tiltakozik a vidékről feljövő munkáslányok ellen (mint a lányok otthoni körzetében levő üzemek némelyike). Az újak így mindig jó „reklámnak" számítanak a legújabbak számára. Magába záruló kör ez. A vállalatnak, a gyárnak, a városnak érdeke a feljövetel; pótolni kell az elmenőket. De mennyivel kedvezőbb lenne, ha biztosítani tudnánk, hogy a hivatásból dolgozók legyenek többségben a rövid időn belül eltávozni akarókkal szemben!

A mintakövetés mechanizmusa sok szempontból

a patriarchális rend örökébe lép. Ahogy annak idején a családfő a felnőtté érő fiatal helyét a családi munkamegosztásban kijelölte, most a „kijelöléshez" szokott gondolkodásnak a környező társadalom kínálta minták lesznek a társadalmi kijelölést közvetítő tényezők. A mintába való szinte „sorsszerű" belenövés képviseli azt az aktust, amit most már nem a szűk, nem a patriarchális, hanem a tágabb, dinamikusabb, modern társadalom irányít.

De milyen minták között választhat a mai falusi fiatal? A helyi szükségletek a társadalom egyént fejlesztő rendszere (például iskola) milyen mértékben ad lehetőséget új minta termelésére? Mennyiben lehetnek képesek a helyi ellentmondásokból a széthullás, szétszóródás veszélye ellenére is eredeti megoldást kialakítani? A városba került lányok számára e két lehetőség közül melyik a nagyobb; mit tükröz ez a helyi társadalom viszonyaiból?

Idéztünk példákat arra, hogy a legtöbb lány családjában már valaki Pesten dolgozik. Most hadd tegyünk még hozzá kettőt:

... Az idősebb bátyám az kőműves, a fiatalabb bádogos. Ők is fent vannak. A fiatalabbik beszélt rá, hogy feljöjjek. Majd meglátod, milyen jó lesz, ha feljössz te is, és egymást segítjük majd pénzzel, megmondta, nagyon jó lesz Pesten.

... Hogy feljöttem, abban szerepe van, hogy a nővérem ajánlotta, hogy jöjjek fel. Ő mondta, hogy neki nagyon tetszik és szereti csinálni.

Elmondhatjuk, hogy a kimozdulás mintáját a legerősebben éppen a család közvetíti. Kevésbé szolgáltat mintát a barátnő. Inkább megerősíti az elhatározást (a társaság mintegy felénél). Egyéb hatások: ismerősök, munkahelyi toborzás a fenti helyzetnek csupán járulékos elemei. Ott van külön jelentőségük, ahol családi minta nincsen.

A csoport nagy része tehát egész egyszerűen követte a számára adott mintát, de ezt mint nagyon is egyéni döntést, mint az egyéni út kialakításának a kísérletét élte át. A városba költözés, a gyári munkára való jelentkezés ugyanis legtöbbük számára még nem jelentett *valódi* megoldást. (Erre utal az átmeneti jelleg hangsúlyozása is.) Pusztán mintakövetés volt, amivel nem megoldották az eredeti konfliktust: inkább elkerülték. A társadalom egésze számára természetesen ennek is megvan, pontosabban meg lehet a maga haszna (hiszen a lányok egy része mégis kialakítja a társadalmi helyzetének megfelelő életformát), ugyanakkor a csak „spontán" megoldásokat bizonyos mértéken túl nem tarthatjuk egészségesnek. A helyi-falusi társadalomra nézve pedig egyes esetekben egyenesen károsak lehetnek. A veszély különösen akkor jelentkezik, ha a döntéshez, az új helyzethez illúziók társulnak: „majd a városban!" „Pesten talán!" (Legtöbbször a minimális feltételre, a megmentő férjre, családra gondolnak.) A csodavárás közben a konfliktus természetesen marad. Eldöntetlen marad az életút választása, a menjek-maradjak dilemma, az átmeneti állapot, a se ide, se oda tartozás.

A MINTAKÖVETÉS DIMENZIÓI

Az új intézmények: a kislányotthon, a munkahely, a leányszálló normái, szokásai a lányok számára hasonló „viszonyítási pontot" jelentenek életük alakításában, mint odahaza a szülői ház, illetve a falusi környezet szokásai. Különösebb fenntartás nélkül – az esetleges összezördülések ellenére is – elfogadják a meglevő szabályokat, igyekeznek „beilleszkedni", alkalmazkodni. Minden szándékuk a megfelelés.

A mintakövetés szocializációs jelenség. A mintával, illetve az általa közvetített reális életmóddal, viszonyokkal való azonosulás annál jobban sikerülhet, minél inkább megfelel a minta annak, amit ígért. Ellenkező esetben a folyamat már az elején elakad, csalódás, kiábrándulás következik be.

Megpróbáltuk tipologizálni, hogyan alakult a mintakövetés a városi életben. Tipológiánk három idődimenzióban foglalja magába a mintakövetés és az egyéni út kialakításának alternatíváját. A következő dimenziókat állítottuk fel.

1. A múltra vonatkozóan: a) Az eljövetel ható tényezői között mindig kimutatható a konkrét minta hatása; b) A konkrét minta hatása nem mutatható ki. A választás önálló vagy legalább önálló indokokat is tartalmaz.

2. A jelenre vonatkozóan: a) A munkahely, a szálló szokásainak, mintáinak, normáinak elfogadása, a hozzájuk való alkalmazkodás a jellemző. A kritikai magatartás csekély. b) Kritikai viszony a munkahely, a szálló normáihoz. Csak akkor fogadja el, ha megfelelőnek tartja. Aktív, alakító magatartás jellemzői.

3. A jövőre vonatkozóan: a) Bizonytalanság az életterv kidolgozásában, további minták keresése. Merev fantázia. A belátható idő a szerződés leteltéig terjed, esetleg utána egy-két évig (s valahol messzebb a mindent megvalósító férj). b) Mérlegeli lehetőségeit. Nem pusztán mintát követ, hanem maga igyekszik megtalálni az egyéniségének megfelelő legjobb megoldást. Célokat és pályát keres.

E dimenziók felállítása természetesen hipotetikus jellegű. Bár itt beszélgetéseink anyagát sok más munkásszállóban szerzett személyes tapasztalatunkkal is ki tudjuk egészíteni, a vizsgálódásba bevont fiatalok száma nem elég ahhoz, hogy messzemenő

következtetéseket vonjunk le. Néhány tendenciát azonban – feltételes érvénnyel – kirajzolhatunk.

Azt már természetesnek tekinthetjük, hogy a mintakövetők aránya minden dimenzióban nagyobb az egyéni megoldást keresőknél. Jellemző azonban – és ez az egészséges jel –, hogy a mintakövetés a múltra vonatkozóan a legerősebb. A jelent és a jövőt illetően megváltoznak az arányok: a lányok sokkal kevésbé nyugodnak bele a mintától való függőségbe. Ennek a pozitív tendenciának az érvényét mindamellett nem szabad túlbecsülnünk, mivel egyértelműen önálló perspektívát keresőkkel alig találkozunk. Nem tekinthető egyértelmű megoldásnak ugyanis, ha valaki a jelenben egyéni utat keres ugyan, de a jövőt illetően megelégszik a sztereotípiával (az útkeresés itt lázadozássá szűkül), sem az, ha valaki a jelenben normától függő életutat követ, de a jövőt illetően egyéni megoldást keres (ez ugyanis könnyen válik merő álmodozássá).

A KÖZÖSSÉG

De hát hol bontakozhat ki olyan út, olyan lehetőség, amely a lányokban megerősíti az egyéni út keresését? Semmiképpen sem iktathatjuk ki itt a *közösség* szerepét. A minták követése vagy az egyéni út választása ugyanis nem csupán egyénen belül zajlik le, hanem mindig az egyén és a közösség kapcsolatában.

Éppen azért volt számunkra is különösen fontos, hogy a lányok közösséghez való jelen kapcsolódásának módjait vizsgáljuk. Két közösség kínálkozik számukra: a munkahelyi (brigád) és a szállóbeli (szobaközösség). Ez alkalommal csak az utóbbit volt módunkban vizsgálni.

Az, hogy a lányok életük jelentékeny részét a szoba lakóival töltik, életüket egymáshoz igazítják, önkéntelenül is megerősíti ennek a csoportnak viszonyítási pontként való feltűnését. Hiszen a régebbi referencia, a család szerepe halványul – bár nem vész el. A szobaközösségnek sok hasonlósága van a családdal. A családon belül is megoszlanak a szimpátiák, különösen a nagy családokban (a lányok többsége ilyenből származik), de a fő hasonlóság a csoport dinamikájában van.

Munkánk során mégis arról kellett meggyőződnünk, hogy a szobák lakócsoportjai csak ritka esetben alkotnak valódi közösséget. Az együttlét túlságosan laza, dinamikája (a családéval szemben) túlságosan regulátlan. A hasonló élettörténet nem elegendő csoportképző. Az érdekek nem felismertek, és nem egyeztetettek.

Hozzájárul ehhez az is, hogy a jelenleg általánosan alkalmazott nevelési gyakorlat sem kedvez a közösségek kialakításának. Gyakran cserélgetik a lakókat, azzal az indokolással, hogy ez a konfliktusok optimális megoldása, holott így csak elkerülik a konfliktust, de nem élik ki, nem oldják meg – márpedig valódi közösséghez csak ez vezethet. Ezzel a szobák némiképp stabilizálódott rendje szüntelen felborul. Mindez olyan magatartásnak kedvez, amelyet nagyfokú konformizmus, a problémák elkerülése (s természetesen problémák nem okozása) jellemez. Ezek az objektív okok szubjektív okokat is eredményeznek: a lányok nem tudják egymást megismerni, közösség helyett csak párképződés alakul ki. Közösség nélkül az önkontroll igen alacsony fokon marad, a konfliktusok – nem tudván elmélyülni – magas indulati szinten jelentkeznek. Esetleges közös érdekek képviseletére semmi lehetőség sincsen.

Mindezek mögött könnyű felismernünk egy hibás nevelői gyakorlat körvonalait. Ez a gyakorlat – kialakulásához természetesen objektív nehézségek is hozzájárultak – mindenképpen kerüli a konfliktusokat. Ideálja a problémátlan gyerek, a jól szocializált mintakövető, aki kerül minden összeütközést. Ha tehát mégis konfliktus jön létre, mindenképpen kompromisszummal kell megoldani. Ezt jutalmazzák, az ellenkezőjét büntetik. Így vezet ez a nevelés a hárító, problémátlan, mindig az adott normák szerint élő típus kialakulásához.

Nem állítjuk, hogy ez a nevelési magatartás általános, de sok helyütt érvényesül, olykor a helyi körülmények következtében (sok probléma – kevés nevelő), olykor egyszerű kényelemszeretetből. A munkásszállások nevelőmunkájának megjavításában igen fontos feladatnak tartjuk e konfliktuskerülő nevelői magatartás visszaszorítását, más, fejlettebb nevelői magatartással való felcserélését, amelyeket a konfliktusok átélésére és megoldására való késztetés jellemez. Ez vezethet az önszabályozás színvonalának emeléséhez, a csoport valódi közösséggé való fejlődéséhez. A nevelő ebben az esetben nem külsődleges értékeket igyekszik a csoporttal elsajátíttatni, hanem a csoport tagjainak egyéniségében (ezek a lányok már túl vannak a serdülőkoron) rejlő individuális értékeket igyekszik felszínre hozni és felerősíteni, nagyobb teret engedve az egyéni kezdeményezésnek, az egyéniség kibontakozásának.

A KULTÚRA

És itt térhetünk vissza kísérletünkhöz. Amikor az új nevelői magatartásról szólunk, nemcsak a szó szoros értelmében vett nevelőkre gondolunk, hanem

mindenkire, akiknek köze van a lányok életéhez. Gondolunk a kultúra, a közművelődés munkásaira, más szóval a népművelőkre. A mi kísérletünk is azért került zsákutcába első szakaszában, mert ezt a régi nevelői-népművelői magatartást képviseltük. A mi kérdésünk, kísérletünk programja is az, hogyan lehet kialakítani az újat. (Elképzelésünk Garai László pszichoökonómiai személyiségelméletének néhány előfeltevésére alapozódott.)

A vegetatív léthez közelebb élők számára (és amint láttuk, ilyen a munkásszállási lányok jelentős része) a kultúrával való kapcsolat két szempontból is egyoldalú. Egyrészt az egyetemes kultúra igazán nagy alkotásai számukra idegen, megfejthetetlen üzenetek, a velük való találkozás ezért létre sem jön.

A mindennapok elemi gondjai töltik be tudatukat és nehezítik meg az utat olyan alkotások befogadására, amelyek szokásaikat megkérdőjeleznék, és személyiségük újrafogalmazására késztetnének. De egyoldalúságot hoz egy másik tényező is: ha mégis valamilyen kapcsolatba kerülnének a magasabb rendű kultúrával, viszonyuk csak az „alárendelődés" lehet, nehezen tudnának egyenrangú félként állni vele szemben. Alárendelődnek a kultúrát közvetítő személynek is, mert úgy érzik, hogy annak ízlése, nagyobb tudása irányadó a számukra, nélküle nem tudnának jól választani. *A hagyományos népművelői szemléletnek éppen az a hibája, hogy belenyugszik a kapcsolatnak ebbe az egyoldalúságába.* Alanyát szükségszerűen tudatlannak, naivnak, gyermekinek tekinti, akit úgy lehet kiműveltté, a kultúra teljesebb birtokosává tenni, ha előbb elfogadtatják vele, hogy a nála műveltebbek, hozzáértőbbek arra is hivatottak, hogy a megfelelő értékeket számukra is kiválasszák. E szemlélet szerint a kialakult függőség segítségével kínált műalkotás elültethető, el-

sajátítható: a leírt folyamat pedig megfelel a szocializációnak, amennyiben csupán azt tartja feladatának, hogy társadalmilag hasznos kulturális értékeket közvetítsen az egyén felé. De: *elhanyagolja a személyiség alkotóerejének igénybevételét.* Az egyén fejlődésének kezdeti szakaszában a szocializációnak döntő szerepe van, később azonban, felnőttkorban ez önmagában nem elégséges. A társadalomban felnőttként való jelenléthez ugyanis elkerülhetetlenül hozzátartozik a társadalomhoz való aktív, alakító viszonyulás.

Az új népművelői szemléletnek az egyén és a kultúra kapcsolatának teljessé, kétoldalúvá tételére kell törekednie. A folyamatban a hangsúly természetesen nem a műalkotások, társadalmi értékek, objektivációk létrehozásán van (ez ugyanis kevesek lehetősége), hanem a személyiség fejlődésén. Ez új emberi magatartásformák, erkölcsi példák születését jelenti. Az egyéniségnek ilyenfajta kiteljesedését *megfelelő műalkotások segíthetik.*

Olyan új népművelői szemléletre van tehát szükség, amely nem a műalkotás elterjesztését tekinti végcéljának, hanem azt is eszköznek az egyén és a közösség mindig változó és újratermelődő szükségletének egyre magasabb fokon való kielégítésére. A folyamatot magát a szükségletnek kell meghatároznia. A szükségletek pedig elsősorban nem kulturálisak, hanem társadalmiak és gazdaságiak, ezek késztetik az embert nap mint nap cselekvésre, állásfoglalásra. A kultúrának az lehet a szerepe, hogy ehhez a folyamathoz kapcsolódik, s olyan problémafelvetést kínál, amelynek segítségével az ember a mindennapi problémák szintjétől a társadalomban betöltött helyének ellentmondásaiból adódó konfliktusai felismeréséig, megoldásáig juthat el.

A szükségletek a közös életsors, a *közös* tevékeny-

ség termékei – tehát a népművelői tevékenységnek is a közösségből kell kiindulnia. A munkásszálláson a közösség külső keretei (mondjuk egy szobaközösség vagy az ifjúsági klub) adottak. A külső keret azonban még nem valódi közösség. Ezért a személyiségfejlesztő és népművelői munkában elsősorban azzal kell foglalkoznunk, hogy ezek a többnyire kevésbé strukturált, az együttesség élményének alacsony fokával jellemezhető csoportok *valódi* közösséggé szerveződhetnek-e. Olyan közösséggé, *ahol a szükségletek és a konfliktusok megfogalmazhatók.*

Azzal is tisztában kell lennünk azonban, hogy ha az együttlakók csoportjai nem is alkotnak közösséget, még fejletlenségük ellenére is erős befolyást gyakorolnak tagjaik szabad idős szokásaira, értékrendjére, személyes kapcsolataira, vagyis egész személyiségük alakítására. Mindezzel kultúraközvetítő feladatot is látnak el, bármilyen elemi szinten. Közvetítésük azonban többnyire igen szűk területről táplálkozik.

Feladatunk éppen ezért kettős. Egyrészt el kell érnünk, hogy a közösséggé szerveződő csoport a kultúra tágabb és mélyebb rétegeit is képes legyen közvetíteni. Másrészt fel kell tárnunk a konkrét élet eseményeiben azt, ami általános (főleg a csoportban keletkező feszültségekre, ellentmondásokra, valamint az egyéni életekben jelentkező közös problémákra gondolunk), és olyan műalkotásokat kell számukra választanunk, *melyek ezt az általánost megfogalmazzák.* Így közelebb férkőzhetünk az eredeti konfliktus mélyebb tartalmához; elérhetjük, hogy a kultúra az érzékeny katalizátor szerepét töltse be, amelyre az egyéni és közösségi konfliktusok megoldásában hivatott. Hogy segítsen az ellentmondások megfogalmazásában, tehát az egyén alkotóerejé-

re hasson, és másodsorban: hogy a konfliktusok megoldásához mintákat kínáljon.

Miért nem tölti be ezt a szerepet a kultúra a munkásszállások lakóinak életében? A szobákban lakók csoportjai – volt már róla szó – a számukra adottat terjesztik, olyan mintákat kínálnak, amelynek lényege inkább a konfliktusok elfojtása, mintsem megfogalmazása. Ezeket a mintákat természetesen nem a konkrét csoport tagjai termelik, hanem a környezet – a legszűkebbtől a legtágabbig. Az egyének magatartásában a valódi konfliktusok elfojtása válik jellemzővé, hogy helyükbe álkonfliktusok, ún. mindennapi problémák léphessenek. Aki ezt a légkört elsajátítja, az már csak a kultúra felületi rétegére lesz érzékeny. S ezen az sem segít, ha ezek után az intézmény annál egy fokkal tágabb kulturális programot hirdet; a megvalósítás, a befogadás a legszűkebb körben marad.

Mindezekből következik tehát, hogy ebben a környezetben a népművelők csak akkor érhetnek el eredményt, ha olyan feltételeket sikerül biztosítaniok, ahol a konfliktusok megfogalmazódnak, s ezt (a művészet lehetőségeiről szólva) olyan jól kiválasztott művekkel segítik elő, amelyek éppen ezekben tölthetik be a katalizátor szerepét. Ez a módszer egyfelől sokkal több igazán nagy műalkotás hatásának teljesebb kibontakozását eredményezheti, másfelől a közösség tagjai a kultúrához való *aktív viszonyuk* kialakításával saját közösségük, társadalmi és személyes magatartásuk új mintáit alkothatják meg.

Valóság, 1976. 1. sz.

KÁDÁR PÉTER

„Éltünk eddig bajjal, nyűggel...”

Zalaegerszegen 720 cigány él, a város lakosságának mindössze 1,6 százaléka. Két putritelepet még nem sikerült lerombolni; majd a következő öt évben kerítenek rá sort. Harmincegy családról van szó. Nem sok. De a városból állami gondozásba kerülő gyerekeknek több mint a fele, a kisegítő iskolába járóknak kétharmada, az általános iskolák osztályaiban ismétlésre utasított tanulóknak nyolcvan százaléka cigány. A Zala megyei tanács 1976 júniusában részletes intézkedési tervet fogadott el a réteg életkörülményeinek javítására. Az állapotok felmérésén és elemzésén alapuló előterjesztés egyik részletét idézzük:

„A megyeszékhely peremkerületi könyvtárába 60 cigánytanuló iratkozott be. A gyerekek otthon rendszeresen felolvassák a kölcsönzött könyveket. Az ifjúsági csoportokban még csak elvétve találkozunk cigányokkal. Kivétel a cigányszínpad, amely szép szakmai sikereket ért el, nagy közösség-, ember- és műveltségformáló erőnek bizonyult...”

A bejáratnál aprócska plakát: a cigányszínpad bemutatóját hirdeti.

A művelődési ház igazgatója a homlokát dörzsöli:

– Nem bírok ezzel a tömeggel! Semmi reklámot nem csaptunk, mégis jönnek, jönnek egyre! Óvo-

dástól az üknagyapáig. Nézze meg, mi lett ebből a gyönyörű kultúrházból!

A csupafém, csupaüveg, műmárvány és műbőr előtérben csakugyan vásári forgatag fogad.

A kiállítóteremben Dózsa György gipszszobra alatt csecsemőjét szoptatja egy anya. Odébb zsíros kalapú, nagy bajuszú cigányember kínálja körbe a kövidinkás üveget.

Hét óra. Kezdődne az előadás.

Ha lenne főszereplő.

Hírnök jő, s félénken jelenti az együttes vezetőjének:

– Azt mondta, nem lép fel! Azt mondta, itthagyja a színpadot! Megsértődött, mert nem méltányolták eléggé.

– Hát ezt meg hogy képzeli? Azonnal elmentek érte és idehozzátok! Nekem ne csináljatok cirkuszt, mert mindjárt én hagyom itt az egészet, aztán nézhettek! Világos?

Többen is indulnak megszeppenve, egyikük halkan megkérdezi:

– De bankett lesz utána, ugye?

– Bankett? Minek hiszitek ti magatokat? Na, indulás!

A színházterem ajtajában többen is kiabálnak egyszerre, mintha kevesellnék a fülsértő zsivajt. A jegyszedők féltucatnyian vannak. Az ellenőrzés nagyon szigorú.

– Az öt éven aluli gyerekeket tessék hazavinni!

Nahiszen! Vannak vagy ötvenen még karonülők is.

– Mit okvetetlenkedik? Megvettük a jegyet a gyereknek is. Egészet, pedig félárú járna. Gyerekeknek és katonáknak mindig félárú jár!

– Este van. Tessék hazavinni a kicsiket!

– Drága főnök úr, most az egyszer tegyen kivételt, kérem tisztelettel. Hiszen ez az ártatlan nem

akar mást, mint látni a nagytestvérét a színpadon. Nem szól ez egy szót sem! Ugye nem szólsz, Noémi?

– Nem engedhetem be. Ez szabály!

– Hol van az írásban?

– Ne vitázzon! Egyetlen gyerek sem mehet be!

– Na, hol van az írás?

– Maga, bátyám, jobban teszi, ha kinn hagyja azt a borosüveget, mert magát is hazaküldjük!

– Na né! Maguknak már mindenhez közük van?

Az utcáról üdvrivalgás harsan. Megérkezett a főszereplő. Mercédesszel hozták.

Egy járókelő megkérdezi:

– Mi lesz itt? Vajdaválasztás?

– A cigány színjátszók bemutatója. Nem akarja megnézni?

– Színjátszó cigányok? Mit ki nem találnak? Hát nem csinálnak ezek nekünk elég színházat enélkül is? Meg cirkuszt!

S dohogva elvonulna, de valaki eléje áll:

– Mit mondott?!

– Hagyjad, Gazsi! – húzza el a barátja. – Ezek már ilyenek. Légy okos!

Amikor az előadás elkezdődik, a szomszédom oldalba bök:

– Csak nem szavalni akarnak? Mi táncolni tudunk! Táncolni és énekelni! Ki látott ilyet?

Az első sorból egy asszony virágokat dobál a színpadra:

– A primadonnának!

A főszereplő megdicsőülve mutatja a közönségnek az összeszedett csokrot.

– Mit játszod meg magad! – kiált föl egy lány a harmadik sorból.

Régebben ő volt a főszereplő. Megsértődött, abbahagyta. Most irigykedik.

Folytatná még, de elnyomja hangját a taps.

A színjátszók koridőse lehet vagy negyvenéves. Egyetlen sor a szerepe. Kínos-lassan, szótagolva mondja.

A lány komor képpel panaszkodik a harmadik sorból:

– Amikor én háromhónapos terhes voltam, már nem engedett fel a színpadra. Ennek meg, ni, mekkora hasa van!

– Csönd legyen! – pisszegik le. – Rád most senki sem kíváncsi!

Leeresztik a függönyt, végre sikerül kiterelni az ismétlést követelő közönséget.

Közvéleménykutatást végzek az ajtóban:

– Volt már színházban?

– Persze. Onnan jövök.

– Voltak már színházban?

– Eddig nem értünk rá. De ez jó kis muri volt.

– Volt már színházban?

– Hol? Színházban? Te Gizi, mondd már meg, te jobban tudod! Voltam én már színházban?

A főszereplő királynői léptekkel sétál a kifelé sodródó közönség között és győzedelmesen pillant mindenkire.

– Ugye gyönyörű volt? – kérdezi és elpirul. – Jaj, micsoda lámpalázam volt, mindenki engem nézett!

Ő lenne az a kis hisztérika, aki az előadás előtt „lemondta" a fellépést?

A cigányok színjátszó csoportja alig három éve alakult. Úgy tudják, hogy egyetlen az országban. Volt már rádió- és tévészereplésük. Egy idegenforgalmi filmbe is bekerült a műsoruk.

– Folklór?

A színpad vezetője a szó hallatára feldühödik:

– Jaj, csak ezt ne hallanám már! Mindenki úgy hiszi, hogy ez valami egzotikus vállalkozás. Hát

nem! Ez népművelés, nevelőmunka. A csoport máris ismertebb az országban, mint szeretném. Jó, legyen ismert! De ne a vélt, magas színvonal miatt, hanem azért, hogy csinálják másutt is. Mert ez bevált kezdeményezés. Az alakulás óta legalább kétszázan jártak a csoportba, hosszabb-rövidebb ideig – folytatja. – Bemutatók után valóságos jelentkezési láz tör ki. De a lelkesedés legtöbbször csak egy-két hónapig tart. Nem zavar, úgysem tehetségeket akarok felfedezni. Dehogy. A költészet mindenkihez közel áll, sokan mégsem találnak rá. Itt népdalokat, verseket mondunk, énekelünk. Petőfit, Jeszenyint. Akad a csoportban beszédhibás is, annyi baj legyen. Egyikük például három héten át vasszorgalommal tanulta egyetlen mondatnyi szerepét. Ő az, aki a dolgozók általános iskolájába is beiratkozott. Kitartásával szerzett magának tekintélyt a többiek előtt. Az ő példája nyomán egyre többen ismerik meg a betűket felnőtt fejjel. Némelyiket a szégyenérzet is rávett a tanulásra. Mert ez már a negyedik műsorunk, és itt szerepolvasás is van. Amikor az elsőt kezdtük, majd elájultam a meglepetéstől, hogy a tagoknak több mint a fele nem tud olvasni. Mondtam, szívükre vették. Két éve a színjátszók nyolcvan százalékának nem volt munkaviszonya – mondja a színpad vezetője. – Most nyolcvan százaléka dolgozik. Nem alkalmi munkásként. Erre vagyok a legbüszkébb, nem a tévészereplésre. Ezt tartom sikernek. Higgye el már végre valaki, hogy nem a cigányság művészetét akarjuk bemutatni. Egyszerűbb a cél, de nem kisebb a feladat... Sok százszor hallottam, formáltam ezt a műsort, betéve tudom az egészet. Mégis elszorul a torkom, amikor a kórus azt mondja a színpadon: „Éltünk eddig bajjal, nyűggel, kezdődjék a jó világ."

A következő reggel a piacon keresgélek a zöldségek között, amikor egy ládát cipelő férfi megszólít:

– Holnap is eljössz?

Így.

– Hová is? – Fogalmam sincs, miről van szó. De hamarosan kiderül:

– Te vagy az újságíró, nem igaz? Te írsz a műsorunkról. Holnap vidékre megyünk. Gyere el, aztán majd szépeket tudsz írni rólunk. Az lesz az igazi!

– Te is játszol? – kérdezem ügyetlenül, átvéve a tegeződést.

Önérzetesen válaszolja:

– Komoly szerepem van. Majdnem főszerep.

Az újabb előadás színhelyére negyven kilométert kell buszozni. Indulásnál virágos a hangulat:

– Tájolunk! Mint az igazi színészek!

Az egyik szereplő otthon felejtette a színpadi kosztümjét.

– Álljunk majd meg! – kéri a buszvezetőt.

– Hol?

– Hogyhogy hol? – kérdez vissza. – A város szélén, a putrikerületben. – S nevet hozzá.

Az autóbuszt pillanatok alatt körülfogják a telepiek.

– Itt vannak a színészek!

Tízéves fiúcska cigarettát kéreget.

Szakadt szoknyájú lány perdül a busz elé:

– Vigyetek magatokkal! Én is tudok színészkedni! Majd meglátjátok!

– Hogyne, majd éppen téged! Így is sokan vagyunk!

– Nem vagyunk sokan! – szól közbe valaki. – Éppen elegen vagyunk. Ennyi szereplő kell.

Negyvenen vannak. Aligha akad még színjátszórendező az országban, aki ennyi szereplőt mozgat-

ni tudna, merne a művelődési házak jobbára kis színpadain.

Az autóbusz vezetője cigarettával kínálja az egyik színjátszót. Imígyen:

– Nesze... egy úri cigaretta!

Hirtelen csönd támad.

G.-ben visszakínálják. A legdrágább cigarettát veszik meg a presszóban, ami csak kapható:

– Nesze... ez tényleg úri cigaretta.

A sofőr vigyorog:

– Vehetek kettőt?

Az egyik színpadi tag késett. Nem várták meg, nélküle indult a busz. Egy mondat a szerepe, ha hiányzik, annyi baj legyen.

Ő másképp gondolja. Taxit bérel, s mire G.-be érünk, ott fogad. A taxiszámlával együtt. Csupa mosoly, mert lám, mégis ő lett az első. Nem sajnálta rá az áldozatot.

De a többiek komorak.

– Aztán te! Így neveled a négy gyerekedet? Olyan sok pénzetek van?

– Itt akartam lenni, és itt is vagyok!

Hallgatnak, fenyegetően.

Csappan az ő kedve is.

– Öltözzünk át! – mondja, hogy megtörje a csendet.

– Te nem! – mondja a csoport koridőse. – Ha jöttél, jöttél, de színpadra velünk nem léphetsz! Hogy máskor megtanulj vigyázni a pénzre!

A határozat végleges.

A plakát szerint néhány perc múlva kezdődik az előadás, de a G.-i művelődési ház környéke gyanúsan elhagyatott. Végre előkerül egy népművelő.

– Sajnos – feszeng –, hiba csúszott be. Nagy lakodalom van a faluban. Ráadásul a tévé focimeccset közvetít.

Az együttes vezetője elfehéredik a dühtől.

– Hányan lesznek összesen?

– Talán-talán, ha ötvenen-hatvanan.

A színjátszók elnémulnak a hírre. Egyikük már húzza is lefelé a csizmát:

– Gyerünk haza! Ne szégyenkezzünk hatvan ember előtt!

A többiek a főszereplőtől várják a döntést.

– Azt már nem! – mondja. – Ne mi szégyenkezzünk, hanem a szervezők! Akik itt vannak, azok kíváncsiak ránk! Mutassuk meg, mit tudunk.

S megmutatják!

Hazafelé jókedvűen énekel a társaság, csak egy asszony sürgeti izgatottan a sofőrt:

– Tízre benn kell lennem a gyárban! Mit szólnak, ha elkések? A késést nagyon komolyan veszik nálunk!

Az éneklő, ünneplő színjátszókkal egyenesen a gyárkapuhoz robog a busz.

Élet és Irodalom, 1976. október 30.

S. NAGY KATALIN

Szentképek és kegytárgyak a lakásokban

A TIT megbízásából 1970-ben képzőművészeti ízlésvizsgálatot folytattunk 392 budapesti munkáslakásban. A lakások 15 százalékában volt vallási tárgyú kép. Ez az arány ösztönzött bennünket arra, hogy az 1972-ben kezdődő Lakáskultúra – vizuális kultúra c. vizsgálatunkban külön, hangsúlyozottan is felfigyeljünk a lakásokban található szentképekre és kegytárgyakra.

A négy éve folyó empirikus szociológiai vizsgálat alapján megkíséreljük leírni a ma, Magyarországon lakásokban található vallási jellegű tárgyakat, e tárgyak minőségét, funkcióját és e tárgyakhoz való hozzáállást, tekintetbe véve a különböző társadalmi rétegeket.

A HÁZON KÍVÜL

Elsősorban falvakra korlátozódó jelenség. A házak oromfülkéiben, a külső falakon láthatók: a fülkében leggyakrabban Mária, vagy valamelyik szent, a ház patrónusa; a falakon leggyakrabban kereszt vagy feszület.

Vannak erősen római és görög katolikus falvak és református településekbe ékelt katolikus falvak, ahol hagyományként őrződik, öröklődik e szokás. A régi paraszti házak a régi formában őrzik hiedelmeik megtestesítőit. A mi vizsgálatunk számára nem a

múlt századból, századelőről maradt szobrocskák az igazán érdekesek. Legfeljebb mint a konzervatív szemlélet tartósságának bizonyítékai és mint mintaadók, esetleg példaképek az újonnan épült házakhoz.

A néprajzosok egy része szerint nem esztétikai és nem díszítő funkciója volt a fülkébe állított szobrocskáknak, az oromzatba vésett keresztnek, festett képecskének. Valószínű, hogy a vallásos gondolkodás maradványainak, a hiedelmeknek, babonának megfelelően, valamiféle istenhitnek is reprezentánsai e figurák. A vallási türelemre, a szabad vallásgyakorlásra is reagálások, a falusi közösség elvárásainak is megfelelni akarás jelképei, de ideológiai-szemléleti tükörképen túl nagyon nagy mértékben dísztárgyak is – kifejezetten díszítő funkcióval. Borsodban és Zemplénben főként tükörből készített keresztek díszítik a házfalakat, Hevesben csillámló felületként borítják be a ház egész külsejét, megszámlálhatatlan mennyiségben. Az új házakon inkább díszítő funkciót képviselnek.

Másfél millió forintot érő házak fülkéiben vagy a házak utcára néző falába épített, plasztikusan előtüremkedő, az ablakok feléig is feltörő oltárokban leggyakrabban az áldást osztó glóriás Jézus vagy Mária, máskor védőszentek, agyondíszített környezetben, többnyire művirágok között. Csak a nagyméretű, festett gipszszobor és a művirágok értéke 1500 –3000 Ft. Hivalkodóan kifelé szólók e konstrukciók, feltűnő a színességük; túldíszítettségük az utcán járók figyelmét kívánja felkelteni, vizuálisan a ház egészére irányítani.

Nagyon kevés helyen: a legöregebbeknél s a legmaradiabbaknál láttuk csak a tükörképet és az üvegképet kizárólag zárt falusi településeken, ahová még nem jutottak el a régi tárgyakat összeharácsolók és a néprajzi gyűjtők sem. Ezekben a lakásokban szinte változtatás nélkül őrződött meg a XIX. századbeli díszes, kézzel festett szentkép. Sok helyen már ütött-kopott, a festékréteg levált. E sablonokkal, de mégis kézműves gondossággal készített tükör- és üvegképeknek ügyetlen bája, tiszta, nyers színei, primitív díszítése sajátos esztétikum hordozója. Az így megjelenített szentek természeti erők megszemélyesítői is, szellemiséget, erkölcsöt sugalló személyiségek is, akik magától értetődő természetességgel benne élnek a parasztemberek mindennapi életében, amivel felruházódtak, avval szervültek is a hétköznapokhoz, tartozékai a környezetnek. Itt még nem válik el a funkció és esztétikum, forma és tartalom, jelentés és a hordozó jel.

Szinte azt mondhatnánk: atavisztikus jelenség kultúránkban. Vagy pontosabban: kultúránk egyik mélyrétege.

Régi nagygazdák, egykori föld-, szőlő- és állattulajdonosok lakásában is egyfajta megmerevedettségben: a fő helyen, a fő helyeken a szentképek egész sora és köztük, a gerendák alatt sorakozó tányérok némelyikén is vallási jelenetek. E képek: olajnyomatok. Kis variánsú változatok készültek nagy szériában. A szentképeken és szobrocskákon kívül, melyek hagyományos elrendezésben láthatók (Komlóskán, Füzéren csakúgy, mint Magyarszombatfán, Zalafőn stb.), csak két-három családi fénykép van a falakon, semmi más. A múlt század végi és század eleji nyomatok önmagukban értéktelenek, sema-

tikus figurákat jelenítenek meg direkt eszközökkel, vizuálisan is jelentéktelenül, közhelyszerű ábrázolásban, mégis: esztétikailag is értékesebbek és vallási kifejező erejük, mondanivalójuk, szellemiségük tekintetében is hitelesebbek, mint a két világháború között készült utódaik. E régi nyomatok kevesebb giccselemet tartalmaznak, mint a húszas évek utáni változatok, valami közük még van az akadémikus festészethez, ha távolabbról is, de emlékeztetnek azokra a magas művészeti előképeikre, melyek nyomán létrejöttek. Régi, módos parasztgazdák, ma a múltat legalább a tárgyak őrzésében mentő öreg emberek tulajdonai. Ezek között még gyakoriak a jeleneteket, történeteket ábrázolók: leginkább Jézus élettörténetéből vett jelenetek, de a szentekkel történteket is megörökítők.

A KÉT VILÁGHÁBORÚ KÖZÖTTI NYOMATOK, GICCSKÉPEK

A régi, hagyományos típusú és a már felbomlott, de még a régiből sokat megőrző lakáskultúra az idős generációra, a gyermekeikkel nem együtt lakó öregekre jellemző. Ezeknél a giccsnyomatok (melyek elemzésére még visszatérünk) mellett igen sok egyéb vallási kegytárgy is van. A sublótokon, szekreteren, fiókos szekrények tetején festett gipszszobrok, Jézus, Mária, Szent Antal, Teréz és egyéb szentek, angyalkák, festett gipszbáránykák, s néhol a karácsonyi Betlehem-szokás kellékei, figurái. A legmaradibb rétegnél csak kegytárgyak vannak.

A folyamat: csak vallási tárgyú festmények és szobrocskák, majd ezek közé beszivárognak a fényképek, aztán egyéb kis dísztárgyak is (kis vázák, állatfigurák) és minél magasabb iskolai végzettségűek,

minél fiatalabbak lakásáról van szó, annál inkább szorulnak háttérbe a vallási tartalmú tárgyak a kifejezetten díszítő funkciójú tárgyak mellett.

A nem katolikus parasztcsaládoknál puritánabb a lakószoba és a konyha is. Szentképek helyett csak háziáldás és üvegre festett bibliai idézetek vannak, és nincsenek szenteket ábrázoló szobrok sem. Viszont pontosan a reformátusoknál jelennek meg előbb (azaz alacsonyabb társadalmi rétegeknél is, mint ahogy az egyébként általános) a nem vallási tárgyú festmények. Kicsiben lejátszódik az a folyamat, ami a reformáció idején, amikor az egyházi festészet háttérbe szorult és új műfajok alakultak ki a festészetben (zsáner, portré, tájkép stb.).

Ez a reprodukálás más szinten is újra és újra megtörténik. A falusi kézműves, alkalmazotti rétegeknél szorul háttérbe a vallási tárgyú festészet, és megjelenik az egyéb, nem vallási táblakép (zsáner, tájkép stb.). A falusi iparosoknál csökken a szentképek száma, a feszületek gyakran a szekrény tetejére kerülnek vagy csak egyetlenegy marad a tisztaszobában: a kettős ágy fölött. A kegytárgyak is a fiókokba süllyednek.

A középkorúaknál, ahol az elmúlt tíz-tizenöt évben teljesen megváltozott a lakáskultúra, ott maradt meg az olajnyomat-szentkép, ahol idősebbekkel laknak egy lakásban, és ahol az asszonyok még önellátó gazdálkodást folytatnak. Ahol azonban kétlaki életmód folyik: a férfiak a faluból eljáró munkások és az asszonyok is téeszben vagy a háziiparban dolgoznak, és csak kiegészítő jövedelemforrás a háztáji, szinte teljesen eltűnnek a gipszszobrocskák és az olajnyomatok. Csak a feszület marad, és legfeljebb egy-két szobrocska a városban vásárolt és városinak hitt dísztárgyak között. Az olajnyomatok helyébe lépnek az olajfestmények, a vallási és

nem vallási tárgyú, 300–5000 Ft közötti pénzértékű olajfestmények.

Ezeknek is két, alapvetően más „stílusa" van, koruktól függően: a két világháború közötti, vagy a hatvanas évektől napjainkig készültek. A vallási témájú képek is jól elkülöníthetők készülésük időpontja szerint. Ezek a szentképek már olyanok, mint a városi munkáslakásokban levő szentképek, azaz pontosan olyanok, mint amit a régi és új városi munkások is és az új, a falvakban élő munkások is megörököltek a kispolgári ízlésű rétegektől.

E váltások, változások közben egyre erősödik a szentképek díszítő funkciója, és egyre kifejezettebbé válik esztétikai funkciójuk is. Az olajfestmények már nemcsak vallási tartalmúak, hanem tükrözői a család anyagi jólétének, a belefektetett pénzösszegről is hírt adnak.

A legfiatalabb háztulajdonos-generációnál van a legkevesebb szentkép. Néhol még ott sincs a lakásban, ahol a ház falában ott áll a falu normái szabta szent szobor.

Már a középkorúaknál is, ahol új bútort vásárolnak, megindult folyamat – főként ipari települések vonzásában –, hogy a szentképek kiszorulnak az előszobába, majd a konyhába. (Hasonlóan, mint egykor a festett ládák, melyek a szobai díszhelyről jutottak a konyhába, nyári konyhába, végül a kamrába.)

Hogy mennyire belegyökerezett azonban a fiatalokba is a valláshoz kapcsolódó, de a vallás tartalmát nélkülöző megszokás, hogy mennyire bennük él az egykori családi élet oltalmazójaként díszhelyre tett szobrok, a szent sarok emléke, arra legjelesebb példánk egy mályinkai fiatalasszonnyal végzett interjúnk. Néhány éve épült modern házban laknak az idős szüleik telkén, a régi, hagyományos kultúrá-

jú tornácos paraszthház tőszomszédságában. Egyetlen szentképük sincs. A férj bányában dolgozik, szakmunkás, a nő is nyolc általánost végzett, képesített kertész, két kisgyermekük van. A férfi mindennap hazajár motorral. Modern variabútorok, geometrikus mintázatú bútorhuzat, modern szőttesek találhatók a házban. A vendégszobában absztrakt falfestés. A szoba egyik sarkában, a falon felülről jobbra is, balra is körülbelül másfél méteres hosszanti és szélességű sávban a pasztell színű, a szobafalaktól élesen elütő, vadabb rózsaszín festés és egészen elütő típusú minta. Kiderül, hogy ezt kifejezetten ő akarta így, mert neki tetszik így. Szülei tisztaszobájában ugyanebben a sarokban a szent sarok: balról vérző szívű Jézus, jobbról a vérző szívű Mária, előttük, virágok között Szent Teréz (az anyát és a lányát is Teréznek hívják).

A fiatalasszony nem tudja, miért festetett más színnel más fajta modern mintákat ebbe a sarokba.

Amikor jó néhány hasonló, zalai, somogyi, nógrádi, hevesi példa után az ősszel Telkibányán ismét szembetalálkoztunk a jelenséggel, és a fiatalasszony sem és a férje sem tudták – mint a többiek sem – a különleges minta, festésmód okát, áthívtam őket a szülők lakásába, és megkértem, nézzék meg, hogy ugyanazon a helyen az öregeknél a szent sarok részesül hasonló kivételezettségben. Döbbenten álltak.

A fiatal korosztálynál a hagyományos paraszti elrendezésben megőrzött szobrocskákkal és szentképekkel csak cigánycsaládoknál találkoztunk, méghozzá olyan letelepedett, téeszben is és iparban is dolgozó és csak két gyereket vállaló fiatal cigányoknál, ahol teljesnek mondható az asszimiláció, és sajátos útját választották a faluhoz kötődésnek: egy-egy rokontalanul meghalt idős ember házát vásá-

rolták meg, berendezéssel együtt (pl. Galambokon, Bátaszéken, de a Nyírségben több helyen is).

A falusi értelmiségieknél általában nincs szentkép, a túlzottan kispolgári ízléssel berendezett otthonokban viszont olykor giccses olajkép található.

Sajnos a falusi katolikus papok legtöbbjénél csak értéktelen szentképeket, giccses olajfestményeket, rossz reprodukciókat láttunk. Szinte kivételnek számít pl. a taktaszadai pap, ahol ízléses szentképek és a sajószentpéteri pap, akinél a templomában is és a lakásában is kortárs magyar művészek által festett, értékes vallási tárgyú festmények vannak.

A VÁROSI LAKÁSOKBAN

Az idősebb generációhoz tartozó, alacsonyabb iskolai végzettségű munkások, akik első generációs városlakók, lakáskultúrájukban még nagyon sokat őriznek a falusi hagyományokból. Így a szentképek „átmentése", a szent szobrocskák megőrzése is jellemző rájuk.

Egy miskolci toronyházban élő idős munkásházaspárnál a feszület a dupla ágy felett, és ugyanolyan szentképek, mint a falusi középgenerációk eljáró kétlaki munkásainál.

A többgenerációs munkáscsaládoknak már csak egyhatodában vannak szentképek. A munkások egy nagyon jól kereső, az átlagos munkáséletmódot meghaladó rétegében azonban ismét gyakorivá válik a szentkép a falon. Ezeknél jelenik meg néhány közismert, vallási tárgyú festmény másolata (nem egyszerű reprodukció, hanem komoly pénzért kapható másolat). Leggyakoribb a Munkácsy Mihály festette Krisztus Pilátus előtt és az Ecce Homo c. mű másolata. Egy nagykanizsai művezető lakásában a

hálószobában a kettős ágy fölött nagyméretű olajfestmény blondel keretben: a Mária ölében támaszkodó gyermek Jézus játszik a galambokkal (giccs), a vendégszobában pedig a két Munkácsy-másolat giccs tájképek között.

Ez a fajta keveredése a névtelenek festette olajnyomatoknak és az ismert művészek festményeiről készült másolatoknak, a városi alkalmazott rétegre jellemző, és a munkások, mondjuk így: tehetősebb rétege őket utánozza.

Ahol még a falu emléke jegyében őrződtek meg a szentképek, olykor kegytárgyak is, és konzervatív módon vannak jelen a „tárgyegyüttesekben", ott funkciójuk is hasonló és olykor vallásos szemlélet mutatói. A legtöbb munkáscsaládban azonban elveszti eredeti tartalmát, esetlegesen van jelen, inkább csak az egykori vallásosság töredékeként, súlytalanul. Díszítő funkciója a gazdagabb munkáscsaládokban erős. Gyakran egészen meghökkentő módon maradt meg, olykor szinte frivolan ellentmondó környezetben. Egy miskolci munkáslakásban, ahol négy generáció él együtt, és ebből három diósgyőri vasmunkásnemzedék (a negyedik: a 2–4 éves gyermekek), egy feszület van a televízió felett balról, jobbról műanyag vázában műanyag rózsák. A tv tetején levő, mezítelenül guggoló porcelán nőfigura takar valamit a keresztből. Egyszerre látható az akt és a Krisztus. Egy másik diósgyőri munkáslakásban a kettős ágy felett hatalmas olajfestményen Mária, karján a gyermek Jézussal, alatta a lámpabúrán kézzel festve a három Grácia félig-meddig ruhátlanul.

Teljesen eltűnik a szentkép az új, lakótelepi lakásokban. Egész lakótömböket, 200–300 lakást, falunyi embert befogadó modern épületeket jártunk úgy végig, hogy egyetlenegy szentképet sem láttunk. Mintha azzal az életmódváltással, azzal a civilizá-

ciós szinttel, amit a lakótelep jelent, együtt járna a szentképek funkciójának elvesztése. (Ne felejtsük el, hogy a falujától elszakadni öregkorában sem tudó ember a toronyházba is magával vitte szentjeit. Az általános azonban nem ez; a modern lakásokba költözve az idősebbek is megválnak szentképeiktől. „Valahogy nem illik ide" – sommázta egy szombathelyi munkásasszony, körbemutatva a beépített szekrényes, konyhás, fürdőszobás lakásán.)

A fiatal, érettségizett alkalmazottak lakásának díszítésére sem jellemző a szentkép, alig-alig fordul elő. A negyven éven felüli, érettségizett és nem érettségizett alkalmazotti réteg azonban őrzi, reprodukálja és szeretné továbbörökíteni is a vallási tárgyú olajnyomatokat. Bizonyos falusi rétegekhez hasonlóan konzerválják e hagyományt. S míg például a budapesti munkáslakások 15 százalékában találtunk szentképeket és ezen belül 13 százaléknál mindössze egyet, rendszerint egy nagyméretű olajfestményt az ágyak felett, addig a 40 év feletti alkalmazottak nagy részénél 3–5 db olajfestmény is található, és nem ritkák azok a lakások sem, ahol a szentképek száma az ötöt is meghaladja. Itt már keveredtek a funkciók: szinte elválaszthatatlanul összeforrott a vallási funkció a díszítő funkcióval, sőt az esztétikaival is.

Fontosnak és figyelemre méltónak tartjuk, hogy a falusi lakásokban főként Jézus, Mária és a szentek vannak jelen személyes megjelenítésben, óvó, figyelmeztető, áldó és bíráló személyként. Egy-egy gesztusukkal kommunikációt teremtenek a rájuk nézővel, ez szinte személyes kontaktus. Még a városi képzetlen munkások lakásaiban is – vérző szívüket a néző felé tárva – valamiféle érzelmi-erkölcsi tartalom hordozói. A városi alkalmazottak lakásaiban levő olajfestmények azonban személytelenül ábrázol-

ják a szenteket, majdhogynem közömbös békességben, a nézőtől elfordultan: nincs személyhez szóló, felszólító jellegük. És nem is személyek, hanem idillikus környezetbe ágyazott áljelenet idegenszerű szereplői. Rossz zsánerképek, rossz staffázsfigurák, csak éppen a jelenet közismertségéből, s legfeljebb a glóriából tudni, hogy vallási tárgyú a kép.

Az értelmiség jelentékeny részénél találhatók szentképek. Itt azonban minőségileg más fogalmat jelent ez a szó, hogy szentkép. Annak ellenére, hogy ezek másolatok, reprodukciók – esztétikai érték hordozói. Az egyházi festészet egy-egy jelentékeny műalkotásáról készült színes reprosorozat, műtárgymásolat, eredeti és másolat ikonok, barokk és népi faszobrok, a kortárs művészeknek a vallási jeleket, szimbólumokat képépítő elemként használt munkái: elsődlegesen az esztétikum kedvéért.

Természetesen az értelmiségnek is van olyan rétege, amely e mögé az esztétikai funkció mögé rejti vallásos érzelmeit, s akik számára e műalkotások vallásos szemlélet kifejezései is. Ez azonban mindenképpen elvontabb, szellemibb, nem a paraszti élethez idomuló érzékletes istenkép, nem is a vérző szívű szentek nyersebb, mágikus, babonákkal terhelt képe és nem is a kiglancolt olajfestmények szelíden misztikus másolata.

A SZENTKÉPEK

Esztétikai minősége miatt két csoportot különíthetünk el a többitől. A tükör- és üvegképek is sémákkal készültek, és mégis, talán attól, hogy magukon hordozzák a kézművesség jegyeit, van bennük valami személyes vonás (talán éppen groteszkségük, torzított arányaik, harsogó színeik megkapó esetlensé-

gük miatt), esztétikai hatást is keltenek. Kisebb, zártabb közösségek igényeit elégítik ki, mint az időben is később létrejött és általánosan elterjedt olajnyomatok. Esztétikai értékeik összefüggethetnek azzal az istenképpel, azzal a vallási tartalommal is, amit sugallnak. Az üveg- és tükörképek még közvetlenül az emberhez szólnak. Nemcsak a képek, s a rajtuk ábrázoltak ügyefogyottak, s naivak; azok, akik személyes környezetükben tudták ezeket a naiv isteneket, maguk is valami hasonló naivsággal hitték a történeteket, a példázatokat és magát az istent is, s őrizték a messzi múltból megőrzött mágikus hitet is: a képek maguk is óvni, védeni képesek a családot, a házat, a mindennapi életet.

Műalkotásnak tekinthető szentképeket sehol sem láttunk. Tudjuk, hogy van néhány magángyűjtemény, ezek a lakások viszont nem kerültek a mi mintáinkba. Egy zalaegerszegi vezető értelmiségi családban az ikonok, szentképek, vallási tárgyú reprodukciók mellett nemcsak más tárgyú, más műfajú eredeti kortárs festményeket és egyéb, jellegzetesen XX. századi művek reprodukcióit láttuk, hanem nem-keresztény jellegű, többnyire primitív vallási tárgyakat is: afrikai és óceániai faszobrokat, busó és néger maszkokat, népi gyermekjátékokat, zsidó kegytárgyakat, Buddha-szobrokat.

Egy miskolci vezető értelmiségi családnál azonos hangsúlyt kapott a barokk angyalkafej, a reneszánsz szentkép és Csontváry reprodukciói, a XVIII. századi templomfreskóról készült fotó és a római kori áldozati edény.

Az istenhit árad viszont azokból az értelmiségi lakásokban lógó szentképekből, amelyek a magas művészet álruhájában kizárólagosan a keresztényi gondolat létjogosultságát hirdetik. S ide már a Csontváry-féle panteizmus és a Rouaultok szorongó, zak-

latott, kérdőjelekkel terhes istenhite sem fér be, csak a magabiztosan, kánon szerinti istent hirdető művek.

A református értelmiségnél viszont a magas kulturális szintű környezetbe, a panteisztikus, a közösségi, a humanista szemléletet tükröző műalkotások (gyakran progresszív, kortárs művészi alkotások) közé vizuálisan sehogy sem illeszkedő szöveges bibliaidézetek árulkodnak az istenhez és a valláshoz való kötöttségről.

A legolcsóbb szentképek a legszegényebbek tulajdonában vannak. Levelezőlap nagyságú reprodukciók egyszerű keretben, vagy üvegre festett virágokkal övezve. E virágok halvány színű és elnagyolt formájú, egy-két ecsetvonással odavetett utánzatai csak a tükörképeknek. Olcsók árban is (10–20–30 Ft; régen is, most is) kivitelben is. Portrék: Jézust vagy Máriát ábrázolják. Variációik sem túl gazdagok: mindössze hatféle Jézus-fejet és négyféle Máriát különböztethetünk meg – s ez országos viszonylatban igazán kevés!

Ezek a nyomatok országosan elterjedtek. Ugyanazt a szép, szenvedő, figyelmeztető férfiarcot láttuk a Győr-Sopron megyei falvak volt nagygazdáinak lakásában, mint Zemplénben.

Giccsé válnak a szentképek, amikor eltűnnek belőlük a személyiségjegyek is, eltűnnek az arcokról az érzelmek, megszűnik a fájdalom, a bűn, az ábrázoltak elfordulnak az emberektől és gesztusnélkülivé válnak. Jézus nem mutat kifelé a képből, és nem néz senkire. Az arcok megszépülnek, ábrándossá, szinte arc nélkülivé válnak, ránc nélkülivé, eszményien tisztává lesznek. Giccses jelképek jelennek meg: vérző szív, tövissel szúrt szív, fényt sugárzó szív a ruhákon kívülről. Ez már nem ember-isten, az istenfia-ember és nem az ember-szentek, nem az ember-

istent szülő anyag, mint a még 60–80–100 éves nyomatok többségén. Végletekig idealizált, eszményített megjelenítésében ezeknek az isteneknek végképp semmi közük az emberhez, ezek már nem védenek, óvnak, fenyegetnek vagy büntetnek, csak vannak, valahol elérhetetlen messzeségben.

A mindennapokhoz tartozó tükörképeken szereplő istenekből, a hétköznapokban is az emberrel szorosan együtt élő istenekből, a hiedelmek, babonák, mágikus hitek isteneiből így lesz egyre misztikusabb isten. Az olajnyomatok misztériuma is megszűnik, ez az isten egyre absztraktabb, egyre kívülállóbb.

A giccs olajfestményeken belül is vannak fokozati különbségek. Kevésbé giccsesek azok, amelyek még számtalan áttételen keresztül és teljesen csökevényesen, de mégis emlékeztetnek valódi műalkotásokra, készítőjük még fokozatosan alkalmazkodott a művészi előképekhez (a leggyakoribb a Leonardo Utolsó vacsorájának kompozíciós rendjét őrző).

Tematikusan is nagyon szűk spektrum ez a giccs olajfestmény-áradat (Szombathelytől Sátoraljaújhelyig, Őriszentpétertől Vilyvitányig): Jézus az Olajfák hegyén, a szent család, Mária a Gyermekkel, Mária és a galambokkal játszó Gyermek, Jézus a bárányokkal, Jézus tanítványai körében.

A téma is: szolíd, megnyugtató, békés, nincs keresztút, Pilátus, megfeszítés és feltámadás, nincs Atyaisten, nincsenek harcos, egzaltált, eksztatikus szentek.

A háttér, a giccsképek kelléke szerint: sötét vagy világos ég, egzotikus fák, virágok és angyalok, távoli hegyek, tiszta folyó, búzamező. A színek sem nem harsányak, se nem halványak, hanem decensek, kispolgárian visszafogottak. Jó sok olajfesték felhordva és kisminkelve, fényezve, hogy ragyogjon, mint a frissen pucolt cipő.

Ahogy az utakon, utcákon is felváltották a faragott fa és a festett pléh-Krisztusokat a kő és vas, majd a még értéktelenebb anyagból készült Krisztusok, a lakásokban is egyre olcsóbbak a feszületek: olcsóbb anyagból készültek, olcsóbb árban kaphatók, gyengébb a minőségük is.

Nyomon követhető bennük az is, ahogy a főhelyről kiszorulnak a mellékesebbre, és ahogy végül a konyhaszekrény tetején kötnek ki. S az is, ahogy a feszületből, amelyhez még imádkoznak, amelyek hatásában még hisznek, csupán kereszt lesz, amely előbb még a házban lakók vallásosságát demonstrálandó került a ház utcai homlokzatára, aztán díszítőelemmé vált, s végül tükörből, csillámló anyagból hivalkodó sordísszé a házfalakon.

A pléh-Krisztusok (Göcsejben, Abaújban, Nógrádban – imitt-amott) még kifejezőek, van formájuk és tartalmuk.

A mai lakások zömében levő feszületek többnyire felesleges sallangok. A lakás gazdája istenhivő, tagja a katolikus egyháznak, de ezek a fogalmak (istenhit, katolikus egyház) neki mást jelentenek, mint amit több száz éven át jelentettek, és amit hajlamosak lennénk róluk gondolni, ha nem látnánk ezeket a feszületeket, helyüket a lakásban, azt a mikromiliőt, amelyből kifejthetik hatásukat.

A SZENT SZOBROCSKÁK

Ezek a szobrok sokkal hamarabb tűnnek el a lakásokból, mint a szentképek. Előbb szorítja ki őket a városi civilizáció, a kereskedelem kínálta számtalan dísztárgy.

A tükörképekhez, üvegképekhez még magától értetődően tartoznak festett porcelán-Madonnák, női szentek, gipszangyalkák és bárányok. Még az olcsó levelezőlap nagyságú Krisztusok és Máriák mellett is csak ilyen szobrocskák vannak. (Dísztárgy még legfeljebb a kézzel festett virágos pohár.) E szobrocskák ritkán használt poharakkal és ünnepi alkalmakra szánt tálakkal, tányérokkal együtt vannak a sublótban.

A szent sarokban nagyon kevés helyen találhatók csak a régről megőrzött faszobrok és a szekrényekben gyöngyök, virágok között levő szobrocskák. Festett porcelán-Máriák őrzik a családot, körülöttük művirág. A szent sarokban az első áldozó gyermekek fényképei. A szobrok általában sokkal rosszabb minőségűek, mint a festmények. (Meg kell jegyeznem, hogy összefüggést látok eközött és múzeumi vizsgálataink azon tapasztalata között, hogy a múzeumlátogatók képzőművészeti ízlésében is elmaradottabb a plasztikai ízlés, mint a képi.)

A MINTAADÓ

A templomokban is számtalan giccsfestmény található. (Még a műemléki templomokban is.) Nem tehetjük meg, hogy szó nélkül hagyjuk a jelenséget. Hiszen az egyházi festészet főként a templomokat szolgálta és e közegben funkcionált igazán. Amikor a mai lakásokban szentképeket látunk, nem hagyhatjuk figyelmen kívül, hogy a lakásaikban szentképeket őrző emberek olykor hasonló szentképeket látnak ma a templomokban.

Szó sincs ma már a Biblia Pauperumról, szó sincs a középkori vagy a barokk templomok műalkotások révén elmondott példázatairól. Azok a festmények

közönségüknek egészen másról beszéltek, mint a mostaniak. A mostaniak többsége átmenetet képvisel a giccs felé, akadémikus eszköztára sematikus, unalmas, jellegtelen. A lakások zömében levő szentképek utánzatai, másolatai a templomokban található festményeknek.

Folyamatban levő vizsgálatunk egy részterületéről kívántunk hírt adni és egyben jelezni, hogy a mindennapi környezetben levő esztétikai funkciójú tárgyak elemzéséből szeretnénk visszakövetkeztetni a tárgyak tulajdonosainak vizuális kultúrájára. A szociológusok és a történészek a sokféle módszer mellett nem figyelnek eléggé a tárgyak elemzésének lehetőségeire, és még megalkotásra vár a tárgyak szociológiája. Hogy a művészettörténet egészéből, mely műalkotások utánzatai és milyen szintű utánzatai vannak egy ember vagy egy embercsoport birtokában, ez önmagában is életmód-mutató.

Világosság, 1976. 6. sz.

BÁLINT B. ANDRÁS

Hatvanezer panasz

Takarítónőnek jelentkezett egy fiatalasszony a vasipari vállalathoz. Örömmel fogadták – kellett az ember. Fölvették hát, és határozatlan időre szóló munkaszerződést kötöttek vele.

Néhány nap múlva – tehát még a próbaidőn belül – kiderült, hogy az asszonyka kéthónapos terhes. Ismét behívatták a munkaügyi osztályra, és határozott időre változtatták a szerződést: 1975. december 31-ben állapították meg a munkaviszony utolsó napját. A fiatalasszonyt megnyugtatták, hogy ez csak formaság, januártól újabb szerződést kötnek vele, de amikor erre sor került volna, azt mondták, visszajött a régi takarítónő, gépeket szereztek be, szóval köszönik szépen, de nem tartanak igényt a munkájára. S kezébe nyomták a munkakönyvét.

Az asszonyka – mi egyebet tehetett volna – a vállalati munkaügyi döntőbizottsághoz fordult segítségért, panaszát azonban elutasították, mégpedig azzal az indokkal, hogy a próbaidő lejárta előtt a vállalatnak jogában állt a szerződést módosítani.

Ezután került az ügy a munkaügyi bíróság elé.

Nemrég múlt huszonöt éve, hogy az első munkajogi törvény a munkaügyi viták elbírálására életre hívta az úgynevezett vállalati egyeztető bizottságokat. Jelentős politikai lépés volt ez: először fordult elő Magyarországon, hogy a dolgozó és a munkáltató közti vitát nem a munkáltató döntötte el

hatalmi szóval, hanem választott testületre szállt át az ítélkezés joga.

Tíz évvel ezelőtt az egyeztető bizottságokat munkaügyi döntőbizottság néven szervezték újjá, s hatáskörüket is némiképpen kibővítették. 1973-ban pedig létrehozták a munkaügyi bíróságokat, melyek – a területi döntőbizottságok feladatát átvéve – a fellebbezéseket bírálják el. Így ma már a munkaügyi vitákat is az igazságszolgáltatási szervek döntik el, hogy az eljárás törvényesen, az ítélkezés tárgyilagosan történjék.

A vállalati döntőbizottságok egy esztendőben átlagosan hatvanezer panaszt vizsgálnak meg, a bíróságok elé pedig évente tizenhat-tizennyolcezer ügy kerül. Nagyon nagy számok! Arról tanúskodnak, hogy a kedvezőbb munkafeltételek és magasabb bérek ellenére még ma is rengeteg ellentét lehet a dolgozók és a vállalatok között. Elsősorban a vezetők, az ügyintézők bürokratikus közönye miatt, másodsorban meg azért, mert a munkaerőhiány sok munkást léhává, elbizakodottá tesz. S rettentően megsértődnek, ha mulasztásaikért mégis felelősségre vonják őket.

Említettük a magas számokat, pedig a munkaügyi vitákban korántsem jut felszínre minden ellentét. Ezerszámra akadnak esetek, amikor az emberek inkább elviselik a rajtuk esett sérelmet, mint hogy a döntőbizottsághoz, vagy – uram bocsá' – a bírósághoz forduljanak.

A fővárosi munkaügyi bíróság elnöke mondja:

– Azokban az üzemekben, ahol szabályos a viszony a vezetők és beosztottak között, vagyis az iroda nem magasodik a műhelyek fölé, tiszteletben tartják a dolgozók jogait, s ők is tudják a kötelességüket, jóval kevesebb a vitás ügy, mint ahol vasszigor uralkodik, vagy laza a fegyelem. Persze, de-

mokratikus légkörben is hozhatnak megalapozatlan vállalati határozatokat, ott is lóghatnak, ihatnak az emberek, de ezeken a helyeken nyugodtabb körülmények között dolgozik a bizottság, nem manipulálják a vizsgálatot, nem fenyegetőzik az igazgató vagy a helyettese, hogy így meg úgy lesz, ha nem a vállalat javára döntenek...

– Ahol demokratikus a vezetés, súlya van a szakszervezetnek is. Az eszbé illetékes tisztségviselője rendszeresen elmegy a döntőbizottsági tárgyalásokra, igyekszik ellátni a jogban járatlan dolgozók érdekvédelmét. Ha a szervezet nem veszi komolyan ezt a feladatát, vagy tart a gazdasági vezetőktől, jóval több egyoldalú döntést hoznak, mert csak a vállalat képviselője érvel igazán, s a bizottság – nyomós ellenvélemény híján – elfogadja az érvelést. A fellebbezés folytán hozzánk kerülő határozatoknak a fele jogi vagy ténybeli tévedésen alapul.

Ha a szakszervezet kiáll mellette, talán a fiatal takarítónőnek sem kellett volna a bírósághoz fordulnia. Kérelmét helyben elintézik, szerződését meghosszabbítják, és biztosítják számára a minden kismamát megillető jogokat. Mondom: ha...

– Szigorúan a jogszerűséget tekintve lehet, hogy a vállalatnak igaza van, de a törvényes eszközöket semmiképp sem szabad a közösségi érdekkel ellentétes célokra felhasználni – magyarázza dr. K. Ervin tanácsvezető bíró. – Márpedig itt ez a helyzet: a vállalat nem társadalmi rendeltetésének megfelelően élt a jogaival, önkényesen módosította a munkaviszonyt. Lépése tehát érvénytelen, ezt a helyi döntőbizottság elnökének is tudnia kellett volna.

Tudta is, de – mi tagadás – tartott a főnökétől. Aki persze köteles tudomásul venni, ha megváltoztatják a döntését, de később kifejezheti a rosz-

szallását úgy, hogy nem ad prémiumot, jutalmat a bizottság tagjainak, nem javasolja az előléptetésüket. Mint hivatali elöljárónak megvannak az eszközei a megtorlásra.

B. Sándor 1942-ben tett hivatásos gépjárművezetői vizsgát, s éppen húsz éve autóbusz-vezető. 1958-ban beválasztották a zuglói buszgarázs egyeztető bizottságába, két esztendő múlva pedig a bizottság elnöke lett.

S az még ma is: döntőbizottsági elnök és gépkocsivezető.

– Rázós szakma mind a kettő, szerencsére nem születtem puhánynak. A gerincem is egészséges, pedig tönkremehetett volna akár a vezetőülésben, akár az elnöki székben... Nem azt mondom, hogy el akarták volna törni, csak kicsit meghajlítani. De tudja, hogy van ez: a főnökök jönnek-mennek, én meg itt maradtam. Igaz, előfordult egy párszor, hogy nagyon is jól tudtam, miért épp én kapom a legrosszabb beosztást, miért nem adnak egy vasat sem április negyedikén – de hát ez már együtt jár a megtiszteltetéssel.

– Sok izgalmas ügyem volt, és sokszor éreztem: jó dolog, hogy most itt igazságot teszünk. Gyakran csak eligazításért jönnek az emberhez a kollégák. Te, komám, mondd csak, hogy intézhetném el ezt vagy amazt – és én tanácsot adok nekik, elmagyarázom, mit tegyenek.

– Próbálom segíteni a vezetők munkáját is, többnyire megfogadják, amit mondok. Nemrég is tettem egy javaslatot: vezessék be az éjszakai ügyeletet a központi orvosi rendelőben, különben sok pénzt kifizethet a vállalat – semmiért. A következőkről van szó. A sofőröket nálunk is, mint minden közlekedési üzemben, rendszeresen megszondáztatják: it-

tak-e vagy sem. Gyakran a hajnali kezdés előtt vagy este, végzéskor van a leheletpróba, s akinél elszíneződik a folyadék, arról jegyzőkönyvet vesznek föl, fegyelmit indítanak ellene – nagyon helyesen. Az ittasság nálunk olyan súlyos vétség, hogy meg se várják a fegyelmi eljárás befejezését, az illetőt tüstént felfüggesztik az állásából, nem ülhet volán mögé.

– Ez eddig rendben is volna. De a pasas, ha megbüntetik, megy a döntőbizottsághoz – ezzel eltelik két hét –, utána meg a bíróságra –, ez megint egy hónap. És a bíróság hivatalból kéri a véralkohol-vizsgálat eredményét, azzal viszont mi nem szolgálhatunk, mert csak nappal van rendelés, reggel meg este nem veszünk vért. Így aztán az ürgét fölmentik, visszahelyezik, ő meg a képünkbe röhög, és követeli a kiesett munkabérét. Fölmarkol hét-nyolcezer forintot, amikor egy percet sem dolgozott az italozás óta. Nahát, ezért javaslom én az ügyelet bevezetését.

Tömzsi, fekete ember áll a bírói pulpitus előtt. Nem veti le a kabátját: táskáját a lábához teszi, sapkáját a zsebébe gyűri, mint aki nem akar sokáig e helyt maradni.

– Nagy sérelem ért engem, kérem szépen, kevesebb szabadságot, kevesebb prémiumot kapok, mint amennyi jár – panaszolja. – Amikor tavaly nyáron elmentem a mostani cégem személyzeti osztályára, azt tanácsolták, mondjak fel azonnal a szövetkezetnél, jöjjek már másnap, mert szükségük van a jó esztergályosra. Az se számít, ha „kilépett" bejegyzést írnak a munkakönyvembe, mert az csak egy szövetkezet, ez meg egy állami vállalat, ugye... Aztán most itt van, nem akarják kiadni a szabadságomat a bejegyzés miatt.

Úgy látszik, a bíró hisz neki. S miért ne hinne?

Számtalan esetről tud, amikor lelkiismeretlen személyzetisek, munkaügyi vezetők átcsábították a munkásokat a szomszéd gyárból a sajátjukba – és hagyták, hadd kínlódják végig a három évet minimális szabadsággal, mindenféle juttatás nélkül.

– Én csak azt mondtam az elvtársnak, hogy jöjjön, amint tud – védekezik a személyzetis. – Az igaz, hogy a szövetkezetek nem mindig írnak be a munkakönyvbe, de ha beírnak, persze hogy figyelembe kell vennünk. Ezt a felperesnek is tudnia kellett volna: nézzék csak meg a papírjait!

A bíró lapozgat a munkakönyvben, és elkomorul az arca.

– De hiszen maga az utóbbi négy évben ötször lépett ki különböző vállalatoktól, szövetkezetektől, úgy, hogy nem várta ki a felmondási időt – mondja a panaszosnak. – Hogyan állíthatja, hogy nem volt tisztában a következményekkel . . .?

Öt perc múlva kész az ítélet: a panaszt elutasítják. A vándorkedvű esztergályos olyan komor képpel megy ki a teremből, mint aki ebben a minutumban jött rá: nincs se isten, se igazság. S efölötti keserűségében bevágja maga után az ajtót.

A vállalati és a bírósági statisztikák szerint a legtöbb ügy károkozásból ered – s szankciója a kártérítés. Ha például a dolgozó nemtörődömségével, virtuskodásával tönkreteszi a gépét, köteles az okozott kárt, illetve a javítás költségeit megfizetni a vállalatnak. S ugyanígy, ha a munkást üzemi baleset éri, szakmai betegség áldozata lesz, a munkáltató is kénytelen a zsebébe nyúlni. Hogy milyen mélyen, az már a döntőbizottságtól, a bírósági ítélettől függ.

A dolgozótól csak akkor lehet kártérítést követelni, ha vétkes a károkozásban, tehát ha tudja vagy tudnia kellett volna, hogy cselekedetével anyagi

veszteséget okoz. Ezt a szabályt az emberek többsége, de sokszor a döntőbizottsági tagok sem ismerik. A vállalat felelőssége viszont független a vétkességtől; a dolgozónak csak azt kell bizonyítania, munkahelyén munkavégzés vagy fürdés, evés közben szenvedett balesetet, s már számíthat kártérítésre.

Hacsak a vállalat nem keres kibúvókat.

Egy öreg villamosvezető mesélte egyszer:

– A hatvanas években történt, mikor még önálló üzem volt a fővárosi villamosvasút. A Körúton vezettem, hát uramfia, a délutáni csúcs kellős közepén kigyulladt a kocsim teteje az áramszedő körül. Valami érintkezési hiba lehetett. Na, én nyomban leszállítottam az utasokat, kikapcsoltam az áramot, és másztam föl a tetőre. Porral oltottam, s néhány perc múlva már csak a kormot tapodtam – a tűz hűlt helyét... Hanem az öltözetem odalett. Kértem a főnökséget, hogy fizessék meg nemcsak az egyenruhát, hanem a cipőmet, az ingemet, a gatyámat – mert az is megpörkölődött. Hát nem azt felelték, hogy a cég nem tehet a dologról, hogy fizetnének? Meg hogy nem volt munkaköri kötelességem a tűzoltás, megvárhattam volna a tűzoltókat... Pedig megmentettem a vállalatot vagy két-háromszázezer forintos kártól. Bementem a vezérhez, annak majd lesült a bőr az arcáról, mikor értesült a dologról. Rögtön kiutalt nekem kétezer forintot jutalom címén. De kártérítést máig se kaptam.

Az esetek másik nagy csoportját – jó egynegyedét – a munkabérviták teszik; az alapbérek, a túlórák, a pótlékok és nyereségek körüli hercehurcák.

E tekintetben a dolgozók teljesen ki vannak téve a vállalat – pontosabban: a munkaügyi osztály – kénye-kedvének. Mert a bérszámítások bonyolultak, a legtöbb helyen a normát kombinálják az órabérrel, a brigádteljesítményt az egyéni eredményekkel

és a törzsgárdaidővel – úgyhogy fejszámoló legyen a talpán az a marós vagy lakatos, aki ki tudja számolni: eleget kapott-e havi munkájáért?

Ha meg nem tudja és bekopog a bérelszámolókhoz, megeshet, hogy azt a választ kapja: nézze meg a szalagot, azon rajta van minden...

Sok vitát okozott az is, hogy némely üzemben kollektív szerződésbe foglalták: csak az kaphat nyereségrészesedést, aki a kifizetés napján is munkaviszonyban áll a vállalattal. Aki előbb – pláne, ha a tárgyév folyamán – kilép, annak egy fillér se jár. A SZOT-nak és a Munkaügyi Minisztériumnak kellett közbelépnie, hogy töröljék a szerződésekből ezt a kitételt... De amíg ez megtörtént, ugyan hány dolgozó volt kénytelen boríték nélkül elkullogni a pénztárablaktól? S közülük hánynak jutott eszébe, hogy panaszjogával éljen?

Az ügyek számát tekintve előkelő helyet foglalnak el a fegyelmi döntést követő jogviták is. A fegyelmi határozatok harminc-negyven százalékát a dolgozók nem fogadják el, s a határozat felülvizsgálatát kérik a döntőbizottságtól, majd a bíróságtól.

Jogukban áll. Csak az a kérdés: vélt vagy valódi igazukat védik-e, mikor benyújtják a keresetet?

A munkakerülőt, az iszákos embert persze nem az igazság morális oldala érdekli, hanem az, hogy ne bocsássák el, ne csökkentsék az alapbérét, a prémiumát. És gyakorta sikerrel próbálkoznak; a Legfelsőbb Bíróság kimutatása szerint a megyei bíróságok elég gyakran enyhítik indokolatlanul a fegyelmezetlen dolgozók büntetését.

Gyakoriak az újítás körüli viták – olykor némi fegyelmi színezettel. Ugyan ki ne ismerne olyan szakmunkást vagy technikust, aki panaszkodik a díjak alacsony voltára, az elbírálók keményfejűségére, a díjazási eljárás bürokratizmusára?

Nekem a napokban mondtak el egy két éve történt esetet. Egy újítópáros automata adagolót tervezett és gyártott; az üzemben örömmel fogadták az új konstrukciót, s ahogy kész lett, üzembe helyezték. Csak épp az újítási díjról feledkeztek meg. Többszöri sikertelen kérelem, megalázó kilincselés után a két fiatalember feldühödött és önhatalmúlag leszerelte az adagolót.

Feldühödött az igazgató is, és súlyos fegyelmi büntetést szabott ki arra a két emberre, aki a termelés fokozásáért hajlandó volt a pluszmunkára, s akiket a vállalat részéről sérelem is ért. Nem vitás, hogy a két fiatalember nem járt el helyesen, amikor leszerelte az adagolót, de hol áll arányban ezzel a cselekedettel a kemény szankció?

A bíróság minderre tekintettel a legenyhébb büntetésben, megrovásban részesítette őket. Ennek semmiféle anyagi-erkölcsi következménye nincs. A két ifjú szerelő ma is ugyanabban a műhelyben dolgozik – kérdés azonban, hogy lesz-e kedvük valaha is újításon törni a fejüket...

Viták, viták, viták.

Csöndes küzdelem létfontosságú ügyekben és hangos marakodás a fülemile-pörökben – ahogy ez lenni szokott. Drámai vallomások és groteszk szembesítések, agyafúrt vádaskodások és higgadt ítéletek.

Hogy a viták a szocialista törvényességnek megfelelően folyjanak, arról az ügyészségek gondoskodnak. Kevesen tudják, hogy az általános felügyelet keretében ügyészeink a vállalati döntőbizottságok működését is figyelemmel kísérik. Kizárólag törvényességi szempontból; a bizottságok mérlegelési jogkörét nem vizsgálhatják.

– Azt azért látjuk, hogy a bíróság elé kerülő határozatok jelentős hányada nem megalapozott – tá-

jékoztat a VIII. kerületi ügyészség vezetője. – Bizonyítékok, tanúvallomások hiányában is gyakran hoznak elmarasztaló döntést. Főként kényelmességből nem derítik fel az ügyeket.

– A döntőbizottságok függetlenségét nem fenyegeti veszély?

– Kétségtelen, hogy a vezetők sok helyütt erős befolyást gyakorolnak a bizottságra, s szinte kikényszerítik a számukra kedvező ítéletet. Kiváltképp a kisebb üzemekben és szövetkezetekben. A nagyobb cégeknél lényegesen jobb a helyzet.

– Melyek a leggyakoribb törvénysértések?

– Talán az eljárási szabályok megkerülése, kijátszása. De én nem ezt tartom a legsúlyosabbnak, hanem a kiagyalt pereket. Arról van szó, hogy az igazgató vagy az elnök meg akar szabadulni valamelyik emberétől, nosza, fegyelmit indít ellene és kirúgja, hogy a lába sem éri a földet. A múltkor elmentünk egy ilyen szövetkezeti tárgyalásra, mondhatom, szomorú látványban volt részünk. A bizottság tagjaitól a meghurcolt dolgozó munkatársáig mindenki lefeküdt a főnök akaratának . . .

A pesti nagyvállalat szakszervezeti titkára nem akar nyilatkozni, vonakodva mondja:

– Nálunk is sok a zavar a munkaügyi viták körül, s talán a szakszervezet sem áll feladata magaslatán. De én hiszek a döntőbizottságok jövőjében. Ahogy mondani szoktuk, a forma adva van, most már csak tartalommal kell megtöltenünk. Néhány helyen meg is próbálják – s ott szabályos politikai missziót teljesítenek a bizottságok.

Elnézést kér, de sietnie kell. Kezdődik a szakszervezeti tanácsülés, amelyen épp a döntőbizottsági munkáról lesz szó . . .

Élet és Irodalom, 1976. július 3.

TANÁCS ISTVÁN

Betakarítás – vendégmunkásokkal

Tizenhat éves gimnazista lánytól kérdezi egy ismerősöm:

– Miért kell nektek minden ősszel társadalmi munkára menni?

– Megy az egész iskola.

– Mégis, valami oka csak van, hogy szeptember elején nem tanultok, hanem elmentek dolgozni.

Elneveti magát. Egészen felnőttes lesz az arca.

– Ha mi le nem szednénk, ott rohadna el a termés a földön.

Gimnáziumi tanárnő:

– Én kezdetben lelkesedtem. Magyaráztam a kölyköknek: Nyugaton több pénzük van az embereknek, de ilyen társadalmi összefogás ott nincs. Megértették. „Sztahanovista" osztály volt az enyém. Azt hittem, az a fő probléma, hogy a többi tanár nem magyarázta el, mi célja, mi értelme van a mi őszi paprikaszedésünknek, szüretelésünknek. Nem is mindegyik tanár értette meg. Morogtak, mi szükség van erre? Vagy tanítunk, vagy szüretelünk. A téeszből se jön senki dolgozatot javítani.

A szülőkkel még több probléma volt. Veszekedtek szülői értekezleten: „Az én kislányom zongorázni tanul, tönkreteszi a kezét a répaföldön." A többség nem is veszekedett. Csak beírták az ellenőrzőbe, hogy a gyerek lázas, szédül, émelyeg; igazolják, indokoltan hiányzik az iskolából.

Hetvennégy őszén nagyon kiábrándultam. Azelőtt csak legyintettem, ha idősebb kollégák magyaráztak az eszmék és a gyakorlat ellentmondásáról. Akkor már másodszor mentünk dolgozni. Körlevelet kaptunk, hogy mindenki vigyen gumicsizmát, mert a répaföldre két hete esik az eső. Az osztályomban nincs olyan gyerek, akinek a szülei ne tudnának egy pár gumicsizmát megvásárolni. Ha szükség van rá! De ezt csak két-három napig használták. Megvehette volna a téesz, aztán odaadják más turnusoknak is. Egy pár gumicsizma 150–200 forint. Mi a három nap alatt 60 forintot kaptunk fejenként.

De nem is a gumicsizma keserített el. Egész délelőtt dolgoztunk a zuhogó esőben. Ebédre egy gépszínbe vittek bennünket, amelyiknek csak teteje volt, oldala nem, a szél keresztülfújt rajta. Az iroda az udvar másik oldalán volt. Két gyerekkel bementem melegedni valami előszobafélébe. Kiglancolt nők mászkáltak egyik szobából a másikba, kávéspoharakat hurcoltak, fintorogva végigmértek bennünket. Fülig sárosak voltunk, csöpögött a víz a ruhánkból.

– Kit keresnek kérem? – kérdezte az egyik ridegen.

– Melegszünk – válaszoltam.

– Ezért nem győzünk mi itt takarítani. Ez iroda, kérem, és nem melegedőhely. Tessék innen kimenni!

Kérdeztem, hogy miért nem a répát szedik? Az egész ország kétségbe van esve, hogy nem lesz cukor.

– Nekünk nem az a dolgunk – felelte és becsukta mögöttünk az ajtót.

Láttam még aznap szerelőket is, tengtek-lengtek. Kérdeztem a brigádvezetőnket, mennyi lehet a fizetésük. Négy-ötezer forint, válaszolta. Ez szűken számolva is százötven forint naponta, miközben az

én gyerekeim húsz forintot kapnak egynapi munkájukért.

Tiborc panaszaként hangzik, de így volt: mi paprikás krumplit ettünk csajkából a gépszínben, a téesziroda adminisztrátorai előfizetéses ebédet a községi kisvendéglőben. Mi ponyvás teherautón utaztunk, a szerelők a saját kocsijukon.

Azt mondta az irodavirágszál a téeszben, nem az ő dolguk a répaszedés. Akkor kié? A gyerekeké? Az az érzésem, jelentős munkaerőtartalékok vannak még a téeszekben is. Legalább a kampánymunkák idején nem ártana ezeket mozgósítani.

A gyerekek látták ezt. És egy életre levonták a maguk konzekvenciáit. A társadalmi munkának – azon kívül, hogy ne rohadjon el a termés – pedagógiai szerepe is lenne: nevelés a munkára. Alkalom, hogy a fiatal ember megismerje a munka nehezét, és átélje a jól végzett feladat örömét. Együtt, a többiekkel. De tudja, mit tartanak nálunk jó állásnak? Kevés munka – sok fizetés. Ezt hallja otthon, társaságban, rokonoktól. Munkára nevelés címén azt mondjuk neki, nem így van. De a gyerek nem hülye, látja, hogy igenis így van. Azt hiszi, hazudunk neki.

Brigádvezető, két éve van a nyugdíjig:

– Beteg dolog ez kérem. Egy gyerek sose fogja úgy megcsinálni a munkát, mint egy felnőtt. Mások is a mai gyerekek, mint a régiek. Ma a gyerek az isten.

Ide egyetemisták járnak almát szedni. Felnőtt, tanult emberek, de felelősségérzet nem sok van bennük. Engem azért állítanak oda, hogy nézzem, ne rázzák le az almát a fáról, mert összezúzódik és nem mehet el exportra. Na meg, hogy dolgozzanak. Hozzák a gitárt, egy pengeti-veri, a többi meg nézi. Tizedét se szedik meg a normának. Engem megbíz-

nak, hogy nógassam őket. De azt már nem mondják, hogyan mondjam nekik. Fiatalok, nagyra tartják magukat, nem néznek azok engem semminek se. Tavaly is szóltam az egyik csoportnak, szépen, udvariasan, szedjék már azt az almát, megfagynak az ácsorgásban. Azt mondja nekem az egyik kislány: Bácsikám, mi nem vagyunk parasztok, hogy annyira haladjunk a munkával.

Nem értek hozzá, hogyan számolják el a bérüket. Biztosan nem nagy marék pénzt kapnak ezért a munkáért. Nem tudom, kitalálták-e már az almaszedő gépet, de az kellene ide, nem egyetemisták. Én nyugdíjba megyek, megy a többi öreg is, aztán az sem marad, aki sürgesse őket. Elmúlt az a gürcölős világ. Nehogy azt higgye, sajnálom. Csak azt sajnálom, hogy ez az új világ még olyan felemás.

Vidéki egyetem KISZ-alapszervi titkára:

– Keserves komédia volt a tavalyi társadalmi munka. A kari KISZ-vezetőség már szeptemberben akarta szervezni. Akkor még sütött a nap, jobb helyek is voltak. Az állami vezetés nem engedett bennünket. Azt mondták, ha annyira buzog bennünk a munkakedv, menjünk szombaton, vasárnap. Annyira nem buzgott.

Nem tudjuk, csak feltételezzük: október közepén valahonnan utasítás jöhetett, mert hirtelen bejelentették, megyünk szüretelni. Harapni lehetett a ködöt. Két busz jött értünk, de az egyik sem lett tele. A szőlő gazos volt és rohadt. Pillanatok alatt átázott a ruhánk, cipőnk. Dél felé forró rumos teát hoztak, de már kevesen ittak belőle. Csapatostul tűntek el a hallgatók, a nádasban. A nádason túl volt az országút. Hazamentek, stoppal, busszal; ki hogy tudott.

Az ebéd kétharmadát kiöntötték. A normát persze nem teljesítettük. Délután addig nem engedtek

el bennünket, míg meg nem kerestük a vödröket, amelyeket a többiek széthánytak a nádas szélén. A következő két nap ugyanez megismétlődött – mind kevesebb emberrel. A téesz leszámolta a bérünkből a két busz költségét, a kaját, aminek nagy részét a disznók ették meg. Háromnapi munka után mi tartoztunk a téesznek.

A kari KISZ-vezetőség nagy fegyelmit rendezett. De az igazi sunnyogók még ejnye-ejnyét se kaptak. Szomszédban az orvosegyetem, csak az nem szerez igazolást, aki nem akar. A karakánabbak vitatkoznak: miért „társadalmi" munka, ha egyszer kötelező? Miért októberben megyünk, amikor szeptemberben is jó idő volt, és még a szőlő sem volt rohadt? Igazuk volt. A dékánnak is igaza volt, mert megmondta előre, úgyis csak lógás lesz belőle. A KISZ-vezetőségnek is igaza volt. Aki nem jött el, és orvosi igazolást se hozott, megrovást kapott. Mindenki csak aztán járassa a száját, ha a maga dolgát megcsinálta. Két éve ugyanezek az évfolyamok vénasszonyok nyarán fürdőruhában szedték az almát egy állami gazdaságban. Ott még más volt a munkaszellem. A norma alacsony volt, de azt legalább teljesítettük.

Nemcsak a társadalmi munkával van ez így. Itt az egyetem is valahogy furcsán van. A munkát, a tanulást az is igyekszik letagadni, akinek a nagy tudását mindenki elismeri. Hogy valaki sokat dolgozik érte és sokat tud, az nem kunszt. Azt akárki meg tudja csinálni. Az a menő, akinek sikerül elhitetnie: semmit nem tanul, mégis sokat tud.

Nem tudom, mi az oka. Gőzös fejű emberek járnak ide. Azt mondják deformálódott az erkölcsi értékrend. Meg hogy ez konszolidációs ártalom. Szépen hangzik, nem mondom. Csakhogy én nem hiszek a halandzsában.

Fiatal agrármérnök, üzemágvezető egy téeszben.

A pozitív hős szerepét szántam neki, azért hagytam utoljára. Amit leírtam, meg is mutattam neki, azzal a jámbor hittel, tud a bajra csodaszert. Hiszen nemrégen még maga is egyetemistaként járt szüretelni, ma mezőgazdasági vezető, nyilván kisujjában a megoldás. Megoldás helyett azonban tőle is csak magyarázatot kaptam:

– Tény, hogy a diákok őszi mezőgazdasági munkájával sok minden nincs rendben. Az is tény, hogy a sajtó csak a sikeres kampányokról közöl beszámolót. Csodaszer, sajnos, nincs. Lehetőségek vannak. Adott szervezeti keretek, amelyeket meg kellene tölteni tartalommal. Azonkívül tisztázni kellene néhány dolgot: Társadalmi munka vagy bérmunka az, amit a diákok a földeken végeznek? Önkéntes vagy kötelező? Társadalmi érdek, hogy megmentsük a termést, de a téesznek közvetlen haszna van belőle.

Gépesíteni kellene. Kimondani könnyű, anyagilag azonban megoldhatatlan. Nemcsak gépeket, licenceket kellene vásárolni, hanem szükség volna a termékszerkezet megváltoztatására is. Olyan növényfajtákat kellene először telepíteni, amelyek alkalmasak a gépi betakarításra.

Egyébként nem igaz, hogy nem dolgoznak a gyerekek. De keveset dolgoznak. Ezért kell ötven ember számára való munkához kétszáz diákot odacsődíteni. Ez bosszulja meg magát a bérezésben. Ami ötven diáknak tisztességes összeg volna osztálykirándulásra, klubdélutánra, kétszáz felé osztva nevetségesen kevés.

A legnagyobb baj mégis az, hogy a fiatalok elsősorban nem a közös munkát, hanem az akciók termésmentő jellegét érzékelik. Kevés az olyan téesz, ahol előre szerződést kötnek az iskolákkal. A többségre nem a tervszerűség, hanem a kapkodás jellem-

ző. Akkor kérnek segítséget, amikor már veszélyben a termés, megromlanak a munkakörülmények.

Már nem is merem kimondani: tervszerűen, gondolkodva kellene dolgozni. Másfél éve mást se hallok, mégse dolgoznak többen. Aki csinál is valamit, az többnyire csöndben van. Aki meg eddig is lógott, az most szónokol, hogy dolgozni, dolgozni. Mást ma sem csinál.

– Ez szépen és szenvedélyesen hangzott. A maguk téeszébe járnak-e diákok?

– Járnak.

– Itt alighanem jól megszervezik a munkát...

– Nem. Nem rajtam múlik. Az egész vezetőség dönt.

– Az idén kértek már segítséget?

– Egyelőre nem. Azt mondta az elnök: hátha hosszú ősz lesz és a tagok maguk is boldogulnak a terméssel.

Élet és Irodalom, 1976. október 9.

VARGA DOMOKOS

Telkek és stégek

Hány üdülőtelek lehet a Duna mentén, mondjuk, Esztergomtól Tassig? Beleértve természetesen a folyam kisebb és nagyobb ágait, az általuk körülfogott szigeteket is. És beleértve természetesen a parttól távolabb eső telkek ezreit és minden olyan parcellát, ahonnan az ott üdülők legalább hébe-hóba lejárnak a Dunára. De amikor nem járnak le, akkor is gyönyörködnek benne, például a Duna-kanyar hegyoldali házacskáiból letekintve. Hisz ez is üdülés a szemnek és a szívnek.

Hány telek lehet?... Nem hiszem, hogy bárki meg tudná számlálni. Több okból is bajos ez. Egyrészt azért, mert ami egyik nap még szántóföld, rét, legelő, szőlő, gyümölcsöskert, erdő, az a másik nap már: üdülőtelek. Ami ma még egy telek, az holnap már – osztódás útján megszaporodván – kettő vagy négy vagy tizenhárom. És mi számít üdülőteleknek? Az, ahová csak időszakosan járnak ki a pestiek, váciak, esztergomiak stb? De hiszen a télennyáron kint lakók sem fogynak ki szezonban a fizető és a nem fizető városi vendégekből, és gyakran ők maguk is azért laknak itt – vállalva a munkahelyükre való naponkénti bejárás fáradalmait –, hogy több jó levegőben, nyugalomban, Duna-vízben, a táj több szépségében legyen részük, mint a városi bérházakba beszorult emberiségnek. Az ő házuk nem üdülőház? Az ő telkük nem üdülőtelek?

A jogszabályok szerint nem. Ne is legyen. De

egy szociográfiai számbavételnél lehetetlen volna szó nélkül hagyni őket.

Bár egyelőre a jogszabályok szerinti számbavétel körül is lehetnek bonyodalmak. Kiszállok például a gyalogkompul szolgáló evezőscsónakból Kerekzátonyon, Ráckeve alatt, s mindjárt szemembe ötlik az ölnyi rúdra szögezett tábla:

> Felhívjuk a Kerekzátonyi Telektulajdonosokat, hogy 1973. ápr. 30-ig ingatlanuk adatait és pontos lakcímét a telkén elhelyezett névtáblán tüntesse fel a pontos adat felmérése érdekében
>
> Nagyközségi Tanács V. B. Ráckeve

Ilyenkor eltűnődik az ember. Miért nem a *telkükön* és miért nem *tüntessék* fel? És mire kíváncsi valójában ez a nagyközségi tanács? Az ingatlanok pontos lakcímére vagy a tulajdonosokéra? Az előbbire aligha, mert ha úgy vesszük is – micsoda költői kép! –, hogy az itteni telkecskék mintegy állandó lakóként tartózkodnak a szigeten, közelebbi lakcímük akkor sincs, mint Ráckeve, Kerekzátony. Ennek a szigeti dzsungelnek a boldog birtokosai még sem az utca-, sem a számtáblát nem ismerik, s annál kevésbé, mert itt nincsenek utcák. A telkeket szemmel láthatólag úgy méricskélték ki, hogy az utcai közlekedésre nem hagytak helyet. A teleksorok között legfeljebb gyalogszerrel lehet eljárni, de oly szűk sikátorokon, hogy szinte súrolja az ember a vállával kétoldalt a kerítést. A kikötő melletti partszakaszon van csak mód igazán szabad és kényelmes járás-kelésre, odébb és beljebb ez véget ér. Telek telek hátán, s ahol már megépült a kerítés, oda legfeljebb háton vagy kézben vihető, esetleg traga-

cson tolható be bármiféle holmi. Testesebb bútorok semmi esetre, hacsak darabokra szedve nem. És mégis épülnek az újabb és újabb házak, megállás nélkül, kivéve a szigetnek azt a részét, amit az egyik révész szerint néhány *kulákféle* nem akar eladni. „Vennék én is itten, de nincsen. A sziget belsejébe 3–400 forintra mondják négyszögölit, a parti részeken 5–600-ra ... már 7-et is mondanak. De csak mondják, mert akinek még volna szabad területe, az most nem adja el. Várnak, hogy menjen még jobban fölfelé az ára. Olyan kulákfélék ezek, úgyis annyi pénzük van, hát ráérnek. A Bobeknek is van egy-két holdja, a rév mögött, az az akácás, de az se adja el. Spekulálnak ezek, nagyon spekulálnak."

Aki venni akar, az persze így gondolkozik. A Duna menti üdülőterületen pedig már jó néhány esztendeje kisebb a telkek kínálata, mint a kereslete. Ezen még az 1971-es telekrendelet sem változtatott sokat. Aki csak teheti, vár az eladással. Mert spekuláns? Mert kulákféle? Mondjuk inkább: mert van esze.

Bolyongok a kerekzátonyi sikátorokban, meg az akácosban, meg a bodzás-csalános-szedres bozótokban, örömmel üdvözlök egy-egy öreg szilfát, a dunai árterek egykori vegyes – erdésznyelven: elegyes – tölgy-kőris-szil erdeinek maradékát, s elgondolom: mi lesz ebből a szigetből, ha Bobek és társai pénzzé teszik az utolsó talpalatnyi telket is, az utolsó 50 négyszögölet, és a saját kis bungalóra áhítozó városiak mindent beépítenek? Most még el lehet itt császkálni, bujkálni a fák és bokrok között, van, ahol egy hangulatos kis szalonnasütő-helyet is felfedezek, amit egyelőre senki sem kerített be, de mi lesz, ha itt mindent kerítés fog körül? A telkek oly aprók, a sikátorok oly keskenyek – néhol csak 40 centisek –, hogy itt még szaladgálnivaló hely sem

marad a gyerekeknek, még kertészkednivaló hely sem az idősebbeknek. Nem mondom, hogy nincsenek – kivált a rév körül – nagyobbacska kertek is, szép diófákkal, sárga- és őszibarackkal, körtével, szőlővel, de odébb már az egész telken csak a ház, a budi, a kút, meg egy-két fa, egy-két bokor, néhány sor virág fér el. Fát különben sem ültetnek sokat, mert akkor hogy napozzanak? Itt igazán jóízűen csak heverészni lehet naphosszat, magyarán: dögleni, mert ha az ember mozogni akar, folyton kerülgetnie kell valamit. Én itt megőrülnék, azt hiszem, járkálnék fel s alá, leszegett fejjel, mint egy rab oroszlán, hisz erre is, arra is rács áll elibém, kerítés kőből, vasból, kerítés drótból, fából, sövényből és eleven emberekből, akikre nem haragszom, csak minek másznak bele egymás hasába, ha nem muszáj?

És minden telken budi, mert az az első, még ház sincsen, de budinak már lenni kell. És lenni kell aztán kútnak is, vert kútnak, mert az a legegyszerűbb és legolcsóbb itt a Duna mellett, leverni azt a félcollos csövet hat-nyolc méternyire, tekerni és nyomni lefelé. Esetleg előásni és vizet hordani-ereszteni a gödörbe, hogy könnyebben menjen, de akárhogyis: ha összefognak ketten-hárman, maguk megcsinálják, egynapi munka és ezer forint árán rendszerint megvan. Ebből 700 csak maga a pumpa, de megéri, egy jó kis kút hogyne érné meg, aminek a vizével főzni, mosogatni, mosni, öntözni, mindent lehet. Csak a budi ne volna itt néhány lépésnyire, és a szomszédos telkeken mindenütt, ott a második, amott a harmadik, a negyedik, a sokadik, épp olyan mély emésztőgödörrel, hogy a Dunából a föld alatt ideszivárgó talajvizet szépen elfertőzze. Ha kavics- vagy sóderréteg van is odalent, ötven méteres távolság legalább kellene a hatásos szűréshez, tisztításhoz, de hol van

itt meg az ötven méter? És ha csak főznének a vízzel, de a legtöbben isszák is, mert itt mi mást ihatnának? Ez van. Hogy mi lesz, azon viszont jobb nem gondolkozni, mert ide igazán nem tudom, mikor ér el – a Duna medrén keresztül – a vezetékes víz. A csatornázásról nem is beszélve, ami igazán a beláthatatlanul távoli jövő zenéje, hisz ahhoz mindent el kellene itt az útból takarítani, még azt is, ami ezután épül majd meg, hogy itt gépek mozoghassanak, hogy árkokat ássanak, csatornákat fektessenek . . .

Bebolyongom Kerekzátonyt, és nem tudom, sírjak-e vagy örüljek, hogy ennyi ember rak itt fészket. Ha nem éreznék jól magukat, aligha jönnének ide. A partmenti vízben csónak csónakot ér: kikötve ringanak a nád közé vágott keskeny folyosókban. Stégekben nincs hiány, némelyik igazán szívhez szólóan bújik meg egy-egy szomorúfűz lombsátra alatt. A kis üdülőházak népe jórészt mégis inkább szárazföldi életet él. S mennél inkább beépül a sziget belseje, annál többen rekesztik magukat tenyérnyi telkek kerítése közé.

A Duna-kanyarban elvileg most már megszabták: 200 négyszögöl a telekminimum. De eztán is lesznek kisebb telkek, itt-ott seregestül, mert ami megvan, azt már tűrni kell. Sőt, könnyű megjósolni, hogy a további telekaprózódást is többnyire letté hagyják majd a helyi tanácsok, mert nem tehetnek mást.

Letté hagyni – ez a régi szép kifejezés ma az államrezon, a kormányzati bölcsesség egyik fontos jelszava, főleg alsó fokon, a helyi tanácsok körében. Nem kell fölöslegesen háborgatni a lakosságot: ami már megvan, azt jobb letté hagyni. Szó se róla, van benne valami. Bár magam is berzenkedtem budai erdész koromban, mikor hírét vettem: vágnak kifelé

a Kakukkhegy aljában – az Irhásárok felett – egy 14 holdas gyönyörű erdőt. Siettem oda, hát már parcellákra szabdalták szét az egészet, itt-ott meg is kezdték a hétvégi házak építését, másutt téglarakások, söder- és homokkupacok éktelenkedtek a még lábon álló fák között, holott Budapest városrendezési terve itt megtiltott minden építkezést, mint a fővárosi erdőkhöz közvetlenül csatlakozó s erdőként fenntartandó területen. Csakhogy a tilalom nem volt elég. 14 hold Budán őrült érték, s ez az erdő magántulajdonban lévén, a birtokos gondolt egyet: szétmérette és kiárusította – több tucatnyi vevőnek – a közcélokra fenntartott, de ki nem sajátított lankás hegyoldalt. Illetve, ha jól emlékszem, több birtokostárs is volt, és tán maguknak is hagytak parcellákat, de akkor is: itt a telektulajdonosok gyülekezete már a lakosság egy tisztes csoportjaként kérte a kerületi tanácstól, hogy adja meg – kinek utólagosan, kinek előlegesen – az építési engedélyt, letté hagyván, ami történt. A tanács az ő pártjukra állt, mert mit tehetett volna? Helyesebbnek látszott, ha nem háborgatják a lakosságot. És azt sem firtatta senki, miért is firtatta volna, hogy itt közben mekkora pénzek kerültek egyik zsebből a másikba.

Akadnak ugyan – elvétve – másféle esetek is. Visegrádon mindennek épp az ellenkezője történt néhány esztendővel később, a 70-es évek elején. Helyi birtokosok teleknek adtak el olyan hegyoldali területeket, amiket a tervek szerint közérdekből nem szabad beépíteni. Az erdőgazdaság vezetői a sarkukra álltak, s a helyi tanács nem hagyta letté a dolgot. Összehívták az érdekeltek seregét – eladókat, vevőket –, s aláírattak velük valami papírt is, hogy elfogadják, elismerik, amit el kellett fogadniuk, ismerniük. A hang elég határozott lehetett, mert akadt

vevő, aki felháborodásában a Rákosi-időket emlegette, de hiába: nem volt apelláta.

Az a baj, hogy a teljes igazságból mindig hibádzik valami. Világos, hogy a közérdeknek gyakran meg kell előznie a magánérdeket. Visegrádon is, mikor ugyanebben az időben a Duna-parti utat építették, le kellett mesni – tulajdonosaik nagy fájdalmára – egy csomó teleknek a vízbe lógó végét. De ilyenkor óhatatlanul felvetődik: miért szenved hátrányt az egyik ember, és miért nem károsodik a másik?

A visegrádi hegyoldalakon is már sok telek van, sok házzal. Egy új út azoknak csak emeli az értékét. Az is, amit a Duna-parton építettek, de az is, ami például a Fellegvárhoz visz fel. És még ezzel sincs mindenki megelégedve. Fültanúja voltam, amikor Valaki – nevet ne említsünk – szemrehányást tett annak idején az Országos Erdészeti Főigazgatóság vezetőjének, amiért az út nem az ő tekintélyes méretű hegyoldali telke mellett vezet el, amelyen azóta egy nem kevésbé tekintélyes méretű villa is áll. S mivel akkor már képtelenség volt változtatni az erdészek építette pompás panorámaút nyomvonalán, azt sem átallotta felvetni, nem lehetne-e valamilyen címen egy bekötőutat létesíteni, természetesen szintén állami pénzen.

Nem lehetett. De azért egy másik intézmény – nevet megint ne említsünk – tartott később azon a tájon egy olyan műszaki gyakorlatot, amelynek a gyümölcse mintegy félmillió forint ára ingyenes földmunka lett.

Nem jellemző – mondhatja az olvasó. Valóban nem jellemző. Az ilyen kirívó eseteknél sokkal fontosabbnak érzem magam is azt az általános jelenséget, hogy az állam hatalmas összegeket fordít a kiemelt üdülőterületek fejlesztésére – így a Duna-

kanyaréra, a Ráckevei-Dunáéra is –, mégpedig országos közpénzekből, s ez meggyorsítja az itteni magántelkek, magánházak értékének a növekedését.

Magyarán: akinek itt ingatlana van, az az évek során több-kevesebb munka nélküli jövedelemhez jut. Parányi telkeknél ez a jövedelem nem számottevő. De másoknál kitehet tízezreket, százezreket, olykor még milliókat is.

S ezt az értéknövekedést szinte lehetetlen lefölözni. Emeljék bizonyos helyeken 18 százalék fölé az ingatlanok átírási illetékét? Ettől csak még feljebb kúsznának a telekárak, de az eladók mit sem vesztenének. Vagy emeljék meg arányosan – mondjuk, ötévenként – a növekvő értékű ingatlanok adóját? Ez rengeteg olyan embert is sújtana, aki viszonylag csekély keresetből él, s az értéknövekedésből nem húz semmi közvetlen hasznot, hisz beláthatatlan ideig nem akarja pénzzé tenni a maga kis nyaralóját, házát, telkét.

Ezért mondom: a teljes igazságból mindig hibádzik valami. Még a Duna is igazságtalan, a maga szennyét, mocskát mindig a homorú partokra, vízszélekre hordja ki. Zebegény fekvése például oly szép, hogy a Duna-kanyarban sem igen van párja, az egy Visegrádot kivéve. De a partja: ocsmány. Ott a szabad dunai strand a hajóállomás mellett, de aki bemerészkedik a vízbe, piszkosabban jön ki. Egy barátom szavával: „A régi görög bölcsek szerint nem lehet ugyanabba a folyóba kétszer bemenni, mert a folyó közben megváltozik. Most eljutottunk oda, hogy nem lehet bemenni egyszer se." De az emberek vízre vágynak, ha már eljöttek a Duna mellé, s behunyják inkább a szemüket, nem nézik, milyen a víz, s megmártóznak benne. A KÖJÁL itt egyelőre nem tiltja a fürdést, odahaza meg majd lemossák magukról, ami rájuk ragad . . .

De ha tiltaná is a KÖJÁL, ott vannak végig a parti villák, azoknak a lakóit ki ellenőrizheti, hogy a saját telkük lábjában begyalogolnak-e a Dunába. A SZOT-üdülő a maga partsávján nem rendezett be strandot a vendégeknek, de másutt sokan fürödnek.

Fürödtem magam is. Meghívott egy ismerősöm a villasor vége felé álló egyik házacskába, amely már jól benne van a homorú kanyarban, így a telek partja még több szennyet kap. Azt a förtelmes, fekete iszapot. Térdig merültünk bele, s úgy csúszkorászott a lábunk alatt, hogy válogathattunk, fenékre akarunk-e ülni, vagy hasra vágódni. Beljebb aztán már úszni is lehetett, de kijövetelkor megint át kellett gázolnunk ezen a sűrű szafton, amely ki tudja, honnan sodródott ide, milyen nagyvárosok és nagyüzemek szennycsatornájából ömlött a folyóba, és gyűlt meg végül a mi kis Duna-kanyarunkban. Még szerencse, hogy egy negyven éve Párizsban élő magyar asszony is velünk volt, ő vigasztalgatott: a Szajna szerinte még sokkal rondább. Bár ebben a különbségtételben az ő öregkori hazavágyása is szerepet játszhatott.

(Azóta nem vágyódik már haza. A párizsi Père-Lachaise temetőben ez a négy magyar szó van a sírkövére vésve: „Íme, hát megleltem hazámat...")

Máskor – nem lévén társasághoz kötve – lemondtam azért róla, hogy a zebegényi Duna-part iszapját dagasszam. Előttem már mások is rájöttek, hogy megéri az az egy forint, meg az a néhány perc, hogy a kis motoros révhajóval átkeljenek a túlsó, a pilismaróti partra, amelyet szép tiszta kavics borít egyelőre. Az domború part – milyen is lehetne a homorúval szemben? –, a víz tehát inkább elfelé hordja a szennyet. Kérdés, hogy meddig, mert ha

tovább mocskolódik a folyó, veszélybe kerülnek az ilyen külső parthajlatok is.

De visszatérve a féllábával mindig bicegő igazságra: a Duna elorzott tisztaságát a zebegényi villatulajdonosoknak ki fizeti meg? Itt a telekárak sem emelkedtek úgy fel az egekig, mint egyebütt. De beperelhető-e valaki a nyilvánvaló kárért? Még az országhatáron belül sem, nemhogy kívül!

Sokan mégis vízparti telekre vágynak. Az az igazi, ha az ember egy szál fürdőruhában leszaladhat a Dunára, s bevetheti magát a hűs habokba. Vagy ha ott van a kert végében kikötve a csónakja, csak el kell oldania, s már húzhatja az evezőt kedvére. Vagy ha ott van mindjárt a stég is: még egy karosszéket is bármikor kibillenthet, hogy abban üldögéljen úri kényelemben, amíg a pecát lesi.

Egy ilyen telek nekem is nagyon megtetszett. Egyik közeli jóbarátom vette meg Sződligeten, még valami 80 forintért négyszögölét. Azóta legalább tízszer annyit ér. De nem is a pénz számít, hanem hogy a telek három-négy méterrel emelkedik a tulajdonképpeni vízpart fölé, s így először is ragyogó a a kilátás, másodszor pedig ahogy leereszkedik az itt lakó boldog földi halandó a martba vágott kis földlépcsőn a Dunához, lent egy kristályos forrás fogadja, mely épp ott bukik ki a föld alól. Ezért a telekért, ezért a forrásért én is odaadnám apai-anyai örökségemet.

Akinek kocsija van, annak persze egy-két kilométer sem számít sokat. Nyugodtan eltávolodhat a parttól, olcsó telket vehet fent a hegyoldalban, ha van tűrhető út, amin fel-le autókázhat. A Dunakanyarban az ilyen panorámatelkek is elég kapósak. Az üdülőterületek mind magasabb és magasabb régiókat hódítanak meg, lassan már a jó kilátás sem lesz olyan fontos, csak telek legyen, telek, telek,

mert egyre többen vannak, kivált pestiek, akik enélkül már nem is érzik magukat – és másokat sem tartanak – teljes értékű embernek. „Nektek még nincs telketek? Komolyan? Az hogy lehet?"

Ismertem magányos anyát, aki máson nemigen spórolhatván, a maga és a két gyereke kosztján takarított meg egy kis telekre valót. A szél majd elfújta őket, szegényeket, de megmutatták a világnak, hogy nekik is lett telkük.

Nekem, úgy nézem, soha sem lesz telkem. Se a Duna-kanyarban, se másutt. Mindig szerettem az árral szemben úszni, s apai-anyai örökségemből – már ami a materiális javakat illeti – amúgy se telne egy akkora telekre sem, ahol nyugodtan kinyújthatnám a lábam. De minek is annak, aki jobb szeret szerte bolyongani a világban?

Hanem ha mégis rám akarnának lőcsölni egyszer – mondjuk nemzeti ajándékként – egy darabka földet, akkor mégsem azt a szódi telket választanám. Inkább egy dunai zátonyt, amin elüldögélhetnék olykor az ég alatt, a víz felett, s odaidézhetném magam köré mindazt, amit meg szeretnék még írni e világból.

Míg egyszer azon nem venném észre magam, hogy kimosta a zátonyt a Duna alólam. Vagy ellenkezőleg: annyit rakott hozzá, hogy már nem is zátonyom, hanem igazi szigetem van.

Bár kérdés, hogy az a sziget az enyém lenne-e. A váci Duna-ágban volt egy efféle eset. A Szigetmonostorhoz tartozó dunai zátonyokból, amelyek jó száz éve még apró foltokként emelkedtek ki a vízből, később sziget nőtt, a Szürkő. 1886-ban 322 négyszögöl fűzligettel borított területet mértek itt fel. 1941-ben 1 hold 1258, 1958-ban már 8 hold 976 szögölet.

A bozótos, vad sziget nem sok hasznot hozha-

tott, mert addigi tulajdonosa 1956-ban 6000 forintért adta el az egészet egy pesti szabónak. Igaz, hogy a vásárt csak az 1 hold 1258 szögölre kötötték, nem is köthették többre, mert akkor még ez állt a telekkönyvben. De a szabónak volt annyi esze, hogy az átírás után helyesbíttette a téves adatot: hites mérnöki felvétel alapján az akkori egész Szürkőt a maga nevére íratta.

Aztán elkezdte parcellázgatni, el- és bérbeadogatni. Ma a sziget állítólag 4 milliót ér. A turpisságot közben felfedezték, s a szabó nevén csak a ténylegesen megvett – mintegy 900 ezer forintot érő – szigetrészt hagyták, azzal, hogy a többi az állam tulajdona. Ő azonban pert indított, s kérte, hogy a – szerinte törvénytelen – határozatot semmisítsék meg. Közben pedig tovább folyt a Szürkő benépesülése. Egy sereg igénylő a helyi tanácstól kért bérleti jogot, mások a szabóval egyeztek meg, illetve egyszerűen kihasználták a tisztázatlan – exlex – állapotot, s nemcsak telket foglaltak a szigeten, hanem egyre-másra építeni is kezdték lábasházaikat. Tudván, hogy a vége úgyis az lesz: lerónak némi bírságot, majd megkapják a tanácstól az állami területeknél szokásos, olcsó bérletet.

Ilyen foglalásnak már szintén tanúja voltam egyszer a budai erdőben. Az illetékes mezőgazdasági osztály akkori vezetője játszott össze egy kereskedelmi vállalat vezérkarával, és potom pénzért adta nekik bérbe a Zugligetben – teljesen törvénytelenül, mert nem volt joga hozzá – a Csillagvölgyi út menti erdő egy jókora darabját. A ligetes, bokros erdő helyén oly gyorsan – szinte gomba módra – nőttek ki a földből a magántulajdonú víkendházak, hogy nemsokára már csak a kész tényeket lehetett tudomásul venni, s leírni a parcellákat a budai erdőterületből.

A jóhiszemű foglalót még a törvény is védi. S nincs kétség, hogy előbb-utóbb a szürkői telkek foglalói is jóhiszeműnek minősülnek. Aki Magyarországon valahol valamit épít – lévén hozzá pénze és mersze –, az ritkán jár rosszul. Legfeljebb megkapja a vadépítkező nevet. Ennyit kibír. S ha csoportosan csinálja, akkor már biztos a siker. Akkor ők együtt már: lakosság. S a lakosságot, ugyebár, nem szabad senkinek fölöslegesen háborgatnia és felháborítania.

Nem mondom, hogy sz djon. Én még Szürkő urát, az élelmes szabót is szánom, hogy azóta elpatkolt, s talán a szigete körüli izgalmak is siettették a halálát. De azért törni kellene még a fejünket, hogy hibázhatna egy kicsit kevesebb a teljes igazságból, itt, a telkek frontján is.

Meg a stégek frontján is. Mert az is valóságos front, nemegyszer ádáz hadviselőkkel.

Kezdjük ott, hogy álló- és folyóvizeink medre a ma érvényes törvények szerint az államé. A part már lehet magántulajdonosoké is, amíg az állam ki nem sajátítja, de néhány méteres sávon – ennek megszabott szélessége a Balatonon, a Nagy-Dunán például tíz, a ráckevei Dunán hat méter – akkor is szabad mozgást kell biztosítani a vízügyieknek. Vagy mondjuk inkább, hogy kellene. Ezt a rendelkezést ugyanis kevesen tartják be, s bajos is volna – katasztrofális időszakokat kivéve – hatósági hatalommal betartatni, mert az megint a hazai lakosság tízezreinek a háborgatásával járna.

A horgászok azonban nagyon is számon tartják, hogy ezen a sávon – a halászati törvény értelmében – nekik is joguk van a szabad mozgáshoz. Közülük sem akárkinek persze, hanem csak a területileg illetékes horgászegyesület tagjainak, illetve akiknek vagy az egyesület vagy a MOHOSZ – a Ma-

gyar Horgászok Országos Szövetsége – időszakos engedélyt ad.

Ők sem mennek be azért a kertekbe, de ahol még kerítetlen, jó pecázó hely van, ott többnyire megjelennek a parton, s nem kérdik, hogy ki itt a tulajdonos, vagy – állami területen – ki a kezelő, ki a használó. Akárki: nekik joguk van a parton megállni, a partra leülni, a horgot bevetni.

Igaz, hogy helyenként ott a tábla: MAGÁNTULAJDON, HELYFOGLALÁS TILOS. De ezt mindig csak az adott körülményektől függően veszik tekintetbe, mert jól tudják, hogy nincs törvényes alapja.

Némi túlzással azt mondhatnám: itt még vadon törvénye uralkodik. Aki bírja, marja. S itt már horgász horgásszal is szemben áll. Ez az én foglalt helyem. Itt én etettem, ide én szoktattam a halakat. Aki ide mer jönni – vagy emelkedettebb stílusban: ide mer pimaszkodni, szemtelenkedni, pofátlankodni –, azt kiirtom innen, olyan hangon támadok rá, fenyegetem meg, hogy tüstént elkotródik.

A stílus szerencsére ritkán ilyen emelkedett. A horgászok többnyire nem rabiátus emberek. De szerzett jogukat – amely egyes-egyedül a foglaláson alapul – a szelídebbek is mindhalálig védik. Áll ez a vízi helyekre is, sőt azokra még inkább, az ide vagy oda letűzött csónakrögzítő karókra, s legesleginkább a stégekre.

(Ó, tudom én, hogy a stég magyarul horgászpad. De mit csináljak, ha a köznép száján mégis stég, s már az is marad?)

A tavak, a folyók, a csatornák medre az államé. De a stég azé, aki leverte a cölöpöket a mederfenékbe, s rájuk szerkesztette azt a deszkaalkotmányt, amelyen naphosszat elüldögélhet, de esetleg el is szundikálhat éjhosszat, ha egy kis bódét is össze-

eszkából. Ott ülhet, ott alhat, oda szögezheti a névtábláját mint jogos tulajdonos – kinek mi köze hozzá? Még el is adhatja, örökül is hagyhatja a stéget, mert neki jutott eszébe, ő vett magának bátorságot, hogy egy szép napon, egy alkalmas percben hozzálásson a cölöpveréshez.

Ma már nem egészen így áll azért a helyzet. Elvileg legalábbis. A vízrendészet és a vízügyi szakaszmérnökségek közös erővel próbálnak rendet teremteni, ahol szükséges. Így például a Ráckevei-Duna horgászbirodalmában.

Egy körültekintő – hogy ne mondjam: kissé körülményes – jogászi megfogalmazást idézek, 1970-ből:

„Ilyen rendezésre váró problémát jelentett a Középdunavölgyi Vízügyi Igazgatóság területén levő Soroksári Duna-ág sporthorgászati hasznosításával kapcsolatban, a Duna-ág területén kialakult sajátos helyzet.

A Kvassay és Tassi zsilipek között elterülő folyamszakasz területén számos horgászegyesület bérel meghatározott szakaszt, sporthorgászati célból. Az egyesületi tagok tevékenysége azonban az idők folyamán olyan jellegűvé vált több esetben, amely kihatással volt a vízügyi érdekeken kívül a parti tulajdonosok és a hajózás érdekeire is, és sértette az élet- és vagyonbiztonságot. Szükségessé vált tehát – a különböző jogszabályok rendelkezéseinek egybevetése útján – olyan megfelelő szabályozás kialakítása és közzététele, amely alkalmas egyrészt a meglevő anomáliák felszámolására és a jövőt illető gyakorlat kialakítására."

Ezután következik a szabályozás. Ennek lényege az, hogy a jövőben csak

1. a parti tulajdonos beleegyezésével,
2. a horgászegyesület javaslatára,

3. mások jóhiszeműen szerzett jogainak sérelme nélkül,

4. a szakaszmérnökség által megadott hozzájárulás alapján építhető új – felépítmény nélküli – stég, háromszor öt méternél nem nagyobb méretben, s öt méternél nem hosszabb bejáróval. Szerszámkamrás, lakóbódés stéghez viszont mindezen felül

5. az illetékes tanács építési osztályának engedélye kell.

A stégek sorszámozandók, róluk kimutatás vezetendő és így tovább. Az okozott károkért anyagilag – tagjai nevében is – a horgászegyesület felel, továbbá azért is, ha a hozzájárulás nélkül, illetve szabálytalanul elhelyezett stégeket, csónakkarókat, süllőállásokat stb. hatóságilag kell eltávolítani.

Azóta rend van? Mondjuk így: nagyobb rend. De hát egy-egy vízügyi szakaszmérnökségnek más dolga is van azért, mint stégügyekkel törődni, magas rangú telefonálókkal és nagy hangú látogatókkal győzködni, vitatkozni, s magyarázni azt, ami világos, de úgy látszik, mégis nehezen érthető. Vagy kint a vízen venni számba, hol mi nem stimmel, hol nem úszható már meg az eset hivatalos beavatkozás s ezzel járó újabb viták nélkül.

Így a szerzett jogok – főleg a régebbiek, a már megpatinásodottak – túlnyomórészt itt is jóhiszeműnek bizonyulnak, kivéve, ahol egy gyöngébb kutyát egy erősebb háborgat. Ott természetesen nincs pardon.

De azért alighanem annak a sokat tapasztalt, derék horgásznak – Vigh Józsefnek – van igaza, aki látván és hallván a sok csetepatét, ezt vonta le tanulságul:

„Modortalan viselkedés mindenütt előfordulhat, a foglalthelykérdés azonban horgászsajátosságnak tűnik. A tulajdonosi szemlélet igen életerős marad-

ványa, hogy úgy mondjam, mélyen gyökerező dudvája ez... És ebben nem is lehet igazságot tenni: hogy ki karózott előbb, milyen jogon karózott, kitette-e a névtábláját stb. Ha ehhez még hozzávesszük a horgászturizmus egészséges és erőteljes fejlődését, amelyet éppen az fékezhet, hogy más vidékről érkezők egyszerűen nem tudnak elhelyezkedni a vízen: akkor nyilvánvaló, hogy a magántulajdonosi álláspontot úgy, ahogy van, karóstól és stégestől ki kell dobni az ablakon.

Ha megtehetném, én kimondanám: semmilyen vízen, semmiféle foglalt hely nincsen: ilyet senki ne is építsen magának. A víz mindenkié, ebben előnye nem lehet senkinek. Aki elsőnek érkezik a víz vagy a part valamely pontjára, ott háborítatlanul horgászhat. Jogot tehát csak a jelenlét ad és csak a jelenlét tartamára."

Ma ez még ábrándnak látszik. Egyelőre mintha még mindig csak hódítana a már sokaktól, sokszor, de hasztalan csepült „szocialista individualizmus". És nem is csupán csak a horgászok körében, és nem is csupán a telektulajdonosokéban. De talán megérünk még a vizeken és vízpartokon is egy közösségre és emberségre hangoltabb világot.

Forrás, 1976. 3. sz.

SZEMES PIROSKA

„T"

Magyarországon minden nyolc-kilencedik embernek van személygépkocsi-vezető jogosítványa. Az ATI, az MHSZ, az Autóklub és a munkaközösségek évente több mint ötvenezer embert tanítanak meg autót vezetni. A T-vel ellátott kocsik hozzátartoznak az utcaképhez.

Gyerekkoromban a lovasszekér hangjára kiszaladtam az utcára; társaimmal lenyűgözve bámultunk egy biciklit. Mint megéledt mesére néztem az első autóra, amely a falun végigpöfögött egy fejebúbjáig bebugyolált, nagy szemüveges lánnyal. Nagyobb port vert fel, mint este a csorda.

A falusi gyerekek ma fújják a gépkocsimárkákat.

Az ötvenes évek elején még fortéllyal kellett kicsiholni a falusi fiatalokból a kedvet a traktorvezetéshez. Írtam is róla, hogy a kisújszállási gépállomás öreg traktoraival miként közelítették meg a csapatba verődött falusi legényeket – mai nagypapákat –, hogy beszédbe elegyedve, csak úgy mellékesen megcsodáltassák, kipróbáltassák a gépet. Akkoriban a vászontetős, széljárta, törtkilincsű Opel Olympiánkat, amellyel riportra jártunk, úgy fogták körül, mint ma egy ritkán idetévedő, legújabb Jaguárt. Hatvankilométeres sebességgel már száguldottunk az országúton, igaz, több lovasszekérrel találkoztunk, mint autóval. A gépkocsivezetés szakma volt; a Kreszre sem mindig a táblák, hanem gyakran csak az öklüket egymás felé rázó sofőrök figyel-

meztettek. Kinek jutott volna eszébe autóvezetést tanulni, ha nem abból akart megélni? Az úrvezetés – még hadatjárt, összepofozott kocsikkal is – sokáig a kevesek luxusa (vagy vélt fényűzése) volt.

A legnagyobb autó-oktatási intézménynél, az ATI-nál még tíz évvel ezelőtt is a hivatásos tanuló vezetők voltak többségben. A hatvanas évek közepe táján, de főként a vége felé, megfordult az arány, s ma tízszer annyi magángépkocsi-vezető tanuló van, mint ahány hivatásos.

Másfél esztendeje, amikor Leninvárosban riportot készítettem, az akkor huszonkilenc éves átlagéletkorú lakosság egyharmadának volt már autója, vagy előjegyzése gépkocsira. Az autóbehozatal gyors növekedésével arányosan kopik a gépkocsik kiváltság jellege. Igaz, még ma sem könnyen elérhető, nem olcsó közlekedési eszköz, de napról napra növekszik a kocsitulajdonosok száma.

Kik tanulnak ma autót vezetni? Nehéz lenne őket foglalkozás vagy más társadalmi rétegződés alapján csoportosítani, hiszen középiskolai osztályok testületileg is tanulnak, hogy az érettségi mellé jogosítványt is szerezhessenek a fiatalok. Van aztán szakmunkás, aki Trabantja kiutalását várja, pedagógus, tisztviselő, sorkatona, vagy katonaságtól leszerelt fiatalember, termelőszövetkezeti dolgozó, nyugdíj felé ballagó hobbi-kertész, és természetesen mindenféle kötött- és szabad foglalkozású értelmiségi.

Tény azonban, hogy akik ma saját „T"-jelzésű kocsijukkal kerülnek a forgalomba, javarészt nem a legifjabb korosztályba tartoznak.

A nyáron falusi lakodalomban voltam, ahova sok autós rokon is érkezett. Kevés kivétellel, jövet a férfiak vezettek, visszafelé azonban jó páran helyet cseréltek a feleségükkel.

– Én is szerettem volna megtanulni, de a férjem nem engedte – panaszkodott az egyik asszony.

– Ó, az enyém is azt hitte, hogy csak ő tudja vezetni. Elmentünk egy jó társaságba, ült, mint a faszent, én meg őrködtem, nehogy megigyon egy pohárral is. Eleinte bírta, de később már úgy jött vendégségbe, mintha a fogát húzták volna. Amíg nem volt kocsink, mindig én noszogattam, induljunk már haza, aztán ő sürgetett, amikor éppen jól éreztem magam. Amióta megvan a jogosítványom, azzal kezdem: no, melyikünk iszik ma?

Taxiállomás a Baross és a Dankó utca torkolatánál. Délelőtt tíz óra. Nyolcan várunk. Nem áll bent kocsi, mégis hamar sorra kerülünk. A Dankó utcai ATI-iskola elé sokan taxival robognak be, hogy le ne késsék az órát. A taxisok néha mutatványnak beillő manőverezéssel ügyeskedik ki magukat a kúszó, meg-megálló, még bizonytalan tanulókocsik közül.

A negyvenes taxis morcosan bólint, amikor bemondom a címet. Előttünk tanulókocsi-dugó. Tíz másodpercnyi várakozás után megmordul:

– A franc ebbe a sok idiótába! Barmok! A fene azt a sok vén tyúkot!

Zavarbaejtő ékesszólására körülnézek. Többnyire fiatalok ülnek a kocsikban, meg néhány középkorú férfi. Az asszony, aki szemet szúrt, s a taxisofőrt dühbe gurította, legfeljebb vele egykorú lehet. A kormány fölé nyújtott nyakkal jobbra, balra forgatja a fejét. Szemből bekanyarodást jelezve várakozik egy kocsi, és a Baross utca mindkét irányából árad a forgalom. Gyakorlott vezetők is kapkodják a fejüket, hogy kilessék a legalkalmasabb pillanatot, amikor besuttyanhatnak az útkereszteződésbe. A tanulók pedig sokszor még a huszadik-harmincadik

óra után is elszalasztanak néhány alkalmat, amíg kimerészkednek.

A Baross utcán a taxis újult erővel folytatja:

– Ki kéne szórni őket mind! Kocsi kell nekik? Majd megmondom én, mi kéne!

– Miért haragszik ennyire rájuk? Valamikor meg kell tanulniuk.

– Mit akarnak vén fejjel?

– Hát bizony, mire az ember eljut odáig, hogy kocsit vehet, betölti a húszat. Esetleg kétszer is ...

– Akkor meg mit akar? Nekem ne magyarázza, ismerem ezeket, három évig voltam oktató ...

– Maga mondott fel, vagy magának mondtak fel?

Beszédesen rám pillant. Tekintete olyan sűrű gyűlöletet áraszt, hogy önkéntelenül gyöngédség fog el minden „T"-s kocsi láttán.

Nyugdíjas ismerősöm aktív évei végén, a feleségével egy időben tanult meg autót vezetni. Felváltva ülnek Skodájuk volánja mellé. Nagyon büszkék, hogy még nem volt komolyabb koccanásuk sem. Közlekedési módjuk sajátosan defenzív: nyáron nem a Balatonra, hanem a hegyekbe mennek. Csúcsforgalomban nem ülnek kocsiba, és elkerülik a zsúfolt útvonalakat. Az asszony ötvenéves korában, negyvenórás gyakorlat után vizsgázott le. A férjnek tízzel többre volt szüksége. Azt mondja: az első oktató miatt.

– Komisz fráter volt. Minden pedagógiai érzék nélkül. Annyi sértést életemben nem kaptam, mint amennyit tőle. Már reszkettem, amikor megláttam. Nem állítom, hogy ügyes tanítvány voltam, végül is ötvennyolc évesen fogtam hozzá, de sokkal könnyebb lett volna, ha oktatóm udvarias, tapintatos, nem fölényes és goromba. Egyszer aztán betelt a pohár. Leállítottam a kocsit, közöltem, hogy ebből elég,

és kiszálltam... Mazochista vagyok én, hogy óránként hatvan forintért ostoroztassam magam? Kaptam másik oktatót, és azzal minden rendben ment. Türelmes volt hozzám, és még akkor is biztatott, amikor én már nemigen bíztam magamban...

A váltás tízperces szüneteiben megtelik az iskola büféje. Kávéra, uzsonnázni, szendvicsért ugranak fel az oktatók.

– Kivel mész?

– Még nem ismerem. Mazsola. Te?

– A százórásommal.

Nevetés.

Százórásnak azt nevezik, akinek optimizmusa olyan megingathatatlan, hogy két-három bukás után sem adja fel a reményt. Úgy mondják: a nők között több az ilyen elszánt. Főként a középkorúak táborában, akik már jobban győzik anyagiakkal a költséges oktatást. A Kresz-tanfolyammal együtt a harmincórás vezetés meg a vizsgadíj két és fél ezer forint. Minden további óráért hatvan forintot kell fizetni.

Keresek egy százórást. Csarnoki baromfiárus, és másfél éve egy Renault kocsi várja, hogy egyszer végre ne utasként, kölcsönvezetővel ülhessen bele.

– Nem vesztette még el a kedvét?

– Miért? Csak kétszer buktam. Ismerek olyan huszonnégy évest, aki csak harmadszorra tudott átmenni. Olyan is van, aki az egészet újrakezdi. A Kresztől. Nekem a táblák, a közlekedési szabályok visszaköszönnek. Csak a beállásoknál vannak útban a szlalomrudak... A második vizsgán egészen jól ment az is, de amikor a forgalomban balra, nagyívben kellett bekanyarodnom, lefulladt a motor. Idegességemben ráindítóztam, aztán úgy akartam sebességbe tenni, hogy elfelejtettem benyomni a kuplungot. Kész, megvágtak... Az oktatóm szerint

most már nyugodtan elmehetnék vizsgára, de teljesen biztos akarok lenni a dolgomban . . .

Derűs, elszánt, hajthatatlan.

– Mégis, mikorra gondolja, hogy sikerül felkészülni . . .?

Felhúzza a vállát. Rövid nyaka eltűnik. Gömbölyű, fürge termete behuppan a vezetőülésre. Még a száját is csücsöríti, amikor az indítókulcsot elfordítja. Szögletes mozdulatainak egész tűrhetően engedelmeskedik a kocsi.

– Azt mondják a nők szigorúak. Csak nőt ne kapjak . . .

– Én meg direkt arra vágyom. Egy szép, fiatal csajra. Eltaníttatnám vele magam egy darabig . . .

– Elégedett az oktatójával?

– Rendes. Azt hiszem, én vagyok kissé nehézfejű vagy nehézlábú. A beállásaim . . .! Pedig még le is rajzolta, hogy otthon végiggondolhassam, hogyan kell előremennem ferdén, hátramenetben merőlegesen . . .

Az iskola titkárságán szüntelenül csöngő telefonok közepette jönnek-mennek az érdeklődők. Hol kell jelentkezni tanfolyamra, mi szükséges hozzá, mennyibe kerül, vesznek-e fel oktatót, megszerezheti-e valaki a jogosítványt megadott határidőre, tudnak-e oktatót biztosítani saját kocsihoz stb.

Sovány, a divat irányzataitól érintetlen, rendezett külsejű asszony érdeklődik. Harmincöt éppúgy lehet, mint negyven. Nővérével közösen szándékoznak kocsit venni. Tisztviselők. Együtt laknak, gyerekük, férjük nincs, szeretnek utazni.

– Milyen kocsival óhajtanak tanulni?

– Zaporozseccel.

– Az iskolának Zsiguli, Skoda és Trabant kocsija

van, de tanulhat saját autón is, csak akkor oktatói féket kell beszereltetni...

– Majd megbeszélem a nővéremmel, és bejövünk...

Fiatal férfi szeretne sürgősen oktatót kapni, hogy három héten belül levizsgázhasson. Artista, és évek óta most lenne két turné között annyi ideje, hogy harminc órát vegyen. Ha nem segítenek, elévül a Kresz-vizsgája, s kezdheti elölről az egészet.

Keresnek számára olyan oktatót, aki mostanában fejezi be egy növendéke felkészítését.

Egy asszony azért jött, hogy visszakérje a tandíjat. Vonakodik elárulni az okát, végül kimondja: az oktatója miatt. Jegyzőkönyvet akarnak felvenni, de tiltakozik ellene. Felajánlják, hogy másik oktatót osztanak mellé.

– Nem, nem, köszönöm. Semmiképpen nem akarok többé tanulni. Most jöttem az idegszanatóriumból. Teljesen kiborultam...

– Emiatt?

Elbizonytalanodik.

– Az oktatóm miatt... Á, nem érdemes beszélni róla... Talán várnom kellett volna még, mert éppen válás után voltam... A közös kocsi a férjemé lett, gondoltam, megtanulok vezetni, veszek autót... Hat óra után az ideggyógyászaton kötöttem ki...

Néhány adat a hazai autózás történetéből:

1924-ben húsz autós magániskola évenként 546 tanulót képzett ki. Az ATI 1974-ben – különféle tanfolyamaira – összesen 54 844 személyt vett fel.

A magyar utakon 1910-ben 937 gépkocsi közlekedett, 1938-ban a személygépkocsik száma tizenkilencezer volt, ebből körülbelül 14 ezer magántu-

lajdonban. (Ugyanebben az időben az USA-ban már minden negyedik lakosra jutott egy személygépkocsi). A második világháború alatt és után nagyon megcsappant az autók száma. Volt idő (1953), amikor a személyi tulajdonban levő gépkocsik száma alig haladta meg az 1500-at. 1957-től 1967-ig százezerre emelkedett a magángépkocsik száma.

A Statisztikai Hivatal 1974-es kimutatása szerint 491 ezer személyautóból 462 ezer van magántulajdonban. Egy ugyanebből az esztendőből származó felmérés szerint a hazai autótulajdonosok 84 százaléka bérből és fizetésből él, közülük 120 ezer fizikai munkás.

Az államosításkor az ATI-nak huszonöt-harminc oktatója volt, ma – a vidéki iskolahálózatot beleszámítva – kis híján kétezer a vállalat létszáma. Ahhoz, hogy az ATI a kocsiparkját teljesen kihasználja, még kétszáz oktatóra volna szüksége. Jelentkező volna, ám – most már – nagyon szigorúan rostálnak. Az iskola igazgatója – sok százezer példányos autóstankönyvek szerzője – az intézet gondjairól beszél. Arról a többi között, hogy amíg a társadalmi igény összhangban volt az autóoktatási kapacitással, nem forogtak közszájon cinikus, antipedagógus, anyagias, etikátlan oktatókról szóló történetek. Nem volt téma, hiszen az autó keveseket érintett.

– A motorizáció viharos tempójú fejlődése megteremtette a maga feketepiacát. A hatvanas évek végén mintegy kétezer magánoktató csillagászati összegekért tanított. Az állami szerveknél hosszú sorok álltak, hónapokig kellett várakozni. A közlekedési kormányzatnak választania kellett: szabad utat engedjen-e az áradásnak, vagy vonja ellenőrzése alá az oktatást. Ez utóbbi mellett döntött: munkaközösségekbe tömörítette a magánoktatókat. Ezt megelőzően egységes tematikát, lépcsőzetesen felépí-

tett oktatási rendszert dolgoztunk ki. Olyat, amely az adott időszakban ki tudta elégíteni a forgalmi igényeket, s amelyet valamiképpen mégiscsak ellenőrizni lehetett. A reform után szigorú vizsgák elé állítottuk oktatóinkat. Ezzel együtt tudjuk, hogy nem mindegyik öregbítette jóhírünket. Vannak azonban olyanok is, akik húsz-huszonöt éve dolgoznak, soha nem volt panasz rájuk. Most már szép számmal akadnak a fiatalok között is rátermett oktatók.

Az intézet ma már gyorsan megválik azoktól az oktatóktól, akik nem tartják be az előírásokat, de hamar kereket oldanak azok is, akik aranybányának vélik az autósoktatást – és csalódnak. Ma már csak érettségivel, hároméves hivatásos gépkocsivezetői gyakorlattal, és olyan szakmunkásbizonyítvánnyal lehet valaki oktató, amely rokon az autós szakmával. Nők éppúgy jelentkezhetnek, mint férfiak. Pszichológiai vizsgálattal és egyéni beszélgetéssel igyekeznek megismerni a jelöltet, de még így is előfordul, hogy csak néhány hónap múlva, a beérkező panaszokból derül ki, hogy az illető alkalmatlan oktatónak.

– Sajnos, a kellemetlen élményeken átesett tanulót azzal már nem tudjuk kárpótolni, hogy az oktatót elbocsátjuk... Nyilvántartásunk szerint havi 2–3 panasz érkezik be. Természetesen, jobban örülnénk, ha mindenki megelégedéssel, sikeresen jutna el a vizsgáig, ha senkinek nem volna oka panaszra, ha csak rátermett emberek jönnének oktatónak. De az ezreléknyi panasszal szemben szinte észrevétlenül lép be a forgalomba az iskolánkból évenként kikerülő harmincezer személygépkocsi-vezető. Róluk nem esik szó. Aki sikeresen levizsgázott, örül, oktatása idején szerzett kudarcélményei pedig hamarosan eltörpülnek az önálló vezetés örömei mögött. A lényeg: megvan a jogosítvány.

A tanulók átlagéletkora: negyven év. Ha a hivatásos jogosítványra pályázó jelölteket leszámítjuk, akkor még magasabb. Az itt tanulók átlagosan 30–40 óra alatt készülnek fel a vizsgára.

Autós-oktatási rendszerünk kidolgozásában az ATI tevékenyen közreműködött. Oktatási rendszerünkkel a szocialista országok közlekedési szekciójában Magyarország az úgynevezett témafelelős. Képzési és vizsgáztatási gyakorlatunkat nemcsak a szocialista országok veszik át, hanem érdeklődéssel tanulmányozzák más államok intézetei is. Szovjet szakemberek filmet készítettek a magyar autóvezető-képzésről.

Nagyanya korú asszony, néhány hónapos jogosítvánnyal a zsebében mesélte:

– Ma is hálás vagyok az oktatónőmnek, hogy állandóan korrigált, figyelmeztetett, a legapróbb hibát is észrevette, és mindig ismételtetett. Még most is a fülembe cseng egy-egy útkereszteződésnél: „Kukucskálni, kukucskálni!" Vagy: „Kanyar előtt lassít, visszakapcsol, felerősít, kihúzat!" És a vizsga napján úgy izgult, mintha ő vizsgázott volna.

A Népliget vizsgára kijelölt területén, a kiindulást jelző számoknál, nyakukat nyujtogatva várják az oktatók a visszatérő kocsikat. Ki ül a volán mellett? A vizsgázó vagy a vizsgabiztos? A jó oktatónak ugyanis, aki nemcsak kiváló autóvezető, hanem tanítani is tud, nem mindegy, hogy növendéke vezeti-e vissza a kocsit vagy a vizsgáztató.

Teherautó megy előttem, rajta nagy „T". A rakodótér hátsó falán óriási betűkkel van felírva: „Vigyázz rám! Te is így kezdted!"

Élet és Irodalom, 1976. március 20.

SÉRA SÁNDOR

Hordárok

A Keleti pályaudvaron dolgozó hordárok körében csaknem negyven éve járja egy legenda. Állítólag 1937-ben történt: Hibján János, az állomás egyik hordára 40 évi cipekedés után szívbántalmai miatt búcsút mondott a foglalkozásának. Bicskei otthonában alig töltött el így betegeskedve néhány hónapot, hamarosan végképp ágynak dőlt. A hír hallatára néhány munkatársa fölkerekedett, hogy meglátogassa az öreget. Mikor betegágyához értek, már olyan állapotban volt, hogy senkit sem ismert fel: végét járta. A látogatók egyike – ízetlen tréfáiról különben is híres fiatalember – a haldokló mellett állva, elkiáltotta magát: – Hordár! – S akkor az öreg még egyszer felült az ágyban...

Hogy ez a bizarr történet igaz-e vagy sem, nem tudom. Az azonban bizonyos, hogy a hordáré olyanfajta foglalkozás, amelynek szokásain, formáin az elmúlt évtizedek sem változtattak sokat; a pályaudvari poggyászszállítók régen is, ma is szigorú kasztrendszerben élnek. Ez talán abból is ered, hogy társadalmi hovatartozásuk alapján egyrészt magánvállalkozóknak, másrészt állami alkalmazottaknak tekintik őket, s ők magukat. A felszabadulás előtt a munkanélküliség és a jó kereset lehetősége miatt volt a létszámuk kötött, később, illetve napjainkban a munkaerőhiány és a sajátos státuszuk kényszeríti őket mind kisebb létszámú, s ezért zárt csoportokba.

Akinek a nevét nem tudjuk, ahhoz így szólunk: elvtárs, kartárs, uram, asszonyom, kisasszony. Főúr legfeljebb a fizetőpincér, s a pályaudvari poggyászszállító az egyetlen, akit az egész világon egyszerűen csak hordárnak, trägernek, porteurnek, facehinonak stb. szólítanak.

A Keleti pályaudvarra 14 óra 40 perckor érkezik a Wiener-Walzer. Már félórával korábban olyan látványt nyújtanak a peronok, mint amilyet a Rákóczi út, csúcsforgalom idején. Egymást érik a targoncák, és özönlenek a várakozók a koffer-kuli kocsikkal az érkező vonat vágánya mellé. Közöttük megjelennek a hordárok is, szétszórva a szerelvény hosszában. Hasonló a helyzet indulás előtt is.

A MÁV 1972-ben külföldi mintára a nagyobb budapesti személypályaudvarokat – a Keletit, a Nyugatit és a Délit – összesen 330 koffer-kuli kocsival látta el. Ezeket az utazóközönség ingyen használhatja az állomás területén. A kocsikat minden vonat érkezése, illetve indulása után egy vasutas összegyűjti és a tárolóhelyre viszi.

A koffer-kulikat megszokta és szívesen használja az utazóközönség. Előnye, hogy nem kerül pénzbe, másfelől a munkaerőhiány miatt a MÁV csak így tudja pótolni a gyérülő hordár-szolgálatot. A következő években a vasút a nagyobb vidéki személypályaudvarokat is ellátja ilyen praktikus, négykerekű poggyászszállító kocsikkal. Furcsamód Magyarországon már csak a fővárosban létezik hivatalosan vasúti hordár: vidéken az ötvenes évek elején szűnt meg ez a szolgáltatás.

– Azóta sokat változott a helyzet – mondja dr. Halász Bálint, a pécsi vasútigazgatóság kereskedelmi osztályának vezetője. – A nagyobb idegenforgalmú városokban is mind több gondot okoz a hordárhiány

a MÁV illetékes vezetőinek. Némelyik külföldi utas kifejezetten igényt tart a hordárra.

– És saját honfitársaink?

– Elsősorban az idősebbek és a gyerekekkel utazók vitetnék szívesen a csomagjaikat. Emiatt az igazgatóság az 1973-as turistaidényben Siófokon a Boy-szolgálattal, Pécsett és Keszthelyen a helyi Tempó kátéesszel próbálta pótolni a hagyományos vasúti szolgáltatást. Sajnos: eredménytelenül. Miért, miért nem, az oda beosztott alkalmazottak nem sokáig maradtak...

A hordárok száma Budapesten is évről évre csökken. Jelenleg a Keleti pályaudvaron huszonnégyen, a Nyugatiban tízen, a Déliben pedig mindössze öten vannak. 1945-ben létszámuk csak a Keletiben 186 volt. Ezzel szemben a hordár-szakma elöregedett: aki közülük még nem töltötte be a 45–50 évet, fiatalembernek számít.

Kalmár Imre, az egyik legfiatalabb hordár 43 éves, a Nyugati pályaudvaron teljesít szolgálatot. Nyolc éve cipeli az utasok csomagjait, de azt mondja, valószínűleg ő sem marad sokáig.

– Miért?

– A forgalmat a vasút úgy szervezte meg, hogy a Moszkva–Budapest, valamint a Berlin–Bukarest között közlekedő Tisza-, illetve Balt-Orient expressz vonatokat átirányították a Keletibe. Ha ez a két vonat továbbra is a Keletinél marad, veszem a kalapom, és visszamegyek, ahonnan 1967-ben elkerültem: az állomás poggyászraktárába. Ott, ha nincs is mellékes jövedelem, legalább biztos fizetést kapok.

A hordárok speciális munkajogi kapcsolatban állnak a MÁV-val: szerződéses alapon vasúti alkalmazottak, de sem fizetést, sem munkaruhát nem kapnak. Ezenkívül minden más, a vasútnál járó ked-

vezmény megilleti őket. Igényjogosultak vasúti szabadjegyre (családtagjaik is), MÁV-tüzelőutalványra, áruszállítási kedvezményre, és – mert tagjai a vasutas szakszervezetnek – éppen úgy kérhetnek beutalót üdülőbe, mint bármelyik vasutas. A társadalombiztosítási hozzájárulást viszont – 2200 forint havi átlagkeresettel számolva – maguk fizetik be (mint maszekok).

A hordárok keresete egyébként attól függ: hány utas veszi igénybe szolgálatukat, ám annak összegét felbecsülni is nehéz. A munkahelyen szerzett jövedelmük teljesen azonos, mert a bevételt a munka végeztével mindennap összeadják, és egyenlően elosztják. Akiről egyszer kiderülne, hogy akárcsak egy tízest is megtartott a közösből, jobb, ha gyorsan elköszön . . .

A hordárok jövedelmét nem ellenőrzik a vasút illetékes vezetői, de munkajogi, fegyelmi ügyekben az állomásfőnök javaslata alapján döntenek sorsukról.

Előfordult már néhányszor, hogy valamelyik hordár felöntött a garatra. A vétkestől az állomásfőnökség három hónapra megvonta a működési engedélyt, és peronsöprésre osztotta be. Erre az időre a takarítóknak kiszabott munkabért fizeti a MÁV.

A hordárok – akárcsak régen – ma is számot viselnek a köpenyükön. Ez igen fontos kellék. Ennek alapján reklamálhat az utas, ha szállítás közben elvész valamije vagy rossz vonatra rakták a csomagját. Ehhez a rézemblémához szolgálat közben a hordárok jobban kötődnek, mint a nevükhöz. Érthető, hiszen őket csak a számuk szerint figyelik és szólítják meg az utasok.

Tenki Ferencet, az ország legidősebb hordárát munkahelyén, a Keleti pályaudvaron szólítottam meg.

Bemutatkoztam, ő azonban nem a nevét mondta:

– Tessék parancsolni, a 16-os hordár vagyok. – És igazolandó a tényt, felém mutatta a köpenye bal oldalán lógó, lúdtojás nagyságú, ovális alakú réztáblát. Csak miután meggyőződött róla, hogy nem vagyok utas, mutatott hajlandóságot a beszélgetésre. Máskülönben a hordárok nem beszédes emberek. Ezen a pályán csak azok érvényesülnek, akik nem fecsegnek feleslegesen, és mellőznek mindenféle bizalmaskodást. A politizálást meg ne is említsük! A hordárszakma régi íratlan törvénye, hogy mindenről kevesebbet szabad tudniok, mint az utasnak; kivéve a menetrendet.

– Harmincöt éve, pontosan 1941. február második óta dolgozom a szakmában, de már nem sokáig, mert elértem a nyugdíjkorhatárt – mondta Tenki Ferenc. – Még néhány hét, és végleg leszámolok. Eredetileg sofőr voltam – folytatta. – Szerettem azt a mesterséget, de akkoriban már eléggé zavaros volt a helyzet. Széltében-hosszában mondogatták, hogy a gépkocsivezetőket mind behívják katonának. És hát ki nem félt a háborútól? Egyszer ki is fejtettem aggodalmamat egy falubéli barátomnak, aki már akkor a Keletiben hordároskodott. „Gyere hozzánk dolgozni, majd én beprotezsállak! Innen nem visznek el. A vasútnál dolgozókat inkább felmentik, mint a sofőröket. És többet is kereshetsz. Igaz, olykor citerázik az ember lába, ha egyszerre öt-hat bőrönddel is kell a mindig sietős utasok nyomában mennie" – mondta. Akkoriban még szíjjal a vállon és kézben hordtuk a csomagokat. Nem úgy, mint most, ezekkel a golyóscsapágyas kocsikkal. Kezdetben a szemem is kidülledt a mázsás súlyok alatt. Sokszor úgy éreztem, hogy a lábam belesüpped a betonba. Mégsem bántam meg, mert rengeteget kerestem.

– Kik adtak abban az időben busás borravalót?

– Többnyire a tehetősebb úriemberek, akik maguk fizették ki a viteldíjat; akiknek már személyi titkáruk volt, azokat nem szerettük. Mert ezek a komornyikfélék ugyancsak kiguberálták bőröndönként a 30, illetve a 20 filléreket. De akkoriban előfordult, hogy a cselédlányok is hordárral vitették a csomagjaikat. No, nem azért, mintha olyan jól ment volna nekik, csak éppen ha egyszer egy évben hazautaztak, a gazdájukat próbálták majmolni.

– Mire költötték ezt a nagy keresetet?

– A legtöbb kolléga az italban találta meg a szórakozást, az ital pedig abban az időben sem volt olcsó. Volt közöttünk, aki cselédet tartott: mindennap azzal hozatta az ebédjét. Én például gyűjtöttem a pénzt. Suhanc koromtól kezdve az volt a vágyam, hogy legyen egyszer egy cséplőgépem. A feleségem is dolgozott, házmester volt. Így 1945-ig össze is spóroltunk tizenhatezer pengőt. A pénzt az asszony állandóan magánál hordta, mert akkoriban már sűrűn kellett az óvóhelyre járni. Amikor az egyik légiriadó után hazamentem, a ház helyén romokat találtam. Odalett minden. Ezt nem a pénzre értem, hanem a feleségemre és a három és fél éves kisfiamra. Magam temettem el őket a Keleti mellett. Azóta fehér a hajam...

Rendkívüli történetek a múltból, a jelenből. Jók, rosszak. Mesés borravalók, amelyekhez csak néhányszor jut a hordár. Mint például az, amit egy győri képviselő szokott volt rendszeresen adni. A honatya minden héten felutazott Pestre, és azért jutalmazta két pengővel a hordárt, mert kivitte az aktatáskáját a Kerepesi útig, ahol az illetőt az autó várta. De ez jelentéktelen ahhoz képest, amit egy magyar származású amerikai adott 1941-ben két hor-

dárnak, körülbelül egyórai munkáért: fejenként százszáz dollárt.

Persze, azért napjainkban is akadnak gavallériák: nemrégen például a Nyugati pályaudvaron egy férfi virágcsokrot nyomott az egyik hordár markába, azzal a megbízással, hogy feltűnés nélkül adja át a vonatablakon bámészkodó vörös hajú nőnek. A titkos hódoló egy százassal honorálta ezt a szolgálatot.

A csomagok viteldíját és a hordárok kötelezettségeit éppen úgy szabályozza rendelet, mint bármely más munkát. Erre vonatkozóan a mindenkori vasúti menetrendkönyv 40–41. oldalán a következő tájékoztató olvasható:

„A poggyászhordár feladata, hogy az utas poggyászát az állomás területén az utas által megjelölt helyre vigye. A poggyászhordár az utastól poggyászt megőrzésre nem vesz át. A poggyászhordárok díja a következő:

a) bármilyen úti vagy kézi poggyászért vagy expresszáruért súlyára való tekintet nélkül két forint, minden további darabért darabonként egy forint ötven fillér;

b) beteg vagy rokkant utasoknak kézikocsin, hordszéken, vagy hordágyon való szállításáért személyenként két forint ötven fillér.

A poggyászhordár a poggyászdarabok átvételéről elismervényt ad. A díjjegyzéket a poggyászhordárnak az utas kívánságára fel kell mutatnia."

A felsorolt viteldíj-besorolást utoljára 1951-ben állapították meg, a vasúti díjszabással együtt. Akkoriban egy vasúti raktári munkásnak 600–700 forint volt a fizetése, most eléri a 2400–3000 forintot.

– Az utasok többsége szerencsére nem az előírás szerint fizet – vallják meg őszintén a hordárok.

– Persze, azért most is akad olyan kuncsaft, aki

megkérdezi, hogy mennyi a hivatalos tarifa, és aszerint fizet. Nem szólhatunk semmit, de – mi tagadás – jó képet sem vágunk hozzá. Könnyen kiszámítható: ha mindenki a hivatalosan megállapított összeget fizetné, hány csomagot kellene elcipelni, hogy fejenként megkeressük a napi 30–40 forintot. Ezért szeretjük legjobban az IBUSZ rendeléseit. Az utazási iroda ugyanis saját tarifája szerint fizet: személyenként három forintot számol. Ez sem tűnik soknak, de egy-egy turistacsoport általában 30–40 utasból áll, s az ezzel járó munkát két ember könnyedén elvégzi félóra alatt.

– Kik a bőkezűek és kik a szűkmarkúak?

– A külföldi utasok általában jobban fizetnek, mint a hazaiak. A nyugatiakat például két véglet jellemzi: vagy nagyvonalúak, vagy fillérre kiszámolják a viteldíjat. Ugyanez mondható el a csehszlovákokról, lengyelekről, a románokról stb. Az utazó szovjet tisztek szinte kivétel nélkül mindig gavallérok.

– Vannak ellenszenves utasok?

– Legtöbbet az ötvenhatos hazalátogatók miatt bosszankodunk. Még be sem érkezik a vonat, egyikmásik közülük máris megkezdi a méltatlankodást: „Hol van itt a hordár? Micsoda fejetlenség!" – mondják, gyakran tört magyarsággal.

A vasútállomásokon éjjel-nappal zajlik az élet: a hordárok szinte mindennek szemtanúi, ami ebben a forgatagban történik. Nem ritkák a verekedések, lopások, balesetek, egyéb események. A poggyászszállítók hozzáedződtek mindehhez, ám lehetőleg semmiről sem vesznek tudomást. Ők ugyanis hivatalos személynek számítanak a pályaudvarokon. De ha tanúskodni kell a bíróságon, napidíjat nem kapnak, mert nincs havibérük.

– Aki sűrűn utazik, többször találkozik alkalmi hordárokkal is.

– Zughordárokkal – javít ki Bencsik János, s miközben a kulikocsik felé mutat, bosszúsan panaszkodik: – Ezek már nemcsak hogy ideszemtelenkednek a jobb vonatokhoz, hanem a vasút kocsijával fogják el előlünk a tájékozatlan utasokat.

– Aki nem bír a csomagjaival, annak mindegy, hogy ki cipekedik helyette.

– Nohiszen! Addig még csak rendben is volna, amíg egy-két diák vagy kiskeresetű nyugdíjas így szeretne keresni némi mellékest. De olykor előfordul, hogy egészen jól öltözött, jómódú emberek is beállnak csomagot hordani. No, és a legveszélyesebb zughordárok a tolvajok, akik így álcázzák magukat. Elég, ha az utas csak egy kicsit elbámészkodik; a következő pillanatban már hűlt helye a poggyászának. Bár ilyesmiért minket nem vonhatnak felelősségre, a zsiványok a MÁV hitelét és a mi hitelünket rontják.

A hordárok tehát az állomás rendjére, becsületére is vigyáznak. Ezt a szolgálatot mégannyi koffer-kuli sem pótolhatja.

– Különösen ilyen nagy forgalmú pályaudvaron, mint amilyen a Keleti is, még sokáig szükség lesz rájuk – mondja Tarnai János állomásfőnök. – A hordárok hiányát azok sínylik meg, akik hiába tolják ki csomagjaikat a vonathoz. A poggyásztartóra már nem tudják egyedül felrakni. Szerencsére mindig akad a sokaságban legalább egy segítőkész utas.

Gyakran előfordul, hogy a mindig siető utas a munkát kereső hordártól kérdezi meg: hol található a kulikocsi? Ilyenkor a hordár, ha nem is túlságosan szolgálatkészen, de a tárolóhely felé bök az ujjával.

Élet és Irodalom, 1976. január 10.

MISKOLCZI MIKLÓS

Fizetésnap

A kövér adminisztrátornő tegnap végigriszálta magát a műhelyen, de senki sem pisszentett utána. Nem dobtak az orra elé forró spént, nem akasztottak lopva olajos rongyot a fenekére, ahogy máskor megtették volna. Tegnap Gizikét köztisztelet övezte, mert kezében volt a vaskazetta, mindenki tudta, hogy borítékolni megy.

A boríték barna. Rajta a név és a kártyaszám, benne a félhavi kereset. Huszonhetedikén az előleg, tizenkettedikén az elszámolás.

Az öltözőben ma reggel is elsütötték az ócska viccet: „Na, ma pénzért dolgozunk!" Egy új fiú csöndesen elröhentette magát. Egyébként semmi. Reggel semmi jel nem mutatja a műhelyben, hogy fizetés lesz. Majd később, amikor már kiosztották a pénzt. Dél felé útrakelnek a bizalmiak meg a notórius pénzszedők. Szakszervezeti bélyeg, pártbélyeg, KISZ-bélyeg. Nemzetközi Szemle, Pártélet, Kossuth-kiadvány, totó-lottó pénz, névnap, születésnap, névadó, nyugdíjas búcsúztatás, esküvő.

– Fizetésnapon gyere! – mondják annak, aki eladni készül, vagy aki hitelben adott könyvért, folyóiratért, alkalmi olasz pulóverért akar pénzt inkasszálni.

Pénzre csak fizetésnapon számíthatsz. A munkások másnap már csak intenek:

– Majd legközelebb, ha pénzt kapunk, kispajtás.

Öt forintokat is nehéz összeszedni, mondjuk hatodikán vagy huszadikán.

Pedig öt forint nem több, mint egy jó szakmunkás 15–20 perces fizetése.

– Ha valahol, akkor a vasműben van pénz!

1975-ben 9 milliárd forint értéket állított elő a vasmű 12 918 dolgozója (1970-ben ötven alkalmazottal több csak 6,5 milliárdot.)

Indiszkrét kérdés a hengermű nagycsarnokában.

– Mennyi a pénze?

– Mit is mondjak? Megtalálom a számításomat.

Megnyugtató válasz, de kissé homályos. Egy hengerész átlagosan 24–25 forintot keres óránként. Egy öntő 23–24 forintot, az olvasztár 25–26 forintot, az esztergályos 18–19 forintot. Ezek persze átlagok. Mindent elfednek, a kicsit is, a nagyot is, a keveset is, a sokat is.

M. J. öntő-formázó egyhavi keresete 4232 forint. K. J.-né darus egyhavi keresete 4002 forint. P. S. esztergályos egyhavi keresete 3812 forint. M. M. csoportvezető egyhavi keresete 5720 forint. Átlagon felüli keresetek!

Csak keményen meg kell ezért a pénzért dolgozni. Többnyire három műszakban, karácsony napján, Szilveszter éjszakáján, vasárnap, akkor is, ha a szülőfaluban búcsúra készülnek, akkor is, ha lakodalom van a sógoréknál. Be kell menni este tízre, akkor is, ha krimisorozatot mutat a tévé, és délelőtt kell aludni akkor is, ha az utcán tűzoltózenekar gyakorlatozik.

Tizennyolc éves kocsirendező-tanuló kilépett a vállalattól, mert „kevés a pénz".

– Mennyi?

– Kétezernyolcszáz.

Csőszerelő távozik. Kevesli a 3200 forintos havi keresetet. Lakatos a 3500-at, a hegesztő a 2900-at. Mennyi az elég?

– A pénzből soha sincs elég – bölcselkedik egy jóbarát. – Kérdezd csak sorra az ismerősöket, mennyit keresnek, és mennyire volna szükségük?!

Nehezen megvalósítható ajánlat. Nálunk is illetlenség lett megkérdezni valakitől, hogy mennyi a jövedelme.

Csak sejteni, találgatni lehet. Mert van, aki a valóságnál többet mond, és van, aki kevesebbet vall be. Ismerek orvost, aki a hatforintos hóvirágot sajnálja a feleségétől, és tudok olyan lakatost, aki felesége műtétje után kétezer forintot adott ugyanennek az orvosnak.

– Kérdezd meg, mennyit keresnek az emberek, és mennyit szeretnének keresni!

Hogyan fogjak hozzá?

J. P. húszéves szakmunkás. Vonzalmat érez az újságírás iránt, ezért bizalmába fogadott.

– Kétezer forint a fizetésem. Ehhez ritkán jön még egy-kétszáz forint, ha az üzemi lap elfogadja cikkeimet. Szüleimnek hazaadok ezerötszáz forintot: ebből ötszázat a háztartásra. Ezret anyám takarékba tesz a nevemre. Marad ötszáz.

– Mennyivel szeretnél többet keresni?

– Ötszázzal. Akkor mindig jutna színházra is.

Az igazsághoz hozzátartozik, hogy J. P.-t az üzemi újság rövidesen felveszi gyakornoknak. Havi 1800 forintos fizetéssel. És a fiú megy. Jövedelme ezáltal nemhogy emelkedne 25 százalékkal, de csökken.

K. néni és a férje nyugdíjas. Huszadika után 1712 forintot hoz a postás, és nem fogadja el a két forint borravalót. Nyugdíjból nem fogad el. A házaspár

kétszobás, összkomfortos, távfűtéses, telefonos lakásban lakik. A villany- és a gázfogyasztástól függően a téli hónapokban hétszáz, a nyári hónapokban ötszáz forint a lakásrezsi. Nyáron jobban élnek. Szerencsére az unokák nyáron születtek, így könnyebb kiszorítani a születésnapi ajándékokat. Karácsonyra K. néni lánya két-háromszáz forint ára piperecikket, szappant, hajmosó olajat, fogkrémet, krémet vesz a szüleinek. Ez ajándék is, meg segítség is.

– Mennyivel szeretnének több pénzt kapni?

– Ha mondjuk, kerek kétezret kapnánk, az már nagyon jó volna.

A kívánalom 17 százalékos nyugdíjemelést jelentene.

B. L. és felesége minden hónapban 4700 forintból gazdálkodik. Egy kisfiuk van, de az asszony ismét terhes. Némi röstelkedés után elém teszi a havi fix kiadások listáját; lakástörlesztés a vállalatnak 200 forint, az OTP-nek 470, lakásüzemeltetési díj 200, fűtés, víz 280, bútorrészlet 470, gáz 55, villany 100, rádió 10, biztosítás 80, bölcsődedíj 200 forint. Összesen 2065 forint. Marad 2635 forint élelemre, ruházkodásra, szórakozásra, csipetnyi könnyelműségre, amit nem lehet rossznéven venni egy huszonöt éves férfitól és egy huszonnégy éves nőtől.

– Mennyivel szeretnének többet keresni?

– Ezerrel – mondják szinte egyszerre.

Ezer forint. Jövedelmük 21 százaléka.

1970 és 1974 között, négy év alatt a vasműben 25,2 százalékkal emelkedett a munkások keresete.

– Miből áll a munkások keresete?

– Alapbér, teljesítménybér, célprémium, éjszakai pótlék és esetenként túlóra – mondja a szakszervezeti bérfelelős.

– És a mellékes.

– Mellékes? Olyan a munkásoknál nincs.

Egy helybéli kisiparos szerint a vasmű munkásainak legalább harminc százaléka kontárkodik, bütyköl: tévéantennát, rádiót, zárat, villanyt, mosógépet. Vállal lakásfestést, mázolást, disznóölést, autó- és motorkerékpár-javítást, esernyőjavítást, írógépjavítást, könyvespolc-készítést, asztalos- és bádogosmunkát, kőművesmunkát, férfiruha-varrást, szőrmejavítást. D.-ben mindent meg lehet javíttatni, meg lehet csináltatni, csak tudni kell a módját.

A bérfelelős hiteles adatai:

1975-ben egy munkás napi átlagkeresete 121,61 forint volt (1971-ben 88,40 forint). 1974-ben a vasmű dolgozóinak évi átlagjövedelme a részesedési alappal együtt százötven forinttal meghaladta a 39 ezer forintot.

Átlagok. Megint, mindig átlagok.

– Hát jó. Nézzünk bele a borítékokba.

1975 októberében a vasmű 43 dolgozója keresett hétezer forintnál többet (a foglalkoztatott létszám 0,33 százaléka). Hat és hétezer forint között 1073-an (8,2 százalék). Háromezer-hatszáz és négyezer forint között 2430-an (18,6 százalék). Háromezer és háromezer-hatszáz között 2005-en (15,4 százalék). Kétezer forint alatti fizetést 1441 alkalmazott (11 százalék) vitt haza 1975 októberében.

– Az a lényeg, fater, ami benne van a borítékban – mondja egy nagy hajú fickó az öltözőben.

– Meg a te hülye fejed! Mert az már mindegy ugye, hogy mire költöd? – mordul rá az éjszakás öltözőőr, aki éppen két vödör meleg vizet visz az ajtó előtt várakozó takarítónőknek.

D.-ben minden boltba vitt száz forintból 48,5 forintot megesznek és megisznak az emberek. Országosan csak 46 forintot. Minden száz forintból 19,7 fo-

rintért ruházati cikket vásárolnak. Országosan csak 16,4 forintért. Iparcikkre költenek 31,8 forintot. Országosan 37,4 forintot.

– Eszünk, iszunk, nem bánkódunk – mondja egy kedélyes népfront-aktíva.

D. új város, munkásváros, éhes város, szomjas város. Hat év alatt 75 százalékkal nőtt az élelmiszerekre kiadott pénzösszeg, miközben a szórakozóhelyek és éttermek forgalma is 50 százalékkal növekedett.

A lakosság száma ez idő alatt 10 százalékkal lett több.

Nyilvánvaló, hogy az ember először enni akar. Sokat enni. És inni is. D.-ben 118,9 millió forintot költöttek alkoholra 1974-ben. Az alkoholfogyasztás évi költsége fejenként 2376 forint (az országos átlag 2200 forint).

– Mert mit akar a nép? Enni meg inni – mondja a már idézett népfront-aktíva.

És hasonlítani. Azokra például, akiknek életmódját követésre kiszemelte. És a hasonlítás, a hasonulás legegyszerűbb, legnyilvánvalóbb eszköze az öltözködés.

Hogy D.-ben az öltözködésnek nagy a kultusza, azt alapvetően az új életmódra vágyók, a lépésfelvételre törekvők, az új városlakók nagy száma magyarázza. Szembetűnő a gyerekek választékos, erőltetett eleganciája. Ezt a kétes értékű versengést kisiskolás korig szinte minden szülő erőn felül vállalja.

Aztán rövid lazítás következik. A tizenévesek ismét csak elegánsak, utolsó divat szerint öltözködnek. A húsz és harminc év közöttiek költségvetésében a ruházati kiadások helyét a lakásvásárlás és berendezés váltja fel, hogy harminc fölött ismét a gardrób kerüljön előtérbe. Főként azoknál a bérből és fizetésből élő ezreknél, akiknek jövedelme ah-

hoz sok, hogy egyik napról a másikra feléljék, de ahhoz kevés, hogy érdemes legyen a pénzt élére rakni: ha lakás van, kocsira, ha kocsi van, telekre, ha telek van, akkor nyaralóra.

Húsz deka gépsonka, negyedkiló felvágott, kárpitozott ülőgarnitúra, magnetofon. Pond's arckrém, irhabunda, ananászbefőtt, literes Pepsi-Cola, bor, sör, pálinka, halkonzerv, benzin, olaj, kávé, cigaretta, alma, banán, zöldség, kövér disznó, virsli mustárral, cukor, liszt, zöldbab konzerv, Orion-tévé, jersey ruha, pólóing, farmeröltöny, sajt, vaj, mirelitcsirke.

A havi fizetés hetvenkét százaléka azonnal átvándorol a kiskereskedelmi forgalomba. A hetvenkét százalék aránytalanul nagy része már a fizetésnapon, vagy másnap.

– Na, lányok, ma felkötjük a fehérneműt – mondja az üzletvezető, és egy rántással feltolja a redőnyt.

Fizetésnap van.

Akik éjszaka dolgoztak, már reggel hatkor megkapták a borítékot. Hét órakor már érezni lehet az élelmiszerboltok forgalmán, hogy történt valami. A Barátság úti ABC-áruház rendes, hétköznapi forgalma 125–130 ezer forint. Fizetésnapon ötven százalékkal több, 190–200 ezer forint.

– Ez már istenes – meséli az üzletvezető. – Régebben fizetésnapokon megduplázódott a forgalmunk. Most mintha kezdene észhez térni a nép.

Harminc körüli asszony, teli kosárral.

– Csak azt vettem, ami kell...

Negyvenhét forintos sárga, műanyag játékautó.

– Na talán ez az egy...

– Megvette volna tegnapelőtt is?

– Tegnapelőtt? Nem is gondoltam rá. Ma kaptunk pénzt.

A kiskereskedelmi vállalat 2,7 millió forintos hétköznapi forgalma fizetésnapon vagy 40 százalékkal emelkedik, és nem ritkán eléri a 3,8–4 millió forintot.

– Ma kaptunk pénzt... Akkor veszek, amikor van... Ha most nem veszem meg, aztán már nem lesz miből.

Vitatkozunk.

Szerintem a költekező hajlam összefügg a valaha volt nyomorúsággal. Az emberek a krajcároskodó beosztásnak még az emlékétől is szabadulni igyekeznek. Ám a fizetésnap és a bolti forgalom ilyen szemetszúró összefüggése a lakosság bizonyos rétegeinek mérsékelt tudatszintjére is vall. Talán úgy gondolják: a keveset úgysem lehet beosztani, tehát kár a fáradságért. Amikor van, akkor mindenre telik, és ha nincs, akkor semmire sincs. Csakhogy most már nem kevésről van szó!

Egy filozófiatanár ismerősöm szerint az erőn felüli költekezés korunk tipikus magatartásformája. Nem más történik, mint, hogy az 1600 forintos keresetű gépírólány éppen úgy Max Factor szemfestéket használ, mint a hétezer forintos jövedelmű főmérnök felesége. És a lány 1600 forintból Max Factort csak fizetésnapon mer venni. Akkor is csak úgy, ha nem gondol a holnapra.

Hajlamos vagyok elhinni ezt is. De akkor meg hallom, hogy a Dózsa György úti férfifodrász-üzletben, ahol ma is 4,50 forint egy hajvágás, fizetésnapon 43 százalékkal növekszik a forgalom.

Erre is csak most mer „költeni" a háromezernyolcszáz forintos jövedelmű martinász? És ha így van, akkor könyvre miért nem költenek többet fizetésnapon, mint máskor?

– Nálunk az urak fizetésnapján van csúcsforgalom – mondja a Fő utcai könyvesbolt vezetője.

Az alkalmazottak tizenhetedikén és másodikán kapnak fizetést. Egy másodikaihoz viszonyítva tizenkettedikén a könyvesbolt forgalma 50 százalékkal – kisebb.

Beszélgetések tizennegyedikétől huszonhatodikáig vagy huszonkilencedikétől tizennegyedikéig bármikor az utcán, a boltban, a gyárban, az eszpresszóban.

– Gyalog vagy? Hát hol a kocsid?

– Majd tizenkettedikén, komám.

Akkor tankolnak.

– Csak egy fogkrémet tetszik vinni?

– Hja, sokadika van, Incikém.

Ára: 2 forint 50 fillér.

– Kőbányai sajnos nincs, csak Wernesgrüner.

– Akkor hozzon fél cseresznyét.

Ami drágább, de nem számít. Csak a sörnek kell olcsónak lenni.

Negyvenesnek látszó férfit szólítok meg:

– Engedjen meg egy furcsa kérdést. Mennyi pénz van önnél?

– Kérem. Megszámolom. Harminchét forint és az apró.

A meglepett férfi fölpattan a biciklire. Déli két óra ötven perc van. Huszonharmadika.

Az OTP helyi fiókja e pillanatban 352 829 000 forintot őriz ötvennégyezer d.-i lakos húszezer takarékbetétkönyvében. Fejenként 6553 forintot.

Az országos átlag 8100 forint.

Élet és Irodalom, 1976. március 27.

ORDAS IVÁN

Másik osztályba lépni

– Mást se lát az ember egész életében, csak átrétegeződést! – vélekedett barátom, aki lassan negyed százada él abban a kisvárosban, melynek aszfaltját én csak néhány esztendeje taposom. Megállapításában egyszerre érződött némi fanyalgás és a tények tudomásulvétele. A kisváros is kohó, nemcsak a nagy. Az itt élő harmincegyezer ember számára éppúgy, mint annak a két tucat községben lakó hatvanezernek, akik ilyen vagy olyan okból a *„részleges felsőfokú központhoz"* kötődnek. A kötődés részben egészségügyi ellátást jelent, hiszen itt a nagy kórház és rendelőintézet; részben jobb vásárlási lehetőséget, hála az áruházaknak, ABC és egyéb önkiszolgáló boltoknak meg a megyeszékhely-jellegnek. Elsősorban azonban munkavállalást. Nem a város három termelőszövetkezetében, hanem az iparban, melynek három évtizede még nyoma is alig volt, de most már hétezer körüli lelket foglalkoztat, és előbb-utóbb menthetetlenül átgyúrja a maga képére és hasonlatosságára mindazokat, akik itt vetnek horgonyt. A munkássá válás folyamata az orrunk előtt zajlik, csak éppen nem mindig figyelünk rá.

A kényes műszaki berendezéseket gyártó üzem egyik vezető mérnöke számára az *„átrétegeződés"* túlságosan elvont, sokat ölelő gyűjtőfogalom. Más szemszögből néz a munkásra, aki egyelőre nem az,

csak ipari foglalkoztatott, de aki szeretne, vagy akinek azzá kell lennie.

– Drága mulatság az államnak, a társadalomnak – mondja –, csak éppen elkerülhetetlen. Sokkal drágább, mint többnyire gondoljuk, hiszen azt hiszem, pontosan senki nem számolt utána. Talán nem is lehet...

Arra gondol, hogy itt az ipari munkának nincsenek hagyományai. Nincsenek szülőktől vagy hozzáértő mesterektől ellesett fogások, nincs vérré vált műszaki kultúra. Amit kinyomtatva már számtalanszor olvastam, hogy megfelelő általános műveltség híján képtelenség az egyre bonyolultabbá váló, drága gépek kezelésének alapismereteivel megbirkózni, az nála „véres" valóságként csapódik le. Márpedig az általános műveltség alacsony, az iskolai végzettség is az. Négy esztendeje az egyik egyetemi tanszék reprezentatív felmérést végzett kereken ezer ipari foglalkoztatott között, ami magában sem csekély létszám, itt pedig arányaiban különösen sok. Ötven százalékuknak volt nyolc általános iskolai végzettsége, tizenkét százalékuknak még annyi se.

– Aprócska példát mondok – folytatta. – Ahol három-négy milliméteres csavarokat kell hajszálpontosan a helyére illeszteni, ott egy gyors kalapácsütéssel szaporább a munka, ha tilos is. Az eredményt esetleg csak a hatodik, hetedik munkafolyamatnál lehet észrevenni, amikor a termék már biztosan selejt. Közben persze a méregdrága gépek is romlanak. Jó eset, ha csak hónapokba telik, hosszú hónapokba, amíg a faluról jött vagy bejáró, ingázó dolgozóval meg lehet értetni, hogy más a traktoreke megreparálása, és más a finommechanika. Persze nemcsak a technikai részletekre gondolok, hanem a munkamorálra is...

Az már a gyáralapítások kezdeti korának derűsborús anekdotái közé tartozik, hogy déli harangszókor két újonnan felvett asszony komótosan megcélozta a portát, és az útjukat álló kérdésére a legnagyobb nyugalommal közölte:

– Rögtön jövünk, csak hazaugrunk megetetni a jószágot!

A szüretelés heteit azonban máig számításba kell venni még a dekádtervek elkészítésénél is. Ilyenkor ugyanis nemcsak a cukor fogy a boltokból, hanem a dolgozók száma is megfogyatkozik a gépek mögött. Az egyik megbecsült szakmunkás-ismerősöm némi gondolkodás után így fogalmazta meg, hogy mikor válik munkássá valaki:

– Amikor egy gyárbeli probléma, megoldatlan feladat otthon se hagyja nyugodni. Éppúgy, mint valamikor a várható termés, vagy a Bimbó tehén fenyegető nehéz ellése...

Ide nem lehet egyhamar eljutni, sokaknak sosem sikerül. A kétlakiság kötődését azonban mégis mintha túlbecsülnénk egy kevéssé. Szőlőtermesztő és jó mezőgazdasági környékű városunkban a megkérdezettek közül csak száznegyvenhatnak volt ilyen forrásból származó mellékjövedelme. Igaz, további száznyolcvanketten szívesen vállalnának ilyet, csak éppen nincs módjuk hozzá. Ahhoz, hogy valaki lobogjon a lelkesedéstől (számára új) munkájáért, nemcsak megfelelő munkahelyi körülmények, befogadásra kész környezet kell, hanem az is, hogy minél kevesebb otthoni gond járjon az ember fejében, miközben végzi azt, aminek végzéséért fizetik. Jól vagy rosszabbul, ebből a szempontból egyremegy. Nemcsak a klasszikus háztáji gazdálkodás köt le, aminek népgazdasági fontossága egyébként is vitathatatlan. Ugyanígy az egyelőre megszokott életvitel. Az ingázás sejthetőleg soha-

sem szűnik meg, legfeljebb abban lehet bízni, hogy terhei könnyülnek. A munka utáni munka azonban szinte általános, lett légyen az besegítés a szomszédnak vagy fusizás. Utóbbit a szakipari-kisipari ellátottság ismeretében sokkal kevésbé tudom kárhoztatni, mint ahogyan hivatalosan szokás.

Hála a jó szervezésnek, szép számmal járnak a gyárakban dolgozók közül is az úgynevezett *„osztályozó vizsgára előkészítő tanfolyamokra"*, hogy betömjék általános iskolai végzettségük foghíjait, és eljussanak legalább a VIII. osztály befejezéséig. Egy nyolcadikos asszony írásbeli dolgozatából:

„Egy munkanapom.

Négy órakor kelek. Elkészítem a reggelit, megetetem a jószágot. Az ötórás vonattal megyek. Hattól kettőig dolgozom. Lezuhanyozok. Vonat csak fél négykor indul. Háromnegyed ötre otthon vagyok. Kitakarítok, ellátom a jószágot, vacsorát főzök. Hétre megjön a férjem. Kilenc, amire mindennel végzek, rendberakom a gyerekeket is. Fél tizkortizkor ágyba kerülök. Másnap ugyanígy."

A környezet befogadó hajlandósága kétséges. Aki bárhonnan, elsősorban faluról kerül az iparba, az teljesen új körülmények közé csöppen. Még a végzett szakmunkástanuló is, de most nem róla van szó. A munkatempó mindenhogyan más, folyamatos, csak alig-alig tűr lazítást, megállást. Emellett a kezdők többsége, sőt a jó betanított munkás is csak részfeladatokat végez. Egy folyamat egészével, tehát a munka tulajdonképpeni értelmével, jó ha a művezető tisztában van, de inkább csak a mérnök. A vezető állású mérnök úgy véli, hogy valósággal *„körüludvarolják"* az új munkaerőt, csak maradjon. A névtelenül adott válaszok nem egészen erről vallanak. 28,5 százalék úgy vélekedett, hogy a munkakör ritkán ad lehetőséget a képességek kibontakoz-

tatására, 28,8 pedig éppen úgy, hogy – soha. Majdnem ugyanennyinek egyáltalán nem volt véleménye a kérdésről, valószínűleg nem izgatta. A huszonöt évesnél fiatalabbak több mint háromnegyed része (!) úgy ítélte, hogy munkahelyén megkapta ugyan a fizetését, de más anyagi vagy erkölcsi elismerést még soha.

– Munkássá válni annyit jelent, mint ipari jellegű részfeladatok ellátására specializálódni – hallottam egy ilyen tárgykörrel foglalkozó ankéton. Ha ez igaz, márpedig részigazságnak bizonnyal elfogadható, akkor egyre inkább vonatkoztatható egész gazdasági termelésünkre, a nagyüzemi mezőgazdaságira is. Ezért tűnik el napjainkra a „klasszikus" parasztság és adja át helyét a nagyüzemi termelési viszonyok megkövetelte mezőgazdasági munkásságnak. Jó tíz esztendővel ezelőtt magam is írtam vészt jelző cikkeket, konkrét tapasztalatok alapján arról, hogy az iskoláikat elvégző fiatalok nem akarnak a mezőgazdaságban maradni, vagy oda visszatérni. Ma már úgy látszik, hogy ezt az álláspontot fokozatosan revideálni kell. Nem akarnak szakképzetlen mezőgazdasági gyalogmunkások (például kapások) lenni, amin igazán bajos csodálkozni. De a nehézgépkezelő, esztergályos, villanyszerelő, ács, kőműves, lakatos, sőt műszerész ma már agráripari szakmák is. Városunk középiskolásainak felét kérdezte meg a már említett tallózó kedvű tanszék. A fiúk huszonhét és fél százaléka döntött a mezőgazdaság mellett. Munkássá válik ezek többsége is, csak éppen falun. Térjünk vissza azonban a városhoz.

Két ellentétes vélemény, mindkettő harminc év körüli, kiemelkedően intelligens munkásembertől származik:

– Az apám paraszt volt tizennégy holdon, de én

butább ember vagyok, mint az apám. Neki *gondolkoznia* kellett, ha boldogulni akart. Számolnia vetésforgóval, másodvetéssel, talajerő-visszapótlással, állattenyésztéssel, a kertünk után még a városi piac igényével is, meg tejhozammal és azzal, hogy miként szaporítsa legcélszerűbben a jószágot. Nekem elég az egyetlen szakmámat ismernem, és megfizetnek. Legyünk őszinték, ha gyatrábban tudnám, akkor is megfizetnének. Az ő élete teljesebb volt, igaz, a gazdálkodás teljesen ki is töltötte.

– Éppen ez az! – így a másik. – A parasztembernek a gazdálkodás volt a teljes élete, nemcsak abból, hanem egyedül azért élt. Én az enyémet napi nyolcórai munka után úgy teljesíthetem egésszé, ahogyan akarom – vagy nem akarom. Csak azért említem félve, hogy évek óta feleségestül színházbérletem van, mert dühít a divat, amely szeret erre valamiféle csodaként hivatkozni.

– Extrém példák – legyint az előbbiekre a vezető mérnök. – Túl intelligensek. Minálunk az új munkaerő többsége általában nem is akar ilyen fokra eljutni. Talán majd a második-harmadik nemzedék, bár a második-harmadik nemzedékek nem valamilyen éles választóvonal után következnek, hanem folyamatosan cserélődnek a szemünk előtt. Már én sem vagyok első nemzedék, a magam negyvennégy évével. A jelenlegi dolgozónk megelégszik, ha előbb-utóbb eléri a betanított szintet, és mit tagadjam, a maga szempontjából igaza is van. A jó betanított és a szakmunkás keresete közt sokszor alig van különbség, ha ugyan nem az előbbi javára van. A munkássá válás szerintem ott kezdődik, hogy valaki ipari jellegű munkahelyet keres. Ilyet egész biztosan talál. Aztán ott folytatódik, hogy igyekszik valamelyik részterületen alaposabban bedolgozni magát. Ez a részterület többnyire cseppet sem szóra-

koztató, de legalább megfizetik. Ott van az igazi változás, amikor szakmát akar szerezni. Úgy is mondhatnám, hogy a munkássá válás fordulója a fejekben történik.

A város kereken ezer ipari foglalkoztatottja közül 156-ot a jó kereset kötötte munkahelyéhez. 288-at az, hogy különb munkakörülményeket talált, mint korábban. 180-at a szakmai fejlődés, 183-at a közeli lakás és a család fűzött ide. 193-nak sejtelme sem volt arról, hogy mi. Erről nem szól a statisztika, de valószínűleg övék a végtelen, önuzsorázó munkanapok.

Élet és Irodalom, 1976. szeptember 18.

BOR AMBRUS

Szocionovella

Lestyán jön az utcán, a gyár felől, műszakból. Június, délután. Ha hazulról jönne, az utca túlsó vége felől jönne: lenn lakik a faluban, a templomnál. Gyalog jó huszonöt perc. Az egy rossz parasztház. Lestyán özvegy Matuz Andrásnéhoz megy: Új utca 22. Ebben az utcában pontosan húsz meg húsz ház áll egymással szemközt.

Lestyán tíz éve csak nagyjából tudta megmondani, mi egy feszmérő, mire használják, milyen lehet a belseje. Ma továbbképző-vizsgás szakmunkás a Mérőműszergyárban (vagy más üzemben, más szakmában: gumi, cipő, hajtómű, konténer). Ötvenhárom éves, kisparaszti, a földet megutálta.

– No, nem úgy értve, hogy lenézném őköt. Csak én végképp nem láttam a téeszben, földben semmi fantáziát. Mind megvannak nekik a gépek, jó. De ha keresni akartam, cűgölhettem pirkadattól sötétig.

Az utca neve Új utca, a párhuzamosé, egy telekhosszal közelebb a műúthoz, Régi utca. A párhuzamosban már az 50-es évek elején megépültek a házak, a felszabadulás előtt vásárolt telkeken. Az utolsó Berger báró (Iván) parcellázott. Elvitte a vagyont az alagi versenyistálló. Ezt az újabb utcát már a község parcellázta. A két utcanév ragadványnév, s a községi tanács meghagyta. Mellékutcák ezek, ha újak is, és Felszabadulás útja meg Marx utca, ezek

már megvannak (a volt Árpád utca meg a volt Templom utca). A két ragadványnév a fejlődés időrendjét rögzíti, mást nem jelöl: a Régi utca meg az Új utca egyformák, házsor házsorra hasonlít, tető tetőre, sárga sárgára, málnaszín málnaszínre, s ami az Új utcában elsőre mutatósabb, az a Régiben apránként pótlódik.

Lestyán egy masszív vaskerítésen bepillantva meglátja Berzét, aki a kút körül foglalatoskodik. Beköszön.

– Jó napot. Betonozza, betonozza?

Berze a kút körül simítgatja a friss, négy-öt négyzetméter betont. Dolgos, szerző ember. Húsz éve dolgozik az ércbányában (a lignitben, a földgázfúrásnál). A munkahelye messze van ugyan (hét kilométerre, s kerékpáron jár), de a kereset jó, főleg mióta a flotálót (az NDK-fejtőgépet a gázpalacktöltőt) is üzembe helyezték. Brigádvezető. „Iparkodjunk, emberek, nálam ez a mottó." Hogy honnan a szókincsében ez a „mottó", vagy olyasmi, mint „löki a rizsát", az más novella tárgya. Évente egyszer hűségjutalom: szép summa. A háza kifelé olyan, mint a többi, a lécredőnyök leeresztve, hunyott szemű ház. Benn két szoba, mellékhelyiségek. A pallér Berze háztervére is azt mondta, jó, csak a fürdőszoba szélességéből ki lehetne spórolni negyven centit. (Ötszáz-hatszáz az előírt műszaki rajz meg a kőművesmester-gumipecsét ára. Jó pénzt vágnak zsebre ezek egy nagy semmiért.) Köbözze ki a differenciát, mondta a pallér: 0,96 köbméter salakbeton falat megtakaríthat. A ház az udvar felé módosabb az átlagos házaknál. A jólét hátrafelé nő, elöl és kifelé végleges. Hátul jó nagy nyári konyha, télen is lakható, az egész család elfér benne, a kredenc, a komfort, a dívány (szundítani), a járóka (az unokának),

a vendégszék (vendégnek). Hátrább a nagyobb kamra, alacsonyabb tetővel, mögötte a kisebb kamra, még alacsonyabb tetővel, aztán az ólak, a nyúlól, még alacsonyabbak. A hátrafelé növő szárny végén kicsit magasabbra emelkedik a meszelt budi. W. C. a fürdőszobában, mint mindenütt. A budi nem fogyaszt vizet. A kútban automata szivattyú, a padláson víztartály, a motor áramot fogyaszt. A konyhaajtó félfájában szög, a szögön rossz bekecs, aki télen budira megy, fölveszi.

– Van dolog elég. Hova igyekszik?

– Matuznéhoz.

– Megállapodnak tán?

– Tán csak rááll végre.

– Reméljük.

Legenda, hogy micsoda repedtsarkú szegények voltak Berze szülei Farkasmajorban (báró kápolnai Berger Farkas főrendházi tag nevéről elnevezve). Két bátyjával, két húgával együtt, mind az öten felemelkedtek, bosszút álltak a szegénységen. Most folytatják, folytatják.

Lestyán özvegy Matuzné ingatlanára alkuszik. Kétszáz négyszögöl, igen kicsi ház, az egyetlen az Új utcában. Még az első parcellázás előtt építette Matuz András. Az Éritanya (Hejőtanya, Sajótanya, Kapostanya stb.) amolyan maradékháza volt, még az öreg báró (Berger, Brandenstein, Kruchyna, Eössy stb.) engedélyével kipofozta az uradalmi géplakatos, aztán földosztáskor telket szabtak köré, s megkapta az özvegy. Matuzt 41-ben büntetőszázaddal kivitték a frontra („Nagyon meglepett", mondta a kasznár). 43-ban eltűnt a hóban. A házacska vályog, rendben van tartva, de kirí az Új utca házegyütteséből.

Lestyán Berzétől Matuznéig négy házon is látja

a házszám alatt a „Tiszta udvar – rendes ház" megtisztelő kis bádogtáblát. S ahová be-benéz a kerítések kőoszlopai közt, ott igaz a bádogtábla. Az emberek általában célszerűen lebetonozzák a placcot. Ami a kétszáz négyszögölekből még megmarad, azt gazdaságosan kihasználják. Jószág, konyhakert, szőlő, tárolóhely, jó-lesz-még-az valamire, rózsapetúniabársonykaárvácskadália. Szereti az utca a fenyőt. Mutatós, parkfa, főleg alkalmatosabb a diófánál, mert nem vet akkora árnyékot. Az árnyék nem jó. Egy-két háznál igen megnőttek a régebben még ültetgetett diófák, kivágták őket. (Régi utca.) Berze háza sarkán, Bugyi borbély háza előtt már derék törzsű fenyők magasodnak, akár a Berger-parkban (a főjegyző kertjében, a doktor kertjében, a Csereszlőy-Sinánál stb.) valamikor.

Özvegy Matuzné kertjében nincs fenyő. Az özvegy magányosan él, van, aki egy kicsit furcsállja, van, aki nem, baja senkinek se volt, nincs vele az utcában.

– Maga van öregségére Veron néni. Hetvennégy?

– Kitaníttatta a lányát, jól tette. Gimnáziumi tanárnő lett a Marikából.

– Tán igazgató is.

– Nem ő: a férje. Az is tanár.

– Csinos asszonyka. Divatolni divatol ugyan, de hát városi.

A megyeszékhelyen laknak (Eger, Békéscsaba, Szekszárd, Zalaegerszeg stb.) minden hónapban eljönnek látogatóba, Zsigulin.

Az özvegy harmadnaponként eljár a Népboltba. Köszönget, egy-két szóra megáll, olyan ház előtt, ahol idősebb asszony áll a kapuban, nézelődik, tekintget.

– Megvagyok, Juliska, megvagyok. Öregesen.

Talán bolondos egy kicsit. Tavasztól őszig kitárva a két kis utcai ablak, benn meg napestig szól a rádió, hírek, tánczene, minden. Aztán nyugágyat tesz ki a fa alá, a gyepre, szundikál, néha olvas; látja, aki a léckerítés előtt elmegy.

– Akinek semmi gondja, megteheti.

– Eltartják a lányáék.

– Gyarapítani az ilyen már nem gyarapít.

– Miért is nem veszik magukhoz a fiatalok. A Marika városi tanácstag, párttag, nőtanácstag, minden.

– Nagy lábon élnek azok. Meg elutazzák a pénzüket. Görögországban jártak tavaly, vagy hol a jóistenben.

– Ott. Dicsekedett vele az öregasszony.

(Gurnyik Győző technikus, Új utca 33.: „A boszorka".)

– A telekért is kár: parlagon van. Ötven kiló kajszija, ha megterem Matuznénak, húsz kiló Kálmánkörtéje, slussz. Egy ágyás sárgarépa, egy ágyás zöldség. Kértem felesbe, de neki inkább csak a fű meg a fű, a gyom, s hogy az ő jázminbokra. Pazarlás, az az igazság.

– Szóval, az volna tisztességes dolog, ha odavennék magukhoz a tanárék.

Ahogy Lestyán lassan elsétál az utca feléig, megint érzi, hogy ez az Új utca, ez kell neki. Ha ezt a negyven házat kiszámolná valaki forintban, aztán kiszámolna negyvenet a falu közepén: barátom, micsoda differencia.

Kocsi sem újság. Itt kilenc háznál van Trabant. Berze befizetett Zsigulira. Akinek kocsija van, annak garázsa is, többnyire vasajtós. Lestyán jó érzéssel szemléli az új, aszfaltos úttestet. Szombat-va-

sárnap már nem sárban vergődnek a kocsik. Az ember meg a fiúgyerekek elmennek meccsre (NB II, NB III, járási székhelyen, néha a megyein). Asszony nem vezet.

– Figyelte, hogy a Marika vezette a Zsigulit, mikor megjöttek?

– S hogy bevágta a kocsiajtót, amikor kiszállt!

– Az ő dolguk. Engem nem érdekel.

Berze azt mondja, ha meglesz a Zsiguli, munkába járni nem pazarolja majd. Harmadik műszakos héten reggelre amúgy is fáradt az ember, könnyen fának mehet, és akkor megvan az óriási kár. S még azt mondanák, megjátssza a gróf Csekonicsot.

Ami a kocsit illeti, Matuz Marika férje szíves ember. Egyszer éppen akkor indultak haza, alkonyatkor, amikor az öreg Jámborék is a szomszédból (szegény Julis néninek mindig az a víz a lábában), és a vő kéretlenül ajánlkozott, hogy hazaviszik őket.

– Hát, nem mondom, szívesen, Bata úr.

– Egy az utunk.

– És lóg a lába az esőnek.

– Gondolja? Eloszlik ez a felhő.

– Ülsz, Julis? Ülsz már? Hanem akkor, Bata úr: a házig! Direkt a kapuig!

Centire a kiskapu elé a felvégi földes utcában, májusi vasárnap délután öt és hat között.

Matuzné szívesen fogadja Lestyánt. Egy üveg kadarkát tesz az asztalra, poharakat. Lestyán szívesebben inna sört: nyár van, délután három óra, nagy meleg. S átvillan az agyán, hogy az asszony nem tessékeli beljebb, a bazsalikomszagú vagy milyen szagú szobába, pedig ez úgy szokott tenni. Kelletlen volna a vendég? Szíves, de csak a konyhában?

Persze, nevetséges, hogy a konyha ennél a kicsit bolondos vénasszonynál amolyan csak-konyha: Lestyán ellegyinti magától a gondolatot.

De mire ellegyinti, az asszony rukkol ki a dologgal, egyenest ő, nem vár:

– A vétel miatt? Igaz?

De sürgős! Lestyán a kis tűzhely mellett álló gázpalackra mered, aztán fölfedez a falon egy nagy, tarka naptárt, kedve volna azt kérdezni, hogy miféle naptár az, miféle tó a nagy színes képen, mert nem a Balaton: havas hegyek látszanak egy kék öblön túl. Talán éppenséggel Görögország, mi? Extra egy naptár, a kép alatt MALÉV, repülőgéppel. Lestyán nem szeret ajtóstul a házba rohanni, és az ügy módját is megadta volna ő, az ő dolga lett volna, de mindegy: belevág, elmondja az ajánlatát, ma harmadszor.

Kétezerrel többet ígér, mint legutóbb. Változatlanul állja, hogy amíg ő majd idekinn építkezik, Matuzné ingyen ellakhatik náluk a faluban, szorítanak neki helyet. Ha ugye, el nem megy esetleg a lányáékhoz. Aztán meg majd csak alakul valahogy. Tudniillik az ő odabenti házára szintén van vevő, már megállapodtak. Vagyis ennek a vételárát akkor fogja végleg kiegyenlíteni, amikor amaz beköltözik, mert az beköltözéskor fizet, egy összegben. No, az jó két esztendő még, addig mindent el lehet rendezni.

Matuzné meghallgatja, közben sóhajt is néhányat, de aztán semeddig se gondolkodik:

– Nem szándékom.

Amellett jogerősen lebontandó a kis ház. Kilóg a többi közül. A községi rendezési terv itt azt írja elő, hogy a homlokzatok négy méterre legyenek az úttest szélétől, és egyenesbe igazodjanak. Ez meg majdnem két méterrel kijjebb áll. Mikor a járda

készült (80 centi széles betonjárda, ezen a páros oldalon; a páratlan oldalon nincs tervezve járda), kicövekeléskor végestelen végig fél méterrel kijjebb kellett vinni, mint a rajzon volt, és még így is közvetlenül a 22-es meszelt fala tövénél halad el. A tanácstól kiszállt az építési előadó. S akkor derült ki még, hogy Matuzné a tatarozást se jelentette be a tanácsnál, illetőleg nem kért engedélyt a terméskőlábazatra, vagyis a homlokzat módosítására, ami szabálysértés. (Más kérdés, hogy vályogfalba terméskövet beleépíteni értelmetlen pazarlás.) Lestyán ezt mind megtudakolta a tanácsnál. Az építési osztály ötszáz forint pénzbírságot vetett ki. Igaz, nem hajtotta be azóta sem. Hetvennégy esztendős Matuzné, mondta az építési előadó, és a házat aztán úgyis le kell rontani, ki van jelölve szanálásra.

– Meggondolnám a maga helyében – mondja Lestyán az özvegynek. – Ekkora összeget csak olyan jó bolond ajánl ezért a házért, mint én. Hiszen megvan rá a rendelet, hogy le kell bontani. Szanáltatja a tanács.

A második pohárka borhoz nem nyúl. Mehetne. Az öregasszony talán látja rajta, hogy forr benne a méreg, mert kedvesre fordítja a szót:

– Hát Jancsika? Nagy lehet már.

– Fejlődik.

Lestyán, ha nem feszengene, szívesen beszélne az unokájáról. Indulatos ember, de mint nagyapa, valósággal érzelmes.

– Annuskát se láttam, az idejét se tudom, mióta. Marika mindig kérdi, hogy van.

Lestyán Annuska meg Matuz Marika együtt jártak gimnáziumba.

– Leköti a gyerek. Jó két esztendeje. Akkor mozdulhat el a házból, ha sétálni viszi Jancsikát vagy

a Ligába, a rendelőbe. Akinek gyereke van, dolga van. Mindnyájunknak megvan a dolgunk, épp elég. A vőm is, mire hazaér, este van.

– Túlóra?

– Minden. Kell a kereset.

– Dolgos ember.

– Megvan a dolog. Nekem, neki, mindenkinek. Hajtani kell.

De hogy ennek mi a fenének magyaráz?!

– Szóval – kérdi –, nincs olyan számítása, hogy a fiatalokhoz költözik?

– Nincs.

Lestyán hazamegy, tovább az utcán lefelé. Ismerőssel most is találkozik, Tuzával (szintén műszergyári, gumigyári, cipőgyári, konténergyári stb.). Tuza is sajnálja, hogy Matuznéval most sem boldogult Lestyán.

– Tán a harmadik utcában: mintha ott árulná valaki a telkét, úgy hallottam – mondja.

– Ki bolond oda építeni, komám? Se út, se villany még, s két méteren fölbuggyan a talajvíz. És azért rakom élire azt a töménytelen pénzt, hogy a gátnak, a semminek fordítsam oda a házam?

Az Új utca alatt ki van jelölve még egy utca, de csak egy sor háznak, mert ott már a folyó (Ér, Tarna, Concó stb.) felé lejt a terep, és olyan elfuserált terv van az építkezésre, hogy a házaknak az utca fölött a folyóvölgy felé kell nézniük. Ki a világból.

Gyorsan körüljár az Új utcában a hír, hogy Matuzné megmakacsolta magát.

– Bolondos már.

– Tudja, azért igaz, hogy öreg ember már csak akkor mozdul, ha nincs más választása.

– A régi tévéjét is odakínálta Lestyán, ráadásnak.

– Lát még az öregasszony?

– Hogy a jóistenbe. Szemüveg nélkül olvassa a Nők Lapját a nyugágyban.

– Elő van neki fizetve.

– De hogy a vejében sincs jobb belátás, meg nem érthetem.

– Hiszen az tataroztatta a viskót. Száz esztendeig jó kőzoknit rakatott az elejére.

– Hetvennégy Matuzné?

– Megvan az már hetvenhat is, szerintem.

– Zsebrádiót hozott neki a lánya húsvétkor. Kiül a kertbe, szólatja.

– Annak jó, akinek semmi dolga.

– No, az én szegény édesanyám: mesélhetnék. De hiszen ismerték.

– Isten nyugosztalja.

– Megyek már, beáztattam egy katlan ruhát.

– Ki nem fogy az ember a dologból, ha valamire akar vergődni.

– Van, aki föllát a jó dolgára.

– Az én gyerekem is tanul majd annyit, mint az övé. Még többet is.

– Nézze meg, hogy kinyomakszik a sorból az a putri. Nézze csak meg.

– Megvan a tanácsnál a rendelet, hogy le kell bontani.

– Hetvenhat is megvan az öregasszony, szerintem.

Élet és Irodalom, 1976. január 24.

ZÁM TIBOR

Igyál, jó pajtásom!

ÚJABB SZOCIOGRÁFIA A SZESZMESTEREKRŐL

A *Forrás* 1974. évi 4–5. számában *Szeszmesterek* címmel szociográfiát írtam a borhamisításról és a tiltott pálinkafőzésről. Az alábbi írásban az abban elkezdett monológot folytatom. Először azonban úgy teszek, mintha másról beszélnék.

VISSZHANG

Amikor életem első szociográfiáját harminckét évesen megírtam, becsvágyam még feledtette, hogy éveim szerint nem vagyok már egészen fiatal. Az első írói sikereket követő tízegynéhány év alatt észrevétlenül és természetesen szándéktalanul idősödtem középkorúvá, becsvágyamat viszont tudatosan sorvasztottam el, hogy akkor se csalatkozzam, ha írásaim visszhangtalanul enyésznének el az információk tengerében. A rosszabbik lehetőséghez való igazodás általában sikerült a *Szeszmesterek*kel kapcsolatban csak félig: annyiban, hogy a nem várt tetszésnyilvánításra nem került sor, s emiatt nem is estem kétségbe. Az inzultáltak önfegyelme, fásultsága, ingerelhetetlensége esett rosszul. Egy író barátom éppen a *Szeszmesterek* visszhangtalanságán bizonyította ama jóslatát, miszerint a szociográfiának bealkonyodik honunkban: a társadalom, úgymond, kö-

zömbössé vált a saját dolgai iránt, már a hibáinak és tökéletlenségeinek emlegetésére sem reflektál...

Másik író barátom a purifikátori indulatokat sokallta; a harmadik parasztellenességet hallott ki az írásból, s ezen az okon retrográdnak ítélte azt, publikálását pedig elhibázott szerkesztői döntésnek tartotta. E két utóbbi vélekedés két ellentétes szociográfusi szemléletet fed fel. Az előbbi a távolságtartó helyzetjellemzést és állapotrajzot igenli, s rosszallja a szubjektum belekeverését a valóság dolgaiba, mondván, hogy az író ne ítéljen, hanem az objektív tények ingereljék az olvasót ítélkezésre.

Műfajunk arisztokratikus értelmezése és gyakorlata mindig felmenti az írót az ítélkezéssel járó kockázattól, ám az nem bizonyos, hogy az objektív tényeket az olvasók egyformán, valóságos jelentésük – és az író szándéka – szerint értik. Tapasztalatom szerint az objektivitásra való törekvés és az ítéletalkotás nem kizárja, hanem kiegészíti egymást (mint a klasszikus irodalmi szociográfia is bizonyítja), egyértelművé teszi a tények jelentését és az író hitvallását – bár kétségtelen, hogy a túltengő, az objektív oldalra nehezedő alanyiság ellenszenvessé teheti az írót, és kétségeket támaszthat állításai igaza iránt.

A *Szeszmesterek* alapján kelt vélekedést, azt, hogy parasztellenes vagyok, akkora osztályelfogultság sugallja, amekkora bennem nincs, amekkorával én már nem tudnék szociográfiát írni. Bírálóm nem kevesebbet vár tőlem, mint egy idejétmúlt életformába rekedt vagy rekesztett paraszti magatartással való kritikátlan azonosulást, azt, hogy egy osztálytöredék sajátos erkölcsiségét fenntartás nélkül tiszteljem és igazoljam. Erre nem vagyok alkalmas. Ismerem és elismerem a szakszövetkezetet létrehozó gazdaságtörténeti, agrárpolitikai és lélektani okokat; ezért nem az úgynevezett „tagi" gazdálkodás, a lényegé-

ben magánparaszti kisárutermelés ellen beszélek. Magam is keveslem azt a támogatást, amit az állam a kisárutermelőknek nyújt, pénzben, anyagban, eszközben, de kifogásolom a paraszti osztálytöredék munka nélkül realizálható fölös jövedelmét és a gátlástalanságát, amellyel – az össztársadalmi érdekkel szemben – jövedelmének növelésére törekszik. E gátlástalanság láttán sem a kisárutermelés felszámolását sugallom, hanem a jól összehangolt gazdaságpolitikai, jogi, adminisztratív intézkedések életbe léptetését sürgetem, amelyek visszaszorítanák a borpancsolást, de kiváltképpen a tiltott szeszfőzést. Ha a szeszmesterek viselt dolgainak részletezése közben homályban maradt volna, hogy *miért* és mi *ellen* hadakozom, a fentiek egyértelművé teszik.

Tovább a visszhangról. Szociográfiám elolvasása után két filmrendező is jelentkezett, hogy csináljunk a témából játékfilmet, de a valóságélmények hatása alatt nekem ehhez nem volt kedvem. Dokumentumfilmre talán hagytam volna magam rábeszélni, ha sikerült volna legyőznöm az írásos publikáció egzisztenciális következményeitől való félelmet. Hangsúlyozom: nem a nyílt vitától féltem (arra fel voltam készülve), hanem a szeszmesterek megsejtett hatalmától, messzire érő kezétől. Az írást követő csend – utólag úgy tűnik – meghökkenést jelentett, amiből ocsúdva éles hangú rádióriportok és újságcikkek kezdték a zúgfőzdéseket riogatni, a közvéleményt ellenük hangolni, a hivatalokat pedig tennivalóik felől gondolkodtatni. A mi fórumainkon ugyan nehezen hangzik el az a kérdés, hogy az állam miként gondolja a saját törvényét, nevezetesen a szeszmonopóliumról szólót megvédeni, a dolgok mégis efelé haladnak: a mostani állóharcok mindenképpen rontják a szeszmesterek (újabb pub-

likációkban: szeszgyárosok) esélyeit, és siettetik velük szemben a kormányszintű állásfoglalást. A továbbiakban megkísérlem e távprognózis ellentmondásos összetevőit felsorolni.

BORBAN A VIGASZ (?)

Bár én rögeszmésen hiszem, hogy szőlőből is lehet bort csinálni, az alföldi fajtákból egyre nehezebb. A Közép-Magyarországi Pincegazdaság tájékoztatója szerint rossz idő jár a szőlőre. Régebben nem vették át a 15-nél alacsonyabb cukorfokú szőlőt, illetve mustot, 1974-ben 13, 1975-ben 10 cukorfokig voltak kénytelenek leszállítani az átvételi normát. Természetesen az ennek megfelelő, igen alacsony áron. A rosszabb minőségű nyersanyag 10–12-szeri permetezése növelte a termelési költségeket, ami elégséges indoka annak, hogy a jövedelmezőségi szint alatt termelő gazdák „rátegyék" a mustra a rátehető cukormennyiséget. Természetesen a többiek is rátették. A jövedelmezőségi küszöb elérése többletjövedelem realizálásától nem tart vissza. Nem is tarthat: ami az egyik termelőnek szabad, legyen szabad a másiknak is. 1975-ben már az állami gazdaságok, termelő- és szakszövetkezetek is engedélyt kaptak a cukrozásra. Félő, hogy a kivétel szabállyá válik és félő, hogy értelmetlenné teszi az eddig is vitatott bortörvényt, amely a cukrot nem sorolja a borászkodásban felhasználható anyagok közé.

Évről évre bebizonyosodik, hogy a homoki szőlőkből csak kommersz bort nehéz csinálni, minőségit annál könnyebben lehet. A Közép-Magyarországi Pincegazdaság tudomása szerint az úgynevezett „történelmi" borvidék „minőségi" boraihoz a homoki szőlők és mustok alkalmas alapanyagul szolgálnak.

A dunántúli állami gazdaságok évről évre nagy tételekben vásárolnak az Alföldön, miután drágán forgalmazható „márkás" boraik hasznából könnyedén ráígérhetnek a területileg illetékes pincegazdaságok árajánlataira. Rangon alul házasodó, ékes címkéjű nedűiket – a hitelrontás vádját kerülendő – nem nevezem meg, de a nagyüzemi borászkodás hét lakat alatt őrzött titkaiból egy, a borpancsolás, bizonyítottnak tekinthető. Az említett pincegazdaságtól kapott információ szerint „rendet kellene teremteni a borfronton", de nem lehet, mert „az állam hallgatólagosan eltűri a susmusokat". Amíg a borkonjunktúra tart (semmi jele sincs, hogy vége közelednék), a rendcsinálás legfeljebb távoli vágykép. A borivókat addig csak azzal vigasztalhatjuk, hogy a nagyüzemek általában szakszerűbb kezelési eljárásokat alkalmaznak, mint a kicsik. Bár a különböző márkák íze, zamata, illata alig különbözik, bizonyos, hogy valahányadrésze mindegyik nedűnek szőlőből származik.

Amiről nem tudunk, az természetesen lehetséges, de nincs tudomásunk arról, hogy a nagyüzemek is „nyújtanák" a bort. Tanácsi adatok szerint 1974-ben a kisüzemi szőlőtermelők 700 ezer hektónyi mustjának is csak 8,2 százaléka, azaz 57 939 hektóliter készült cukor és víz hozzáadásával. A be nem jelentett (= adózás alól kivont) mennyiség pedig legfeljebb 40–50 liter termelőnként. A becslés jóhiszeműségéhez nem fér kétség, de valóságértéke nagyon vitatható. A borhamisításról szóló fejezetben idéztem egy bennfentes adóügyi hivatalnok véleményét és az adócsalók esélyét növelő okot, hogy a borügyek kezelését pénzügyőri hatáskörből tanácsi hatáskörbe tették át. A kisárutermelők fogyása viszont tény: számuk 1973-ben még meghaladta a 73 ezret, 1974-ben a 63 ezret sem érte el. A borkon-

junktúra tehát legfeljebb lassítja a kisárutermelés beszűkülésének folyamatát, de nem állíthatja meg. Ha a fogyási tendenciát továbbgondoljuk, 5–10 év múlva már csak a jelenleg is tőkeerős szőlőtermelők maradnak versenyben, akik most is nagymenők már: kiskapitalisták, ha úgy tetszik. Előbb-utóbb szükséges lesz, hogy az állam új szabályzókat, a jövedelemelvonás hatékony eszközeit érvényesítse velük szemben.

E prognózisban senki se gyanítson purifikátori indulatokat, parasztellenességet pedig éppenséggel ne. Véleményemet a társadalom szocialista berendezkedésében való bizodalom sugallja. Ha tehát egy szűk paraszti réteg életlehetőségeinek elemzése és megítélése közben tévednék, tévedéseim nem rosszindulatban eredeznek, hanem a szocialista társadalomról való plebejusi elképzelésem hibás voltában. Nem hiszem el, hogy az emeletes házak vagyont érő vaskerítéseikkel és kapuikkal egy-egy szőlőműves család látástól vakulásig való szorgoskodásából sokasodnak csupán. A szőlős vidékek kisburzsujainak kezén felhalmozódó milliós vagyonokat sem azok szimbólumait nem vállalom a szocialista gazdaságitársadalmi berendezkedés időtlen idejű részeként, mert e vagyonok nem kis hányada spekuláció és machináció eredménye, és idegen munkaerő kizsákmányolásának származéka. „Következetlenségemben" is plebejus vagyok: amikor a nagyüzemi borászkodás csalafintaságait a házasítástól a kereskedelmi haszonig elnézőbben ítélem meg, egy lényeges különbség felismerése vezet: az, hogy emitt a közvagyon növekszik, amely – szemben a magánvagyonnal – az egész társadalom javát, jólétét szolgálja. (Talán éppen az alkoholellenes propaganda céljait, mondhatná valaki némi iróniával.)

A szeszmesterek üzelmeiről szóló névtelen levelek

általában nem rágalmazók. Azt sem merném állítani, hogy túldramatizálják az észlelt jelenségeket. Álljon itt mintául egy levél, amelynek szerzője valószínűleg hetényegyházi illetőségű ingázó munkás. (A helyesírási hibákat javítottam.)

„Feljelentés? Újítás? Panasz?

Néhány napi otthontartózkodásom alkalmával igen nagyfokú disznóságokat tapasztaltam. A mustfelvásárlók gondolkodás nélkül veszik át a cukros vizet. Olyanok is adnak el, akiknek nincsen szőlőjük az adókönyvükben. Javaslom, hogy ezt vizsgálják ki, mert nagyon sokan magas jövedelemhez jutnak jogtalanul. Néhány órás cukorkavargatással 5–6 ezret is lehet keresni, s aki ezt teszi, az már minek menjen el dolgozni, az kettő havi jövedelemnek is megfelel. Én bízom önökben, hogy közbelépnek. A nevemet csak azért nem tudatom, mert közvetlen szomszédomról is szó van, és szeretnék továbbra is itt lakni. A szakszövetkezet a cukros vízért még fuvart is fizet. Közügy, azonnal lépjenek akcióba!"

REKORDOK ÉVE

A tiltott pálinkafőzésről szóló szociográfiában idéztem egy közgazdászt, aki a fogócska és főzőcske elemeiből kombinált társasjátékhoz hasonlította az állam és a zugfőzdések viszonyát. („Főzzél, ha mersz – fogj meg, ha tudsz!") A játék azóta is tart, de 1975-ben mégsem egészen olyan, mint még korábban volt. Mintha a főzők is, a fogók is kezdenének jobban belemerülni. A kiskőrösi pénzügyőri szakasz bűnjelraktárában három hektóliteres üst is van már, a rekord mégsem ez, hanem a Kecel környékén előkerült tízhektós (!) főzőhenger. 1971-ben 273, 1972-ben 393, 1973-ban 384, 1974-ben 351 főzőké-

szüléket foglaltak le a pénzügyőrök. De az 1968-as rekord – 448 készülék – az 1975-ös év október 31-ig megdöntetett, mert eddig 647 zúgfőzdét koboztak el. A pénzügyőrség mostanában több időt szán a zúgfőzdések háborgatására, mint az előző években, ennek tudható be, hogy rekordot javított, meg annak, hogy egyre többen kultiválják a tiltott szesz szakmát, s az eszközöket sem rejtegetik úgy, mint korábban: emiatt jobbak a fogási lehetőségek. A legilletékesebb helyről való információ szerint a kiskőrösi járásban „rendkívüli méreteket" öltött a zúgfőzés, s minden bizonnyal meghatározója lett az országos adatok alakulásának is: ezek szerint 1975 első negyedében „a felderített cselekmények száma az elmúlt év hasonló időszakához viszonyítva 152 százalékra, a lefoglalt készülékek száma több mint kétszeresére nőtt". A cselekmények és a lefoglalt készülékek számának azonossága nem törvényszerű, de az idézett szöveg számadatainak különbsége arra utal, hogy a tiltott szesz szakmában növekszik azoknak a száma, akik két-három készüléken is „dolgoznak". Ebből meg az következik, hogy az alkalmankénti, esetenkénti főzőcske mind többek gyakorlatában kezd második-harmadik készüléket is tartalékoló kisüzemi szeszgyártássá alakulni. A folyamatosság így akkor sem szakad meg, ha a razzia az éppen működésben levő üstöt és tartozékait elkobozza. A pénzügyőröket már nem éri meglepetés, ha a ház körül nézelődve a második üstöt is „előtalálják". A folyamatos szesztermelés további bizonyítéka az is, hogy a működő készülék mellett ott van a következő főzetek nyersanyaga: a cukorcefre és a cukor.

Álljon itt példaként néhány eset: „G. Ferenc, császártöltési lakosnál a pálinkafőző készülék mellett 140 liter tilosan főzött pálinkát, 300 kg cukrot

és 800 liter cukorcefrét – K. József akasztói lakosnál 1 darab pálinkafőző készüléket, 4 ezer kg (!) cukrot – K. István keceli lakosnál 1 darab 180 literes pálinkafőző készüléket, 400 liter cukorcefrét, 16 darab 50 kg-os cukroszsákot és 7 db gázpalackot találtak."

Amikor 1973-ban anyagot gyűjtöttem a *Szeszmesterek*hez, több adatközlő is figyelmeztetett arra, hogy Bács-Kiskunban a méhészkedés és a házi gyümölcstartósítás cukorszükséglete is ott van az egy főre jutó fogyasztásban, illetve annak az országostól való eltérésében. Nem vitatom, hogy bizonyos foglalkozási ágak és háztartási szokások befolyásolják egy-egy földrajzilag vagy közigazgatásilag körülhatárolt terület cukorigényét; mert míg egy budapesti lakos cukorfogyasztása 1974-ben egy deka híján 23 kilogramm, addig egy vidéki lakosé 29,59, az országos átlag pedig 28,30 kg/fő volt. Bizonyos, hogy a budapestiek közül kevesebben foglalkoznak méhészkedéssel, gyümölcstartósítással és lekvárfőzéssel, de informátoraim okfejtését kétségbe vonom – amennyiben a Bács-Kiskun megyei cukorfogyasztás mibenlétét akarják elmismásolni. Mert az ország lakosságának cukorfogyasztása – ha nem vetítjük rá ki a cukorigényes megyék átlagát – enyhén emelkedik, míg a szőlőtermelő megyéké általában meredeken, Bács-Kiskun megyéé a legmeredekebben. És ez nem a méhészkedés meg a befőzés kultuszának terjedése miatt van így, hanem a szesz szakmák igényének növekedése miatt!... Megyénkben a cukorfogyasztási átlag az 1972-es 41,76-dal szemben 1974-ben már 44,67 kg/fő volt: közel kétszerese a budapestinek, és több mint másfélszerese az országosnak. Bács-Kiskun a szőlőtermelő megyék élmezőnyében is vezet: a második helyen levő Veszprémben is csak 35,42 kg az egy lakosra jutó fogyasztás;

Baranyában, Somogyban, Zalában 35–30 között, a többi megyében 30 kg alatt van.

Nagy a valószínűsége annak, hogy 1975-ben megszületik megyénkben az 50 kg/fő cukorfogyasztási rekord; ugyanis a kiskőrösi járás és város kvótája – ami a megye elsőbbségének a letéteményese – ismét növekedett: 1975. január 1.–augusztus 31. között 7954 mázsával több cukor fogyott el, mint az előző év azonos időszakában: 14 705-tel szemben 22 659 mázsa.

S a kereskedők tapasztalata szerint az utolsó harmadban – a szüret és a borászkodás évadján – feljebb szökik a cukorforgalmazás görbéje. Ez 1975-ben a szőlők alacsony cukorfoka miatt meredekebbnek ígérkezik, mint bármikor ezelőtt, előkalkulációmban azonban csak az 1974-es év azonos időszakának forgalmát adom hozzá az eddig eladott mennyiséghez (22 659 mázsa + 20 387 mázsa). Becslésem szerint tehát 1975-ben 43–45 ezer mázsa cukrot „fogyasztanak" Kiskőrös város és járás lakosai, 8–10 ezer mázsával többet, mint 1974-ben. Fejenként 71–75 kilogrammot!

A cukorigényes megyék adatai, rávetülvén az egy főre jutó országos átlagra, felfelé nyomják azt, ezért eltekinthetünk attól, hogy Bács-Kiskunban méhészkednek meg lekvárt főznek. A 28,30 kg/fő országos átlagot véve szorzóul, a megye 564 ezer lakosának tényleges háztartási szükséglete 160 ezer mázsa cukor volt 1974-ben. Valóságosan azonban 252 ezer mázsát használtak fel. A borhamisítás és a tiltott pálinkafőzés kontingense a két szám különbsége: 92 ezer mázsa. Ez durván számolva 11 ezer mázsával több, mint az 1972-es adatok alapján – de azonos módon – számolt mennyiség. A növekmény azért is figyelemre méltó, mert közben a megye lakossága 11 300 fővel fogyott!

1974-ben cukorszükségletünk egy részét importáltuk. (Bár bizonytalan, mégis reális átszámítás szerint úgy 40 forintért kilogrammját.) A népjóléti célokat szolgáló belkereskedelmi árkedvezmény ezzel a szesz szakmáknak vissza nem térítendő állami dotációt adott. Ennek összege Bács-Kiskunban némi kerekítéssel 300 millió forint: ennyi lehet körülbelül a szeszmesterek által felhasznált cukor hazai és világpiaci árának különbözete.

Ha azt mondaná valaki, hogy ne verjük félre a nagyharangot, mert a borpiacon és általában az állami szeszkereskedelemben kamatostul visszatérül a zugborászoknak és -főzdéseknek nyújtott állami segély, valószínűleg igaza volna. A merkantilista érvelés igazát azonban megrendíti az, hogy a szeszárakat – amikbe a szesz szindikátusnak nyújtott dotáció is be van kalkulálva – a fogyasztók fizetik meg; köztudomású, hogy a maszek úton pancsolt borok és tiltottan főzött pálinkák jelentős része (véleményem szerint nagyobb hányada) nem közvetlenül, hanem az *állami és szövetkezeti kereskedelem közvetítésével* jut el a fogyasztókhoz. Ha tehát meg is nyerjük a réven, amit elveszítünk a vámon, a fogyasztói érdekkel ellenkezik a kétes értékű és tisztaságú szesztermelés doppingolása.

Nincsenek megbízható támpontjaink annak kimutatására, hogy az olcsó cukorból mennyit használtak fel 1. a must „erősítésére", 2. nyújtására, azaz vizezésére és cukrozására, továbbá 3. tiltott pálinka főzésére. A „rendkívüli méreteket öltött" szesz szakma kifejeződését az erjesztőül szolgáló élesztő forgalmából sem lehet nyomon kísérni, mert az élesztő kiskereskedelmi forgalma 1971–73 között emelkedett ugyan a megyében (2223-ról 2675,75 mázsára), de 1974-ben 2308 mázsára esett vissza. Nem valószínű, hogy a házi sütésű kelt tésztákat untuk

volna meg. Arról van inkább szó, hogy a főzet (zug) eredetéről árulkodó élesztő utóízt-illatot kiküszöbölendő, a tiltott szesz szakmában kezdenek áttérni más erjesztőanyag használatára: a szalakálira. Hozzávetőlegesen sem becsülhető fel a hullott gyümölcsből, szőlőszármazékokból készült zugpálinka. Amikor az alábbiakban megkísérlem a tiltott szesz szakma volumenét és művelőinek hasznát alternatív módon kifejezni, a pálinka eredeti alapanyagait nem is veszem figyelembe: csak a cukrot, a fehér aranyat; a háztartási fogyasztáson felüli 92 ezer mázsát.

Számításaim értéséhez tudni kell azt, hogy 1 hektoliter 50 fokos pálinka 1,25 mázsa cukorból készül, kb. 1300 forintos önköltséggel. A tiszta haszon 50 Ft/l eladási áron hektoliterenként 3700 forint. Tehát: a 92 ezer mázsa cukor egynegyed részének felhasználásával 18 500 hektoliter pálinka főzhető, amin 68 millió forint a tiszta haszon; a kvantum egyharmada 25 ezer hektoliter főzetet eredményez, és 92 millió forint hasznot; a kontingens feléből 37 000 hektó pálinkát lehet főzni 137 millió forint haszonnal.

Mivel a két szeszmesterség alapanyaga közös, nincs olyan ember, aki pontosan meg tudná mondani, mennyi cukrot használnak fel a borászkodásban, mennyit a zugfőzésben. A könnyű haszonszerzés, a gyors meggazdagodás példái viszont minden faluban adottak, ahol az emberek borászkodás közben a főzőcskére is rákaptak. „Nem ritka eset – olvasom egy elemzésben –, hogy munkaviszonyban nem állók, vagy egyébként csekély jövedelemmel rendelkezők több személygépkocsit üzemeltetnek vagy százezreket érő házakat építenek fel rövid idő alatt..." „A. Mihály kiskőrösi lakos, állás nélküli, Opel személygépkocsija van, emeletes házának építése befejezés előtt áll. Tilos pálinkát vásárol

fel, és azt magasabb áron adja." „Ö. Ferenc és felesége soltvadkerti lakosok ellen tilos pálinkafőzés miatt már többször indult eljárás. Négy személygépkocsi van a birtokukban..." Egy keceli lakosról meg az van feljegyezve, hogy nincs kereső foglalkozása, sem földje, sem bérlete, mégis autót tart, és felépített egy háromszoba összkomfortos házat.

Közvetetten a példák is bizonyítékai kívánnak lenni annak, hogy a két szeszmesterségben ellentétes folyamat megy végbe. A szőlőművesek erősen fogynak. Míg 1972-ben 90–100 ezer között volt a számuk, 1974-ben már a 63 ezret sem érte el. A szőlőtermeléssel járó nehéz fizikai munka, a költségek, a nagy termelési kockázat, a lekötöttség – hiába van szüret után sok minden megengedve – rontják az esélyeit ennek a szesz szakmának. A kiöregedés ugyanúgy. A főzőcskézés viszont kevesebb munka mellett összehasonlíthatatlanul nagyobb haszonnal kecsegtet, a termelési ciklusok alakíthatók, s a kockázat is kisebb: a pénzügyőrség, a rendőrség, a bíróság együttesen sem veszélyesek annyira a pálinkatermelésre, mint a szőlőre az időjárás.

Az érdes és sarkos fogalmazás szigorú tényeken alapszik. Az utóbbi években 100–150 hektoliter közt szokott lenni az üstök környékén, a vonatozók butykosaiban és a gépkocsik csomagterében lefoglalt pálinka, ami semmi esetre sem több az összes főzet 0,5–1 százaléknál. A 0,5–1 millió forint között kiszabott bírság sem nagyobb, vagy alig nagyobb hányada az elérhető tiszta haszonnak. Minden szőlőtermelő összetenné a kezét, ha ily csekély termelési veszteség és kockázat mellett termelhetne. A zugfőzésnek a borászkodással szembeni előnyeiben leli magyarázatát, hogy a tiltott szesz szakmák már nem kizárólagosan a szőlőművesek (mellék) foglalkozása. Fentebb idézett példáinkon szemlélhető, hogy – ipa-

ri nyersanyaga révén – bárki művelheti, akár folyamatosan is, ha a kezdéshez kellő csekély összeget előteremti. A közvetett bizonyítékok sokasága – a hatósági közegek tapasztalatai, a szabálysértési hatóság növekvő aktatömegei, a felfelé ívelő cukorfogyasztási görbe – mind-mind arra utalnak, hogy a főzőcskézők kezdenek belemerülni a játékba. Ha tehát megkérdeznék, hogy alternatív válaszaim közül melyiket tekintem a leginkább reálisnak, a harmadikat mondanám: 30–37 ezer hektóra becsülöm a tilosan kifőzött és fekete csatornákon értékesített pálinkát. Ismétlem: a hullott gyümölcsből és a borászati melléktermékekből párolható tetemes mennyiséget nem számítom. Ha valaki – első meglepetéséből ocsúdván – azt mondaná, hogy nem olyan fekete az ördög, amilyennek festik, tisztelettel kérem, ossza meg velem derűlátását.

Alátámasztani látszik más oldalról becslésemet az, hogy az „erősítés" (= cukrozás) alapját képező mustmennyiség 26 százalékkal volt kevesebb 1974-ben, mint az előző évben: 907 ezer hektoliterrel szemben csak 671 hektoliter. A cukorfogyasztás azonban nem esett vissza, sőt növekedett is valamelyest: 44,58 kg/főről 44,67 kg/főre. A kisüzemi gazdaságok 1975. évi szőlő-, illetve musttermésére még nincs adat, de e köztudomásúan rossz esztendőben semmi esetre sem sajtolhattak több mustot, mint az előzőben, az egy főre jutó cukorfogyasztás ennek ellenére szembetűnően meg fog emelkedni. Részlet, de nem lényegtelen: Kiskőrös járás és város cukorforgalma az 1975. év minden vizsgált hónapjában (I–VIII.) magasabb, mint az előző év azonos hónapjában. Tekintve, hogy a borászati évadot megelőző időszakokat vetettük össze, a növekedési tendenciából arra kell következtetnünk, hogy a zugfőzdések kezdenek nagyon belemelegedni.

Okfejtésem természetesen nem zárja ki azt, hogy a kisüzemi borászok ne használjanak fel több cukrot az azonos vagy kisebb musttermés megerősítésére, illetve nyújtására a borászati évadban. Emlékezzünk csak: 1975-ben az esős nyárra száraz és napos szeptember következett. A felduzzadt és repedt héjú bogyókból – különösen a homokhátsági tájra, nagyon jellemző kadarkából – napok alatt elpárolgott a nedv. Nem lehetett úgy sietni a szürettel, hogy ezt megakadályozzák. Aki néhány napot is késett, tapasztalhatta, hogy a fürtökből nagyon vékonyan csordogál a lé. Feltehető, hogy a hiányt vízzel és cukorral pótolták. Ezt az eljárást minősítette névtelen levélírónk „igen nagy fokú disznóságnak".

A jellegzetes a végletesben adja ki magát. Ma még egyedi eset (véletlenül jutott tudomásomra), hogy a faluban építkező notórius tanyai zúgfőzdés beleépíti-rejti új házába a cefreerjesztő kádat. Finánc legyen a talpán, aki megtalálja. Ez az ember úgy rendezkedik be, hogy holta napjáig a zugfőzésből éljen.

Szeszfőzdéseink zargatása során egyszer-másszor olyan felszerelés kerül elő, hogy az bármelyik állami vagy szövetkezeti szeszfőzdénk díszére válnék, a műalkotás szerzőjének kilétét azonban mindmáig titok övezi (a fogók körében). A csengődi szeszmester a „kicsi, de nagyon fain" készüléke vesztén kesereg. Ezt nem kellett strázsálni. Ő, úgymond, este 11-kor meggyújtotta főzője alatt a gázt, aztán lefeküdt. Mikor hajnali 4-kor csörgött az óra, akkorra lefolyt az adag. „Mire a szomszédom felkelt, addigra mindent eltüntettem." (Az irigy sógor jelentette fel.)

Végül is min alapul a tiltott szesz szakma leáldozásának prognózisa, amikor a jelek soha nem látott virágzásról vallanak? Nem újabb és újabb csúcsok elérését kellene inkább jósolni a következő évekre, évtizedekre?

Válaszomat némi kerülővel kezdem. 1975. augusztus 5-én éjjel egy órakor a kecskeméti Halasi úton szolgálatot teljesítő rendőrök arra lettek figyelmesek, hogy mellettük egy Warszawa típusú személygépkocsi haladt el, amelynek „a hátsó része feltűnően le volt ülve". Igazoltatáskor a kocsiban 310 liter pálinkát találtak, amit a kocsi utasai, N. János egri és S. Ferenc győrteleki lakosok három bócsai zugfőzdéstől, D. Ferencnétől, Sz. Imrétől és B. Józseftől vásároltak. Ez utóbbitól 200 litert.

Az első hallásra szokványos történetben az nem új motívum, hogy egy másik borvidékről idejönnek pálinkáért. Ez azonban még biztató jelnek tekinthető, amikor azt jósoljuk, hogy rossz világ lesz a zugfőzdésekre: példánk (mint száz másik) szemlélteti, hogy a tiltott szesz szakma földrajzilag, közigazgatásilag még mindig elég jól körülhatárolt része a magyar világnak: visszaszorítását – ha egyszer komolyan gondolják az arra hivatott hatóságok – ez megkönnyíti. Köztudomásúan Akasztó, Bócsa, Császártöltés, Kecel, Kiskőrös, Soltvadkert a „leginkább fertőzött" körzetek. Új motívuma a történetnek, hogy a közvetítők által (mert a két fiatalember minden valószínűség szerint csak közvetített) egyszerre három termelő is hurokra került. Néhány éve ez még nagyon ritkán fordult elő. Ha egy-egy nagy tételt szállító, de véletlenül elkapott autós üzér azt mondta jegyzőkönyvbe, hogy a pálinkát az útfélen találta (volt ilyen fantáziaszegény seftelő)

vagy általa „ismeretlen személytől" vásárolta, ez a mese vétetett jegyzőkönyvbe, került a bíróságra s futott át a peren mint mellékes, jelentéktelen körülmény. A termelő személye – a megfogottak sajátos feledékenysége s a fogók nem kevésbé sajátos hiszékenysége folytán – rejtve maradt. Ha az üzérek tettének jogi szankcionálásában enyhítő körülménynek számítana a pálinkaforrás megnevezése vagy súlyosbítónak a letagadása, az minden bizonnyal frissítőleg hatna a megfogottak emlékezetére. Elhatározás és jogi formulázás kérdése csupán, hogy a fogók két-három legyet üssenek egy csapásra, ha olyan autót állítanak meg, amelyiknek a hátsó része feltűnően le van ülve.

Több jele is van annak, hogy a fogók kezdik komolyan venni a fogócskát: most már – tettenérés esetén – a gázpalackot is elkobozzák. Míg 1972-ben az egy főre jutó bírság összege az 1800 forintot sem érte el, 1975-ben 5000 forint körül van. Az eljárási gyakorlat törvényi módosítása folytán a 10 ezer forintot meg nem haladó adócsalások esetében a szabálysértési hatóság jár el és – minden körülményt mérlegelve – 10 000 forintig szabhat ki bírságot. A módosítás folytán az 1975-ös évben novemberig mindössze 8 adócsalási bűntettet tárgyalt a kiskőrösi járási bíróság (1974-ben harmincötöt), viszont a szabálysértési hatóságok csupán június–júliusban 220 állampolgárt bírságoltak meg (4401 Ft/fő) adócsalás miatt. A joggyakorlat a tiltott cselekményből származó haszon teljes elvonása felé tendál. Más fogalmazásban ez egyénenként változó mértékű, az elért nyereséghez s az elkövető anyagi helyzetéhez viszonyított vagyonelkobzást jelent.

Mint említettem, a sajtó és a rádió nem hagyja elaludni vagy a feledés homályába borulni a szeszmesterek viselt dolgait. Már a humoristák is ezen

élcelődnek. „Nehéz a pálinkától búcsút venni", énekli Kazal László az ismert sláger dallamára. Kezd kialakulni a zugfőzdések szigorúbb elbírálását sürgető közhangulat. A Vám- és Pénzügyőrség együttes fellépést sürgető – ám eddig hiába hangoztatott – követelése kezd meghallgatásra találni. Hovatovább minden Bács-Kiskun megyei illetékesnek kényelmetlenné válik a hírhedtségbe hajló hírnév: az, hogy Kiskőrös a pálinkafőzők Mekkája.

Az MSZMP Bács-Kiskun megyei bizottsága határozatban kötelezi a pártszervezeteket, hogy tegyék társadalmi üggyé a védekezést. Felhatalmazza a megyei tanácsot a legkirívóbb esetek szankcionálására. „Ahol tilos pálinkafőzésből nagyobb vagyon akkumulálódik, a megyei tanács vb gondoskodjék – a helyi tanácsi szervek bevonásával – a vagyon eredetének megállapításáról és az illegális jövedelem lehetséges mértékben történő megadóztatásáról." A pénzügyőrség 28 nagymenő szeszgyáros nevét közölte a megyei tanács pénzügyi osztályával. E népszerűtlen határozat tanácsi végrehajtása, illetve kivédése az érdekeltek részéről – akik némelyikének már jogtanácsosa is van – újból megérdemelne egy szociográfiát vagy rádióriportot. Merem remélni, hogy erre is lesz vállalkozó.

Van olyan elképzelés, hogy le kell szállítani a legális szeszpárlás adóját; senkinek se legyen oka azzal védekezni, hogy a magas költségek miatt nem fizetődik ki a törvényes út. Olyan elképzelés is van, hogy az állam magasabb áron vásárolja fel a termelőktől a származási papírral igazolt nyilvános főzetű pálinkát.

Látnivaló, hogy a közgazdasági kedvezmények erkölcsi alapot kívánnak teremteni a szigorúbb jogi szankciókhoz. Ez így helyénvaló: csak a szabályozás és szigorítás együttes alkalmazása teszi lehetővé,

hogy a saját és családi szükségletre főzőcskéző, s csak hullott gyümölcsöt és borászati melléktermékeket felhasználó kistermelők abbahagyják a játékot; hogy kiválásukkal leszűküljön a kör azokra, akik nyerészkedésből, a gyors meggazdagodás reményében cukorcefréből is (vagy csak abból) párolnak. Míg a szétválasztás – a jól végiggondolt szabályozók fokozatain át – meg nem történik, hiba volna a zugfőzdésekkel szemben *egyformán* szigorú vagy *túl szigorú* intézkedéseket foganatosítani.

Minthogy ebben a társadalomban a munka a közmegbecsülés zsinórmértéke, a munkával szerzett haszon a gyarapodás egyetlen elismert kritériuma, s még a megtűrt vagyoni különbségeknek is a munka az alapfeltétele, aligha érheti szó a szociográfust, amikor a határok megvonását sürgeti a magyar valóságnak ebben a szeszpárás dzsungelében is. Purifikátori indulataim nem a munkából élő kisárutermelőkre irányulnak (akik *mellékesen* pálinkát is főzögetnek), hanem a tiltott szesz szakma főhivatású képviselőire. A disztinkció még nem történt meg, és ez a hivatalos állásfoglalásban is tükröződik. „Az ítélkezés gyakorlatában biztosítani kell, hogy megfelelően szolgálja a visszatartást, de ugyanakkor *ne legyen példát statuáló.*" Az általam kiemelt szövegrész úgy értelmezendő, hogy – valóságos profiljaik egybemosódása miatt – kesztyűs kézzel kell bánni a zugfőzdésekkel *általában.* Az elvi állásfoglalásban azonban a humánus célzat önmaga ellentétébe fordul. Az egy-tízezer forint között kiszabott bírság a nyilvános pálinkafőzés konjunkturális lehetőségei híján igazságtalan a munkából élő kisárutermelőkre nézve, de rendkívüli kedvezmény a profeszszionista zugfőzdésnek: annak, aki folyamatosan termeli a szeszt, és magas haszonkulccsal értékesíti, *nem pénz* tízezer forint sem, ha nagy véletlenül

elkapják. De még ez esetben is számíthat az enyhe elbírálásra, mert a bírságnak összegszerűen is feltétele – bár nem az egyetlen feltétele – a megtalált pálinka mennyisége. Hivatásos zugfőzdéseink – a sikerektől kótyagos vagy az összeköttetéseiben bízó egyedektől eltekintve – kínosan ügyelnek arra, hogy bármennyit párolnak, a tettenéréskor vagy a „helyiség ellenőrzésekor" „előtalált" mennyiség szerint tettük ne bűncselekményként, hanem szabálysértésként ítéltessék meg. Feltételezni is nevetséges, hogy a kiskőrösi járási bíróság által 1975-ben tárgyalt nyolc pálinkaper az adócsalással elkövetett, s többnyire folytatólagos bűncselekmények mértékének valóságos kifejezője.

A határok összemosódásának tulajdonítom – bár semmivel sem tudom bizonyítani –, hogy a tiltott szesz szakma kifinomultabb intellektusú egyedei szántszándékkal tartanak a házban 10–20 liter pálinkát meg egy rossz főzőapparátot is esetleg. Ilyetén képpen a pénzügyőr rövid úton teljesítheti hivatali penzumát és részesül a jól végzett munka örömében is. Írhatja nyomban a jegyzőkönyvet. Mi oka lenne a szárkúpokat borogatni, vagy a homokba (esetenként a trágyába) gondosan elvermelt készletet keresgélni? Képzelgéseim lélektani motivációjához a cukorfogyasztás felfelé ívelését, az adócsalás miatti szabálysértések magas számát, a lefoglalt készülékek és a bűncselekmények feltűnően rossz arányát is (647:8) figyelembe veszem.

Hangsúlyozom: a tiltott szesz szakma komplex megközelítése, visszaszorításának gazdasági, társadalom- és jogpolitikai oldala forrongásban, kialakulóban van. A végeredményre gondolva – ami nem a nagyon közeli jövőben lesz – vagyok bátor fordítani egyet a hivatalos álláspontun, s megkérdezem: mi volna, ha az ítélkezés gyakorlata, hogy megfe-

lelően szolgálja a visszatartást, bizonyos esetekben *példát is statuálna?*

Válaszomat ismét kitérővel kezdem. Egy népszerű kiskőrösi szeszmester, aki évek óta – vagy évtizede is talán – továbbeladásra szakosodott, akinek pincéjéből sose fogyott ki a „jó muskotályos bor" meg az aromákkal szilva és barack ízűre varázsolt cukorpálinka, végre-valahára – mellékes, milyen apropóból – lebukott. Találtak nála vagy öt hektó pálinkát. Kihallgatás, jegyzőkönyv, vádemelés et ceterea. A bírósági tárgyaláson szembesítették az öreget egy fődéssel, akitől a kihallgatási jegyzőkönyv szerint az árut vásárolta. A partner természetesen tagadott. „Mondja a szemébe, hogy..." „Én is a szemébe mondom, hogy..." Végül az I. rendű vádlott – a bíróság csendes derültsége közepette – retirált: hát, lehet, hogy nem te voltál, de az az ember is, akitől vettem, na, ilyenforma kinézetű volt. E memóriazavarokkal küszködő (vagy inkább az ügyvédjétől kioktatott) jó öreg kocsmáros lett volna 1975-ben az *egyetlen* szabadságvesztésre ítélhető szeszüzér a kiskőrösi járásban – de éppen akkor volt az amnesztia (a felszabadulás 30. évfordulója alkalmából).

Lassacskán tendálgat a jogi szabályozás. Nem túlzok, ha azt mondom, hogy a szeszmonopólium védelmét szolgáló jogi formulák inkább akadályozzák a fogókat, mint segítik. És ami nekik hátrány, az a főzőknek előny. Az például, hogy a pénzügyőr felderíti és jegyzőkönyvezi a „cselekményt", nem elegendő: azt még tanúnak is hitelesítenie kell. Hogy honnét és hogyan szerez tanút a pénzügyőr egy ilyen kínos ügyhöz, az az ő dolga. (Nem könnyű dolog.) És hiába találja meg a törvény embere a 8–10 hektónyi cukorcefrét, a következő főzet anyagát, nem semmisítheti meg, mert a cefre borpancsoláshoz is

felhasználható, ahhoz pedig semmi köze a pénzügyőrnek. Ha a megkérdezett úgy nyilatkozik, hogy még nem döntötte el, bort avagy pálinkát óhajt-e a cefréből csinálni, a Hivatali Közeg nem tesz semmit, illetve a bor bejelentésére kötelezi az illetőt, hogy majd a tanács megadóztassa. Bár a szabálysértési törvények és rendeletek egységes szerkezetbe foglalt szövege tartalmaz egy olyan kitételt, hogy „el kell kobozni azt a dolgot, amit a szabálysértés elkövetéséhez eszközül használtak" (21. § 1.), a gázpalackot is csak a legutóbbi időben sorolják az elkövetés eszközei közé. A cefretároló kádak, amelyek pótlása nehéz és költséges, amelyek éppen ezért érzékeny veszteséget okoznának a tiltott szesz szakma termelői szektorában, nem soroltatnak az elkövetés eszközei közé. Pedig ha nem volna *miben* cefrét erjeszteni, nem volna *miből* szeszt párolni! Igaz, hogy a kád szüretkor is nélkülözhetetlen, de erre ne a hatóság gondoljon, hanem a termelő, mert alkalmasint az ódium is az övé, ha termelőeszközeit tiltott cselekmény elkövetésére használja. („A jogszabály nem ismerése a felelősség alól nem mentesít . . .") A pénzügyőrök csak akkor borítják ki a cefrét, ha erdőben, elhagyott tanyában találják meg.

Sok minden ellene szól annak, hogy a kádakban erjedő anyag eredete szerint ítéljék meg a cselekményt szigorúbban vagy enyhébben, s vonják meg a bűnjelek körét szűkebbre vagy tágabbra: de meditációinkban ne legyünk érzéketlenek (mint a jogalkotás) a különbségek iránt. Mondottuk: a nyilvános főzés konjunkturális feltételei hiányoznak, viszont a mezőgazdasági alapanyagok lepárlása kényszere is, szükséglete is a gazdálkodásnak. A jó gazda semmit sem hagy veszendőbe menni: amit csak tud, termékké, áruvá kell változtatnia. Ezt várja tőle az állam – de ahelyett, hogy az ellentmondást

oldaná fel, éppen úgy szankcionálja vele szemben is a szeszmonopólium megsértését, mint azzal szemben, aki *a)* államilag dotált s részben importból származó közszükségleti cikket, ipari anyagot von el, *b)* ezt többé-kevésbé folyamatosan teszi, *c)* árut hamisít, *d)* ezt általában nyerészkedési célzattal végzi. A két ember cselekménye tehát a lényeget, illetően is különbözik. Az utóbbival szemben a Végrehajtó Közeg aligha követne el hatásköri túllépést, ha kiborítaná a cukorcefrét, a kádat pedig éppen úgy az elkövetés eszközeként kezelné, mint a főzőüstöt. Mert az anyag és az eszköz egymás szomszédságában egyértelművé teszi a szándékot, hiába mondja a delikvens, hogy még nem döntötte el, mit óhajt csinálni az erjedő anyagból. (Az „eszköz" fogalmi meghatározása körül még tart a kötélhúzás. A pénzügyőrök a legutóbbi időkig a pálinka tárolására szolgáló edényeket is az elkövetés eszközei közé sorolták: elkobzásukkal igyekeztek veszteséget okozni a zugfőzdésnek. Egy egészen újkeletű ügyészi állásfoglalás a tároló edények elkobzását megtiltotta.)

HA MEGFOGSZ, FIZETEK!

A zugfőzdésekről szóló rádióriportjában (elhangzott 1975. augusztus 31-én) Emőd Pál meginterjúvolta dr. Szalai János ezredest, a Vám- és Pénzügyőrség országos parancsnokát.

– Úgy érzi, hogy a szankcionálás nem megfelelő?

– Igen, határozottan az a véleményem, hogy adott esetben, különösen azokkal szemben, akik visszaeső bűnösök, nagyon határozottan és olyan szankciókat kellene alkalmazni, amelyek egyszer s mindenkorra elvennék a kedvét az illetőknek ettől a tevékenységtől.

A rádióriport e részletére nem azért emlékeztetek, hogy a korábban idézett állásfoglalással (a büntetés „ne legyen példát statuáló") szembeállítsam dr. Szalai szigorúbb álláspontját. A „visszaeső" fogalmán kívánok töprengeni: ugyanis ilyen zugfőzdés alig-alig akad, mondhatnám azt is, hogy nincs. A kiskőrösi járási bíróság az utóbbi 10 évben száznál több adócsalással elkövetett bűncselekményben hozott ítéletet, de az egyik kezemen megszámolhatnám a pálinkaperek vádlottjai közt a visszaesőket. Az igazi zugfőzdések ismerik azt a törvényt, amelyet megszegnek; tudják, hogy bűncselekmény esetén öt, szabálysértés esetében két év alatt mentesülnek a hátrányos jogkövetkezmények alól. Úgy ügyeskednek hát, hogy tettük ne bűncselekménynek, hanem csak szabálysértésnek minősüljön. Mi sem egyszerűbb ennél: ha lecsöpög egy kannányi szesz, azt azonnal a rejtekhelyre viszik. Ha a zugfőzdésnek pechje van, s a joghátrányos időben újból elkapják, helyette a feleség, alkalmasint a legényfiú, vagy valamelyik családtag vállalja magára a „cselekményt". A primitív módszer eredményes: de facto van folyamatosság, de jure alig van visszaesés!

Áttanulmányoztam egy kimutatást a bócsai zugfőzdések lebukásának négy esztendejéről (1968–72). Fölöttébb érdekes dolgokra derült fény. Az egymást követő évek során (45+31+24+28) 128 lebukás történt. Ebben az időben 5 ezer forint feletti adócsalás már bűncselekménynek számított. Ilyen azonban csak öt volt, négy ezek közül is közkegyelem alá esett (a felszabadulás 25. évfordulója alkalmából). A 128 alkalommal 101 készüléket koboztak el, de csak 1056 liter pálinkát: átlagosan 8 litert egy főzdéstől! Akkor még jobban érvényesült a csínytevések elbírálásánál a kesztyűs kéz politikája („... a helyiség- és személyellenőrzések az állampolgárok

jogait korlátozzák, így alkalmazásukra csak a szabálysértés alapos gyanúja esetén kerülhet sor és akkor, ha a szabálysértés felderítése más módon nem lehetséges . . ." – olvasom egy régebben kelt pénzügyőri állásfoglalásban). Az egy főre jutó bírság 422 forint. Ennek s a joghátrány elnézőbb kezelésének tulajdonítom, hogy a lassú észjárású főzőcskézők nem vigyáztak annyira: a vizsgált négy év alatt hatszor bukott le egy, ötször kettő, négyszer egy, háromszor hat, kétszer tizenhárom zugfőzdés. A ravaszabbak azonban már akkor is tudták a dürgést. Az „elkövetők" 27 százaléka (szám szerint 36) nő volt: a feleség, ami korántsem a tiltott szesz szakma elnőiesedését mutatja, hanem a törvény kijátszására régebben is meglevő készséget. Ha növekszik a bírság összege, s tényleg súlyosbító körülménynek számít a visszaesés, várható a feleségek és a családtagok további aktivizálódása.

A fogók ennek láttán két dolgot tehetnek: 1. tudomásul veszik, hogy a legmegrögzöttebb főzdések családjában körbemegy a cselekmény; 2. jogilag megakadályozzák az efféle körmenetet. Így aztán éppen ott, ahol kell, a notóriusoknál hamar összejön 3–4 szabálysértés, kialakul a folytatólagosság, összeáll belőle a mindenkori lényeg: a bűncselekmény; a jogi szituáció a példát statuáló ítéletre, a főzőcske leggátlástalanabb egyedeinek kikapcsolására.

Kivihetetlen, de a forrongásról vall az a javaslat, amely a kereskedelem oldaláról véli megbéníthatónak a zugszesztermelést. Ha a kereskedő, úgymond, nem érdekelt abban, hogy minél több cukrot adjon el (mert a bére a forgalom alakulásának is függvénye), akkor nem fog a szeszmestereknek vagonszámra kellő alapanyagról gondoskodni. Félő, hogyha netalán megvalósulna e javaslat, kilós tételben sem lehetne cukrot kapni (amely mégiscsak

közszükségleti cikk elsősorban). Cukor a must erősítéséhez is kell – ezt hallgatólagosan megengedte az állam –, és homályban marad, hogy a javaslattevő miként gondolja a kereskedőt kártalanítani? Aki bérének nem kis hányadát – éppen a cukorigényes körzetekben – a cukorforgalom után kapja.

Kimondom nyíltan: a fogók nem élnek eléggé a jelenlegi lehetőségeikkel, a törvényes eszközökkel sem. Hadd bizonyítsak személyes példával. Mikor a *Szeszmesterek*hez gyűjtöttem anyagot 1973-ban, de azelőtt is, azután is autóztam pár ezer kilométert a kiskőrösi járásban: országúton, dűlőn, mezőn. Engem egyszer sem állított meg Hatósági Közeg, hogy megnézze, mit viszek. Ha a társadalmi munkamegosztásban elfoglalt helyem nem a szeszmesterek elleni hangulat szítására kárhoztatna, hanem a sokkal jövedelmezőbb szeszüzérkedésre, akkor eleddig 50–100 hektó pálinkát is kihozhattam volna a „legjobban fertőzött" körzetből úgy, hogy egyszer is rajtavesztettem volna.

Nem egyedül képviselem azt a véleményt, hogy a zugkereskedelem útvonalainak állandó szemmel tartásával, fokozott ellenőrzésével lehetne, kellene a szeszszindikátusra csapást mérni. Fentebb láttuk: az eladót és a vevőt az áru összeköti: bukásában az utóbbi magával rántja az előbbit. Ismét nem túlzok, amikor feltételezem: ama nyolc-tíz országút rendszeres ellenőrzésével, amelyeken a szesztermelés gócaiból a távolabbi országrészek felé kocsikázik az áru, üzérek és termelők sokaságát kapcsolhatná ki a játékból. Ha meg – uram bocsá' – megteremtenék a törvényes feltételeit annak, hogy negyedévre, félévre bevonják az autós üzérek jogosítványát – ne feledjük: a játékszabályokat korszerűsíthetik a fogók, ha akarják! –, az rendkívül érzékenyen érintené az eddig alig-alig háborított szeszkereskedelmet. A

szankció a termelésre is visszahatna: *ha nem lehet* az árut eladni, *nem érdemes* megtermelni. Nem kevés termelő és közvetítő (a kettő gyakran ugyanaz a személy) rákényszerülne, hogy mint a Paradicsomból kiűzött többi állampolgár: orcája verítékével keresse meg a kenyerét.

Ha visszagondolok az autós üzérek pálinkapereire, nem emlékszem, hogy egy hektónál kevesebb lett volna a csomagtérben talált mennyiség. „Magam és családom részére vásároltam" – ilyen s hasonló szövegek vannak a jegyzőkönyvekben. A közvetítőkön keresztül tehát nem juthatunk el a végállomásokhoz, a kis- és nagy vendéglőkhöz, amelyekben a hamis árut valódi gyanánt és a valódi árán kimérik. Ha a tapasztalatlan, megijedt üzér mégis megnevezi a kocsmáros partnert, az kereken a szemébe mondja: én, kérem, sose láttam, nem ismerem magát.

Az MSZMP Bács-Kiskun Megyei Bizottságának határozatában a kocsmárosok ellen is van egy passzus. „A Kereskedelmi Felügyelőség és az ÁFÉSZ fokozottan ellenőrizze a vendéglátó egységekben a forgalomba hozott pálinka minőségét és származási helyét." A határozat e pontja is célratörő – amennyiben egy el nem kötelezett intézmény figyelmébe ajánlja a kocsmárosokat. Az ÁFÉSZ illetékessége iránt azonban kétségeim vannak, mert a cukor nagybani forgalmazása által közvetve érdekelt abban, hogy a szesz szakmák folyamatosan virágozzanak; érdekeltsége abban is megnyilvánul, hogy nem, vagy nem szívesen szolgáltat adatokat a cukorfogyasztás alakulásáról; alkalmasint – személyes tapasztalatomat mondom – téves adatot szolgáltat. Ennek ellenére nem elképzelhetetlen, hogy az ÁFÉSZ a saját „egységvezetőit" fincoltatja (vagy annak a látszatát kelti), de a szesz szakmákban való áttételes

érdekeltség inkább az „élni és élni hagyni" elv érvényesítésére predesztinálja.

Ismerek gebines kocsmárost, aki zugfőzdés is egyszemélyben (miért ne maradjon övé a teljes haszon?), tudok szövetkezeti főzdében illegálisan párolt pálinkáról, amelynek kisebb-nagyobb tételeit kocsmárosok vásárolták meg, de a hatóságnak nagyon nehéz a kocsmárosokat megfogni; az ő szektoruk felől a szeszszindikátus felgöngyölítése aligha fog menni. (Ami nem jelenti azt, hogy a tettenért zugszesz kimérőjét nem kellene rövid úton eltanácsolni a pályáról.)

A Vám- és Pénzügyőrség országos parancsnoka úgy nyilatkozott a rádióriportban, hogy „azt hiszem, mindenképpen jelentős csökkenésre lehet számítani, de a teljes felszámolás sajnos illúzió". Szerény véleményemet, azt, hogy a „jelentős" csökkenés is kétséges, tanulmányom indokolja. A fogók minden látványos sikerük és rekordjuk ellenére sem tudják (mint ahogy eddig sem tudták) megbénítani a magas termelési, kereskedelmi haszonban részesülő, jól kiépített hálózattal rendelkező és szervezett szeszszindikátust. Kisebb részében azért, mert az adott lehetőségeikkel nem élnek. Tűnődöm: vajon a hatósági közegek feltartóztatták volna-e ama Warszawát, ha nem lett volna az alja olyan feltűnően leülve? Miért véletlen az üzér lebukása, miért nem törvényszerű? Éjjel és nappal több tucat autó rajzik szerteszét a „legfertőzöttebb"-nek mondott körzetből tele marmonkannákkal a csomagterükben: hányat fognak el belőlük csak egy esztendőben is? A lefoglalt hányadot az összmennyiség század- vagy ezredrészében kell-e kifejezni? Sok kicsi sokra megy: a butykosokkal, demizsonokkal érkező kis üzérek vajon mennyi pálinkát vihetnek egy évben el úgyszólván rizikó nélkül?

A Vám- és Pénzügyőrség országos parancsnokának abból az észrevételéből, hogy a „kiszabható büntetés nem áll arányban az elérhető nyereséggel", nem a „jelentős csökkenés" következik logikusan, hanem az, hogy minden marad a régiben. Számomra mégis fontos a tényszerű észrevétel a kiszabható büntetés és az elérhető nyereség arányáról, mert jó alkalom arra, hogy megismételjem, amit két évvel ezelőtt a *Szeszmesterek*ben már megmondtam: a főzőcske-fogócska játékkombinációban a fogók azért nem érhetnek el *jelentős* (csak látványos) sikereket, mert nagyon idejétmúlt a játékstílusuk. Láttuk: a zugfőzés korszerűsödött, anyagában, eszközeiben, s grandiózussá nőtt méreteiben; az országot átfogó kereskedelmi hálózatban. Nem a földmívesek alkalomszerű s csekély jelentőségű kilengése ma már, hanem önállósult és folyamatosan űzött szakma, amelyben négy külön-külön is büntetendő cselekmény fonódik összse: adócsalás, áruhamisítás, üzérkedés, üzérkedés lehetővé tétele mások számára. A törvény mindazonáltal csak adócsalóként kezeli a mai zugfőzdést is, mint a régit, a jelentéktelent. A Warszawás vevők partnerei, a három bócsai szeszmester, akikről fehéren-feketén kiderült, hogy üzérkedtek, csupán adócsalásért fognak büntetést kapni. Valószínű, hogy még B. József zugfőzdés-üzér is, akitől a kuncsaftok a 200 literes tételt vásárolták; akinek a neve az általam említett címlistán kétszer is szerepel. Nyilvánvaló a jogpolitika anakronizmusa: végső soron ebben eredezik a fogók kudarca.

Okfejtésemmel jogász ismerőseim – vitapartnereim – lényegében egyetértettek. Egyiküknek volt olyan ellenvetése, hogy mit gondolok: abbamaradna a főzőcske, ha a tiltott szesz szakma képviselőivel tömnék meg a börtönöket? Válaszom az volt, hogy nem, de komplex – jogi, gazdasági, politikai – in-

tézkedések nyomán, engedmények és szigorítások jó összehangolásával egy-két év alatt számottevő eredmények születnének. Nem kell ahhoz Ráday Gedeonnak lenni, hogy a Petőfi szülővárosában és annak környékén dívó zsiványságokat az illendőség határai közé szorítsuk vissza. Ha a cél érdekében 20–30 nagymenő, a szeszszindikátus krémje, vezéralakja megkapja a régen kiérdemelt csíkos mundért, az tetteik revideálására késztetné a hasonszőrű kisebbeket, de helyeslésre találna azon állampolgárok részéről, akiknek nincs mitől félniük. (Ők vannak többen.) Amikor a szeszmesterekről szólván jobban megnyomtam a tollat, mint egyébként szoktam, nem a szeszmonopólium megvédése vezérelt. Ez nem az én dolgom, hanem az államé. Engem a *meg nem védése* idegesít. Mert olyan folyamatok indulnak el és teljesednek ki, amelyek a társadalom szocialista jellegével ellentétesek: gyengítik azt!

Írásom végeztével tanácstalan vagyok. Nem tudom, kihez apelláljak. Az igazságügyi miniszterhez, hogy korszerűsíttesse már a fogócska szabályait? A belügyminiszterhez, hogy a közúti ellenőrzést az autók csomagterére is terjessze ki? A külkereskedelmi miniszterhez, hogy ne vétessen dollárért cukrot a lakosság étkezési szükségletén felül? A belkereskedelmi miniszterhez, hogy tiltsa meg a cukor nagy tételbeni eladását a kiskereskedelemben? A mezőgazdasági és élelmezésügyi miniszterhez, hogy termeltessen több hazai cukorrépát a cukorigény kielégítésére (és szigorítsa a bortörvényt)? Az egészségügyi miniszterhez, hogy közegészségvédelmi meggondolásból sürgesse a zugfőzés visszaszorítását?

Nem tudom, kinek mondjam, mint a névtelen levélíró, hogy „nagyfokú disznóságokat tapasztaltam". Nem tudom, mint ahogy ő sem, kihez forduljak: „közügy, lépjenek azonnal akcióba"!

Valóság, 1976. 1. sz.

KATONA ÉVA

Beszélgessünk az elvtársakról, elvtársak

Egy kellemetlenül éles vita csituló szakaszában ellenfelem nekem szegezte a kérdést:

– Miért? Maga szerint hány igazi kommunista van Magyarországon?

Azt feleltem, hogy erre a kérdésre lehetetlenség válaszolni, mert a pártnak körülbelül hétszázezer tagja van, de ennél több is, kevesebb is a kommunista. Nem minden közénkvaló ember párttag, és a pártban is vannak, akikre nem merném letenni a főesküt.

– A számokkal tehát semmire sem megyünk. Akkor viszont legyen szíves és arra feleljen: kiről mondhatjuk, hogy jó kommunista?

Csakugyan, kiről mondhatjuk?

A párt Szervezeti Szabályzata pontosan megszabja, milyen követelményeket támaszt tagjai iránt. Az előírások azonban tömörített összegezések, egyszerre tartalmaznak magatartásminimumot és eszményt. Mivel nem kategorikus parancsolatok, eligazítanak ugyan, de nem adnak konkrét útmutatást minden élethelyzetre. A pártnak ezt az alapokmányát nem is olvassuk rongyosra, mint vallásos emberek a Bibliát. Aki fölvételét kéri a pártba, alaposan áttanulmányozza, elfogadja életelvül, s csak akkor veszi elő, ha nagyritkán valamilyen konkrét ügy megítéléséhez keresi a szentenciát. A kérdésre tehát, hogy ki az „igazi" kommunista, nem lehet a Szervezeti Szabályzat fölmondásával felelni.

M. neves író, veterán párttag, szereti fontosnak vélt mondanivalóihoz frappírozni közönségét. Most is, a kérdést végig sem hallgatva mondja:

– Kommunista, aki mindenek ellenére hisz a kommunizmusban!

A kijelentésen nagyot nevetünk. Elvtársak vagyunk, sokáig együtt dolgoztunk, egyikünknek sem kell attól tartania, hogy a másik cinikusnak véli. A hatáskeltés megtörtént, lehet komolyan folytatni:

– Aki tiszta jellemű, igazmondó, együttérez mindenfajta elnyomatás áldozataival, a szegényekkel; a pozícióvesztés kockázatát is vállalva nyilvánít véleményt; reflexszerűen, én úgy mondom, kollektivista ösztönnel reagál a közérdekre. A másik embert társának tekinti, nem eszközének. A világ megértésében koordinátarendszere a nem doktrinér módon kezelt dialektikus materializmus. Ennek jegyében ért meg, és fog fel minden egyéb ideológiát.

– Az említett ismérvek alapján a kommunista mivoltnak nem feltétele a párttagság.

– A történelemben először a szocializmus programja hozott létre univerzális érdektalálkozást. Ez a program a legszélesebb nemzeti összefogásra nyújt alapot, realizálására azonban a pártban nyílik a legtöbb lehetőség. Kölcsönös félreértések, tévedések – sajnos – történhettek és történtek, de általában nem mondható igazi kommunistának, aki pártonkívüli. A pártba lépés ugyanis színvallás, és a közös cselekvés vállalása.

– Egy állampolgárok közti egyenlőséget hirdető országban a párttagság nagyobb cselekvési szabadsága megkülönböztetésként is felfogható.

– Minden társadalomnak szüksége volt és van a koreszményt megtestesítő elitre. Ennek az elitnek a szocializmusban az a sajátossága, hogy miközben a közösségi erkölcs magas mércéjét állítja maga elé,

mindenki számára hozzáférhető. A nagyobb felelősségvállalás és előírt fegyelem kétségkívül tartalmaz bizonyos korlátokat, de lehetővé teszi az erők összpontosítását a leglényegesebb dolgokban.

N. jónevű kritikus, öntudatos pártonkívüli, és ismerősei körében arról nevezetes, hogy a művészeten kívül a világon mindent nagy távolságból szemlél.

– A párttagoknak a fele se igazi kommunista – mondja csüggedten. – A többi? Előnyökért, pozíciókért vagy óvatosságból játssza meg magát.

– Ön is pártonkívüli, de nem panaszkodhat mellőztetésre. És köztudott, hogy nálunk igen sok pártonkívüli van egészen magas beosztásokban. Sőt, megkockáztatom azt az állítást, hogy esetenként – nehogy sértődés, félreértés legyen! – egy apolitikus szakembernek több esélye lehet az előmenetelre, mint a vele azonos felkészültségű párttagnak.

– Igen, előfordulhat, de mondhatnék ellenkező előjelű példát. Amikor egy munkahely közösségének ellenérzéseit semmibe veszik és rájuk tukmálnak kikopott vagy valakiknek az útjában álló „tanulóvezetőt".

– Gyávák nélkül ezt sem lehetne megtenni. De mindenütt akadnak jófiúk, akik a maguk békességéért válogatás nélkül kergetnek másokat ostromállapotba. Pedig már megtanulhatták volna, hogy a kinevezett tekintélyek és alárendeltjeik más-más módon, de előbb-utóbb belerokkannak az efféle megalkuvó döntésekbe.

– És amikor az elvtársak segítségre szorulnak? Vagy gyerekeik szekerét kell meglódítani kedvező irányba? Csak nem hátrányos az a piros könyvecske!

– Valamit azért megjegyeznék ehhez. Nem tudom, külföldön hogyan van, de nálunk, Magyaror-

szágon az összetartásnak, egymás megtámogatásának annyiféle változata létezik, hogy nem is lehet számba venni. Buzgó katolikusok, reformátusok, zsidók, a vallási szekták tagjai, az egykori burzsoák, Nékosz-kollégisták, a volt balosok és jobbosok, a karácsonyisták, a győrffysták, az örmények, a szovjet ösztöndíjasok, a debreceniek, az erdélyiek, a patinás családok ivadékai, a volt kitelepítettek és betelepültek, a volt szocdemek, kisgazdák, egykori belügyesek, mai külügyesek, külkeresek, egynemzetiségűek, félreállítottak, sportolók, börtöntársak, haverok egymás kezére bízzák ügyes-bajos dolgaikat, köztük gyerekeik istápolását. A csoportok közötti szolidaritásnak ebben az áttekinthetetlen szövevényében nehéz megállapítani, ki mikor, és miért élvez kiváltságot. Nem föltétlenül a párttagság az egyetlen vagy a legfőbb előny! És ne hagyjuk számításon kívül, hogy a párt – testületileg – elítéli nemhogy a karriernek, de még a boldogulásnak is azokat a módozatait, amelyek nem a teljesítményen alapulnak.

– Nem hallotta az egyik „kommunista" tisztségviselő esetét? Aki vidéken akkora előnyhöz akart jutni, hogy belebukott. De neki is akadtak jóakaróil Megmentették a kizárástól meg a bezárástól, és Pesten szereztek neki tekintélyes állást. Elég néhány hasonló eset és az ingatag jellemek nekibátorodnak.

– Engem is elkeserít, valahányszor ilyen anomáliáról hallok. A vétlenre is fröccsen sár, mikor megromlott embert mentegetnek, múltbeli érdemek alapján elnézőek, vagy ha szemet hunynak afölött, hogy például, az új főnök kicserélteti elődje kifogástalan irodaberendezését, jobb márkájú kocsit, szőnyeget, tévékészüléket rendel, tetejébe a szigorú takarékosság időszakában. A közvélemény előtt semmi

sem marad titokban; az a rossz szokás pedig, hogy nem mindig kap nyilvánosságot, ha valakit erkölcsi kisiklás miatt leváltanak, kizárnak, idő előtt nyugdíjaznak – a dolgok fölnagyítására, suttogásra és általánosításra ad okot.

K. F. az egyik budapesti nagyüzem vidékre telepített gyáregységében öntő, két esztendeje párttag.

– Miért kérte a felvételét?

– Nekem nem jutott volna eszembe, de szóltak, nem lenne-e kedvem belépni. Mert hogy igen jó munkás vagyok, és emberileg is lehet rám számítani. Nem vonakodok, ha túlórázni kell, és mindig megmondom a véleményemet. Fölfelé is, lefelé is. Magam csodálkoztam a legjobban, amikor egy évre rá, hogy idejöttem, a szakszervezeti választáson egyhangúlag kikiáltottak bizalminak. Elég sok mindent sikerült elérni, főleg a bérezésben és a szocialista brigádmozgalomban, de, sajnos, a munkavédelemmel le vagyunk maradva. Elszúrták a szellőztető berendezést, emiatt nagy a meleg, rossz a levegő, kisebb a teljesítmény.

– Említette, hogy hívták a pártba!

– Ja, igen. Mondtam, hagyjanak kicsit gondolkozni. Meg akartam beszélni a feleségemmel. Neki nem volt kifogása, jelentkeztem. A taggyűlésen mindenki mellettem szavazott. Csak annyi észrevételt tettek, hogy mérsékeljem magam ha begurulok, és tanulnom kell.

– Végül is miért döntött a belépés mellett?

– Ágrólszakadt senkiből lettem megbecsült ember. Falun gyerekeskedtem, és hiába volt már akkor is szocializmus, nekem ott semmi nem jutott belőle. Nekivágtam Pestnek, segédmunkás lettem, a gyár adott a kezembe szakmát. Nem mondom, keményen megdolgoztam mindenért, a lakásszerzés vé-

gett el is kellett jönnöm vidékre, de megérte. Semmiben nem szenvedek hiányt, és mindenki megtalálja a számítását, ha nem húzódik a munkától. Az anyám úgy nevelt fel özvegyen négy gyereket, hogy soha senkitől egy büdös fillért se kapott, a két kezével kellett kikaparnia a mindennapit. Az én feleségemnek fizettek, amiért kettőt szült, és minden vonalon nagy a fejlesztés. Örülök, hogy azok közé tartozom, akik ezt az irányt tartják.

– Mennyire ismeri a marxizmust?

– Az elmélettel elég rosszul állok. Most végzem estin az összevont hetedik-nyolcadik általánost, utána marxista–leninista középiskolába megyek. Őszintén szólva, ez a legnehezebb a párttagságban. A tanulás. A matek nagyon megy, de hogy a szavakat hogyan kell szétválasztani, mit kell két betűvel írni, hová kell tenni a pontot? Szívesebben rádolgozok akár a tízórás műszakra is, mint hogy írjam a leckét. De hát az eszemmel felfogom, hogy muszáj elméletileg is fejlődni – csinálom.

Egy temetői beszélgetés kivonata:

– Hol vannak az igazak, a régiek? Körülnézek, sehol, sehol. Alig néhány áll a talpán. Kihaltak, nyugdíjban vannak, betegeskednek. Amelyikben még van szusz, beleveti magát a körzeti munkába, mindenféle társadalmi bizottságban hegyezi a zabot. Rászállnak, hisz van ideje! Dajkálja az unokát – a szülők szerint persze azt sem jól –, megy a piacra, a közértbe, s a pék előtti sorban agitálja a jónépet, hogy az az idő se vesszen kárba. Az utólja, amelyiknek még futja az erejéből, dolgozik, helytáll a fiatalok helyett is. Ha szól a lazaságok miatt, van mersze kifogásolni a pénteken kezdődő és hétfőn délben befejeződő szabad szombatokat, a leplezetlen látszatmunkát és jatt-vircsaftot, könnyen a pofájá-

ba vágják: sztalinista-rákosista szektás, a régi időket sírja vissza. A jobbik eset, ha csak kiröhögik a háta mögött, baleknak nevezik, és nem jár úgy, mint P., akinek nagyon is jogos észrevételeire a párttitkára azt válaszolta: „Ezek afféle 45-ös nosztalgiák". Lehet ilyen vád ellen érvekkel védekezni? Néha az az érzésem, hogy most a negyvenötösöket nézik olyan szemmel, mint régen mi a tizenkilenceseket. Fölültetnek minket az elnökségbe, megkapjuk a köztiszteletet, de éreztetik velünk, hogy a múltból ittmaradt panoptikumi figurák vagyunk.

– Erős túlzás! Az egészen régiekre talán-tán érvényes, de a negyvenötösök, az akkori 25–30 évesek aktívak még, a vezető posztokon is javarészt ők állnak. Még mindig ők viselik vállukon a világ terhét. És nemcsak a mai gazdaságpolitikáért kell például felelősséget vállalniok, hanem az összes korábbiakért is. De ne általánosítsunk ebben sem. Ismerjük be: a felszabadulás után startolt kommunista nemzedék jó néhány tagja nem képes felfogni, hogy a forradalmi rajtaütések és tömegmozgalmak légkörét nem lehet konzerválni; a meglevő vagy újabban keletkező társadalmi igazságtalanságokat nem lehet sem kampányreceptek fölírásával orvosolni, sem pedig a gondokra mért kemény ökölcsapásokkal leteríteni. Valahányszor visszakísért ez a módszer, csak nagyobb baj és zűrzavar keletkezik. Aztán kapkodunk összevissza. Az az idő végképp elmúlt, amikor a szakértelmet forradalmi hit és mozgósításképesség pótolhatta.

– Tisztelem és irigylem a szakértelmet meg a tudást. Amit én egész életemben munka mellett éjszakázva morzsánként szedtem össze, kevesebb, mint amit ma egy érettségizőtől megkívánnak. Dühöngök is sokszor: mennyi diplomás fej, és mégis mennyi fejetlenség! Azt mondom, nem a szaktudás sok, ha-

nem kevés a hit. Egyik-másik fiatalabb kommunista azt hiszi, mert elvégezte az egyetemet, egy-két nyelven beszél, tudja, hogy hány centire kell kilógni az ingujjának a zakója szárából, kiismeri magát az idegen szavakban meg a nemzetközi helyzetben, már jó elvtárs is. Nem, nem! Hivatalnok az, ha százszor párttag is. Ezekre mégis jobban hallgatnak odafönt.

A vitát be kell rekeszteni, megkezdődött a gyászszertartás.

Az értekezlet szünetében réglátott Madisz-béli ismerősömmel találkozom: Az előadót – főnökét – jellemzi:

– D. elvtárs jó elvtárs. Ha valakiről, hát róla el lehet mondani, hogy egész életét a közre áldozza. A hivatalba elsőként érkezik, és utolsóként megy haza. A napja percekre be van osztva. Értekezleteket tart, fogadja az ügyfeleket, előterjesztéseket fogalmaz és tanulmányoz, részt vesz számos vállalatközi tárgyaláson, fontos bizottságokban, vendégeket fogad és kalauzol, szorosan a kezében tartja az intézmény sokfelé ágazó gyeplőjét. Tisztelem a szorgalmáért, az elvhűségéért, de van benne valami, ami nem kommunistára, inkább megszállott szerzetesre emlékeztet. D. elvtárs nem dolgozik, nem barátkozik, nem vásárol, nem szeret, nem tréfál, nem locsog, nem csalódik, és nem csodálkozik, hanem szolgálatot teljesít. Katona, tán még álmában is a frontvonalon tartózkodik, teljes harci készültségben. Tekintete mélyéről pillanatokra sem tűnik el a feszültség. Riadtan és folyvást önmagát figyeli: nem csorbítja-e egy nem egészen hibátlan gesztussal tekintélyét, s ezáltal az ügyet, amit képvisel. Nincs munkaideje: mikor más pihen, szórakozik vagy szeretkezik, D. elvtárs előveszi szögletes aktatáskájából

az újságokat, az MTI kiadványait, a jelentéseket, a napi restanciát és lefekvésig ezeket tanulmányozza: fölkészül a másnapi csata ütközeteire. Regényt ritkán, verset soha nem olvas, s mert leginkább a díszelőadásokon kerül közelebbi kapcsolatba a művészettel, igen jó véleménnyel van a IX. szimfónia zárótételéről, Bánk bán bordaláról, az Ecseri lakodalmasról, néhány mozgósító kórusműről és hazafias költeményről. D. elvtárs kikezdhetetlen. Nem lehet bírálni, mert nincs miért. Gyermekeire is rászán mindennap egy fél órát, vasárnap – ha ráér – még többet. De élete szürkeségét és komorságát mindenhová magával hurcolja, s jelenlétében a munka öröme kívül reked, csak a terhe nehezedik nyomasztóan a vállakra, meg a munkatársak kedélyére. D. elvtárs tekintete csak akkor csillan fel, ha nála magasabb beosztású elvtárs szólítja meg vagy keresi telefonon. Ilyenkor kissé elpirul, enyhe verejték lepi el a homlokát meg a hónalját, és sebesen hadarja: igen, igen, igenis. Ha arra gondolok, hogy D. elvtárs pártbalépésekor – huszonhat esztendeje – a társadalmi egyenlőtlenség megszüntetésére tett fogadalmat, el kell tűnődnöm a rejtélyen: személyiségének köszönheti-e karrierjét vagy karrierjének következménye, hogy olyan, amilyen.

K. B. kutatóintézeti igazgató közmegbecsülésben álló régi kommunista. Kiváló szakember, gondolkodásmódja szigorúan elkötelezett, de mások iránt türelmes: életvitele becsületes és emberléptékű. Szerinte az nevezhető kommunistának, akiben eleven a társadalmi érdeklődés, és aktívan küzd minden változásért, ami egyértelműen a szocializmus megvalósulását segíti elő. Aki ezt a mi rendszerünket hibáival együtt szereti, és K. B. hangsúlyozza, hogy nem az emberek hibáiról beszél, hanem a rendszer

fogyatékosságairól, mert ostobaság összetéveszteni a szocializmust az abszolút jóval. Ha a rendszernek magának nem volnának hibái, nem átmeneti társadalom lenne, hanem a beteljesedett világméretű kommunizmus.

– Honnan tudja valaki, hogy cselekedete „egyértelműen a szocializmus megvalósítását segíti elő"? – kérdem. – Ezt nem könnyű eldönteni, kiváltképp olyan munkahelyeken, ahol a teljesítmény nehezen vagy alig-alig mérhető.

– A vezető, ha komolyan veszi megbízatását, mindenért felelős, ami a rábízott területen történik. Válassza ki a legrátermettebb munkatársakat, és teremtse meg a föltételeket, köztük azt a légkört is, amelyben mindenki képessége javát adhatja. Beosztottaim közt viszonylag kevés a párttag, de mindenki törekszik a teljesítményre. Miért is ne, amikor nyilvánvaló a közös igyekezet, és senki sincs kitéve annak, hogy önkényesen felmagasztalják vagy aláértékelik. A végzett munka nyilvános vitája a leghatékonyabb ösztönző mindenfajta ellomposodás ellen.

– Kommunista?

S. L. 26 éves közgazda kicsit tűnődik, aztán határozottan feleli:

– Igen.

– Párttag?

– Az egyetemen szerettem volna belépni, biztosan fel is vettek volna, de meggondoltam, amikor észrevettem, hogy egyik-másik diáktársam a negyedik évben hirtelen elkezd nyüzsögni és bestréberkedni magát a pártba. A karrierizmusnak még a látszatát is el akartam kerülni, maradtam KISZ-tag.

– Évek óta dolgozik, munkahelyén megbecsülik,

előléptették, most már nem kell attól tartania, hogy helyezkedéssel vádolhatják.

– Azóta más gondjaim vannak. Megházasodtam, két gyerekünk van. Ébresztő hatkor, a nap késő estig egyetlen rohanás. Az egyik krapekot én viszem a bölcsődébe, a másikat a feleségem az óvodába. Munka után ugyanez visszafelé: vásárlás, sorbaállás a pultnál, a pénztárnál, nyomás haza, etetés, fürösztés, mosás, szabad szombaton főzés, nagytakarítás. Közben a majré: mikor lázasodik be valamelyik srác, ki és mikor megy a széklettel a Köjálba, igazolásokért a rendelőbe, a tanácsba. A feleségem kész idegbajos, mert hiába töri magát a melóban, ha ugyebár „a kisgyerekes anyákra nem lehet számítani". És ez, sajnos, tény. Tépjük az agyunkat: hogyan lehetne valami normálisabb lakáshoz jutni; negyven négyzetméteren szorongunk. És akkor mi még a szerencsések közé tartozunk, mert ez legalább főbérlet, és protekcióval ugyan, de sikerült elhelyezni a kisebbik gyereket a bölcsődébe.

– Elég riasztó életforma! Valóságos taposómalom.

– Azért nem kell a szívnek meghasadni. A magányosoknak könnyebb, ők szabadabbak, de kevesebb az örömük. És végül is nem érzem magunkat beszűkültnek. Mindkettőnket érdekel a szakma, a művészet minden ága, a sport, a politika.

– A politikából indultunk ki.

– Hogy kommunisták vagyunk, az tulajdonképpen természetes, nem úgy, mint az idősebbeknél. Csak kevesebbet sóderolunk, és jobban kell csipkednünk magunkat, mert a szakma fejlődik, az országnak fel kell zárkóznia, és nekünk, egyénileg, nem a nyugdíjig tartó öt-tíz évre kell berendezkednünk, hanem hosszú távra.

– Csupa érv a belépés mellett!

– Nem tulajdonítok jelentőséget a párttagságnak,

szerintem formai kérdés. Azok között, akiket szakmailag-emberileg megbecsülök, egyaránt vannak párttagok, pártonkívüliek. Sok jó kommunista van a környezetemben, de értek rossz tapasztalatok is. Némelyek minden javító szándékú kritikát fölényeskedve visszautasítanak, letorkolják az embert, forrófejűnek, zavarosnak nevezik. Beismerem: még nem vagyok teljesen kiforrott, sok mindent nem értek, lehet, hogy néha nem elég megfontoltan mondom ki a véleményemet. Ezért is jobb a KISZ; ott kevésbé értik félre, ha valakinek eltér az álláspontja a hivatalostól. A faterom megszállott párttag, vele is sokat vitatkozunk, de ő sem neheztel, ha valamilyen kérdésben nem értünk egyet. Azért meg külön tisztelem, hogy komolyan veszi a lelkiismereti szabadságot, és nem erőltet rám semmit. Talán emiatt nem döntöttem véglegesen. Ha eléggé megállapodottnak fogom magam érezni, lehet, hogy kérem a fölvételemet. Ajánlókat már most is találnék.

A szerszámgépüzem pártbizottságának titkára, G. J. viszonylag fiatalon került tisztébe. Még KISZ-tag volt, amikor a pártalapszervezet vezetősége fölfigyelt az aktív, szakmájában kitűnő és társai közt népszerű fiatalemberre. Párttag lett, időközben megszerezte az érettségi bizonyítványt, elvégezte a marxizmus–leninizmus esti egyetemet, fokozatosan került mind magasabb politikai funkcióba. A kongresszust megelőző pártértekezleten a tagság meghosszabbította G. J. mandátumát; másodszor szavazott neki bizalmat.

G. J. véleménye az elvtársakról azért érdekel különösen, mert nincs még egy ismerősöm, aki ilyen életközelségben – százféle foglalkozású és beosztású alkalmazott között – végezné a politikai munkát. G. vonakodik „nyilatkozni", mert nem szereti az

újságírókat, de végül kötélnek áll és hajlandó alkotóelemeire bontani a sommás megállapítást: „Ez egy nagyon jó kollektíva!" A hangsúlyt a kollektíva kifejezésre kell helyezni, mondja, mert a tagság összetétele vegyes, és nem könnyű megbirkózni még a pártszervezetekben is fellelhető hierarchikus fölényességgel és a léthatározó egyéni érdekeltség legkülönfélébb megnyilvánulásaival. Hogy ki a jó kommunista, azt G. aszerint ítéli meg, hogy az illető – iskolázottságától és beosztásától függetlenül – hogyan viselkedik egyszerű és bonyolult helyzetekben.

– Próbatételre bőségesen nyílik alkalom – jegyzem meg kissé rezignáltan –, hiszen nem emlékszem rá, hogy lett volna valaha is „egyszerű helyzet".

– No igen. Sokan úgy képzelik: adva van a párthatározat meg a pártfegyelem, „fönt" kigondolják, „lent" végrehajtják, az egész csak szervezés dolga.

– Azt hiszem, ennyire azért senki sem egyszerűsít. De csakugyan: mi a döntések végrehajtásának neheze?

– Az eligazodás és az egyeztetés. Csupa jó határozat: az életszínvonalat tartani kell, termeljünk többet, jobbat, korszerűbbet, olcsóbban. Fejlesszük az üzemegészségügyet, támogassuk a népességgyarapodást, a munkáslakás-építést, foglalkozzunk a nők és a fiatalok előmenetelével, tartsuk be a környezetvédelmi előírásokat, létesítsünk óvodát, áldozzunk a művelődésre és a tömegsportra, miközben kevés a munkáskéz, az importanyag, takarékoskodni kell forinttal, devizával, az árak és az igények emelkednek, nem telik elég beruházásra, az államháztartás egyensúlyának helyrebillentéséhez pedig bevezették a nagyobb nyereségelvonást. Mindenki, aki követel vagy számonkér, valamelyik érvényes határozatra hivatkozik. Ostromolnak bennünket bölcsődéért, or-

vosi rendelőért, lakásért, túlóracsökkentésért, és amit csak el tud képzelni.

– Elképzelni sem tudom, hogyan lehet ennyi, sokszor egymással ütköző igényt kielégíteni.

– Nem egykönnyen. Az isten pénze, anyaga, kapacitása, szakembere sem volna elég. Mit lehet csinálni? Az egész vezetés töri a fejét, s addig számolunk, érvelünk, csapkodjuk az asztalt, míg kialakul egy többé-kevésbé optimális rangsor. Ezután mindenki végzi a maga dolgát: a gazdasági vezetés, a szakszervezet, a KISZ, a pártszervezetek. Eddig még nem történt komolyabb baj: a legfontosabbat, a tervet egyelőre sikerült teljesíteni.

V. 45 éves középiskolai tanár, a kifogyhatatlan energiájú asszonyok fajtájából való. Az oktatásügy kiváló dolgozója, gondos családanya, szeret jókat főzni, társaságba jár, színház- és koncertbérlete van, rengeteg társadalmi munkát végez, és nem ismeri az időzavart. Ennyi erény ellenében környezete megbocsátja lobbanékonyságát, és enyhe foglalkozási ártalomnak tekinthető beszédstílusát.

– Számomra a kommunizmus és a párttagság vállalása életprogram – mondja. – Meggyőződés egy olyan korszak eljövetelében, amikor az emberiség visszaszerzi méltóságát és létének örömét. A háborúk, hátrányos megkülönböztetések és politikai mahinációk láttán hitvallásom utópiának tetszik, de helyem mégis azok között van, akik nem vonulnak félre, hanem a maguk helyén és a maguk lehetőségei szerint akárcsak egy hajszálnyit is tesznek a kiszolgáltatottság és megaláztatás ellen. Ahogy öregszem, fogynak illúzióim, tudom, hogy a harc a magunk soraiban sem idilli, és nyomban hozzáteszem: szerencsére! Egy program, amely jelenre, évtizedekre, meglehet évszázadokra szól, nem értelmezhető egyképpen.

És tudomásul veszem: más egy illegalitásba kényszerített kislétszámú kommunista párt szükségképpen katonai fegyelme és más egy tömegpárté. Az üldöztetés és a szüntelen életveszély vállalása rostál: karrieristák, cinikus svihákok és bürokraták nem tolakodnak oda, ahol közel a börtöncella és a bitófa. A tömegpártnak a lehetőségei nagyobbak, de szembe kell néznie másfajta veszélyekkel. A védekezés ezek ellen nemcsak a vezetők dolga. Olykor sikerül, egyszer-másszor be kell érni a kisebbik rosszal, némely esetben tudni kell elviselni a kudarcot. Ezért felháborodom, de nem semmisülök meg, ha X. az egész párt nevében igazítja helyre szerinte elferdült nézeteimet, éppen ő, akinek még életében nem volt egy önálló gondolata, következésképp a tudatában nem is volt minek elferdülnie. De vajon nem ilyen vagyok-e pontosan én is, ha azt gondolom: az én világlátásom a mérce, mindenki más ehhez igazodjék!

Röstelkedem a gyávák miatt, akik nemcsak hagyják, hogy öntelt és hatalmaskodó kis- és nagyfőnökök uralkodjanak rajtuk, de fölkínálják magukat eszköznek. Lesütöm a szememet, amikor valaki másként beszél a folyosón, másként a tanácsteremben, és szavazáskor nem a lelkiismeretére figyel, hanem a „többségre". Elkeserít a lapulás, a felelősség alóli kibúvás minden módja, bárki személyiségének megítélése konjunkturális szempontok alapján. És mindannyiszor felbuzdul harci kedvem, ha kibic ad tippeket arra, hogy mit kellene tenni másoknak, vagy sunyi ellendrukkerekkel vet össze a sors. Lehangol, amikor tehetetlennek érzem magam, és erőre kapok, ha sikerül valamit elérnem vagy megakadályoznom. Elvtársaimmal együtt, velük közösen teljesebb az életem. Magam körül tudom barátaimat, megszámlálhatatlan szövetséges polgártársaimat, és a velem

azonosan gondolkodó elvtársakat itthon, a Szovjetunióban, Olaszországban, Chilében, afrikai őserdők falvaiban, az Északi- és Déli-sarkon, minden földrészen, minden országban.

– Ez a tudat énbennem olyan mély és állandóan jelenvaló, hogy sosem kell külön szólítanom. Mégis, kicsit mindig meghatódom, valahányszor a Himnuszt és az Internacionálét hallom. Mostanában szokás az ünnepségeken a legkitűnőbb zenekarok és együttesek előadásában lemezről vagy magnóról közvetíteni. Így szebb a hangzásuk, de nekem mégis jobban tetszik az eleven, közös ének.

Élet és Irodalom, 1976. november 13.

TARTALOM

Brackó István: Négyen, három
gyárból, két hangon, egy dologról 5
László Bencsik Sándor: Hogyan
művelődjék Tóth János lakatos? 15
Kampis Péter: Beremend 23
Tamás Menyhért: Emberek az illatos völgyből 52
Békés Sándor: Portré, karikás szemekkel 66
Sipos Ferenc: Nagyközségi posta 83
Gulyás Mihály: Nemesi előnevük: Felsővadászi 94
Bajor Nagy Ernő: Kisded született 102
Taar Ferenc: Mézeshegy, 1976 114
Szász Anna: Kérdések, melyekre nehéz válaszolni 129
Serfőző Simon: Háztáji, gondokkal 137
Kunszabó Ferenc: Száj és köröm 146
Szekulity Péter: A madarak szeretnek repülni 156
Miklósi Zsigmond: Értelmiségi nyugdíjba megy 166
S. Pathó László: Gyógyszerészek 174
Sulyok Katalin: Messzi lát a falu szeme 185
Veres Sándor–Mátyus Alice: Falusi lányok Pesten 199
Kádár Péter: „Éltünk eddig bajjal, nyűggel..." 225
S. Nagy Katalin: Szentképek
és kegytárgyak a lakásokban 233
Bálint B. András: Hatvanezer panasz 250
Tanács István: Betakarítás – vendégmunkásokkal 260

Varga Domokos: Telkek és stégek 267
Szemes Piroska: „T" 284
Séra Sándor: Hordárok 294
Miskolczi Miklós: Fizetésnap 303
Ordas Iván: Másik osztályba lépni 312
Bor Ambrus: Szocionovella 319
Zám Tibor: Igyál, jó pajtásom! 329
Katona Éva: Beszélgessünk
az elvtársakról, elvtársak 359

A kiadásért felel a Kossuth Könyvkiadó igazgatója
Szerkesztette Remete Ibolya
A sorozatterv és a tipográfia Szántó Tibor munkája
Műszaki vezető Mózes Tibor
Műszaki szerkesztő Gyuska Györgyi
A szedést 1976. XI. 26-án kezdték meg
Megjelent 1977. V. 10-én, 25 000 példányban
Terjedelme 18,8 (A/5) ív

76.3709 Athenaeum Nyomda, Budapest – Íves magasnyomás
Felelős vezető: Soproni Béla vezérigazgató

ISBN 963 09 0866 2